إِلَيْهِ يَصْعَدُ الْكَلِمُ الطَّيِّبُ وَالْعَمَلُ الصَّالِحُ يَرْفَعُهُ

ایزد پاک یکتا را ستایش و نیایش سزاوار است که گنجینهٔ بیان گفتار مردان خدا بل
مهبط اسرار برگزیدگان کبریا در رشتهٔ درر معرفت آراسته بیچاره حقیقت موسوم به

منتخب مقامات الصوفیه

۱۳۱۰

ساختهٔ حضرت شاه محمد کاظم قلندر علوی پرداختهٔ جناب شاه تراب علی کاکوروی قدس سرهما

باشارت منشی محمد عبدالغنی عرشی

در مطبع کلیه محمود حسن واقع لکهنو طبع شد

بسم الله الرحمن الرحیم

بعد حمد خدائی که از نوع بشر انبیا را برگزیده و اولیا را متابع ایشان گردانید و پس از نعت
رسولی که بکمال محبوبیت بدرجه خاتم النبوت رسید و در دنیا و عقبی هادی مضلان
و شفیع عاصیان گردید میگوید فقیر رهی بندهٔ درگاه باطنی تراب علی ولد حضرت
قدوة العارفین و الکاملین زبدة المحققین و الموحدین کالشیخ الاکبر بلقب الغیب
بصاحب السر شاه محمد کاظم قلندر العلوی قدس الله سره الانور که این مختصر نسبت
مشتمل بر اقوال بزرگان دین و کلام اولیای پیشین مستنبط از کتاب تذکرة الاولیا
و نفحات و رشحات وغیره که اکثر از ان در ابتدای حال حضرت قبله گاهی و کعبه گاهی
موصوف از تذکرة الاولیا برای تعلیم مریدان و تلقین طالبان برچیده بودند چنانچه از اول
کتاب تا آخر قول منصور حلاج بعینه و بتمامه همانست و از قول ابو الحسن خرقانی
تا آخر کتاب استخراج کردهٔ این خاکپای درویشانست که بعد وفات حضرت والد
مرحوم اتفاق افتاد و بمقالات الصوفیه نام نهاد امید از خوانندگان و فائده یابندگان آنست

اول جناب حضرت صاحب را قدس سرہ بفاتحہ یاد آرند بعدہ بنام فقیر دست دعا بردارند

تا فیضیاب و داخل ثواب شوند

حضرت امام جعفر صادق رضی اللہ عنہ

اویس قرنی رحمۃ اللہ علیہ حسن بصری رحمۃ اللہ علیہ مالک دینار رحمۃ اللہ علیہ

محمد واسع رحمۃ اللہ علیہ حبیب عجمی رحمۃ اللہ علیہ ابو حازم مکی رحمۃ اللہ علیہ

عتبہ بن الغلام رحمۃ اللہ علیہ رابعہ بصری رحمۃ اللہ علیہا فضیل بن عیاض رحمۃ اللہ علیہ

ابراہیم ادہم رحمۃ اللہ علیہ بشر حافی رحمۃ اللہ علیہ ذو النون مصری رحمۃ اللہ علیہ

بایزید بسطامی رحمۃ اللہ علیہ سفیان ثوری رحمۃ اللہ علیہ شقیق بلخی رحمۃ اللہ علیہ

احمد حنبل رحمۃ اللہ علیہ داؤد طائی رحمۃ اللہ علیہ حارث محاسبی رحمۃ اللہ علیہ

ابو سلیمان دارانی رحمۃ اللہ علیہ حاتم اصم رحمۃ اللہ علیہ عبد اللہ تستری رحمۃ اللہ علیہ

معروف کرخی رحمۃ اللہ علیہ سری سقطی رحمۃ اللہ علیہ فتح موصلی رحمۃ اللہ علیہ

احمد حواری رحمۃ اللہ علیہ احمد خضرویہ رحمۃ اللہ علیہ ابو تراب نخشبی رحمۃ اللہ علیہ

یحیی معاذ رازی رحمۃ اللہ علیہ شاہ شجاع کرمانی رحمۃ اللہ علیہ یوسف ابن الحسین رحمۃ اللہ علیہ

ابو حفص حداد رحمۃ اللہ علیہ حمدون قصار رحمۃ اللہ علیہ منصور عمار رحمۃ اللہ علیہ احمد عاصم انطاکی رحمۃ اللہ علیہ

عبد الرحمن حسین رحمۃ اللہ علیہ جنید بغدادی رحمۃ اللہ علیہ عمرو ابن عثمان مکی رحمۃ اللہ علیہ

ابو سعید خراز رحمۃ اللہ علیہ ابو الحسن نوری رحمۃ اللہ علیہ ابو عثمان حیری رحمۃ اللہ علیہ

ابو محمد رویم رحمۃ اللہ علیہ خواجہ ابن عطا رحمۃ اللہ علیہ عبد اللہ بن الجلا رحمۃ اللہ علیہ

ابراہیم بن داؤد رقی رحمۃ اللہ علیہ یوسف اسباط رحمۃ اللہ علیہ ابو یعقوب نہر جوری رحمۃ اللہ علیہ

سمنون محب رحمۃ اللہ علیہ ابو محمد مرتعش رحمۃ اللہ علیہ ابو عبد اللہ محمد بن الفضل رحمۃ اللہ علیہ

ابوالحسین بوشنکی رحمۃ اللہ علیہ محمد بن علی حکیم ترمذی رحمۃ اللہ علیہ ابوبکر وراق رحمۃ اللہ علیہ

عبداللہ منازل رحمۃ اللہ علیہ ابو علی سہل اصفہانی رحمۃ اللہ علیہ ابوالخیر نساج رحمۃ اللہ علیہ

ابوالخیر اقطع رحمۃ اللہ علیہ ابو حمزہ خراسانی رحمۃ اللہ علیہ احمد بن مسروق رحمۃ اللہ علیہ

عبداللہ بردعی رحمۃ اللہ علیہ عبداللہ مغربی رحمۃ اللہ علیہ ابو علی جرجانی رحمۃ اللہ علیہ

ابوبکر کتانی رحمۃ اللہ علیہ عبداللہ خفیف رحمۃ اللہ علیہ خواجہ ابو محمد جریری رحمۃ اللہ علیہ حسین منصور حلاج رحمۃ اللہ علیہ

خواجہ عبداللہ مبارک رحمۃ اللہ علیہ امام شافعی رحمۃ اللہ علیہ محمد سماک رحمۃ اللہ علیہ

ابوالحسن خرقانی رحمۃ اللہ علیہ ابوسعید ابوالخیر رحمۃ اللہ علیہ ابراہیم خواص رحمۃ اللہ علیہ

ابراہیم شیبانی رحمۃ اللہ علیہ ابوبکر طمستانی رحمۃ اللہ علیہ ابو حمزہ بغدادی رحمۃ اللہ علیہ

ابو عمر نجیب رحمۃ اللہ علیہ خواجہ ممشاد دینوری رحمۃ اللہ علیہ ابوالحسن الصائغ رحمۃ اللہ علیہ

ابوبکر واسطی رحمۃ اللہ علیہ ابوبکر شبلی رحمۃ اللہ علیہ ابو علی ثقفی رحمۃ اللہ علیہ

ابو جعفر خالدی رحمۃ اللہ علیہ ابو علی رودباری رحمۃ اللہ علیہ ابوالحسن حصری رحمۃ اللہ علیہ

خواجہ اسحق کازرونی رحمۃ اللہ علیہ خواجہ ابو عثمان سیاری رحمۃ اللہ علیہ ابو عثمان مغربی رحمۃ اللہ علیہ

ابوالقاسم نصیرآبادی رحمۃ اللہ علیہ ابوالعباس نہاوندی رحمۃ اللہ علیہ ابو نصر سراج رحمۃ اللہ علیہ

ابوالقاسم قصار رحمۃ اللہ علیہ ابوالفضل حسن رحمۃ اللہ علیہ ابو علی دقاق رحمۃ اللہ علیہ

ابو عبداللہ المصری رحمۃ اللہ علیہ ابو محمد الراسبی رحمۃ اللہ علیہ ابوالقاسم مصری رحمۃ اللہ علیہ

ابوالحسین شیروانی صغیر رحمۃ اللہ علیہ ابو عبداللہ مختار ہروی رحمۃ اللہ علیہ ابوبکر بن عبداللہ الطوسی نساج رح

حجۃ الاسلام محمد غزالی رحمۃ اللہ علیہ شیخ احمد غزالی برادر حجۃ الاسلام رح خواجہ عبدالخالق غجدوانی رح

خواجہ علی رامیتنی قدس اللہ سرہ خواجہ بہاؤ الدین نقشبند قدس اللہ سرہ خواجہ محمد پارسا قدس اللہ سرہ

مولانا عارف ریوگری رحمۃ اللہ علیہ خواجہ علاؤ الدین عطار رحمۃ اللہ علیہ خواجہ حسن عطار رحمۃ اللہ علیہ

خواجہ عبید اللہ امامی رحمۃ اللہ علیہ مولانا سعد الدین کاشغری رح مولوی عبد الرحمن جامی قدس سرہ

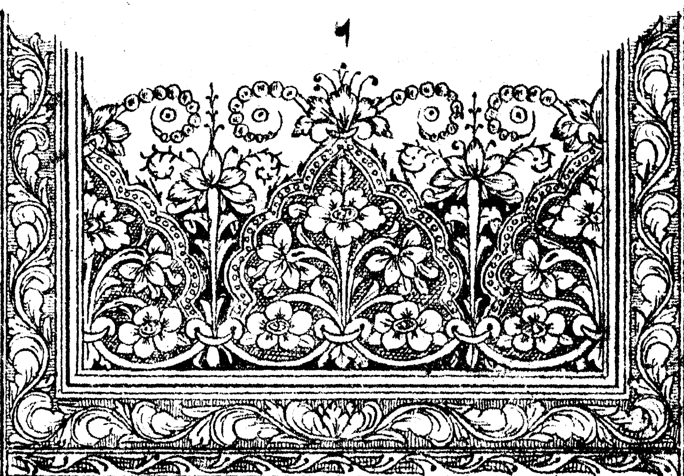
مولانا عبد الغفور قدس اللہ سرہ العزیز مولانا علاؤ الدین آبریزی قدس سرہ مولانا شمس الدین محمد روجی رح

شیخ عمر باغستانی قدس اللہ سرہ العزیز شیخ خاوند طہور قدس اللہ سرہ خواجہ ابراہیم شاشی رحمۃ اللہ علیہ

حضرت شیخ عبید اللہ احرار رح عبد اللہ بلیانی رح ابو عبد اللہ ازدعندی رح رکن الدین علاؤ الدولہ سمنانی رح

مولانا جلال الدین رومی رح مولانا شمس تبریزی رح مولانا سلطان الدین رح خواجہ شمس الدین محمد کوسوی رح

بسم الله الرحمن الرحیم

الحمد لله رب العالمین الرحمن الرحیم و الصلوة علی رسوله محمد و آله و اصحابه اجمعین کلمات چند
از سخنان اهل طریقت که در کتاب تذکرة الاولیا مذکور بود بر داشتم شاید اگر توفیق موافق شود
و بر یک سخن آن عمل دست دهد بسند است ما را در دنیا و آخرت امام جعفر صادق رضی الله عنه
فرمود که هر که گوید خدا تعالی بر چیزیست یا در چیزیست یا از چیزیست او کافر گردد گفت معصیتی
که بنده را بحق نزدیک گرداند اول آن ترس بود و آخر آن عذر و هر طاعتی که اول آن امن بود
و آخر آن عجب بود آن طاعت بنده را از خدا تعالی دور میکند زیرا که مطیع با عجب عاصی بود
و عاصی با عذر مطیع پرسیدند درویش صابر فاضلتر یا توانگر شاکر گفت درویش صابر که توانگر را
دل بکیسه بود و درویش را با خدا و در معنی آیه یَختَصُّ بِرَحمَتِهِ مَن یَشَاءُ فرمود خاصه گرداند
برحمت خود هر کرا خواهد و واسطه و علل از میان برداشت تا دانند که عطای محض ست و فرمود
مومن آنست که ایستاده است بنفس خویش و عارف آنست که ایستاده است با خداوند خویش
و الهام از اوصاف مقبولانست و باستدلال شناختن که نه الهام بود علامت راندگانست

وگفت مکر خدا در بنده پنهان تر است از رفتن مورچه بر سنگ سیاه در شب تاریک
وعشق صفات الهی است نه مذموم است نه محمود و سر معاملهٔ ما را انگاه مسلّم بعشق شد
که رقم دیوانگی بر ما کشیدند وگفت از صحبت پنج کس حذر کنید یکی از دروغ گوی که
همیشه با وی در غرور باشی دوم احمق که آن وقت که سود تو خواهد زیان تو بود ونداند
سوم بخیل که بهترین وقت از تو ببرد چهارم بددل که وقت حاجت ترا ضایع گرداند پنجم
فاسق که بیک لقمه بفروشد وبکمترین از یک لقمه گفتند کمتر از لقمه چیست گفت طمع وگفت
حقتعالی را در دنیا بهشت است و دوزخ بهشت عافیت است و دوزخ بلا و عافیت آنست
که کار خود بخدا باز گذارد و بلا آنکه کار خدا بر نفس خود گذارد اویس قرنی رحمة الله علیه
فرمود علیک بقلبک یعنی بر تو باد که دل حاضر داری تا غیر در وی نیاید وگفت سه چیز است
هر که دوست دارد دوزخ بدو نزدیکتر طعام خوش خوردن دوم لباس نیکو پوشیدن
سوم با توانگران نشستن وگفت خضوع در نماز آنست که اگر تیری در پهلویش زنند او را
خبر نباشد حزم بن حیان از وی وصیت خواست فرمود مرگ را زیر بالین دار چون
بخسپی و پیش چشم دار چون برخیزی و در خوردی گناه منگر بزرگی او نگر که در وی عاصی
میشوی و در راه اهل صلاح پیش گیر و چون بر قوم رسی ایشان را پند دهی صحبت از خلق
باز گیر و فاروق از وی وصیت خواست فرمود خدا را می شناسی گفت می شناسم گفت
بجز خدا دیگر را نشناسی ترا به عمر گفت زیادت کن گفت خدا ترا میداند گفت داند گفت
اگر بجز خدا کسی دیگر نداند ترا به حسن بصری رحمة الله علیه از وی پرسیدند که مسلمانی
چیست و مسلمان کیست گفت مسلمانی در کتابها و مسلمانان در گور اشارت بگور
صحابه را کرد رضی الله عنهم سوال کردند که اصل دین چیست گفت ورع گفتند

آنکه ورع را تباه کند چیست گفت طمع گفتند کسی میگوید که خلق را دعوت مکنید
تا خود را اول پاک نکنید گفت شیطان در آرزوی هیچ نیست مگر این کلمه بر دل کند
تا در امر معروف و نهی منکر بسته آید وقتی ابوسعید حیره را نصیحت کرد که سه کار مکن۔
یکی قدم بر بساط سلاطین منه اگرچه همه محض شفقت باشد بر خلق دوم با هیچ زن بخلوت
منشین اگرچه رابعه عدویه باشد و تو او را کتاب خدا آموزی سوم آنکه گوش خود را
عاریت مده مر امیر انرا اگرچه در جه مردان مرد داری مالک دینار گفت پرسیدم
که عقوبت عالم چه باشد گفت مردن دل گفتم مردن دل چه بود گفت حب دنیا
اعرابی آمد و از صبر سوال کرد فرمود که صبر بر دو نوع است یکی بر بلا دوم بر آنچه که
نهی کرده است حق سبحانه تعالی چنانچه حق صبر بود بیان کرد اعرابی گفت ندیدم
از تو صابرتر و زاهدتر فرمود ای عزیز صبر من جمله جزع است و زهد من همه
میل ست گفت معنی این سخن بگو که اعتمادم مشوش کردی فرمود صبر من در بلا یا در طاعت
ناطق ست بر ترس من از آتش دوزخ این عین جزع بود و زهد من در دنیا رغبت است
باخرت این عین نصیب طلب ست صبر آنکس توسیت که نصیب خود از میان بردارد
تا صبرش همه حق را بود نه ایمنی از دوزخ و زهدش حق را نه برای بهشت و این علامت
اخلاص بود و گفت مرد را علمی باید نافع و عمل کامل و اخلاص با وی و قناعتی مشبع
و صبری با وی و چون این هر سه آمد ازان پس ندانم تا با وی چه کنند و گفت گوسفند
از آدمی آگاه ترست که بانگ شبان او را از چرا کردن باز میدارد و آدمی را
سخن خدا از مردار خوردن باز ندارد و گفت همنشینی با بدان مرد را بدگمان کند
به نیکان گفت اگر کسی مرا بخبر خوردن خواند دوست دارم که بطلب دنیا خواند گفت

معرفت آنست که یک ذره خصومت در خود نیابی گفت فکرت آینه ایست که حسنات و سیئات تو بتو
نماید و گفت هر سخن که نه از سر حکمت بود عین آفت است و هر خاموشی که نه از فکرت است همه غفلت و سهو است
و هر نظر که نه از عبرت است همه لهو و زلت است گفت در توریت است که قناعت کرد بنی آدم غنی شد و چون عزلت گرفت
از خلق سلامت یافت و چون شهوت را زیر پای آورد آزاد شد و چون از حسد دست بداشت مروت
و مروت ظاهر شد و چون روزی چند صبر کرد برخورداری جاوید یافت و گفت پیوسته
اهل دل بخاموشی معاودت کنند تا وقتیکه دلهای ایشان در نطق آید بعده بزبان آمده است
و گفت ورع را سه مقام است یکی آنکه بنده سخن نگوید مگر بحق خواه در خشم باشد خواه در راضی
دوم آنکه اعضای خویش نگاه دارد از هر چه خشم خدا بود در آن سوم آنکه قصد او در چیزی
باشد که خدای تعالی بدان راضی بود و گفت ذره از ورع به از هزار نماز و روزه و گفت فاضلترین
اعمال فکرت و ورع است و گفت اگر بدانستمی که در من نفاقی نیست خود را دوست تر
داشتمی از هر چه در روی زمین است گفت اختلاف ظاهر و باطن بر دل و زبان
از نفاق است هیچ مومن نبوده از گذشتگان و نخواهد بود از آیندگان الا که بر خود
می لرزد که نباید که منافق باشم و مومن آهسته و ساکن بود و حاطب اللیل بود که هر چه
تواند بکند و هر چه بزبان آید بگوید و گفت کسی را غیبت نبود صاحب هوا را و فاسق معلن را
و ظالم را و در کفارت غیبت بسند بود این استغفار استغفر الله الذی لا اله الا هو العفو
الغفور اگر چه بحلی نخواهد و گفت مسکین آدمی راضی است بسرائی که حلال آن را حساب بود
و حرام آنرا عذاب زیرک آنست که دنیا را خراب کرده آخرت را بنیاد نهد و نادان بر عکس
و حق تعالی بیامرزد قومی را که دنیا نزد ایشان ودیعت بود و هر که خدا را شناخت
او را دوست دارد و هر که دنیا را شناخت او را دشمن دارد و گفت کسانیکه پیش از شما بودند

قرآن را نامه حق میدانستند بشب تامل میکردند و بروز بدان کار میکردند و شما درس میکنید و اعراب و حروف را درست میکنید و گفت بخدا هر که زر و دینار را عزیز کرد خوار شد و گفت هر چه کسی را خواهی فرمود باید که اول فرمانبردار باش و گفت نزدیک ما برادران عزیزتر اند از فرزندان که برادران یار دین اند و فرزندان خصم دین و هر چه بنده نفقه کند بر خود و بر مادر و پدر آنرا حساب بود مگر طعامی که پیش مهمان نهد و گفت هر نمازیکه دل دران حاضر نبود بعقوبت نزدیک ترست یکی پرسید که چگونه گفت چگونه باشد حال کسی که در دریا باشد و کشتی شکسته روز عید بر جماعتی گذشت که میخندیدند گفت عجب دارم از کسانیکه میخندند و از حقیقت حال خبر ندارند روزی در گورستان گذشت یکی را دید که نان میخورد گفت او منافق است هر کرا پیش مردگان این شهوت بجنبد گوئی بآخرت و مرگ ایمان ندارد مالک دینار رحمة الله علیه فرمود تا خلق را بشناختم هیچ باک ندارم از انکه مرا حمد گویند یا ذم از انکه ندیدم ستائنده الا سفرط و نکوهنده الا سفرط [illegible] دوستی اهل زمانه را چون پالوده اهل بازار یافتم برنگ نیکو و بطعم ناخوش گفت هر پرهیز ازین سجاده یعنی دنیا که دلهای علما مسخر کرده است گفت هر برادری و یاری که ترا فائده دینی نرساند صحبت او در ابسر پشت انداز و گفت هر حدیث گفتن با مردمان دوست تر دارد از خلوت و با خدای مناجات کردن علم وی اندک است و دلش نابینا و عمر وی ضایع گفت دوستترین اعمال اخلاص است گفت در بعضی کتب است که حق تعالی فرمود هر عالمی که دنیا را دوست دارد کمترین کاریکه با وی کنم آن بود که حلاوت ذکر خویش از دل وی ببرم و گفت هر که بر وی شهوت غالب آید دیو از طلب او فارغ بود دیگی وصیت خواست گفت رضی باشی در همه اوقات

ابکار می سازی کہ کار ترا آدمی سازد و تا بر ہی گفت اگر منادی کنند کہ بدترین شما کیست
ہیچکس نگوید مگر من روزی زنی گفت ای مرائی جواب داد کہ بست سال است کہ
ہیچکس مرا بنام خود نخوانده الا تو نیک دانستی کہ من کیستم گویند سالها شده بود کہ
مالک نان خشک خوردی و روزه بدان افطار کردی وقتی آرزوی گوشت آمد
بخرید و کناره شد و سله بار بوئید و آنرا بدرویشان داد و گفت ای نفس بیش ازین
بتو نرسد گفت ندانم کہ چہ معنی است گویند کہ ہر کہ چہل روز گوشت نخورد عقل او زائل شود
من بست سال نخورده ام و عقل من ہر روز زیاده است محمد واسع رحمۃ اللہ علیہ
گفت خنک کسیکہ بامداد گرسنہ خیزد و شب گرسنہ خسپد و بدان حال از خدا راضی بود
روزی مالک دینار را گفت نگاہداشتن زبان بر خلق سخت ترست از نگاہداشتن
درہم و دینار یکروز جامۂ صوف پوشیده بود بزرگی پرسید چرا صوف پوشیدی
خاموش شد گفت چرا جواب ندہی گفت اگر گویم از زہد بر خود ثنا گفته باشم و اگر گویم
از درویشی از خدا تعالیٰ گله کرده باشم یکے پرسید چگونہ گفت چگونہ باشد کسیکہ
عمرش میکاہد و گناہش می افزاید و در معرفت چنان بود کہ گفت مَا رَأَیْتُ شَیْئًا
اِلَّا رَأَیْتُ اللّٰہَ فِیْہِ گفتند خدا را می شناسی خاموش شد و سر بیفکند پس گفت
ہر کہ او را بشناخت سخنش اندک شد و تحیرش دائم گفت صادق نبود ہرگز کسیکہ
امید و بیم وی برابر نبود یعنی خوف و رجا یش برابر بود تا مومن حقیقی بود حبیب عجمی
رحمۃ اللہ علیہ گفت الٰہی ہر کرا با تو سر خوش نیست ہرگز سر خوش مباد و ہر کرا چشم بتو
روشن نیست ہرگز چشم روشن مباد و ہر کرا با تو انس نیست با ہیچکس انس مباد
پرسیدند کہ رضا در چیست گفت در دلے کہ در و غبار نفاق نبود ابو حازم مکے

قرآن را نامه حق میدانستند بشب تامل میکردند و بروز بدان کار میکردند و شما درس میکنید و اعراب و حروف را درست میکنید و گفت بخدا هر که زر و دینار را عزیز کرد خوار شد و گفت هر چه کسی را خواهی فرمود باید که اول فرمانبردار باش و گفت نزدیک ما برادران عزیز تر اند از فرزندان که برادران یار دین اند و فرزندان خصم دین و هر چه بنده نفقه کند بر خود و بر مادر و پدر آنرا حساب بود مگر طعامی که پیش مهمان نهد و گفت هر نماز یکه دل دران حاضر نبود بعقوبت نزدیک تر ست یکی پرسید که چگونهٔ گفت چگونه باشد حال کسی که در دریا باشد و کشتی شکسته روز عید بر جماعتی گذشت که میخندیدند گفت عجب دارم از کسانیکه میخندند و از حقیقت حال خبر ندارند روزی در گورستان گذشت یکی را دید که نان میخورد گفت او منافق ست هر کرا پیش مردکان این شهوت بجنبد گوئی باخرت و مرگ ایمان ندارد مالک دینار رحمة الله علیه فرمود تا خلق را بشناختم هیچ باک ندارم از انکه مرا حمد گویند یا ذم از انکه ندیدم ستائنده الا مفرط و نکوهنده الا مفرط دوستی اهل زمانه را چون پالوده اهل بازار یافتم برنگ نیکو و بطعم ناخوش گفت بپرهیز ازین سجاده یعنی دنیا که دلهای علما مسخر کرده است گفت هر برادری و یاری که ترا فائده دینی نرساند صحبت او را پس پشت انداز و گفت هر که حدیث گفتن با مردمان دوست تر دارد از خلوت و با خدای مناجات کردن علم وی اندک ست و دلش نابینا و عمر وی ضایع گفت دوست ترین اعمال اخلاص ست گفت در بعضی کتب ست که حق تعالی فرمود هر عالمی که دنیا را دوست دارد کمترین کاریکه با وی کنم آن بود که حلاوت ذکر خویش از دل وی ببرم و گفت هر که بر شهوت غالب آید دیو از طلب او فارغ بود یکی وصیت خواست گفت رضی باشی در همه اوقات

بکار سازی که کار ترا آدمی سازد تا بهی گفت اگر منادی کنند که بدترین شما کیست
هیچکس نگوید مگر من روزی زنی گفت ای مرائی جواب داد که بیست سال است که
هیچکس مرا بنام خود نخوانده الّا تو نیک دانستی که من کیستم گویند سالها شده بود که
مالک نان خشک خوردی و روزه بدان افطار کردی وقتی آرزوی گوشت آمد
بخرید و کناره شد و سه بار بوئید و آنرا بدرویشان داد و گفت ای نفس بیش ازین
بتو نرسد گفت ندانم که چه معنی است گویند که هر که چهل روز گوشت نخورد عقل او زائل شود
من بیست سال نخورده ام و عقل من هر روز زیاده است محمد واسع رحمة الله علیه
گفت خنک کسیکه بامداد گرسنه خیزد و شب گرسنه خسپد و بدان حال از خدا راضی بود
روزی مالک دینار را گفت نگاهداشتن زبان بر خلق سخت ترست از نگاهداشتن
درهم و دینار یکروز جامهٔ صوف پوشیده بود بزرگی پرسید چرا صوف پوشیدی
خاموش شد گفت چرا جواب ندهی گفت اگر گویم از زهد بر خود ثنا گفته باشم و اگر گویم
از درویشی از خدای تعالی بر خود گله کرده باشم یکی پرسید چگونه گفت چگونه باشد کسیکه
عمرش میکاهد و گناهش می افزاید و در معرفت چنان بود که گفت ما رأیت شیئا
الّا رأیت الله فیه گفتند خدا را می شناسی خاموش شد و سر بفگند پس گفت
هر که او را بشناخت سخنش اندک شد و تحیرش دائم گفت صادق نبود هرگز کسیکه
امید و بیم وی برابر نبود یعنی خوف و رجایش برابر بود تا مومن حقیقی بود حبیب عجمی
رحمة الله علیه گفت الٰهی هر کرا با تو سر و خوش نیست هرگز سر خوش مباد و هر کرا چشم بتو
روشن نیست هرگز چشم روشن مباد و هر کرا با تو انس نیست با هیچکس انس مباد
پرسیدند که رضا در چیست گفت در دلی که در وی غبار نفاق نبود ابو حازم مکی

رحمة الله علیه گفت در دنیا هیچ چیز نیست که بدان شاد شوی که نه در زیر آن چیزی ست که بدان غمگین شوی که شادی در دنیا نیافریده است و آنکه دنیا ترا مشغول کند از بسیار آخرت گفت همه در دو چیز یافتم یکی مراست و دوم دیگری را آنکه مراست اگر بگریزم بسوی من آید و آنکه مرا نیست بجهد من بمن نرسد یکی گفت مال تو چیست گفت رضای خداوند گفت تو در روزگاری افتاده که بقول از فعل راضی شده و بعلم از عمل خورسند پس در میان بدترین مردمان مانده عتبه ابن الغلام رحمة الله علیه در هفته یکبار خوردی و گفتی از کراما کاتبین شرم میدارم که در هفته زیادت از یکبار بتوضا باید شد گفت در ابتدا جمعی مهمان من آمده بودند ماهی برای ایشان پخته بودم از دیوار همسایه کلوخی باز کردم تا دست بدان شویند هر وقت که اینجا رسم از ندامت چندین عرق میچکد که بیک پیراهن در هوای سرد ایستاده ام اگرچه چند بار بحل خواستم رابعه بصری رحمة الله علیها پرسیدند که حضرت عزت را دوست داری گفت دارم گفتند شیطان را دشمن داری گفت از دوستی رحمان با عداوت شیطان چه کار لیکن رسول را علیه السلام بخواب دیدم گفت ای رابعه مرا دوست داری گفتم یا رسول الله که باشد که ترا دوست ندارد اما محبت حق چنان فرو گرفته است که دوستی و دشمنی غیر او در دلم نمانده گفتند بنده کی راضی شود گفت آنگاه که از محنت شاکر بود چنانچه از نعمت گفت استغفار بزبان کار دروغ زنان ست اگر ما توبه کنیم بتوبه دیگر محتاج باشیم فضیل عیاض رحمة الله علیه گفت اگر توانید جای ساکن شوید که کسی شمار انه بیند و سنت اعظم از کس قبول کنم که بگذرد و بمن سلام نکند و چون بیمار شوم بعیادت من نیاید و گفت هر کرا از تنهائی وحشت بود و بخلق انس کرد

از سلامت دور بود و هر که سخن از عمل خود گوید عملش اندک شود مگر آنچه او را
بکار آید و چون حق تعالی بنده را دوست دارد اندوهانش بسیار دهد و چون دشمن دارد
دنیا بر وی فراخ کند و گفت هر چیزی را زکوة است و زکوة عقل اندوه طویل است و
هر که از حق تعالی بترسد زبان وی گنگ بود و نیز همه چیز از وی بترسد و هر که نترسد
از همه چیز بترسد و خوف بقدر علم بود و چنانکه عجب است که در بهشت بگرید عجب تر آنکه
در دنیا بخندند و گفت چنانچه شما از مردار ننگ دارید اگر همه دنیا حلال و بحساب بمن
دهند ننگ دارم و گفت هر که خود را قیمتی داند او را از لذت تواضع نصیبی نیست و هر که
با برادر خود دوستی ظاهر کند بزبان و در دل دشمنی دارد خدا او را لعنت کند و کور و کر ش
گرداند و گفت اصل زهد راضی بودن است از حق تعالی بهر چه کند و گفت فتوت در گذشتن
است از برادران و توکل آنست که بغیر خدای امید و بیم ندارد و متوکل آن بود که
خدای را در هر چه کند متهم ندارد و شکایت نکند و گفت هر که بر ستوری لعنت کند ستور گوید
آمین از من و تو هر که در خدای عز و جل عاصی تر است لعنت بر وی باد گفت دو خصلت
دل را فاسد میکند بسیار خوردن و بسیار خفتن و گفت شرمم گرفت از بس که بمبر رفتم
و در سه روز یکبار بیش نمیرفتم پرسیدند که اصل دین چیست گفت عقل و اصل عقل حلم
و اصل حلم صبر و گفت هر که ریاست جست خواری جست و بشر حافی پرسید که زهد بهتر است
یا رضا گفت رضا گفت روزی عبد الله مبارک را دیدم که پیش من می آمد گفتم باز گرد
می آئی که مستی سخن بر من نمائی و من بر تو نمایم گفت روزی فرزند را در کنار گرفتم گفت
ای پدر مرا دوست داری گفتم دارم گفت خدای را دوست داری گفتم دارم گفت
چند دل داری گفتم یک گفت در یکدل دو دوستی در نگنجد دانستم که سخن از کجا ست

کودک را ببینند ختم دجق مشغول شدم هارون رشید از وی وصیت خواست گفت
پیران را بجای پدر خود وجوانان را بجای برادران وکودکان را بجای فرزندان وزنان را
بجای مادر خود دان گفت زیادت کن گفت بترس از خدا وجواب ورا هوشیار باش که
در روز قیامت از یک یک مسلمان باز پرسد هارون از گریه بیهوش شد ابراهیم بن
ادهم رحمة الله علیه فرمود هر که دل خود در سه موضع حاضر نیابد نشان نیست که در نعمت
بر وی بسته اند یکی در وقت خواندن قرآن دویم در وقت نماز سوم در وقت ذکر
و علامت عارف آنست که بیشتر خاطر او در تفکر باشد و در عبرت و در نظر و هیچ چیز
سخت تر مرا از مفارقت کتاب نبود که فرمود که مطالعه مکن و گفت هر که بنواخت خلق
فریفته شد حقیر همت است بشر حافی رحمة الله علیه گفت سخت ترین کارها سه است
بوقت تنگی سخاوت و ورع در خلوت و سخن گفتن پیش کسیکه از وی بترسی و گفت
سلام با ابنا دنیا مکنید و گفت هرگاه که دست بطعام شبینه دراز میکردم انگشت
من ایستاده میماند لقمه کردن نمیتوانستم و گفت هر که عمل برای خدا کند او را
وحشتی پیش آید از خلق ذو النون مصری رحمة الله علیه فرمود حکمت در معده که
پر از طعام است قرار نگیرد و گفت دوستی کن با کسیکه بتغیر تو متغیر نگردد و گفت
علامت محبت خدا آنست که تابع حبیب خدا باشی در اخلاق و افعال و
امر و سنن و گفت صحبت مدار با خدا جز بموافقت و با خلق جز بمناصحت و با نفس
جز بمخالفت و گفت حق تعالی عزیز نکند بنده را بعزی عزیزتر از انکه بوی نماید خواری نفس
و ذلیل نکند ذلیل تر از انکه محجوب کند او را تا ذل نفس ببیند و گفت اگر با خلق انس داری
طمع مدار که با خدا انس بود و گفت زنهار که بمعرفت مدعی نباشی کذاب باشی

صفت عارفان از و پرسیدند گفت عارف بنیده بود بی علم و بی یقین و بی تحسیر و بی مشاهده و بی کشف و بی حجاب ایشان ایشان نباشند گردش ایشان بگردانیدن حق بود و گفت علامت محبت آنست که ترک کند هرچه او را از خدا مشغول ساخته تا او ماند و شغل خدا و بس و علامت دل بیمار چهار چیزست یکی از طاعت حلاوت نیابد دوم از خدا ترسناک نبود سوم آنکه در چیزها بعبرت ننگرد و چهارم آنکه فهم نکند از علم آنچه شنود و گفت توبه عوام از گناه بود و توبه خواص از غفلت و توبه دو قسم ست توبهٔ انابت و توبهٔ اجابت توبهٔ انابت آنکه از خوف عقوبت بود و توبهٔ اجابت آنکه از شرم خدا بود و هر عضوی را توبه ست توبهٔ دل نیت کردن ست بر ترک شهوات حرام و توبهٔ چشم از محارم چشم بر هم نهادن و گوش از شنیدن باطل و زبان از گفتن فضول و دست بترک گرفتن مناهی و پای نارفتن بمناهی و شکم دور بودن از خوردن حرام و فرج دور بودن از فواحش و گفت شرم هیبت بود در دل با وحشت آنچه بر تو رفته از ناکردنیها و گفت دوستی در سخن آرد و شرم در خاموشی و گفت توکل ترک تدبیر بود و بیرون آمدن از حیلت و قوۀ خود و مفتاح عبادت فکر بود و رضا شاد بودن دل در تلخی قضا و ترک اختیار است پیش قضا و گله علامت اخلاص ست یکی آنکه مدح و ذم پیش او یکسان بود و رویت اعمال فراموش کند و ثواب واجب ندارد در آخرت و گفت یقین دعوت کند بکوتاهی امل و کوتاهی امل دعوت کند بزهد و زهد بحکمت و حکمت بنگریستن در عواقب امور بار آرد و گفت که هر مدعی بدعوت خویش محجوب ست از شهود حق و از سخن حق و آنرا که حق حاضرست بدعوی محتاج نیست که دعوی نشان محجوبان است و هر که مراقبه کند خدای را در خطرات بزرگ کند خدا تعالی او را در حرکات پرسیدند

بنده مفوض کی بود گفت چون مایوس شود از نفس و فعل خویش و پناه بخدا بود در همه
احوال گفتند از مردمان که با صحابت تر گفت آنکه زبان خود را نگاه دارد و پرسیدند
علامت خوف چیست گفت آنکه ایمن گرداند او را از همه خوفها گفتند عزلت کی درست آید
گفت وقتیکه از نفس خود عزلت گیرد گفتند دنیا چیست گفت آنچه از حق باز دارد گفتند سفله
کیست گفت آنکه بخدا راه نداند و نجوید گفتند وصیتی خواهیم گفت هیچکس را حقیر مدار اگر چه کافر باشد
دیگری وصیت خواست گفت همت خود پیش و پس مفرست یعنی از گذشته و آینده یاد مکن و
نقد وقت را باش یحیی گفت دلالت کن مرا بحق گفت اگر خدا را می شناسی ترا خود انس و الا
طلب کسی کن که او را می شناسد و گفت اول درجه عارف تحیر است بعد از آن افتقار بعد از آن اتصال بعد از آن قرب
پرسیدند از عمل عارف گفت آنکه ناظر حق باشد در کل احوال گفتند صوفی کیست گفت هر دوست که
خدا را بر همه چیز گزیند و گفت کمال معرفت گمان بد بردن است بر نفس و گفت دورترین خلق کسیست که
ظاهر اشارت او بخدا بیش بود گفتند اندوه کرا بیشتر گفت بدخوترین را و ابایزید بسطامی رحمة الله علیه
از وی پرسیدند که مرد را درین راه چه بهتر گفت دولتی مادرزاد گفتند اگر نبود گفت تنی توانا گفتند اگر
نبود گفت چشمی بینا گفتند اگر نبود گفت گوشی شنوا گفتند اگر نبود گفت دلی دانا گفتند اگر نبود
گفت مرگ مفاجات و فرمود که نهایت جمله روندگان که بتوحید رسند بدایت میدان
بایزید است روزی در راه کلمه یافت بروی نبشته صم بکم عمی فهم لا یعقلون برگرفت و بوسه داد
و گفت سر صوفی همانند که در حق محو شده نه گوش دارد که خطاب لم یزل بشنود و نه چشم دارد که
جمال لایزال ببیند و نه زبان دارد که کلمه از معرفت او بگوید و نه عقل و دانش دارد که
ذره از معرفت او بداند این آیه در شان اوست و گفت دوازده سال آهنگر نفس خود
بودم و او را در کوره ریاضت می نهادم و بآتش مجاهده می تافتم و بر سندان مذمت

می نهادم و به پتک ملامت میزدم تا از خود آئینه ساختم و پنج سال آئینه خود بودم بانواع طاعات و عبادات آن آئینه را میزدودم پس یکسال نظر اعتبار کردم در میان خود از غرور و اعتماد طاعات زناری دیدم پنجسال دیگر جهد کردم تا آن زنار بریده شد و اسلام تازه آوردم نگاه کردم همه خلائق را مرده دیدم چهار تکبیر در کار ایشان کردم و از جنازه همه بازگشتم و بی زحمت خلق بمدد حق بحق رسیدم و گفت چهل سال دیدبان دل بودم چون نگاه کردم زنار مشرکی بر میان خود دیدم و شکستن آن بود بجز حق التفات کردی و سی سال خدا را می طلبیدم نگاه کردم او طالب بود و من مطلوب و مدتی نفس را بدرگاه میبردم و میگریستم چون مدد حق رسید او مرا می برد و میخندید یحیی معاذ گوید که روزی بامداد دیدم که شیخ بر سر دو انگشت پای ایستاده بود در حال او عجب داشتم گوش کردم همه شب در کار بود و در گفتگوی داد و ستد رفتم و سلام کردم و از واقعه شبانه پرسیدم گفت نسبت مقام بر من عرضه میکردند گفتم از اینهمه هیچ نخواهم که همه حجابست گفتم چرا معرفت نخواستی نعره بزد و گفت خاموش ای یحیی مرا بخود غیرت می آید که او را بدانم که او را جز او نداند گفتم بعزت الله از فتوحیکه ترا دوش بوده است مرا نصیبی کن فرمود که اگر صفوت آدم و قدس جبرئیل و خلت ابراهیم و شوق موسی و طهارت عیسی و محبت محمد رسول الله صلی الله علیه وسلم تو دهند نهار راضی نباشی و ورای آن طلبی که ورای آن کارهاست صاحب همت باش و بهیچ سر فرو میار که بهر چه فرود آئی بدان محجوب شوی گفت همه قدمها براه آوردم تا بقدم دل براه او نرفتم راه نداوند و سی سال بود تا میگفتم چنین کن و چنان خواهم چون بمعرفت رسیدم گفتم الهی تو مرا باش و هرچه خواهی آن کن و گفت سی سال یاد

او همی گردم چون خاموش شدم نگریستم حجاب من همین ذکر بود و گفت بدرگاه عزت
شدم هیچ زحمت نبود اهل دنیا بدنیا محجوب و اهل آخرت به آخرت و مدعیان بدعوی
و ارباب طریقت بتصوف قومی باکل و شرب و گریه و قومی بسماع و رقص و آنها که
متقدمان راه اند در بادیهٔ حیرت گم شده بودند و در دریای عجز غرق و گفت پیدا
حلاوت طاعت دهند چون بدان خرم گردد شادی او حجاب قرب او شود و
گفت کمترین درجهٔ عارف آنست که صفات حق در وی بود و گفت توبه از معصیت
یکی ست و از طاعت هزار یعنی عجب در طاعت بتر از گناه است و کمال درجه عارف
سوزش او بود در محبت و گفت یک ذره حلاوت در دل به از هزار قصر در فردوس اعلی
و گفت یگانگی او بسیار مردان مرد را عاجز کند و بسی عاجزان را بمردی رساند
اگر توانید بسر قاعدهٔ فنا اول باز روید تا بدین حدیث رسید و اگر نه همه صلاح و زهد
وبال ست و گفت گناه چنان زیان ندارد که بحرمتی کردن برادر مسلمان و گفت
عبادت اهل معرفت پاس انفاس ست و علامت شناختن حق گریختن از خلق ست
و خاموشی در معرفت او و فردا اهل بهشت بزیارت روند چون بازگردند صورتها
بر ایشان عرض کنند هر که صورت اختیار کرد ویرا بزیارت راه ندهند و گفت
بنده را هیچ به ازین نباشد که هیچ باشد نه زهد دارد و نه علم و نه عمل چون همه شد
با همه شد و گفت این قصه را الم باید نه قلم که از قلم هیچ نیاید و عارف چنان از معرفت
نگوید که بعارف نماید و گفت دنیا چه قدر دارد که کسی گذاشتن آن کاری پندارد محال ست
که کسی او را شناسد و دوست ندارد و معرفت بی محبت قدری ندارد و کمترین چیزی که عارف
را واجب ست آنست که از مال و ملک تبرا کند و حق آنست که اگر هر دو جهان از دوستی او ترک کنی

پیشقدمان متقدمان

شورش

نه هیچ

نماند

هیچ باشد و اگر از عرش تا ثری صد هزار آدم باشد و صد هزار فرشته هیچون جبرئیل و میکائیل قدم از عدم در زاویه دل عارف نهد او در جنب وجود معرفت حق ایشان را موجود نه پندارد و خبر ندارد و آن مدعی بود نه عارف و گفت نمازمعروف بیند و علم با عالم نشیند عالم گوید من علم دارم و عارف گوید او چه کند و گفت حق بر دل اولیای خویش مطلع ست بعضی را دید که بامعرفت نتوانست کشید بعبادات مشغول کرد و گفت کاشکی خلق بشناخت خود تواندید که معرفت خود انسان را در شناخت حق تمام بود و گفت جهد کن تا یکدم بدست آری که آندم در زمین و آسمان جز حق نه بینی تا بدان دم همه عمر تو رستی و گفت هر کرا حق دوست دارد سه خصلت دهد سخاوت چون سخاوت دریا و شفقت چون شفقت آفتاب و تواضع چون تواضع زمین و هر کرا برگزیند فرعونی بر وی گمارد تا او رامی رنجاند و گفت این همه گفتگو و مشغله و بانگ و حرکت و آرزو بیرون پرده است و درون پرده آرام و خاموشی و سکون است و گفت همه کارها در مجاهده باید کرد آنگاه فضل خدا دیدن بکار خود و هر که بحق عارف ست جاهل ست و زاهد بسیار ست و عارف حق ست و اتفاق عارفان و خصلت از اخلاص مریدان و گفت اگر همه بسید دولتی یا در راه تا نیفتد نومید مشوید و اگر همه دولتها حواله بشما رفت در حواله مشوید که کار خدا این فیکون بود و هر که بخود فرو نگرد و عبادات خویش خالص بیند و از صفای کشف خود حسابی بر تواند گرفت و نفس خود را خبیث النفس نه بیند او را هیچ حساب نیست و گفت هر کرا ثواب خدا بفردا افتد خود امروز عبادت نکرده است که ثواب هر نفسی از مجاهده در حال حاصل ست و گفت علم غدر ست و معرفت مکر و مشاهده حجاب پس کی خواهی یافت چیزی که میخواهی و گفت نفس صفتی ست که نزد جز بباطل و معرفت آنست که بشناسی که حرکات و سکنات خلق بخداست و محبت آنست

که دنیا و آخرت را دوست نداری و بار خود اندک شمری و اندک حق بسیار داری و ہلاک خود در دو چیز بود یکے خلق را حرمت نا داشتن و دوم حق را منت نا داشتن گفتند فریضہ و سنت چیست گفت فریضہ محبت مولیٰ و سنت ترک دنیا و گفت زہد را قیمتی نیست من سہ روز زاہد بودم اول روز در دنیا دوم در عقبیٰ سوم در آنچہ غیر خداست و گفت کمال رضای من از و تا حدیست که اگر بندہ را جاوید بعلیین برند و مرا باسفل السافلین من راضی ترباشم ازان گفتند مرد کی بکمال ہی رسد گفت چون عیب خود را بشناسد و تہمت از خلق بر دارد ہی رسد ند راہ بحق چگونہ ہست گفت تو از راہ بگذر که بحق رسیدی گفتند بچہ توان رسید بحق گفت بکوری و گنگی و کری گفتند این طالبان از سیاحت نمی آسایند گفت آنچہ مقصود ست مقیم ست نہ مسافر مقیم را در سفر طلبیدن محال بود یحیی گفت چرا بشب نماز نمیکنی گفت فراغت نیست من گرد ملکوت میگردم و گفت عارف آنست که در خواب جز خدا را نہ بیند و مرد بحقیقت معرفت وقتی رسد که فانی گردد در تحت اطلاع حق و باقی بود بر بساط حق بی نفس پس او زندہ ایست مردہ و مردہ ایست زندہ گفتند سہل عبد اللہ در معرفت سخن میگوید گفت سہل بر کنارہ دریا رفت و در گرداب افتاد گفت آنکہ در بحر غرق شود حال او چون بود گفت من عرف اللہ کل لسانہ گفتند مرد بخدا کی رسد گفت ای مسکین ہرگز نرسد و گفت ہر کہ متکبر بود معرفت نیابد و نشان نا متکبر آنست که در ہمہ ہزار عالم نفسے نہ بیند خبیث تر از نفس خود و گفت دیگران ریاضت خود دیدند و من عنایت حق و گفت ہیچ چیز بد تر از غضب ندیدم گفت اگر فردا گویند چرا نکردی دوست تر از ان دارم که گویند چرا کردی یعنی ہر چہ کنم در منی و شرکست و شرک بد تر

از گناه مگر طاعتی بر من رود و من در میان نباشم گفت در خواب دیدم که زیادت میخواستم از حق پس از توحید حق را بخواب دیدم گفت چه میخواهی گفتم آن میخواهم که تو میخواهی فرمود که من ترا ام چنانچه تو مرائی بیدار شدم گفتم یارب زیادت نمی خواهم بعد از توحید گفت مثل من دریاست که آنرا عمق پدید نیست و نه اول و نه آخر سخن پیداست یکی سوال کرد که عرش چیست گفت منم گفت کرسی و لوح و قلم گفت منم گفتند خدای را بندگانند ابراهیم و موسی و عیسی صلوٰۃ اللہ علیہم گفت اینهمه منم گفتند خدا را بندگانند جبرئیل و میکائیل و اسرافیل و عزرائیل صلوات اللہ علیہم گفت همه منم گفت خلق دانند که من چون ایشان کسی ام اگر صفت من در عالم غیب ببینید همه هلاک شوند سفیان ثوری رحمۃ اللہ علیہ فرمود ملامت کردن مردمان از نادیدن قضای ست و نادیدن قضای کافریست و حسد کردن مردمان از نادیدن قسمت است و اینهم از کافریست و مال جمع کردن از حرام و شبهه از نادیدن شمار قیامت ست و اینهم از کافریست و ایمن بودن از وعید حق و امید ناداشتن بوعدهٔ حق از کافریست و گفت گریه ده جزء ست نه از ان ریاست و یکے از بهر خداست و آن یک جزء اگر یک قطره هم در سالی از چشم بیاید بسیار بود و گفت چون درویش گرد توانگران گردد بدانکه مرائی ست گفت زهد نه پلاس پوشیدن و نان جوین خوردنست بلکه دل در دنیا نابستن و امل کوتاه کردن و گفت اگر ترا گویند نیکمردی این ترا خوش آید از انکه گویند بدمردی بدانکه هنوز مرتدی پرسیدند از یقین گفت آنست که هر چه بتو رسد دانی که حق ست گفت حسن خلق آدمی خشم خدا را بنشاند و گفت هرگز تواضع نکردم کسی را بیش از انکه یکحرف از حکمت دیدم و گفت که این روزگاریست که خاموشی بهتر و عزلت یکی گفت غزلت گیرم در کسب چگوئی گفت

از خدا بترس که هیچ ترسکار را ندیدم که بسبب محتاج بود شقیق بلخی رحمة الله علیه
گفت راه خدا در چهار چیز است یکی آمن در روزی دوم اخلاص در کار سوم عداوت
با شیطان چهارم ساختن با مرگ و گفت هر که در مصیبت جزع کند چنانست که نیزه
گرفته با خدا جنگ میکند گفت عبادت ده جزو است نه جزو گریختن از خلق و یکی خاموشی
احمد حنبل رحمة الله علیه فرمود که زهد سه چیز است زهد عام و آن ترک حرام است و
زهد خاص و آن ترک افزونی از حلال و زهد عارفان و آن ترک ما سوی الله است داود
طائی رحمة الله علیه یکی پیش او بود و در وی بنگریست گفت ندانی چنانکه بسیار گفتن
کراهت است بسیار نگریستن نیز مکروه است مریدی را گفت اگر سلامت خواهی سلامی بر دنیا
بکن بوداع و اگر کرامت خواهی تکبیری بآخرت گوی یعنی ترک هر دو بگو تا بحق برسی
یکبار فضیل پیش او رفته زیر سقف شکسته نشسته بود گفت برخیز که سقف شکسته است
فرو خواهد افتاد گفت تا من درین صفه ام سقف را ندیده ام کانوا یکرهون فضول
النظر کما یکرهون فضول الکلام حارث محاسبی رحمة الله علیه گفت تفکر اسباب را
قائم بحق دیدنست و رضا آرام گرفتن است در تحت مجاری احکام و صبر نشانه تیر بلا شدنست
و تسلیم ثابت بودن است در وقت نزول بلا و حیا باز بودن است از خوی بد که خدا
بدان ناراضی است و مراقبه علم دل است بقرب حقتعالی و خوف آنست که یک حرکت
نکنی که گمان تو چنان بود که بدین مأخوذ خواهم بود و صادق آنست که او را باک نبود
اگرش نزد خلق هیچ مقدار نبود و گفت در همه کارها از سستی عزم بپرهیز که دشمن ظفر یابد
و هرگاه که فتور عظیم واقع شود پس خود را هیچ آرام مگیر و بخدا پناه جو و درستی را
گفت کن لله و الا لا تکن یعنی خدا را باش و الا خود مباش ابو سلیمان دارانی

رحمة الله علیه یکی گفت که شبی در خلوت در نماز راحتی عظیم یافتم گفت ضعیف
مردی که ترا هنوز خلوت در پیش است تا در خلا دیگر گونه و در ملا دیگر گونه در دو جهان
هیچ چیز نیست که بنده را از خدا باز دارد و گفت اصل همه خوف است از خدا و هر دلی که ازو
خوف جدا شود فاسد شود و زنگار نور دل سیر خوردن است و گفت گرسنگی نزد خدا
خزانه ایست نه دهد کسی را الا که دوست دارد و گفت بر تو باد بر جوع که جوع نفس را
ذلیل کند و دل را رقیق و علم سماوی بر تو ریزد و گفت خنک آنکه در همه عمر او را یک
خطره باخلاص دست داد و گفت راضی بودن آنست که از خدا بهشت نخواهی و از
دوزخ پناه نطلبی و تواضع آنست که در عمل خود بهیچ عجب نباشد و گفت هرگز
تواضع نکند بنده تا وقتیکه نفس خود را نداند و هرگز زهد نکند تا نشناسد که دنیا
هیچ نیست و زهد آنست که ترک کنی هرچه ترا از حق باز دارد و گفت حصن حصین
نگاهداشت زبان است و مفتاح عبادت گرسنگی است و سر همه خطاها دوستی دنیا است و
گفت تفکر در دنیا حجاب آخرت و در آخرت ثمره حکمت و گفت عبادت کنید چشم را
بگریه و دل را بفکر و گفت اگر پند و بنده خواهی در اختلاف روز و شب نگر و گفت
هر که بنکاح و سفر و حدیث نوشتن مشغول است او روی بدنیا آورد و گفت حقتعالی
عارف را که بر بستر خفته باشد بهتری کشاید که نکشاید ایستاده را در نماز و گفت نزدیکترین
چیزی که بدان قربت جویند بخدا آنست که بدانی که خدا بر دل تو مطلع است که از دنیا
و آخرت چیزی نمیخواهی الا او را و گفت معرفت بخاموشی نزدیکتر است که بسخن
گفتن و چیزیکه در حشر نبود شکر است در نعمت و صبر است در بلا حاتم اصم رحمة الله علیه
فرمود هر که درین مذهب آمد او را سه مرگ باید چشید موت الابیض و آن گرسنگی است

و موت الاسود و آن احتمال ست و موت الاحمر و آن مرقع و شتن ست و گفت ہر کہ مقداریک سبع از قرآن حکایت پارسایان در شبانروز بر خود عرض نکند و دین خود سبک نگاه نتواند داشت و گفت در سه وقت تعہد نفس کنی چون عمل کنی یاد دار کہ خدا ناظر ست و چون سخن گوی یاد دار کہ خدا می شنود و چون خاموش شوی یاد دار کہ خدا امیدا ند کہ چگونہ خاموشی و شہوت سه قسم ست در خوردن و در گفتن و در نگریستن در خوردن اعتماد بر خدا نگاہدار و در گفتن راستی و در نگریستن عبرت و گفت در چہار موضع نفس را باز جوی در عمل صالح بے ریا و در گرفتن بطمع و در دادن بہ نیت و در نگاہداشتن بی بخل و گفت از ہر کس احتمال باید کرد و مگر از نفس عبداللہ تستری رحمتہ اللہ علیہ فرمود توبہ جملہ را فرض ست بہر نفس خواه خاص خواه عام مطیع یا عاصی مطیع را از طاعت توبہ باید کرد و آولش چنان بود کہ روزے در بستر پدراز کرده بود و پشت بدیوار نہاد و گفت سلونی عما شئتم و پیش ازین انتہا نکرده گفت تا استاد زنده بود شاگرد را با ادب باید بود تاریخ نوشتند استاد وفات کرده بود و استاد ش ذوالنون مصری بود و گفت ابلیس را دیدم گفتم بر تو چہ سخت تر گفت اشارت دلہای بندگان بخداوند جہان و نیز روزے ابلیس را گفتم در توحید سخن گوی فصلی بگفت در توحید کہ عارفان وقت گشتند بدان گرفتی و گفت اگر شکم پر خمر شود بہ کہ از طعام حلال گفتند چرا گفت چون پر خمر شود عقل بیارامد و آتش با شہوت بمیرد و از طعام فضولی آرزو کند و شہوت قوی گردد و گفت در شبانروزی یکبار خوردن خوردن صدیقان ست و دو بار خوردن مومنان و سہ بار خوردن ستوران و سہ آن فتہا سیر خوردن ست و ہر کہ گرسنگی کشد شیطان

گرد او نگردد و بفرمان خدای تعالی گفت اخلاص تبرا کردن است از ماسوی الله و گفت
خود مخلص واقف ریا نشود و گفت هر که خدای را بپرستد باختیار خلقش را باید پرستیدن
باضطرار و گفت حرام است بر دلی که در وی چیزی بود که خدا بدان راضی نبود که در ان
دل نوری راه یابد و هر وجدی که کتاب و سنت گواه آن نبود باطل بود و گفت
هر که چهل روز عبادت کند باخلاص زاهد گردد و او را کرامت پدید آید و اگر کرامت
پدید نیاید خلل از وی افتاده باشد در زهد و گفت اصول ما شش چیز است تمسک
به کتاب و سنت و خوردن حلال و باز داشتن دست از رنجانیدن خلق اگر چه
ترا برنجانند و دور بودن از مناهی و تعجیل بگذاردن حقوق و گفت اول این کار
توبه است و آن ندامت است و از شهوات دل بر کندن و از ذمایم بمحامد نقل کردن
و گفت هیچ حجاب نیست غلیظ تر از دعوی و هیچ راه نیست بخدا نزدیک تر از افتقار
بخدا و گفت مدعی خائف نبود و هر که خائف نبود امین نبود و هر که امین نبود او را
بر خزاین اطلاع نبود و گفت اول مقام عبودیت بر داشتن از اختیار است و بیزار
بودن است از حول و قوت خود و آدمی را دو چیز هلاک کند طلب عز و خوف درویشی و گفت
صادق نیست هر که مداهنت کند با غیر خود و با خود و مداهنت با خود ریا بود و گفت خدای تعالی
خلق را بیافرید و گفت که با من راز بگوئید و اگر نگوئید بمن نگرید و اگر انهم نکنید حاجت خواهید
و گفت دل هرگز زنده نشود تا نفس نمیرد و اول خیانت صدیقان ساختن با ایشان بود با نفس
و خدا را هیچ عبادت فاضلتر از مخالفت هوای نفس نیست و گفت غایت معرفت حیرت و دهشت
است و اول مقام آنست که بنده را یقین بنهند در سر وی و جمله جوارح وی بدان یقین آرام
گیرد و اهل معرفت اصحاب اعراف اند همه را بنشان او بشناسند و صادق نیست آ

که خدا بر دمی فرشته برگمارد که چون وقت نماز آید بنده را برگمارد و نماز کند و اگر خفته باشد بیدار کند و گفت لا اله الا الله لازم است خلق را اعتماد و بدان بدل و اعتراف بزبان و وفا بفعل صوفی آنست که صافی بود از کدر و پر شود از فکر و در قرب خدا منقطع شود از بشر و یکسان شود در چشم او خاک و زر و تصوف اندک خوردن است و با خدا آرام گرفتن و از خلق گریختن و اول مقام توکل آنست که پیش قدرت چنان باشی که مرده پیش غسال و نشان توکل آنست که سوال نکند و چون فتوح پدید آید نپذیرد و چون پذیرفت نگذارد و نیز توکل آنست که خدا را متهم نداری و اگر چیزی بود یا نه بود ساکن بود و گفت همه چیز را روی و قفاست مگر توکل را که همه روی است بی قفا چه زهد و تقوی اجتناب از دنیا بود و مجاهده در مخالفت نفس و هوا بود و علم و معرفت در دیده داشتن اشیا بود و خوف و رجا از لطف کبریا بود و تفویض و تسلیم در رنج و عنا بود و رضا بالقضا و شکر بر نعما و صبر در بلا بود و توکل بر خدا بود لاجرم روی بی قفا بود و گفت حیا بلندتر است از خوف که حیا خاصانرا بود و خوف علما را گفت عبودیت رضا دادن است بفعل خدا و دروی که کبر بود خوف و رجا قرار نگیرد و خوف دور بودن از مناهی و رجا شتافتن با وامر است و نواهی و بلندترین خوف آنست که بترسد که تا در علم خدا تقدیر او چه رفته و صبر انتظار فرج است از خدای تعالی و مکاشفه آنست که لو کشف الغطاء ما ازددت یقینا و فتوت متابعت سنت است و گفت زهد چهار چیز است یکی در ملبوس که آخر آن بلاست دوم در طعام که آخر آن مزبلهاست سوم در برادران که آخر آن فراق است چهارم در دنیا که آخر آن فناست و گفت نفس از سه صفت

خالی نیست یا کافرست یا منافق و یا مرائی و نفس را سرهاست یکی ازان بر فرعون
آشکارا کرد و گفت انس آنست که اندامها انس گیرد بعقل و عقل انس گیرد
بعلم و علم به بنده و بنده بخدا و گفت روغن بکار برید که عقل زیاده شود و خدا را هیچ
ولی ناقص عقل در نیافته باشد پرسیدند از ابتدا و انتها گفت ورع اول زهدست
و زهد اول توکل و توکل اول درجه عارف و معرفت اول قناعتست و قناعت
ترک شهوات و ترک شهوات اول رضاست و رضا اول موافقتست و از
اخلاص ما هیچ سخت تر نیست بر نفس که نفس را در اخلاص هیچ نصیبی نیست و گفت
عاصیان را هیچ انس نبود و نه هر که اندیشه معصیت بکند گفتند بچه چیز بدان ثواب رسد
که رضا دریابد گفت بدان که مخالفت در سر نکند گفتند مردی میگوید که من در ایام
حرکت کنم تا وقتیکه حرکت ندهند گفت نگوید مگر دو تن یا صدیقی یا زندیقی پرسیدند
از خوی نیکو گفت کمترین حال او بارکشی باشد و عدم مکافات بدی و او را آمرزش
خواستن و بر و بخشودن گفتند توبه چیست گفت آنکه گناه فراموش کنی مردی گفت
توبه آنست که گناه را یاد داری فرمودند که ذکر جفا در ایام وفا جفا بود گفتند وصیتی
کن گفت رستگاری شما در چهار چیزست نان خورانی و بیخوابی و تنهائی و خاموشی
یکی گفت خواهم که با تو باشم گفت چون از ما یکی نباشد با کی باشی اکنون با او
باش گفتند بزیارت تو شیر می آید گفت سگی بر سگی می آید گفتند از خلقان با که
صحبت داریم گفت با عارفان از جهت آنکه ایشان هیچ چیز را بسیار نشمرند و هر فعلی که
رود آن را نزد ایشان تاویلی هست لاجرم در کل احوال معذور دارند معروف کرخی
رحمة الله تعالی علیه گفت علامت جوانمردی سه چیزست یکی وفا بیخلاف

دوم ستایش بنحو و ضم سوم عطاء بی سوال وگفت علامت دوستی خدا در حق بنده آن بود که او را مشغول دارد در کاریکه سعادت وے در آن بود و نگاه دارد از شغلیکه او را بکار نیاید وگفت علامت اولیا سه چیز ست اندیشه ایشان از خدا بود و قرار ایشان باخدا بود و شغل ایشان باخدا بود وگفت چون حق بنده را چیزے خواهد در عمل بکشاید و در سخن بندد و نیز بکشاید در عمل و به بندد در کسل وگفت حقیقت وفا بهوش آمدن سرست از خواب غفلت و فارغ شدن اندیشه از فضول آفت وگفت طلب بهشت بی عمل گناه است و انتظار شفاعت بے نگاهداشت سنت نوعی ست از غرور و امید داشتن رحمت در نا فرمانبرداری جهل است وحماقت گفتند تصوف چیست گفت گرفتن حقائق وگفتن بدقائق و نومید شدن از انچه هست در دست خلائق وگفت هر که عاشق ریاست است هرگز فلاح نیابد گفت من راهی مید انم بخدا آنکه از کسی چیزے نخواهی و هیچ نبود که کسی از تو خواهد وگفت چشم فرو خوابانید اگرچه هم از پری ماده باشد گفت زبان از مدح نگاهدارید چنانکه از ذم گفتند بچه چیز دست یابیم بر طاعت گفت بدان که دنیا از دل بیرون کنید اگر اندک دنیا در دل شما باشد هر سجده که کنید آن چیز را باشد وگفت عارف را اگر هیچ نعمتی نبود او خود در همه نعمت بود خواجه سری سقطی رحمة الله علیه گفت سی سال ست که استغفار میکنیم از یک شکر کردن گفتند چگونه گفت بازار بغداد بسوخت اما دوکان من نسوخت مرا خبر دادند گفتم الحمد لله از شرم آنکه خود را به از برادر مسلمان خواستم و دنیا را حمد گفتم از ان استغفار میکنیم وگفت دور باشید از همسایگان تونگر و قرایان بازار و عالمان و امیران وگفت هر که خواهد بسلامت

ماند دین او و براحت رسد دل او و تن او و اندک شو و غم او گو از خلق عزلت کن و گفت دنیا ہمہ فضول ست مگر پنج چیز نانی کہ سد رمق باشد و آبی کہ تشنگی ببرد و جامہ کہ عورت بپوشد و خانہ کہ دران جا تواند بود و علمی کہ بدان کار کنی و گفت ہر معصیت کہ سبب شہوت بود امید توان داشت بآمرزش آن و ہر معصیت از کبر بود امید نتوان داشت بآمرزش آن زیرا کہ معصیت ابلیس از کبر بود و زلت آدم از شہوت و گفت اگر در بوستانے کہ درختان بسیار باشند و بر ہر درخت مرغی نشستہ بزبان فصیح گوید کہ اَلسَّلَامُ عَلَیْکُمْ یَا وَلِیَّ اللہِ داں کس نترسد کہ آن مکر ست و استدراج بردی بباید ترسید و علامت استدراج کوریست از عیوب نفس و مکر قولی ست بے عمل و گفت ادب ترجمان دل ست و گفت قوی ترین قوت آنست کہ بر نفس خود غالب آئی و ہر کہ عاجز آمد از ادب نفس خود از ادب غیرے عاجز تر بود و گفت حیا و انس بدر دل آیند اگر دران دل ورع باشد فرود آیند و اگر نہ بازگردند و گفت در دلے کہ چیزی دیگر بود پنج چیز قرار نگیرد خوف از خدا و رجا بخدا و دوستی بخدا و حیا از خدا و انس بخدا و گفت مقدار ہر مرد در فہم خویشتن مقدار نزدیکی او بود بخدا و گفت فہم کنندہ ترین خلائق آن بود کہ فہم کند اسرار دقائق قرآن و تدبر کند دران و صابر تر آن بود کہ بر حق صبر تواند کرد و گفت شوق برترین مقام عارفان ست و گفت عارف آنست کہ خوردن وی خوردن بیماران ست و خفتن وے خفتن مار گزیدگان و عیش وے عیش غرق شدگان و گفت علامت زہد آرام گرفتن نفس ست از طلب و قناعت کردن بدانچہ گرسنگی برد و راضی بودن بدان کہ عورت پوشی شود و نفور بودن نفس از فضول و بیرون کردن خلق

از دل و گفت عیش زاہد خوش نبود کہ بخود مشغول بود و عیش عارف خوش آید
کہ از خود مشغول است و گفت کارہای زہاد ہمہ بر دست گرفتم ہر چہ خواستم از دنیا نیافتم
و گفت ہر کہ بیاراید در چشم خلق آنچہ در وی نبود بیفتد از ذکر حق و بسیار آمیختن از خلق
از اندک صدق است و گفت حسن خلق آنست کہ خلق را نرنجانی و رنج آنہا کشی
بی کینہ و مکافات و گفت از ہیچ برادر بریدہ مشو بگمان و شک و دست
از صحبت او باز مدار و گفت ترک گناہ از سہ وجہ است یکے از خوف دوزخ و یکے از
رغبت بہشت و یکی از ترس خدا جنید فرمود کہ وقت مرگ وصیت خواستم
گفت مشغول مشو بسبب صحبت خلق از حق گفتم اگر ازین پیش میگفتی با تو صحبت نداشتمے
فتح موصلی رحمۃ اللہ تعالے علیہ فرمود با سی ابدال صحبت داشتم
ہمہ گفتند پرہیز از صحبت خلق و ہم بکم خوردن فرمودند و گفت ہر دل کہ
از وی علم و حکمت و سخن مشائخ باز گیری بمیرد و گفت از راہبی پرسیدم کہ راہ بخدا
چگونہ است گفت ہر جا کہ روآری خدا آنجاست و گفت اہل معرفت آن قوم اند
کہ چون سخن گویند از خدا گویند و چون عمل کنند برای خدا کنند و چون طلب کنند از خدا طلب کنند
روزی از صدق سوال کردند دست در کورۂ آہنگر کردہ آہن تافتہ بیرون آورد
و بر دست نہاد و گفت صدق این است و گفت ہر کہ مداومت کند بذکر دل
آنجا شادی پدید آید احمد خوارزمی رحمۃ اللہ تعالے علیہ فرمود بندہ
تائب نبود تا پشیمان نشود بدل و استغفار نکند بزبان و از عہدۂ مظالم بیرون
نیاید تا جہد نکند در عبادت چون چنین بود گفتم از توبہ و اجتہاد صدق و زہد
برخیزد و از صدق توکل برخیزد و از استقامت معرفت برخیزد و بعدہ لذت

انس بود و بعد حیا بعد از حیا هوبیت بود از مکر و استدراج و در جمله این احوال
باید که از دل مفارقت نکند از خوف آنکه نباید که این احوال از دل او برود و از
لقای حق باز ماند و گفت هر که عاقلتر بود بخدا عارف تر بود و هر که بخدا عارف
تر بود زودتر بمنزل رسد و گفت رجا قوت خائفان ست و فاضلتر کرستین بر فوت ادمی
که نه در موافقت بوده باشد و گفت هر که بدنیا نظر کند بنظر ارادت و دوستی حق
نور فقر و زهد از دل او ببرد و گفت هر که نفس خود را نشناسد او در دین خود در غرور
بود و مبتلا نکند حق تعالی ایچ بنده را بچیزی سخت تر از غفلات و سخت دلی و گفت
انبیا مرگ را کراهت داشته اند که از ذکر حق باز می مانده و گفت دوستی خدا دوستی
طاعت اوست و هیچ دلیل نیست بر شناختن خدا جز خدا و هر که دوست دارد
که او را بچیزی بشناسد تا نیکوئی او را یاد کند او مستمر است در عبادت احمد خضرویه
رحمة الله علیه گفت هر که خدمت درویشان کند بسه چیز مکرم شود تواضع
و حسن ادب و سخاوت و گفت حقیقت معرفت آنست که دوست داری او را
بدل و یاد کنی او را بزبان و همت بریده گردانی از انچه که غیر اوست و نزدیکترین
کسی بخدا آنست که خلق او بیشتر است گفتند علامت محبت چیست گفت آنکه عظیم نبود
هیچ چیز از دو کون در دل او و هیچ آرزو نکند او را مگر خدمت او و آنکه نفس خود را
غریب بیند از جهت آنکه هیچ کس با نچه او در آنست موافق او نبود و گفت دلها
جویهاست هر گاه از حق پر شود پدید آورد زیادتی آن انوار بر جوارح و هر گاه که
از باطل پر شد پدید آورد زیادتی ظلمات آن بر جوارح و گفت هیچ خوابست
گران تر از خواب غفلت و تمام بندگی در آزادی است و در تحقیق بندگی آزادی

تمام است یکی ازو سوال کرد که کدام عمل فاضلتر است گفت نگاه داشتن اسرار
و التفات ناکردن بغیر الله ابو تراب نخشبی رحمة الله علیه گفت هیچ نمیدانم
مریدرا مضر از سفر کردن بر متابعت نفس و هیچ فساد بار ه نیافت الا از سفرهای
باطل و گفت حق تعالی فرموده در باشید از کبایر و کبایر نیست الا میان
نهی بی حقیقت و دعوی فاسد و اشارت باطل و اطلاق کردن عبارت و الفاظ
ثم قال الله تعالی اِنَّ الشَّیَاطِیْنَ لَیُوْحُوْنَ اِلیٰ اَوْلِیَآئِهِمْ لِیُجَادِلُوْکُمْ و گفت
هرگز هیچکس بصفا خدا یتعالی نرسد اگر یک ذره دنیارا در دل او مقداری باشد
و چون بنده صادق بود در عمل حلاوت یابد پیش از انکه عمل کند و اگر اخلاص
بجا آرد آن حلاوت یابد در آن وقت که عمل کند و گفت سه چیزرا دوست
میدارید و از آن شما نیست نفس و روح و مال و گفت راحت در دنیا طلب
مکنید که نیابید این در بهشت است و گفت توکل آن نیست که خودرا در دریای عبودیت
افگنی و دل در خدمت بسته داری اگر دهد شکر کنی و اگر باز گیرد صبر و گفت عارف را
هیچ تیره نکند و همه تیرگیها بدو روشن شود و گفت هیچ چیز نافع تر نیست از عبادات
از اصلاح خواطر و هرگز اندیشه درست شد بعد از ان هرچه بر وی رود از افعال
و احوال درست بود یحیی معاذ رازی رحمة الله علیه فرموده دور باش
از صحبت سه قوم یکی علمای غافل دوم قراء مداهن سوم متصوف جاهل و گفت
سه خصلت از صفت اولیاست اعتماد بر خدا در همه چیز و بی نیاز بودن ازو در همه
چیز و رجوع کردن بدو در همه چیز و گفت هر که اعتبار نگیرد بمعاینه مستغنی نگردد از
نصیحت و گفت گمان نیکو بخدای نیکوترین گمانهاست چون با عمال شایسته

مراقبت بود و چون بمعاصی و غفلت بود آرزو بود که او را در خطر اندازد و معیوب
آنکس است که مهمل گذارد روزگار خویش ببطالت و حیای بنده ندم است و حیای خدا
کرم است و تارک گناه برای شرم خدا که خدا می بیند به از کسی که ترک کند برای نفس
و ترس نفس و گفت مرد حکیم نبود تا سه خصلت نباشد یکی آنکه در توانگران نگرد
بچشم نصیحت نه بچشم حسد و در زنان بچشم شفقت نه بچشم شهوت و در درویشان بچشم
تواضع نه بچشم تکبر و گفت چون بنده انصاف خدا دهد از نفس خویش خدای تعالی
او را بیامرزد و گفت با مردمان سخن اندک گوئید و با خدا بسیار و گفت دنیا
دکان شیطان است زنهار از دکان وی چیزی نه دزدی و دنیا خمر شیطان است
هرکه از وی مست شد هرگز بهوش نیاید مگر روز قیامت در ندامت و حسرت و گفت
دینار و درم کژدم است دست بران مکن تا افسونش نیاموزی و اگرنه هلاک شوی
و افسونش آنکه دخل او از حلال بود و خرج او بحق و گفت طلب دنیا عاقل را
نیکوتر از ترک کردن جاهل و گفت در تن فرزند آدم هزار عضو است همه از شر همه
در دست شیطان چون گرسنه شود و نفس را ریاضت دهد آنجا خشک شود و آتش
گرسنگی بسوزد و گرسنگی نور است و سیری نار و گفت هیچ بنده سیر نخورد تا خداوند ازو
ببرد چیزی که بعد ازین نتواند دریافت و گرسنگی طعام خدا است و گفتند بر مرید چه
سخت تر گفت همنشینی با اضداد و گفت بنگر انس خویش بخلوت اگر انست بخلق بود
چون بیرون آئی برود و اگر بخدا بود همه جا ترا برابر بود دشت و کوه و بیابان و گفت
در وقت نزول بلا حقائق صبر آشکارا گردد و در وقت مکاشفه مقدور حقائق رضا
بنماید و گفت با خوی نیکو معصیت زیان دارد و مقدار یک دانه دوستی به از هفتاد ساله

عبادت بی دوستی و گفت بلندترین منزل طالبان خوف ست و بلندترین منزل
واصلان رجا و علامت خوف کوتاهی امل ست و بلندترین پرهیزگاری تواضع است
و توحید نور ست و شرک نار و نور توحید جمله سیات موحد بسوزاند و نار شرک
جمله حسنات مشرک بسوزاند و گفت ورع دوگونه بود یکی در ظاهر آنکه نجنبد مگر بخدای
و در باطن آنکه غیر او در دل نیاید و گفت از زهد سخاوت خیزد بملک و مال و از
حب سخاوت خیزد بنفس و روح و گفت هر که سخن گوید پیش از آنکه بنیند پشیمان
شود و گفتند بچه شناسم که خدا از ما راضی است گفت اگر تو راضی باشی گفتند فردا که
ایمن تر گفت آنکه امروز بیشتر ترسد و گفت عارف آنکه هست نیست بود و درویش
آنکه بخداوند خویش از جمله کائنات تونگر بود و زاهد تر آنکه یقین او بیشتر و محبت آنکه
به نیکوی زیادت نشود و بجفا نقصان نپذیرد شاه شجاع کرمانی رحمة الله علیه
فرمود علامت صدق سه ست اول آنکه قدر دنیا برود و از دل تو چنانچه سیم و
خاک برابر شود دویم دیدن خلق از دل تو بیفتد تا چنان شوی از شادی گرسنگی و
ترک شهوات که اهل دنیا شاد شوند از سیری شهوات راندن پس از ان ملازمت
مریدان کن دگرنه ترا با این سخن چه کار و علامت خوشخوی رنج خود از خلق برداشتن است
و رنج خلق کشیدن و هر که چشم نگاهدارد از حرام و تن از شهوات و باطن آبادان
دارد بمراقبه دایم و ظاهر بمتابعت سنت و عادت کند بحلال خوردن فراست
او هرگز خطا نشود روزی یاران را گفت که از دروغ گفتن و خیانت کردن و
غیبت کردن دور باشید باقی هرچه خواهید بکنید و دنیا بگذارید و توبه بکنید
و هوای نفس بگذارید تا برسید یوسف ابن الحسین رحمة الله تعالی علیه

گفت آفت صوفیان در صحبت کودکان و در معاشرت اضداد و فتور رفیقی زنان
است و گفت تو هیکه میدانند که خدای ایشان را می بیند پس ایشان شرم دارند که
از مهابت نظر بچیزی کنند جز آنکه وی فرموده است و گفت اشارت خلق بر قدر
یافت خلق است و یافت بر قدر شناخت بود و شناخت بر قدر محبّت بود پرسیدند
از محبت گفت صحب را خواری و ذل سخت تر بود و شفقت و نصیحت او خلق خدا را
بیشتر و صدق آنست که تنهائی را دوست دارد و نهان داشت طاعت و
گفت عزیزترین چیز در دنیا اخلاص است هرچند جهد میکنیم تا ریا از دل خود دور کنیم هم
بلون دیگر می آید و گفت اگر خدای را بینم با جمله معاصی به که با ذره تصنع و زاهد آنکه
طلب مقصود نکند تا وقتیکه وجود خود را مفقود نگرداند و غایت عبودیت آنست
که بنده او باشی در همه چیز و هرکه بشناخت او را بفکر عبادت کرد او را بدل ﷲ
ابو حفص حدّاد رحمة الله علیه گفت هرکه اقوال و افعال خود را هر وقتی
نسنجد بمیزان کتاب و سنّت و خواطر خود را متهم ندارد او را از جمله مردان نشمرید
پرسیدند ولی را خاموشی به یا سخن گفت اگر سخن گوی آفت سخن بداند هرچند تواند
خاموش باشد اگرچه بعمر نوح باشد و خاموش اگر راحت خاموشی بداند از خدا درخواهد
تا دو چند عمر نوح دهد تا سخن نگوید گفت عبودیت آنکه ترک هرچه ترا هست بگوی و ملازم
باشی چیزیرا که ترا بدو فرموده اند و درویشی بحضرت خدا شکستگی عرضه کردن و
نشان دوستان آنکه روزیکه بمیرند دوستان شاد شوند یعنی چنان مجرد و رود
از دنیا که از وی چیزی نماند که آن خلاف دعوی او بود در تجرید و ولی آنکه او را
قوت کرامات داده باشند و او را از ان غایب گردانند گفتند غافل کیست

گفت آنکه از نفس خود اخلاص طلبد و بخیل آنکه در وقت احتیاج خود دنیا را ترک کند
و ایثار آنکه مقدم داری نصیب برادران بر نصیب خود در کارهای دنیا و آخرت
و کرم انداختن دنیاست برای کسی که بدان محتاج است و روی آوردن بخدا و نیکو
وسیله شدن را بخدا و دوام فقر است و ملازم گرفتن سنت و قوت حلال و هرکه بعین رضا
در خود نگریست هلاک شد و خوف چراغ دل است آنچه از خیر و شر است در او بدان
بتوان دید و فقر درست نیاید تا دادن دنیا دوست تر از گرفتن ندارد و هرکه
جمله به فضل خدا ببیند بر خویشتن امید دارم که از هالکان نباشد و فاضلترین
اعمال مراقبت خویش است با خدا و آنکه بفعل خود شاد بود مغرور است و هرکه
داند که او را خواهند بر انگیخت و حساب خواهند کرد و از معاصی اجتناب ننماید
او از شر خود خبر میدهد که من ایمان ندارم ببعث و حساب و هرکه خواهد دل او
متواضع شود گو در صحبت صالحان باش و خدمت ایشان را ملازمت کن و گفت
روشنی تن بخدمت است و روشنی جان باستقامت و گفت تقوی در حلال
محض است و بس و تصوف همه ادبست و گفت عمل که شائسته بود آن را بر تو فراموش
کنند و گفت نابینا آنست که خدا را نا شناسد و نه بیند اشیا را بخدای و بینا آنست که
از خدای بود نظر او بمکونات یکی از و وصیت خواست گفت یا اخی لازم یک در باش
تا همه درها بر تو گشایند و لازم یک سید باش تا همه سادات ترا گردن دهند روزی
در بغداد رفت اکابر آنجا از فتوت سوال کردند گفت شما گوئید جنید فرمود فتوت
نزد ما آنست که فتوت از خود نه بینی و آنچه کرده باشی بخود نسبت ندهی گفت
نیکوست اما نزد من فتوت آنست که انصاف دادن و انصاف ناطلبیدن

جنید گفت در عمل آرید ای اصحابنا ابوحفص گفت این سخن را است نباید چه جنید
چون این بشنید گفت برخیزید ای اصحابنا که زیادت آورد ابوحفص بر آدم و ذریت
او در جوانمردی **حمدون قصار** رحمة الله علیه گفت هر که محقق نبود در حال
خود از حال خویش خبر نتواند داد و گفت صحبت با صوفیان کنید که زشتها را نزدیک
ایشان عذرها بود و نیکی را بس خطری نبود تا ترا بدان بزرگ دارند تا تو بدان
در غلط نیفتی و هر که در سیرت های سلف نظر کند تقصیر خود بداند و گفت شکر نعمت
آنست که خود را طفیلی بینی و گفت بسنده است آنچه بتو میرساند تا سالی بی رنج
اما رنج در طلب زیاده است و گفت هر که پندارد که نفس او بهترست از نفس فرعون
او کبری آشکارا کرده است و گفت ملامت ترک سلامت ست و اگر مستی را
بینی که می خسپد ویرا ملامت مکنی نباید که بهمان بلا مبتلا گردی پرسیدند از ملامت
گفت راه آن بر خلق دشوار است و مغلق اما طرفی بگویم رجای مرجیان و خوف
قدریان صفت ملامتی بود یعنی در رجا چندان رفته که مرجیان ملامت کنند
و در خوف چندان سلوک کرده که قدریان و او همیشه نشانه ملامت باشد
گفت من نیک خوی ندانم مگر در سخاوت و بدخوی را نشناسم الا در بخل و هر که
خود را ملکی داند بخیل بود و تواضع آنست که کسی را بخود محتاج نه بینی نه در دنیا
ونه در آن جهان و هر گاه که نفقیر تواضع را ترک کرد همه خیرات را ترک کرد و اصل
همه دردها بسیار خوردن ست و آفت دین بسیار گفتن ست و گفت اگر توانی که
کار خود بخدا باز گذاری بهتر از آنکه بحیله و تدبیر مشغول شوی و گفت جزع نکند در مصیبت
مگر کسی که خدا را متهم داشته بود **منصور عمار** رحمة الله علیه هارون رشید

پرسید که عالم ترین خلق کیست و جاهلترین که بود گفت عالمترین خلق مطیع تر شناسا
بود و جاهلترین امین عاصی فرمود که مردمان دو قسم اند یا بخود عارف بود یا بحق
آنکه بخود عارف بود شغلش مجاهده و ریاضت بود و آنکه بحق عارف بود و شغلش
عبادت و طلب رضای او بود گفت آرزوی دنیا را ترک گیر تا از عمر راحت یابی
و زبان را نگاه دار تا از عذر خواستن برهی احمد عاصم الانطاکی رحمة الله تعالی
عنه فرمود علامت محبت آنکه عبادت اندک بود و خلوت او بسیار و خاموشی او
پیوسته چون در و نگرند او نه بیند چون بخوانند نشنود و چون مصیبتے رسد اندوه
نکند و چون صوابی رسد شاد نگردد و از کسے نترسد و بکسی امید ندارد گفتند تو
مشتاق خدائی گفت نه شوق بغایت بود و چون حاضر شود کجا شوق بود گفت
علامت خوف گریز بود و علامت رجا طلب و گفت هر که امین تر بود بر نفس خود
هلاک شود و گفت نشان اندک معرفت بنده بنفس خود از اندکی حیا بود و اندکے
خوف و هر که بخدا عارف تر از خدا ترسان تر و گفت اگر صلاح دل جوئی یاری خواه
بروی بنگاهداشت زبان گفت نافع ترین اخلاص آنست که دور کند از تو تصنع
و تزیین و ریا و گفت طاعت بر جهل زیانکارتر است از معصیت بر جهل و یقین
نوریست که مشاهده میکند بدان جملہ امور آخرت و اخلاص آنست که چون عمل کنی
دوست نداری که ترا بدان یاد کنند و بزرگ دارند و طلب نکنی ثواب عمل خویش
از هیچ کس مگر از خدایے و چنان دان که کسی نیست در روی زمین بجز تو و در
زمین و آسمان بجز او و دوای دل پنج است همنشینی اهل صلاح و
خواندن قرآن و تهی داشتن شکم و نماز شب و زاری وقت سحر نقل است که

سی و شش کس از اصحاب وی جمع شدند و سفره نهادند نان اندک بود
شیخ پاره پاره میکرد و چراغ برگرفت چون چراغ آوردند
پارهای بر جای بود که کسی نخورده بقصد ایثار مریدان را چنین تربیت کرده بود
عبدالرحمن حسین رحمة الله تعالی علیه فتح موصلی را گفت چهار چیز
بپیش من است چشم و زبان و دل و هوا چشم جایی منگر که نشاید و بزبان چیزی
مگو که خدای تعالی بخلاف آنم اندرو دل نگاهدار از خیانت و کبر بر مسلمان و هوا
نگاهدار در سر و هیچ مگو و اگر این چهار بدین صفت نباشند خاکستر بر سر
باید کرد گفت دلها موضع ذکرست چون با نفس صحبت داشتند موضع شهوت
شدند و شهوت از دل بیرون نرود مگر از حسرتی بیقرار کننده و یا شوقی
بی آرام دهنده گفت اندوه مکن بر چیزیکه فردا ترا مضرتی بود و شاد مباش
الا بچیزی که فردا ترا شاد کند و نافع ترین خوف آن بود که از معصیت
باز دارد و اندوه دائم کند و فکرت را لازم تو گرداند در بقیه عمرها جنید
بغدادی رحمة الله علیه فرمود که اگر مرتضی یک سخن بکرامت نگفتی اصحاب
چه کردندی و آن سخن آنست که از مرتضی علی رضی الله عنه پرسیدند که خدایرا بچه
شناختی گفت بدانکه شناسا گردانید مرا بخود که او خداوندیست که شبه او
نتواند بود و هیچ صورتی و او را نتوان یافت بهیچ حسی و او را قیاس نتوان کرد
بهیچ خلقی که او نزدیکست در دوری خویش و دورست در نزدیکی خویش
و بالای همه چیزهاست و نتوان گفت که تحت او چیزیست و او نیست چون
چیزی نیست از چیزی و نیست در چیزی و نیست بچیزی سبحان الله آن

نه آنکه او چنین است چنین نیست هیچ چیز از غیر او و اگر کسی شرح این سخن دهد
مجلدها برآید فهم من فهم. وگفت اگر من هزار سال بزیم از اعمال یکذره کم نکنم
مگر که مرا باز دارند. وگفت روزگاری چنان گذشتم که اهل آسمان و زمین بر من
گریستند باز چنان شدم که من بر غیبت ایشان گریستم اکنون چنان شدم که
نه از ایشان خبر دارم و نه از خود و ده سال بر در دل نشستم و پاسبانی کردم تا دل
مرا نگاه داشت اکنون بیست سال است که من نه از دل خبر دارم و نه دل از من
وگفت درین راه قاطعان بسیار اند و بر راه سه دام می اندازند دام مکر و استدراج
و دام قهر و دام لطف و آنرا نهایت نیست مرد باید که فرق کند میان هر سه
دامها. گفت چون قدرت معاینه گردد صاحب آن نفس بکراهت تواند زد و چون
عظمت معاینه شود از نفس زدن منع کند و چون هیبت معاینه شود آنجا کسی که
نفس زند کافر گردد. وگفت نفس که با ضطرار از مرد بر آید جمله حجابها و گناهان که
میان بنده و خداست بسوزد. وگفت خنک آنکسی که او را در همه عمر یکساعت
حضور بوده است و شریف ترین نسبتها و بلندترین آن اینست که با فکرت بود
در میدان توحید. وگفت میان بنده و خدا چهار دریاست تا قطع نکند بحق نرسد یکی دنیا
وکشتی او زهد است و یکی آدمیان وکشتی او دور بودن است و یکی ابلیس وکشتی او
بغض و یکی هوا وکشتی او مخالفت. وگفت در میان هواجس نفسانی و وسواس
شیطانی فرق آنست که نفس بچیزی الحاح کند و تو منع کنی و او معاودت میکند
اگرچه بعد از مدتی بود تا وقتیکه بمراد خود رسد اما شیطان چون دعوتی کند بخلافی
اگر بخلاف آن کنی او ترک آن دعوت کند. وگفت ابلیس مشاهده نیافت در طاعت

غیبت

واد م مشاهده گم نکرد در زلت گفت طاعت علت نیست بدانچه در ازل رفته
ولیکن بشارت حق دهد بر انکه در آشکار که رفته است در حق طاعت کننده نیکو
رفته است گفت مردان بسیرت مردان اند نه بصورت گفت اساس آن نیست
که بمراد نفس قیام نکند و گفت غافل بودن از خدا سخت ترست از انکه در
آتش شدن و گفت بحقیقت آزادی نرسی تا از عبودیت بر تو هیچ باقی
مانده بود و گفت نفس هرگز با حق الفت نگیرد و هر که نفس را بشناس عبودیت بروی
آسان شود و هر که گوید الله بمشاهده دروغ زنست و هر که بشناخت خدا را هرگز
شاد نشود و هر که خواهد تا دین او بسلامت ماند و تن او آسوده و دل او بعافیت
گو از مردمان جدا باش که این زمانه وحشت ست و خردمند آنست که تنهائی
اختیار کند و هر که علم او بیقین نرسیده است و یقین بخوف و خوف بعمل و عمل بورع
و ورع باخلاص و اخلاص بمشاهده او از هالکانست و اگر جمله دنیا یک کس را بود
زیان نبود و اگر بسیرت یک دانه خرما کند زیان دارد و مرید صادق بی نیاز بود
از علم عالمیان و گفت چون حق تعالی بمردی نیکی خواهد او را پیش صوفیان افگند
و از قرایان باز دارد و نشاید که مریدان چیزی آموزند مگر آنچه در نماز بکار آید
و فاتحه و قل هو الله تمام ست و هر مرید که زن کند و علم نویسد از وی هیچ نیاید و هر
میان خود و خدا تعالی تو بره پر طعام نهاده است از مناجات هرگز نیاساید
و خواطر چهارست یکی خاطرست از حق که بنده را دعوت کند بحق و خاطرست از نفس که دعوت کند
بآرایش نفس و تنعم بدنیا و خاطرست از شیطان که دعوت کند بحقد و حسد و عداوت و خاطرست
از ملک که رغبت و قوت بخشد بطاعت و عبادت حق و گفت بلا چراغ عارفانست و بیدار کننده مریدان

نشود

وہلاک کنندہ غافلان وگفت ہمت اشارت ہست از خدا و ارادت اشارت
فرشتہ و خاطر اشارت معرفت و زینت تن اشارت شیطان و شہوت اشارت
نفس و لہو اشارت کفر و حق تعالی ہرگز صاحب ہمت را عقوبت نکند اگر چہ معصیت
رود برے وگفت ہر کرا ہمت ہست او بینا است و ہر کرا ارادت ہست نابینا است
وگفت اجتماع چہار ہزار پیر طریقت ہست کہ نہایت ریاضت این ہست ہر گاہ
دل خود طلبی ملازم حق بینی و ہر کہ در سوانقت بحقیقت رسیدہ باشد
ازان ترسد کہ حظ از خدائے فوت شود بچیزی دیگر و مقامات بہ شواہد ہست
ہر کرا مشاہدہ احوال ہست او رفیق ہست و ہر کرا مشاہدہ صفات ہست او اسیر است
کہ رنج انجا رسد کہ خودی بر جا بود در شبانہ روزی ہزار بار بباید مرد چون
فانی شد و شہود حقتعالے حاصل گشت امیر شد و سخن انبیا خبر باشد از
حضور و کلام صدیقان اشارت ہست بمشاہدہ واول چیزیکہ ظاہر شود
از احوال اہل احوال خالص شدن افعال ایشان بود ہر کرا سر خالص نبود ہیچ فعل او
صافی نبود و صوفی چون زمین باشد کہ ہمہ پلیدی برو افگنند و ہمہ نیکوی از وی بیرون
آید و تصوف از صفا ہست ہر کہ گزیدہ شود از ماسوی صوفی ہست و صوفی آنست
کہ دل او چون دل ابراہیم سلامت یافتہ بود از دوستی دنیا و بجا آرندہ فرمان
خدا بود و تسلیم او چون تسلیم اسماعیل و اندوہ او چون اندوہ داؤد و فقر او
چون فقر عیسی و صبر او چون صبر ایوب و شوق او چون شوق موسی در وقت
مناجات و اخلاص او چون اخلاص محمد علیہ الصلوۃ والسلام وگفت تصوف نسبت ہست
کہ ترا خدا وند از خود بمیراند و بخود زندہ کند وگفت تصوف آن بود کہ با خدا باشی

بیعلاقه و عارف را حالی باز ندارد و منزلتی باز ندارد و عارف آنست که در درجات
سگرد د چنانکه هیچ چیز او را حجاب نگردد و باز ندارد و گفت معرفت مشغولی است
بخدای تعالی و معرفت مکر خدا ست یعنی هر که پندارد که عارف است ممکور است (یعنی مکر کرده شده ۱۲)
و معرفت وجود جهل ست در وقت حصول علم تو گفتند زیادت کن گفت عارف و
معروف اوست و گفت علم آنست که قدر خویش بدانی و گفت اثبات مکر ست
و علم باثبات غدر است و آنچه موجود است داخل مکر و غدر ست و گفت توحید خدای
منزه داشتن قدم او بود از حدث یعنی دانی که اگرچه سیل در دریا باشد اما نه دریا
باشد و گفت هر محبت که بعوض بود چون عوض برخیزد محبت درست نشود مگر درمیان
دو تن اما چنان دو تن که یکی دیگری را گوید که ای من و چون محبت درست شود
شرط ادب بیفتد حق تعالی حرام گردانیده است محبت بر صاحب علاقه و گفت
محبت افراط میل ست بی نیل و گفت محبت خدا بنده آنگاه توانی رسید تا جان در راه
او سخاوت بکنی و انس یافتن بود بعد ما داعتماد کردن بران خلل ست در سخاوت و
اهل انس در خلوت و مناجات چیزها گویند که نزدیک عام کفر نماید و ایشان در احوال
خویش بدان مزید یابند و هرچه گویند ایشان را احتمال کنند و گفت مشاهده غرق
است و وجد هلاک و وجد زنده کننده همه است و مشاهده میراننده همه مشاهده
اتمامت ربوبیت ست و ازاله عبودیت بشرط آنکه تو درمیان هیچ نه بینی و مراقبه
آن بود که ترسنده باشد بر فوت شده پرسیدند فرق چیست میان مراقبه و حیا گفت
مراقبه انتظار غائب ست و حیا خجالت ست از حضور مشاهده و گفت وقت
چون فوت شود هرگز توان یافت و هیچ عزیزتر از وقت نیست و هیچ چیز را اولیا

سخت تر از نگاه داشت انفاس نیست در اوقات گفت عبودیت دو خصلت است
صدق و افتقار بخدای در نهان و آشکار و نیکی اقتدا برسول خدای تعالی و عبودیت
ترک این دو سبب است ساکن شدن از لذت و اعتماد کردن بر حرکت چون این
هر دو از تو گم شد حق عبودیت گذارده آمد و شکر آنست که نفس خود را از اهل نعمت
نشمرد و گفت شکر علتی است و آن آنست که مرید نفس خود را بدان مطالبت کند
در باخدا ایستاده باشد بحظ نفس و زهد تهی دست بودن است و خالی از مشغلهٔ آن
و حقیقت صدق آنست که راست گویی در بهتر کاریکه از و نجات نیابی مگر بدروغ
و هیچکس نیست که طلب صدق کند که نیابد و اگر نیابد به بعضی یابد و صادق روزی
چهل بار از حالی بحالی بگردد و مرائی چهل روز بر یک حال بماند علامت صادق
آنست که سوال نکند و معارضه نکند و اگر کسی با ایشان معارضه کند خاموش بماند
و صبر باز داشتن نفس را با خدا بی جزع و فرو خوردن تلخی ها و روی ناترش کردن
و توکل خوردن بی طعام است یعنی طمع در میان نه بیند و توکل آنست که خدایرا باشی
چنانکه پیش ازین نبودی و خدای را بودی و پیش ازین توکل حقیقت بود اکنون
علم است و توکل نه کسب کردن است و نه ناکردن لیکن سکون دل است بوعدهٔ
حق تعالی و یقین آنست که غم رزق نکنی و اندوه رزق نخوری و آن از تو
کفایت آید و آن آنست که بعملی که در گردن تو کرده اند بدان مشغول شوی که بیقین
او رزق تو بتو میرساند و فتوت آنست که با درویشان نقار نکنی و با توانگران
معارضه نکنی و جوانمردی آنکه بار خود بر خلق ننهی و آنچه داری بذل بکنی و تواضع
آنکه تکبر نکنی بر اهل هر دو سرای و مستغنی باشی بحق تعالی و خلق چهارست سخاوت

والفت۔ ونصیحت وشفقت وصحبت با فاسقان نیکخوے بہ از آنکہ با قرار بدخوی وحیا دیدن آلاے اوست و دیدن تقصیر خود پس ازین ہر دو حال حالتے زاید کہ آنرا حیا گویند وگفت عنایت پیش از آب وگل بودہ است وحال چیزیست کہ بدل فرود آید اما دایم نبود ورضا دفع اختیار ست ونیز آنکہ بلا را نعمت شمری وگفت فقر دریاے بلا است وفقر خالی شدن دل ست از اشکال و خوف آنکہ ترک کنی ہوا از خوف وترک عملی گیری بغیر شوق وگفت صوم نصفی از طریق ست وتوبہ را سہ معنی است اول ندامت دوم عزم بر ترک معاودت سوم خود را پاک کردن از مظالم وخصومت وگفت حقیقت ذکر فانی شدن ذاکر ست در ذکر وذکر در مشاہدہ مذکور وامین بودن مرید را از مکر کبایر بود ووصل را کفر وتصوف صافی کردن دل ست از مراجعت خلقت ومفارقت از طبیعت وفرو میرانیدن بشریت ودور بودن از دواعی نفسانی وفرود آمدن در صفات روحانی وبلند شدن بعلوم حقیقی وبکار داشتن انچہ اولے تر الے اللہ اید نصیحت کردن جملہ امت ووفا بجا آوردن بر حقیقت ومتابعت پیغامبر در شریعت وصوفیان قومی اند قائم بخداوند چنانکہ ایشانرا ندانند الا خداوند تعالے پرسیدند از ہمہ زشتی ما صوفی را چہ زشت تر گفت بخل وسوال کردند از توحید گفت آنکہ تا چیز نگردد در و رسوم ونا پیدا شود روے علوم وخدا بود چنانکہ بود وہمیشہ باشد لفنا و نقص گرداو راہ نیابد باز گفتند کہ توحید چیست گفت صفت بندگی ہمہ ذلت وعجز وضعف واستکانت وصفت خداوند ہمہ عزو قدرت ہر کہ این جدا تواند کرد با آنکہ گم شدہ است موحد است باز پرسیدند از توحید گفت یقین ست گفتند چگونہ

گفت آنکه بشناسی که حرکات و سکنات خلق فعل خداست کسی را با او شرکت نیست چون این بجا آوردی شرط توحید بجا آوردی سوال کردند از فنا و بقا گفت بقا حق راست و فنا ما دون او را و گفتند تجرید چیست گفت آنکه ظاهر او مجرد بود از اعراض و باطن او از اغراض سوال کردند از محبت گفت آنکه صفات محبوب بدل صفات محب بنشیند سوال کردند از انس گفت انس آن بود که حشمت برخیزد سوال کردند از تفکر گفت درین چند درجه است تفکریست در آیات خدا و از و معرفت زاید و تفکریست در بلا و نعما از و محبت زاید و تفکریست در وعده خدا و عذاب و از و هیبت زاید و تفکریست در صفات نفس و احسان خدا با نفس از و حیا زاید از خدای تعالی سوال کردند از تحقیق بنده در عبودیت گفت چون بنده جمله اشیا را ملک خدا بیند و پدید آمدن جمله از خدا بیند و قیام جمله بخدا بیند و مرجع جمله بخدا بیند چون اینهمه او را تحقیق بود بصفوت عبودیت رسیده باشد سوال کردند از حقیقت مراقبه گفت حال است که مراقب انتظار میکند آنچه از وقوع او ترسند لاجرم حالتی بود چنانکه از شبخون کسی ترسد و نخسپد سوال کردند از صادق و صدیق و صدق گفت صدق صفات صادق است و صادق آنکه او را چنان بینی که شنیده باشی و همه عمر همچنان یابی که یکبار خبر او بتو رسیده باشد و صدیق آنکه پیوسته بود و صدق او در افعال و در اقوال و احوال سوال کردند از اخلاص گفت فنا است از فعل خویش و اخلاص آنست که بیرون آری خلق را از معامله نفس یعنی نفس دعوی ربوبیت میکند پرسیدند از خوف گفت چشم داشتن عقوبت است در هر نفسی و شفقت

بر خلق آنست که بطوع و رغبت بایشان دهی آنچه طلب کنند و بار آن بر ایشان
نهی که طاقت ندارند و سخن نگویی که ندانند و عزلت آنست که از نفس عزلت
گیری و عزیزترین خلق کیست گفت درویشی است راضی و صحبت با کسی
دارید که هر نیکی که با تو کرده بود فراموش بود و گفتند هیچ فاضلتر از گرسنگی هست
گفت گرسنگی بر گرسنگی گفتند مرید کیست و مراد چیست گفت مرید در سیاحت بود
از عمل و مراد در رعایت حق بود و گفتند راه بخدا چگونه بود گفت دنیا را ترک گیری راه
یافتی و خلاف هوا کردی بحق پیوستی و گفتند میگویی که حجاب سه است نفس و خلق
و دنیا گفت این سه عام است و خاص نیز سه است دید طاعت و دید ثواب و دید
کرامت و گفت زلت عالم میل است از حلال بحرام و زلت زاهد میل از بقا بفنا
و زلت عارف میل است از کریم بکرامت گفتند فرق چیست میان دل
مومن و منافق گفت دل مومن در ساعتی هفتاد بار بگردد و دل منافق هفتاد سال
بر یک حال ماند عمرو بن عثمان مکی رحمة الله علیه فرمود بر تو باد که پرهیز کنی
از تفکر کردن در چیزی از عظمت خدای تعالی و در چیزی از صفات خدای که
تفکر در خدای معصیت است و کفر و تصوف آنست که بنده در هر وقتی مشغول بچیزی بود
که در آن وقت اولی تر بود و گفت صبر در ایستادن بود با حق تعالی و گرفتن بلا با خوشی
و آسانی ابو سعید خراز رحمة الله تعالی علیه فرمود چون بنده بخدا رجوع
کند و تعلق بخدا گیرد و در قرب خدا ساکن بود فراموش کند نفس خود را و ما سوی الله
را اگر او را گویند از کجایی و چه خواهی او را خوشتر از آن نبود که گوید الله و این
عبارت ترجمه این سخن اوست که گفت اِنَّ عَبْدًا رَجَعَ اِلَی اللّٰهِ وَ تَعَلَّقَ بِاللّٰهِ وَ سَكَنَ

فی قرب اللہ وقد نسی نفسہ وما سوی اللہ فان قلت لہ من این انت و ای شیٔ ترید
لم یکن لہ جواب غیر اللہ و گفت سالہا با صوفیان بودم ہرگز میان من و ایشان
مخالفت نبود زیرا کہ ہم با ایشان بودم و ہم با خود و گفت مرا مخیر کردند میان قرب
و بعد من بعد را اختیار کردم کہ طاقت قرب نداشتم چون لقمان علیہ السلام را مخیر کردند
در نبوت و حکمت حکمت اختیار کرد شبی دو فرشتہ را بخواب دیدم کہ از آسمان
می آیند پرسیدند کہ صدق چیست گفتم کہ الوفاء بالعہود گفتند صدقت و شبی
رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم را دیدم فرمود کہ مرا دوست داری گفتم معذور فرمای
کہ دوستی خدا مرا مشغول کردہ است از دوستی تو فرمود ہر کہ خدای را دوست
دارد مرا دوست داشتہ بود و نیز شبی ابلیس را دیدم عصا برگرفتم تا او را بزنم ہاتفی
آواز داد کہ او از عصا نترسد از نوری ترسد کہ در دل باشد گفتم بیا گفت
شما را چہ کنم شما بیند اختہ اید آنچہ من مردمان را بدان می فریبم گفتم آن چیست
گفت دنیا باز گفت مرا در شما لطیفہ ہست کہ بدان مراد خود بیابم گفتم چیست
گفت با کودکان نشستن روزی پسرم وفات کرد در خواب دیدم گفتم مرا وصیتی کن
گفت ای پدر بہ بد دلی با خدای معاملہ مکن در روزی در بیابانی گرسنگی غلبہ کرد
نفس گفت از خدا طعام خواہ گفتم کار متوکلان نیست گفت صبر خواہ قصد کردم
تا صبر خواہم عصمت حق مرا دریافت آوازی شنیدم کہ کسے میگوید این دوست ما
میگوید کہ من بدو نزدیک ام و متقرر است کہ تا آنکس را کہ سوی من آید ضایع نگذارم
تا از ما قوت و صبر میخواہد و عجز خود پیش می آرد و پندارد کہ نہ او ما را دیدہ و نہ ما او را
یعنی طعام و صبر غیر ماست بخواستگی آنہا محجوب شد روزی در کنارہ دریا جوانی دیدم

مرقع پوشیده مجبره آویخته گفتم سیاهی او عیانست و معاملت او نهانست که درویش نگرم گفتم از رسید گانست چون در مجبره می نگرم گفتم از طالب علمانست بیا تا ببینم از کیانست گفتم ای جوان راه بخدا چیست گفت دو است راه خواص و راه عوام ترا از راه خواص چه کار که خبر نداری و راه عوام این است که می پرستی و معاملات خود را علة وصول بحق می نهی مجبره را آلت حجاب می شمری آبوسعید گوید ای عجب آنکه در همه خدای را محسن بداند چگونه دل بدو نسپارد که دلها مجبول اند بر دوستی محسن و گفت دشمنی فقرا بعضی با بعضی از غیرت حق بود که با یکدیگر آرام نگیرند و روا ندارد که ایشان را در هیچکار راحتی بود الا بدو و گفت هر کرا دوست دارد در ذکر بر وی گشاده گرداند چون بنده در ذکر لذت یافت در فتوت بر وی گشاده کند پس در سرای فردانیت فرود آرد و جلال و عظمت مکشوف گرداند تا فانی شود از خود و باقی ماند او بی او و در حفظ خدای افتد و گفت اول مقام اهل معرفت تمیز است بافتقار پس سرور است باتصال پس فناست بانتباه پس بقاست بانتظار نرسد هیچ مخلوق بالا تر ازین اگر کسی گوید پیغامبر علیه السلام نرسید گویم رسید اما در خور خویش و گفت هر که گمان برد که بجهد بوصل حق برسد او خود را در رنج بی نهایت افگند و هر که گمان برد که بی جهد بوی رسد او خود را در تمنای بیغایت اندازد و گفت فنا فنای بنده باشد از رویت بندگی و بقا بقای بنده باشد در حضور الهی و فنا متلاشی شدن است بحق و بقا حضور است باحق و حقیقت قرب پاکی دل است از همه چیز و آرام دل است با خدای تعالی و اول توحید فانی شدن است از همه چیز دل و در راه بخدای باز گشتن

بجهلگی و گفت عارف تا نرسیده است یاری میخواهد از همه چیز و چون برسد
مستغنی گردد از همه چیز و بدو محتاج گردد در همه چیز و حقیقت قرب آنست که
بدل احساس هیچ چیز نتوانی کرد و بوجود هیچ چیز حس نتوانی یافت گفتند عارف را
گریه بود گفت تا که در راه باشد چون بحقائق قرب رسد طمع وصال حقیقت گریه
زائل گردد و گفت عیش زاهد خوش نبود که بخود مشغول بود و گفت خلق عظیم
آنست که او را هیچ همت نبود جز خدا تعالی و توکل اعتماد دل است بر خدا تعالی
و نیز توکل اضطرابی است بی سکون و سکونی بی اضطراب یعنی متوکل چنان مضطرب
شود در نایافت که سکونش نبود یا سکونش بود در قریب یافت که هرگزش
حرکت نبود و گفت هر که محکم نکند در آنچه میان خود و خداست بتقوی و مراقبه
و بکشف و مشاهده نتواند رسید و گفت غره مشوید بصفای عبودیت که
منقطع است از نفس و ساکن است با خدا تعالی پرسیدند که چونست که حق توانگران
بدرویشان نمیرسد گفت از برای سه چیز یکی آنکه آنچه ایشان دارند حلال نبود
دوم آنکه موافق نباشند بر آن سوم آنکه درویشان بلا را اختیار کرده اند و
گفت علم آنست که در عمل آرد و یقین آنست که برگیرد ترا ابو الحسن نوری
رحمة الله علیه گفت عبودیت مشاهده ربوبیت است و تصوف نه علوم است
نه رسوم اگر علوم بودی بتعلیم حاصل شدی و اگر رسوم بودی بمجاهده بدست آمدی بلکه
اخلاق است تخلقوا باخلاق الله تعالی و بخلق خدای بیرون آمدن نه برسوم
دست دهد نه بعلوم و گفت تصوف ترک جمله نصیب های نفس است برای نصیب حق
و تصوف آزادی است و جوانمردی و ترک تکلف است و سخاوت و دشمنی

(نوری)

دنیاست و دوستی مولی ابو عثمان حیری رحمۃ اللہ علیہ فرمود مرد تمام نشود
تا در دل او چہار چیز برابر نگردد منع و عطا۔ و ذل و عزت و گفت عزیز ترین سہ چیزاست
عالم کہ سخن او از عمل بود و مریدی کہ او را طمع نبود و عارفی کہ صفت حق کند
بی کیفیت و گفت اصل ما در طریقت خاموشی ست و بسند کردن بعلم خدای تعالی
و گفت خلاف سنت را در ظاہر علامت ریاء باطن بود و صلاح دل در
چہار چیز ست در فقر بخدای و در استغنا در غیر خدا و تواضع و مراقبت و
گفت ہر کہ زاہد شود در نصیب خویش از راحت و عزت و ریاست دلی
فارغش پدید آید و رحمت بر بندگان خدای کند و گفت خوف از عدل اوست
و رجا از فضل او و خوف ترا بخدا رساند و عجب دور کرداند و صابر آنکہ خو کردہ بود
بمکارہ کشیدن و شکر عام بر طعام و لباس بود و شکر خاص در انچہ در دل آید از معانی
و اخلاص و اصل تواضع سہ چیز ست از آنکہ بندہ از جہل خویش یاد کند و از آنکہ
از گناہ خویش یاد کند و از آنکہ از احتیاج خویش یاد کند بخدا و یقین آنکہ اندیشہ
و قصد کار فردا اندک بود و گفت ہر کہ وحشت و غفلت نچشیدہ بود حلاوت انس
نیابد و تفویض آن بود کہ علمے کہ ندانی بعالم آن بداری و تفویض مقدمہ رضا ست
و الرضا باب اللہ الاعظم و علامت سعادت آنکہ مطیع باشی و مے ترسی دنبا یدکہ
مردود باشی و شقاوت آنکہ معصیت کنی و امید داری کہ مقبول باشی و گفت
حقیر داشتن خلق بیماریست صعب کہ ہرگز دوا نہ پذیرد و اصل عداوت سہ است
طمع در مال و طمع در گرامی داشتن مردمان و طمع در قبول کردن خلق و اخلاص آن بود
کہ نفس را در آن حظ نبود در ہیچ حال و این اخلاص عوام باشد و اخلاص

خواص بر ایشان رود نه به ایشان بود و ایشان طاعت ها را چیزی نمی شمرند
و اخلاص صدق نیت است با حق تعالی و نشان رویت خلق است بدوام نظر
با حق ابو محمد رویم رحمة الله تعالی علیه فرمود حاضر بر سه وجه بود حاضر است
شاهد وعید لاجرم دایم در هیبت بود و حاضر است شاهد وعده دایم در رغبت بود
و حاضر است شاهد حق لاجرم دایم در طرب بود و گفت حق تعالی ترا گفتار و کردار
روزی کناد و انگاه گفتار باز گیرد و کردار بتو باز گذارد که نعمتی بود و بر عکس
مصیبتی بود و چون هر دو باز گیرد آفتی بود و گفت تصوف مبنی است بر سه
خصلت تعلق ساختن بر فقر و افتقار و محقق شدن ببذل و ایثار و ترک کردن
اعتراض و اختیار و توحید آنکه فانی شوی در ولای او و از هوای خود و در
جفای او از جفای خود تا فانی شوی کل و در کل و توحید محو آثار بشریت است و
تجرید الهیت و قرب زایل شدن متعرضات است و انس آنکه وحشتی در تو
پدید آید از ماسوی الله و از نفس تو نیز و انس سرور دل است بحلاوت خطاب
و انس حلاوت گرفتن است بخدای از غیر خدای و محبت وفاست با
وصال و خدمت است با طلب وصال و یقین مشاهده است و فقر آنست که
نگاه دار سر خود را و گوشه دار نفس خود را و بگذار فرائض خدا را و صبر ترک
شکایت است و شکر آنکه آنچه توانائی بود در آن بکنی و توبه آن بود که توبه کنی
از توبه خود و تواضع ذلیلی قلوب است در خلیلی علام الغیوب و نفس زدن در
اشارت حرام است و در خطرات و مکاشفات و معاینات حلال و زهد حقیر داشتن
دنیا است و آثار او از دل ستردن و تخالف آنست که از غیر خدا نترسد

و رضا آن بود که اگر دوزخ را بر دست راست بدارند نگوید که از چپ می آید و رضا استقبال کردن احکام ست بدل خوشی و اخلاص در عمل آن بود که در هر دو سرای بعوض چشم ندارد ابو عبداللہ خفیف از وی وصیت خواست گفت کمترین کاری درین راه بذل روح ست اگر این نخواهی گرد بترهات صوفیان مشغول مشو خواجہ ابن عطار رحمۃ اللہ علیہ فرمود بہترین عمل آنست کہ کردہ اند و بہترین علم آنست کہ گفتہ اند ہر چہ نگفتہ اند مگوی و ہر چہ نکردہ اند مکن و گفت مرد را کہ جویند در میدان علم جویند یا در میدان حکمت یا در میدان توحید اگر درین سہ میدان نبود طمع از وی گسستہ کن و گفت دعوی کردن در خدا و اشارت کردن بخدا و سخن گفتن از خدای از صفات دروغ زنان ست و گفت نفسہا خود را در راہ ہوای نفس صرف مکن بعد ازان ہر چہ خواہ آن کن و افضل طاعات گوش داشتن حق ست بر دوام اوقات و گفت اگر کسے بست سال قدم در نفاق زند و درین مدت برای نفع برادری یک قدم بردارد فاضلتر از آنکہ شصت سال عبادت باخلاص کند و ازان نجات نفس خود طلبد و ہر کہ خود را بہ ادب سنت آراستہ دارد حق تعالی دل او را بنور معرفت منور گرداند و گفت ہیچ مقامی نیست برتر از موافقت فرمانہا در اخلاق و گفت صحیح ترین عقلہا عقلی ست کہ موافق توحید بود و بدترین طاعت آنست کہ از و عجب خیزد و بہترین گناہ آنست کہ پس ازان توبہ در آید و آرام گرفتن باسباب مغرور شدن ست و ایستادن براحوال بریدن از محال احوال بود و گفت ہر کہ اول مدخل او ہمت بود بخدای رسد و ہر کہ ارادت بود باخرت رسد و ہر کرا

که آرزوی بود بدنیا رسد و هر چه بنده را از آخرت باز دارد دنیا بود و بعضی را دنیا سرای بود و بعضی را تجارتی و بعضی را عزی و غلبه و بعضی را علم و مفاخرتی بعلم و بعضی را مجلسی و محفلی و بعضی را نفسی و شهوتی و گفت ارواح را شهوت قرب بود و دلها را شهوت مشاهده و نفس را شهوت لذت گرفتن براحت و گفت سرشت نفس بر بی ادبی ست بنده مامور بملازمت ادب ست هر که عنان او گشاده کند در فساد با او شریک بود پرسیدند بر خدای چه دشمن تر گفت رویت نفس و حالهای او و عوض جستن بر فعل خویش و گفت قوة منافق خوردن و آشامیدن بود و قوة مومن ذکر و جهد مومن و گفت در میان بنده و خدا انصاف در سه منزل ست استعانت و جهد و ادب استعانت از بنده و قوة دادن از خدا و جهد از بنده و توفیق دادن از خدا و ادب از بنده و کرامت از خدا و گفت هر کرا از ادب محروم گردانیدند از همه چیز محروم گردانیدند و گفت هلاکت اولیا بلحظات قلوب ست و هلاکت عارفان بخطرات اشارت و هلاکت موحدان باشارت حقیقت و گفت چون کشف گردد ربوبیت در سر و صاحب آن نفس نرمد آن سر و حرام گردد بروی و هرگز باز نیاید و گفت همت این بود که در دنیا نبود و نیز همت آنست که هیچ از عوارض آنرا باطل نتواند کرد و گفت زندگی محبت بدل ست و زندگی مشتاق بشکر و زندگی عارف بذکر و زندگی موحد بزبان و زندگی صاحب تعظیم بنفس و زندگی صاحب همات بانقطاع از نفس و این زندگی سوختن و غرق شدن بود اگر کسی گوید زندگی موحدان بزبان چگونه بود گوییم باطنش همه توحید گرفته یکذره از باطنش خبر نه جز آنکه زبان می جنباند چنانکه بایزید گفت سی سال ست که ما بایزید را می خواهم و نمی یابم

و زندگی صاحب تعظیم بنفس چنان بود که بانفس از کار شده بود و نفسی مانده و
زندگی صاحب همت منقطع شدن نفس آن بود که اگر در ان هیئت نفس زند هلاک
شود چنانچه لی مع الله وقت و گفت علم چهار ست علم معرفت و علم عبادت
و علم عبودیت و علم خدمت و گفت وجد انقطاع اوصاف ست تا نشان
ارادت نماند همانا وده بود و نشان ثبوت محبت بر خاستن حجاب ست میان
قلوب و علام الغیوب و گفت بزرگترین هیبت ست و حیا چون ازین هر دو
دور نماند از هیچ دور نماند و گفت عقل آلت عبودیت ست نه اشراف ربوبیت
و توکل حسن التجا ست بخدای تعالی و صدق افتقار بدو و توکل آنست که تا شدت
فاقه در تو پدید آید هیچ بازنگیری و از حقیقت سکون بیرون نیائی و معرفت را
سه رکن بود حیا و هیبت و امن و اخلاص آنست که خالص بود از آفات و
تواضع قبول حق بود و تقوی ظاهر ست و باطنی ظاهری نگاهداشت حدها ست
و باطنی اخلاص و نیت پرسیدند ابتدای اینکار و انتهای چه بود گفت ابتدائش
معرفت و انتهائش توحید و گفت ادب ایستادن ست بر مراقبت با هرچه نیکو
داشته اند گفتند چگونه بود گفت آنکه معامله با حق با ادب کند نهان و آشکارا
گفتند از طاعت کدام فاضلتر گفت مراقبت حق بر دوام گفتند که شوق چه بود گفت
سوختن دل بود و پاره شدن جگر پرسیدند شوق برتر بود یا محبت گفت محبت
زیرا که شوق ازو خیزد با اصحاب خود گفت که درجه مرد بچه بلند تر گردد بعضی گفتند
بکثرت صوم و بعضی گفتند بمداومت صلاة و بعضی گفتند بمجاهده و محاسبه
و موازنه بذل مال گفت بلندی نیافت آنکه یافت الا بخوی خوش یکبار یا می

دراز کرده گفت ترک ادب میان اہل ادب ادبست یکی گفت غربتی خواہم گرفت گفت به که خواہی پیوست چون از خلق می بری گفت چه کنم گفت بظاہر با خلق و بباطن با حق مشغول باش عبد الله بن الجلا رحمة الله علیه سوال کردند از فقر خاموش شد و بیرون رفت و باز آمد گفتند چه بود گفت چہار دانگ سیم داشتم شرمم آمد که در فقر سخن گویم آنرا صدقه کردم پرسیدند که مرد کی مستحق اسم فقر گردد گفت آنگاه که از وی ہیچ باقی نماند گفتند چگونه تائب گردد گفت آنگاه که فرشته دست چپ بروی بیست روز ہیچ ننویسد و گفت ہر که مدح و ذم یکسان بود زاہدست و ہر که بر فرائض قیام نماید باول وقت او عابد بود و ہر که افعال ہمه از خدا بیند موحد بود و گفت ہمت عارف حق باشد و از حق بہیچ چیز باز نگردد و زاہد آنکه به دنیا بچشم زوال بنگرد تا در چشم او حقیر شود تا دل خود باسانی از وی برتواند داشت و ہر که تقوی با وی صحبت نکند در درویشی حرام محض خورد و صوفی فقیرست مجرد از اسباب و خائف آنکه از غمہا ایمن بود و ہر که بنفس خویش بمرتبه رسد زود بیفتد و آنرا که برسانند بمرتبه آن مقام ثابت تواند شد و قصد کردن تو برزق ترا از حق دور کند و محتاج خلق گرداند ابراہیم ابن داؤد رحمة الله علیه فرمود معرفت اثبات حق ہست بیرون از ہر چه در وہم در رسد و نشان دوستی حق برگزیدن طاعت ہست و متابعت رسول و ضعیفترین آنکه عاجز بود از دست داشتن شہوات و قوی ترین آنکه قادر بود بر ترک آن و قیمت ہر آدمی بقدر ہمت او بود اگر بدنیا بود ہیچ قیمت ندارد و اگر بر خدا است خداوند بود ممکن نبود که در توان یافت قیمت او و در آفتی آنکه سوال نکند

ومتابعت کردن وردعا از شروط رضا نیست و توکل آرام گرفتن بود بر انچه خدایتعالی ضمان کرده است و انچه کفایت ست میرسد بی رنج اما مشغولی و رنج در زیاده طلبی ست وگفت بسنده است در دنیا دو چیز صحبت فقیر و خدمت ولی یوسف اسباط رحمة اللہ علیہ گفت غایت تواضع آنکه هرکرا بینی چنان دانی که از تو بهتر ست و علامت تواضع آنکه سخن حق قبول کنی در فوق خویش با کسی که فروتر بود و بزرگ داری آنرا که بالاتر بود در رتبت و اگر ذلیل بینی احتمال کنی وخشم فرو خوری و هرجا رجوع بخدا کنی و بر توانگران تکبر کنی و هرچه رسد شکر کنی وگفت محو نکند شهوات را از دل مگر خوفیکه مردرا بر انگیزد و بی اختیار کند وشوقیکه مردرا بی آرام کند یکی پرسید از جمع و تفرقه گفت جمع جمع گردانیدن دل ست در معرفت و تفرقه متفرق گردانیدن در احوال وگفت نماز جماعت بر تو فریضه نیست طلب لقمه حلال فرض ست که بلقمه حرام هیچ طاعت نورند هد ابویعقوب نهرجوری رحمة اللہ علیہ گفت هرکرا سیری بطعام بود همیشه گرسنه بود و هرکه توانگر بمال بود همیشه درویش بود و هرکه در حاجت قصد بخلق کند همیشه محروم بود و هرکه در همه کارها یاری از خدا نخواهد همیشه مخذول بود و عارف ترین آنست که متحیر بود و عارف بحق نرسد مگر که دل بریده گرداند از سه چیز علم و عمل و خلوت یعنی درین هر سه از ین هر سه بریده شود یکی پرسید که عارف تاسف خورد بچیزی گفت عارف هیچ نه بیند جز خدای تا بروی تاسف رود وگفتند بکدام چشم نگر وگفت بچشم فنا و زوال و متوکل آنست که رنج و مؤنت خود از خلق گرفته است نه کسی را مدح کند نه ذم از انکه نه بیند منع و عطا جز از خدای گفت جمع آن ست که

تعلیم داد آدم را از اسماء و تفرقه آنکه از آن دل پراگنده شد گفتند طریق تجرید چیست گفت دور بودن از جهال و صحبت داشتن با علما و دائم بذکر بودن و استعمال علم کردن و گفت اهل توکل اتفاقی دارند در خرابات اگر در آن وقت بر آتش روند خبر نیابند و آتش مضرت نرسانند و از تیر هاست تا رک ایشان را مجروح گردانند الم نیابند و نیز بود که اگر پشه بگزد بترسند و بانک حرکتها بجا بر وند

سمنون محب رحمة الله علیه از فقیر سوال کردند گفت فقیر آنست که بفقر انس گیرد چنانچه جاهل بنقد و از نقد چنان وحشت بود که جاهل را از فقر و تصوف آنست که هیچ در ملک تو نباشد و گفت چیزی دقیق تر از محبت نیست و از و عبارت نتوان کرد گفتند چرا محبت را ببلا مقرون کرده گفت فرمود رسول صلی الله علیه وسلم قرنت المحبة مع المحنة کی لا یدعیها کل سفلة یعنی محبت را به محنت قرین کردند تا هر سفله و سست قدمی دعوی محبت نکند چون بلا بیند بهزیمت شود

ابو محمد مرتعش رحمة الله تعالی علیه گفت هر که گمان برد که فعل او را از آتش نجات دهد یا به بهشت رساند خود را در خطر انداخته است و هر که اعتماد بر فضل دارد او را به بهشت رسانند و آرام گرفتن با سباب منقطع شدن است از مسبب الاسباب پرسیدند بچه چیز دوستی حق تعالی حاصل توان کرد گفت بدشمنی آنچه خدا تعالی دشمن گرفته است و آن دنیا است و نفس و گفت درست کردن معاملات بدو چیز است صبر و اخلاص صبر بر وی و اخلاص در وی و مخلص چون دل بحق دهد سکوت باشد و چون بخلق دهد فکرت باشد و تصوف حسن خلق است و تصوف حالتیست که خاهر گرداند صاحب آنرا از گفتگوی و می برد تا بخدا و از انجا

بیرون گرداند تا خدای بما ندا ومیست شود وگفت این غذا ہی است که جدا و با بزل آمیخته نگردانید وگفت عزیزترین چیزی فقرا آن بود که با فقه خشیند پس چون چیزی که فقیر از فقر جدا شود این فقیر یقین دان که از تمامت خالی نیست گفت از وی وصیت خواست گفت بیش کسی رویدکه از من بهتر باشد در سرا کسی گرازید که از شما بهتر باشد ابو عبد اللہ محمد بن الفضل رحمۃ اللہ علیہ ابو عثمان حیری نامه نوشت که علامت شقاوت چیست گفت سه چیزست یکی آنکه حق تعالی علم دہد واز عمل محروم کند دوم عمل دہد واز اخلاص محروم کند سوم صحبت صالحان روزی کند واز حرمت داشت ایشان محروم کند گفت عجب دارم از آنکه بسوای خود بنجانه او رود وزیارت کند چرا قدم بر ہوای خود ننهد تا بدو رسد وگفت راحت در خلاص ست از آرزوہای نفس گفت محبت ایثار است وصفت محبان حق که محبت ایشان بمعنی ایثار بود بعد ازین معاملت ایشان بر چہار منزل بود یکی محبت دوم ہیبت سوم حیا چہارم تعظیم وگفت مرید چون بگوشه خاطر در دنیا نگرد تو در وی منگر که او مرتد طریقت شد وگفت صوفی آنست که صافی شود واز بلاہا دغائب شود واز حجاب عطا ہا وگفت ایثار زاہدان بوقت بی نیازی بود وایثار جوانمردان بوقت حاجت وزہد در دنیا ترک ہست اگر بتوانی ایثار کنی واگر نتوانی خوار داری ابو الحسن بوشنگی رحمۃ اللہ علیہ پرسیدند که مروت چیست گفت دست داشتن از آنچه حرام ست تا مروتی باشد بر کرام الکاتبین پرسیدند از تصوف گفت کوتاہی امل ومداومت بر عمل وآنکه توبت پرسیدند گفت مراعات نیکو کردن وبر موافقت دایم بودن واز نفس خود بظاہر چیزی ندیدن که مخالف باطن بود وتوحید آن بود که بدانی که مانند او

هیچ ذاتی نسبت و اخلاص آنست که کرام الکاتبین نتوانند نوشت و شیطان آنرا
تباه نتواند کرد و آدمی بروی مطلع نتواند شد گفتند ایمان و توکل چیست گفت آنکه
نان از پیش خود خوری و لقمه خورد بجای بآرام دل و بدانی که آنچه تراست از
تو فوت نشود و گفت هر که خود را خوار داشت خدای تعالی او را رفیع القدر گرداند و هر که
عزیز داشت خدای او را خوار گرداند یکی دعا خواست گفت حق تعالی از فتنهٔ تو ترا
نگاهدارد محمد بن علی حکیم ترمذی رحمة الله علیه چندان ادب داشت که پیش
عیال خود هم بینی پاک نمیکرد و فرمود که چون مرد بسی ریاضت کشید و آداب ظاهر
بجا آورد و تهذیب اخلاق حاصل کرد انوار طاعت ها در دل بار یابد و سینه منشرح گردد
و نفس او بفضای توحید در آید و بدان شاد شود لاجرم ترک عزلت گیرد و در سخن آید و فتوحی
که او را درین راه روی نموده بود بشرح دهد تا او را بسبب آن گرامی دارند و اعزاز
کنند تا نفس اینجا فریفته شود و همچو شیری از درون او بجهد و بر گردن او نشیند
نفس که بفضای توحید رسید هزار بار خبیث تر و مکارتر شد از آنکه اول بود و
هرگز در قید نیاید از آنکه در اول بسته بود و اینجا گشاده و منبسط و اول آن
از ضیق بشریت آلت خود ساخته بود و اینجا از وسعت توحید آلت خود ساخت
پس از نفس ایمن مباش و گوش دار تا بر نفس ظفر یابی و ازین آفت که گفتم
حذر کنی که شیطان در درون بسته است و گفت هر کرا یک صفت نفسانی مانده است
چون مکاتبی بود که یکدرم اگر بروی باقی بود او آزاد نبود و آنرا که آزاد کرده باشند
و بروی هیچ نمانده باشد این کس مجذوب بود که حق تعالی او را از بندگی نفس آزاد
کرده بود پس آزاد حقیقی او بود و گفت مجذوب را منازل هست بعضی را ثلث

نبوة دهند و بعضی را نصفی و بعضی را زیادت از نصف تا بجایی رسد که و رمجذوبی
افتد که حظ از نبوت بیش از همه مجذوبان بود او خاتم الاولیا بود چنانچه محمد
صلی الله علیه وسلم خاتم الانبیا بود و آن مجذوب تواند که مهدی بود علیه السلام
و درست ترنشان اولیا آنست که از اصول علم سخن گوید یکی گفت آن چگونه
بود گفت علم ابتدا بود و علم مقادیر و علم عهد و علم میثاق و علم حروف
این اصول حکمت است این علم بر بزرگان اولیا ظاهر شود و کسی از ایشان
تواند قبول کردن که ابلیس را از ولایت او حظی نبود گفتند اولیا از سوء
خاتمت ترسند گفت بلی ولیکن آن خوف خطرات بود و دو رنبود که حقتعالی
دوست ندارد که عیش خوش را بر ایشان تیره گرداند و مشغول بذکر چنان
بود که از وسوال نتوان کرد و این مقام بزرگ تر از آن است پرسیدند از تقوی
و جوانمردی گفت تقوی آنکه در قیامت کسی دامن تو نگیرد و جوانمردی آنکه
تو دامن کسی نگیری و گفت هر که در طریقت افتاد او را با اهل معصیت هیچ
انکار نماند و هر که از چیزی بترسد از وی بگریزد و هر که از خدای ترسد در وی
بگریزد و اصل مسلمانی دو چیز است یکی دید سبب دوم خوف قطعیت گفت
بر هیچ گم کرده غم نباید خورد که هر گم کرد نیست و هر که را همت دینی باشد همه کارهای
دنیاوی ببرکت وی آسان شود و اگر همت دنیاوی باشد همه کارهای دینی
دی بشومی آن دنیاوی گردد و هر که بسند کند از علم سخن بی زهد در زندقه افتد
و هر که بسند کند بفقه بی ورع در فسق گرفتار شود و هر که باوصاف عبودیت
جاهل بود باوصاف ربوبیت جاهل تر بود و گفت منخواهی که ببقای نفس خود

حق را شناسی هرگز نتوان شناخت و بدترین خصلت مرد دوستی کبر است و اختیار
در کار نا کبر از کسی لائق بود که ذات او بی عیب بود و اختیار کسی که علم او بی جهل
بود و بنده است مرد را این عیب که شاد میکند او را آنچه زیانکار او ست و
گفت حق تعالی ضمان رزق بندگان کرده است پس بندگان را توکل باید و
گفت مراقبت کسی را باید کرد که هیچ از نظر او غایب نیست و شکر آن را که نعمت
او از تو منقطع نیست و تضرع کسی را که قدم از ملک و سلطنت او بیرون نتواند کرد
و جوانمردی آنست که راهگذری و مقیمی بر تو یکسان بود و حقیقت محبت با حق دوام
اُنس است بذکر او ابوبکر وراق ترمذی رحمۃ اللہ علیہ گفت خیر دنیا و آخرت
در اندک مال یافتم و شر دو جهان در بسیاری مال و آمیختن با مردمان گفت
از روزگار آدم تا اینوقت هیچ فتنه ظاهر نشد مگر بسبب آمیختن با خلق و سلامت
نیافت مگر آنکه از اختلاط کرانه کرد یکی وصیت خواست گفت سنگی برگیرد و پای خود
بشکن و کاردی برگیر و زبان خود ببر گفت طاقت این که دارد گفت آنکه زبانش
همراه در نطق آرد و گوش همت او از خدای شنود باید که زبان ظاهر او گنگ بود
و گوش صورت او کر این زبان بریدن و پای شکستن دست دهد اول نشان حکمت
خاموشی است و سخن گفتن بقدر حاجت و ضرورت و خاموشی عارف نافع تر بود و
کلام او خوشتر گفت خدای تعالی از بنده هشت چیز میخواهد از دل دو چیز تعظیم فرمان
حق و شفقت بر خلق خدای و از زبان دو چیز اقرار کردن بتوحید و رفق کردن با
خلق و از اندام دو چیز طاعت داشتن خدای و یاری دادن بمومنان و از خلق
دو چیز صبر کردن در حکم خدای تعالی و حلم با خلق خدای و هر که بنفس خود عاشق شد

ثقیل السماع

کبر و حسد و خواری و مذلت بدو عاشق شد گفت اگر طمع را گویند پدرت چیست
گوید در مقدور شک آوردن و اگر گویند غایت تو چیست گوید حرمان و
گفت که شیطان میگوید که من ابله نیستم که اول بار مومن را بکافری وسوسه کنم
اول بشهوت حلال حریص می کنم چون بدان حریص شد هوا بر وی چیره گردد و
قوة گیرد آنگاه بمعاصی وسوسه کنم تا مرا آسان تر شود آنگاه بکافری وسوسه کنم
و گفت پنج چیز همیشه با تو اند خدای و نفس و شیطان و دنیا و خلق با خدا
موافقت باید کرد و بهر چه وی کند پسند کار باشی و با نفس بمخالفت و با شیطان
بعداوت و با دنیا بحذر و با خلق بشفقت اگر این کنی رستی و الا هلاک گشتی گفت
تا از مخلوق نبری و از ایشان نگریزی انس حق طمع مدار و تا دل در اشتغال
گردان داری طمع فکرت و عبرت مدار و تا سینه از طلب ریاست و مهتری پاک
نکنی طمع الهام و حکمت مدار و گفت صحبت با عقلا باقتدا کن و با زهاد بحسن خلق
و با جهال بصبری جمیل و گفت اصل فرزند آدم از آب و خاک است و کس بود که
آب بر وی غالب بود او را به لطف ریاضت باید داد و اگر بعنف فرمائی متغیر گردد
و بمقصود نرسد و کس بود که خاک بر وی غالب بود ولا بد او را بلکد باید کوفت و سختی
باید سوخت تا کاری را بشاید گفت هر که بامداد خیزد زبان را بلهو و غیبت و فحش
مشغول کند بدانم که او حرام خورده است و هر که بذکر و تهلیل و استغفار زبان را مشغول
گرداند بدانم که حلال خورده است و گفت صدق نگاهدار در آنچه میان تو و خداست
و صبر نگاه دار در آنچه میان تو و نفس تست و گفت زهد سه حرف است زا و ها و دال
زا ترک زینت است و ها ترک هوا و دال ترک دنیا و یقین سه است یقین خبر

یقین دلالت ویقین مشاهده و هر کرا درست شد معرفت ندای هیبت و خشیت
بر وی غالب شد و شکر نعمت مشاهده منت ست و نگاهداشت حرمت و هر که کارها
از جهت آسمان بیند صبر کند و هر که از زمین بیند متحیر گردد و احتراز کند از اخلاق بد
چنانکه از حرام عبدالله منازل رحمة الله علیه گفت هر چه گویی از حال خود
عبارت کنی ونه آنکه سخن گویی وحکایت از غیر کنی وگفت هر که فریضه ضایع
کند مبتلا گردد بضایع کردن سنت و هر که سنت ضایع کرد زود در بدعت افتد و گفت
هر که نفس او چیزی کند که بدان احتیاج ندارد ضایع کند از احوال خویش هم چندانکه
از ان گزیر نیست و لابد بود احتیاج ست گفت آدمی عاشق ست بر شقاوت خود
وگفت ما بادب محتاج تریم از بسیاری علم وگفت هرگز دعوی وتسلیم در یک حال
جمع نشوند و هر که محجوب گردد بچیزی از علوم خود هرگز عیب خود نه بیند وحقیقت فقر
انقطاع ست از دنیا و آخرت ومستغنی شدن بخداوند گفت عبودیت اضطرار ست
نه اختیاری تو دعوی عبودیت میکنی ظاهراً اما باطناً باوصاف ربوبیت بر آورده
و هر که طعم عبودیت بچشید او را عیش خوش نیست وعبودیت رجوع کردن ست
در جمله کارها بخدا بحسن اضطرار وگفت بنده بنده او بود تا خود را خادمی نجوید چون
خادمی جست از حد بندگی افتاد و ادب از دست بداد وگفت تفویض با کسب بهتر
از خلوت بی کسب و هر که درین حدیث آمد از سر ضعف قوی گردد وفضیحت نشود
و هر که از سر قوة در آید ضعیف گردد وفضیحت شود وگفت اگر درست شود بنده را
یک نفس در جمله عمر زیاد بی نترک برکات آن نفس تا آخر عمر بماند وعارف نیست
که از هیچ چیزش عجب نیاید ابوعلی سهیل اصفهانی رحمة الله علیه پرسیدند

دریافت سخن گوید گفت هر که پندارد که نزدیکتر است او بحقیقت دورتر است
و گفت حرام است کسی را که او را میخوانند و میداند بچیزی دیگر آرام گیرد و گفت شتافتن
بخدمت و طاعت او علامت توفیق بود و بازداشتن از مخالفات نفس از علامت
ریاضت بود و مراعات اسرار از علامت بیداری بود و بدعوی بیرون آمدن از
رعناهای بشریت بود و گفت از زمان آدم تا قیامت آدمیان از دل گفتند و میگویند
من کسی میجویم که مرا وصف کند که دل چیست و یا چگونه است و نمی یابم پرسیدند
از توحید گفت توحید نزدیکست از آنکه گمانها ستیه اما دورست در حقایق و گفت
شما می پندارید که مرگ من چون مرگ شما خواهد بود که بیمار شوید و مردمان بعیادت
آیند مرا وقتی که بخواهید اجابت کنم روزی بیرون رفت و گفت لبیک و سر نهاد
شیخ حسن مؤدب گفت من گفتم او را بگو لا اله الا الله تبسمی کرد و گفت یا حسن
میگویی که کلمه بگو بعزت که میان من و او حجابی نیست الا عزت و بجان بداد
ابوالحسن محاسن خود گرفت و گفت چون من حجام اولیای خدا را شهادت تلقین
کند و اخجلتاه و بگریستی ابوالخیر نساج رحمة الله تعالی علیه گفت
خوف تازیانه خداوند است تا بندگان را که در بی ادبی خو کرده باشند بدان
راست کند و گفت نشان عمل بغایت رسیده آنست که در آن عمل جز تقصیر و
عجز خود نه بیند ابوالخیر اقطع رحمة الله علیه فرمود دل صافی نتوان کرد الا
بتصحیح نیت با خدا و تن را صفا نتوان داد الا بخدمت اولیا و گفت دل را
جایگاهست و دل است که جایگاه ایمان است و علامت آن شفقت بر جمله
مسلمانان و جهد کردن در کارهای ایشان و یاری دادن ایشان در دل است که

جایگاه نفاق ست و علامت آن حقد و غل و غش و حسد است و گفت که
دعوی رعونتی ست که کوه حمل آن نتواند کرد و گفت هیچکس بجای شریف نرسد
مگر بموافقت قرار گرفتن و ادب بجا آوردن و فریضهها بپای داشتن و با نیکان
صحبت داشتن و از بیگانگان بریدن ابوحمزه خراسانی رحمة الله علیه
فرمود انس آنست که دلتنگی پدید آرد از زیستن با خلق و غربت آنست که
او را از اقربای و پیوستگان خویش وحشت باشد تا باشد با ایشان با وحشت
باشد و هر کرا وحشت بود از نفس خود انس گرفته است دل او در موافقت خداوند
خویش سبحانه و تعالی و هر کرا دوستی مرگ در دل جا کرده هر چه باقی ست بر وی دوست
گرداند و هر چه فانی ست دشمن و توکل آنست که بامداد برخیزد از شب یاد وی
نیاید و چون شب درآید بامدادش یاد نباشد احمد بن مسروق رحمة الله علیه
فرمود که تقوی آنست که بگوشه چشم به لذات دنیا باز ننگرد و بدل در آن تفکر نکند
و هر کرا مودت حق بود کس بر وی غالب نتواند شد و درخت معرفت را آب فکرت
دهند و درخت غفلت را آب جهل دهند و درخت توبه را آب ندامت و درخت
محبت را آب موافقت و هرگاه که طمع معرفت داری و پیش از آن درجه ارادت
محکم نکرده باشی بر بساط جهل باشی و هرگاه که ارادت طلب کنی پیش از درستی
توبه در میدان غفلت باشی ابوعبدالله بروجی رحمة الله علیه فرمود که
مرید در رنج است لیکن رنج او سرور طالب ست نه عنا و تعب پرسیدند از صوفی و زاهد
گفت صوفی بخداوند بود و زاهد بنفس و گفت هیچ انس نیست در اجتماع برادران بسبب
وحشت فراق و هیچکس را وسیلت نیست بخدا جز خدای ابوعبدالله مغربی رحمة الله علیه

فرمود فاضل ترین اعمال عمارت اوقات ست بمراقبات و گفت هر که دعوی بندگی کند و او را هنوز مرادی مانده باشد دروغ زن ست بنده باید که از مرادات خود فانی باشد و بمراد خداوند باقی و نام او آن بود که خداوندش نهاده بود او را نه اسم بود و نه رسم و گفت خوار ترین درویش آن بود که با توانگران مداهنت کند و عظیم ترین آنکه خلق را تواضع کند و درویشی که از دنیا احتراز کرده اگر هیچ از اعمال فضائل نکند یک ذره نیکی او فاضل تر ست از عبادت مجتهدان متعبد ابو علی جرجانی رحمة الله علیه فرمود قرارگاه خلق میان غفلت ست و اعتماد ایشان بر ظن و تهمت و بنزدیک ایشان چنان ست که کردار ایشان بر حقیقت ست و سخن شان بر اسرار مکاشفت و گفت سه چیز از عقد توحید ست خوف و رجا و محبت زیادتی خوف از ترک گناه است بسبب توحید دیدن و زیادتی رجا از عمل صالح ست بسبب وعده دیدن و زیادتی محبت از بسیاری ذکر بود بسبب منت دیدن پس خائف هیچ نیاساید از هرب و راجی نیاساید از طلب و محب هیچ نیاساید از طرب ذکر محبوب پس خوف ناری منور ست و رجا نوری منور و محبت نور الانوار و گفت علامت سعادت آن بود که بنده را طاعت گذاردن آسان بود و موافقت کردن سنت در افعال و محبت اهل صلاح و با برادران نیکو خوئی و در راه خلق چیزی بذل کردن و بکار مسلمانان قیام نمودن و گفت ولی آن بود که از حال خود فانی و بمشاهده حق تعالی باقی بود و حق تعالی متولی احوال او بود و او را بر خود اختیار نبود و بغیر قرار نه و گمان نیکو نتیجهٔ غایت معرفت بود و گمان بد بردن بنفس اصل معرفت و بد بخت کسی ست که

معاصی را ظاهر گردانند که بر وی فراموش گردانند و گفت صاحب استقامت باش
نه صاحب کرامت که نفس کرامت خواهد و خدای استقامت و بعد از ملازمت
پروردگار او چه بود جز در گشادن و بعد از صبر بخدای چه بود جز وصول بحق و گفت
رضا بسرای عبودیت است و صبر در وی و تفویض خانه و مرگ بر در است و فراغت
و رهایی و راحت در خانه ابو بکر کتانی رحمة الله علیه گفت انس بمخلوق
عقوبت است و قرب اهل دنیا معصیت و گفت تصوف همه خلق است و محبت
ایثار است برای محبوب و صوفی کسی است که طاعت او نزدیک خیانت بود
که ازان استغفار باید کرد و تصوف صفوت است و مشاهده و زاهد آن است
که هیچ نیابد و شاد باشد و احتمال ذل کند بصبر تا بمیرد و توبه اسمی است جامع
شش چیز اول پشیمانی بر آنچه گذشته دوم عزم بر آنکه بیش گناه نکند سیوم
بگذاردن هر فریضه که میان او و خدای باشد چهارم ادای مظالم خلق پنجم
گدازانیدن هر گوشت که از حرام رسته باشد ششم تن را الم طاعت چشانیدن
چنانچه حلاوت معصیت چشانیده بود و گفت اول وحید خلوت است و میانه
مرگ و آخر سقم و توکل در اصل متابعت علم است و در حقیقت کامل شدن یقین
و عبادت هفتاد و دو باب است و هفتاد و یک در حیاست از خدای تعالی و خدای تعالی
هرگز بندگان را زبان بدعا گشاده نکند و بعذر خواستن مشغول نکند تا در معصیت
گشاده نگرداند چون افتقار بخدای درست شود غنایت درست شود و گفت
از حکم حلم مرید سه چیز است یکی خوابش در وقت غلبه و خورشش در وقت فاقه
و سخنش در وقت ضرورت عبد الله خفیف رحمة الله علیه گفت صحبت

طاعت نزد یاران خیانت

کسی طلب کن که دیدن او ترا از خدا یاد دهد و هیبت او بر دل افتد و ترا زبان فعل پند دهد نه بزبان گفتار و پندار و گفت تصوف صبرست در تحت مجاری اقتدار و فرا گرفتن ملک جبار و رضا بر دو قسم است بدو و ازو و رضای بدو در تدبیر بود و رضا ازو در آنچه قضا کند و آرادت رنج دایم است و ترک راحت و وصل آنست که بمحبوب اتصال پدید آید از جمله چیزها و غیبت افتد از جمله چیزها جز خدای تعالی و انبساط برداشتن احتشام است در وقت سوال و ریاضت شکستن نفس ست بخدمت و منع کردن نفس را از قرب در خدمت و قناعت طلب ناکردن آنرا که در دست تو نیست و زهد راحت یافتن ست از بیرون ملک خود و فقر نیستی ملک بود و بیرون آمدن از صفات و عبودیت وقتی درست آید که همه کارهای خود بخدا گذارد و در بلا صبر کند و گفت درویشی که سه روز گرسنه بود بعد از ان سوال کند بقدر ضرورت او کذاب بود خواجه ابو محمد حریری رحمۃ اللہ علیہ گفت هر که کوشش بجدیت نفس دارد در حکم شهوات اسیر گردد و خدای تعالی همه فائده بر دل وی حرام کند و هر که از سخن حق مزه نیابد او را نیز اجابت نباشد گفتند توکل چیست گفت معائنه شدن اضطرار و صبر آنست که فرق نکند میان حال نعمت و محنت بآرام نفس در هر دو حال و سکون نفس ست در بلا و اخلاص ثمرهٔ یقین ست و ریا ثمرهٔ شکر و کمال شکر در مشاهده عجز است از شکر و غفلت بیرون شدن ست از میان رحمت و سنر نگاهداشتن اگر بر تو رحمت بکند و گفت محاربه عامیان با خطرات ست و محاربه ابدال با فکرت و محاربه زهاد با شهوات و محاربه تائبان بازلات و محاربه مریدان باللذات و هر که با خدا بسند کردش باصلاح باشد و مرجع عارفان

بغدادی در بدایت بود و مرجع عام بعد از نومیدی حسین منصور حلاج رحمۃ اللہ علیہ فرمود پنجاہ سال ست کہ ہیچ مذہبی نگرفتہ ام اما از ہر مذہبی آنچہ دشوار است بر نفس اختیار کردم ابراہیم خواص را دید در بادیہ گفت در چہ کارے گفت در مقام توکل توکل را درست میکنم گفت ہمہ عمر در کار شکم کردی چگونہ در توحید فانی خواہی شد پرسیدند عارف را وقت باشد گفت نہ وقت صفت صاحب وقت ست ہر کہ با صفت آرام گرفت عارف نبود و گفتند طریق بخدا چگونہ بود گفت دو قدم ست یکی قدم از دنیا برگیرد دویم از عقبٰے اینک رسیدی بمولی و گفت فقیر آنست کہ مستغنی باشد از ماسوی اللہ و ناظر ست باللہ و معرفت عبارت ست از دیدن اشیا و ہلاک ہمہ در معنی و چون بندہ بمعرفت رسد بر وی وحی فرستد و دلہا گنگ کردہ اند تا ہیچ خاطر نیاید او را مگر خاطر حق و خلق عظیم آن بود کہ جفای خلق بر تو اثر نکند پس از آنکہ حق را شناختہ باشی و توکل آنست کہ اگر در شہر کسی را داند اولیٰتر از خود بخورد رنج دنخورد و اخلاص تصفیہ عمل ست از شوائب کدورت و زبان گویا ہلاک دل خاموش کہ گفتگوی در علل بستہ است و افعال در شرک و خیل و حق از ین جملہ مستغنی است وَمَا يُؤْمِنُ أَكْثَرُهُمْ بِاللَّهِ إِلَّا وَهُمْ مُشْرِكُونَ گفت بصایر بینندگان و تن معارفان و نور علمای ربانی و طریق سابقات ناجی ازل و ابد و آنچہ در میان ست از حدوث ست اما این بجہ دانند لِمَنْ كَانَ لَهُ قَلْبٌ أَوْ أَلْقَى السَّمْعَ وَهُوَ شَهِيدٌ و گفت در عالم رضا اژدہائی ست کہ او را الیقین خوانند ہیزدہ ہزار عالم در حلق او چون ذرہ ایست در بیابان و گفت ہمہ سالہا در طلب بلای او باشم چون سلطانیکہ دائم طالب ولایت باشد و گفت خاطر حق آنست کہ ہیچ چیز معارضہ نتواند کرد و مرید آنست

که سبقت دارد اجتهاد او بر مکشوفات و مراد آنست که مکشوفات او بر اجتهاد
سابق ست و گفت دنیا بگذاشتن زهد نفس ست و آخرت بگذاشتن زهد دل و ترک
خود گفتن زهد جان پرسیدند از صبر گفت آنست که دست و پای او ببرند و از دار در آویزند
و عجب آنکه اینهمه با او بود گفتند اینک تو می‌گوی انا الحق بگو هو الحق گفت بلی همه او ست
و شما میگوئید که او گم شده است بلکه حسین منصور گم شده است بحر محیط گم نشود و
کم نگردد وقتی که بر دار کردند شبلی مقابل ایستاده گفت ما التصوف یا حلاج
گفت کمترین آنست که می‌بینید گفتند بلند تر کدام ست گفت شما را بدان راه نیست

تا اینجا حضرت والد از کتاب تذکرة الاولیا منتخب فرموده بودند
اکنون باقیمانده از آن که این فقیر منتخب کرده است می‌نویسد

خواجه عبدالله مبارک رحمة الله تعالی علیه پرسیدند از وکدام خصلت
در آدمی نافع تر گفت عقلی وافر گفتند اگر نبود گفت حسن ادب گفتند اگر نبود
گفت برادری مشفق که با او مشورتی کند گفتند اگر نبود گفت خاموشی دائم گفتند اگر نبود
گفت مرگ در حال گفت هر که راه ادب آسان گیرد نفل و سنت ها آسان گیرد و هر که نفل و سنت ها
آسان گیرد او را از فرائض محروم کنند و هر که فرائض آسان گیرد او را از معرفت
محروم کنند و هر که از معرفت محروم بود دانی که چه بود گفتند چون درویشان دنیا
و دین باشند درویشان حق چگونه باشند گفت دل درویشان حق هیچگونه
ساکن نباشد یعنی دایم طالب باشد که هر که بایستاد مقام خود پدید کرد و گفت
باندک ادب محتاجم از بسیاری علم و گفت ادب اکنون می طلبیم که مردمان ادب رفتند
و گفت در ادب مردمان سخن بسیار گفته اند نزدیک من ادب شناختن نفس ست

وگفت کسب کردن مانع نبود از تفویض و توکل وگفت زهد ایمنی بود از آنکه با دوستی و درویشی بصدق دل وگفت هرکرا قدر نزدیک خلق بزرگ تر بود باید که او خود را در نفس خود حقیر تر بیند گفتند داروی دل چیست گفت از مردمان دور بودن وگفت بر توانگران تکبر کردن و بدرویشان متواضع بودن از تواضع بود وگفت تواضع آنست که هرکه در دنیا بالای تست تکبر کنی و بر هرکه فروتر است از و تواضع کنی وگفت رجا اصلی ست که از خوف پدید آید و خوف اصلی ست که از صدق اعمال پدید آید و صدق اعمال از تصدیق پدید آید که در مقدمه آن خوف بود ایمن گردد و ساکن شود وگفت آن رجا که خوف انگیزد تا در دل قرار گیرد و دوام مراقبه بود در نهان و آشکار شخصی از و وصیت خواست گفت خدا را نگاه دار یعنی همیشه چنان باش که گویا خدای را می بینی روزی پیش او حدیث غیبت رفت گفت اگر من غیبت کنم باید که غیبت پدر و مادر کنم که احسان مرا ایشان اولی تر اند و روزی جوانی پیش او آمد و بگریست که من گناهی کرده ام گفت چه کرده گفت زنا گفت ترسیده بودم که مگر غیبت کرده

امام شافعی رحمة الله تعالی علیه گفت اگر عالمی بینی که برخصت و تاویل مشغول گردد بدانکه از و هیچ نیاید وگفت هرکه علم در جهال آموزد حق علم ضایع کرده باشد و هرکه علم از کسی که شائسته آن باشد باز دارد ظلم کرده باشد وگفت اگر دنیا را بگرده نان بمن فروشند نه خورم گفت هرکرا همت آن بود که چیزی در شکم او شود قیمت او آن بود که از شکم او برآید یکی پند خواست گفت چنان غبطه بر زندگان که بر مردگان می بری یعنی هرگز مگو دریغا که من چندان آیم

جمع نکردم که او کرد و بگذاشت بحسرت بلکه غبطه بران کن که چندان طاعت او
کرد و باری من هم کردمی و گفت هیچ کس بر مرده حسد نبرد باید که بر زنده هم نکند
که او نیز زود خواهد مرد خواجه محمد سماک رحمة الله تعالی علیه گفت شریف ترین
تواضع آنست که خود را بر هیچکس فضل نه بینی و گفت پیش ازین مردمان دوای
بودند که مردم از ایشان شفا می یافتند اکنون همه درد شده اند که آنرا دوای نیست
پس طریق آنست که خدا را مونس خود سازی و کتاب او همراه خود گردانی و گفت
طمع بندی ست بر گردن و رسنی ست در پای ببند از تا برهی ابو الحسن خرقانی
رحمة الله علیه گفت هر که نماز بر وقت نخواند و تلاوت قرآن نکند و علم نیاموزد
و سخاوت نکند مردگان از وی بهر حال بهتر اند و گفت اگر کسی صد کار با اخلاص کند
و یکی بریا خوف آنست که همه کار خالص او نسیت شود و گفت هر که دعوی علم کند
باید که عمل با وی بود و هر که دعوی عبادت کند باید که اخلاص با وی بود و هر که
دعوی تصوف کند باید که فنا با وی بود و گفت ابو الحسن را دو اندیشه است
هرگاه که با حق بود در بهشت بود و هرگاه که با غیر حق بود در دوزخ بود و گفت
سه اندوه باید که همیشه با مرد این راه بود یکی اندوه حسرت گذشته دوم جهد
ایستادن امروز سیوم ترس قطعیت فردا و گفت چند آواز بالای عرش معروف بود
یکی آواز پرهیزگاران دوم آواز اهل سخاوت سیوم آواز عارفان چهارم آواز
اندوهگینان پنجم دوک رشتن زنان خاموش که بوقت رشتن سخن لایعنی نگویند
ششم آواز ستم رسیدگان و گفت صوفی آنست که هر سخنی که گوید شنونده آن خدا
را بیند و گفت هر که حریص دنیا بود مالش حلال نباشد و هر که دروغ گوید ایمانش نیست

نبود و هر که خیانت کند نیز ایمانش نباشد و گفت هر که کاهل نماز شود ترس
خدا در دلش نبود و ایمان ندارد و گفت زندگانی را چنان دانید که گویا جان
برلب رسیده است و گفت هفتاد و سه سال است که با حق تعالی زندگانی کردم
و یک سخن با او بر خلاف شرع نه گفتم و یک نفس بموافقت نفس نزدم و سفر
چنان کردم که از عرش تا فرش همه زیر یک قدم من بود و گفت از حق تعالی
بر دلم ندا آمد که اگر بانده پیش من آئی شادت کنم و اگر با نیاز آئی تونگرت کنم
و اگر از خودی خود دست بداری آب و هوا را مسخرت کنم و گفت علما میگویند
که خدا را بعقل و دلیل باید دانست آنها نابینا اند که بخدا هرگز راه نخواهند یافت
جز بخدا و گفت من کار خویش را با خلاص ندیدم تا وقتیکه بغیر سه و دیگر را میدیدم
و چون همه او را دیدم مرا اخلاص پدید آمد و گفت سر من عرش است و پای من
تحت الثری و دستهای من مشرق و مغرب و گفت عافیت را طلب کردم در تنهائی
یافتم و سلامت را در خاموشی و گفت مزاح مکنید و گفت با خدا چنان صلح کردم
که هرگز جنگ نکردم و با نفس چنان جنگ کردم که هرگز صلح نشد و گفت خلق موافق
خود با حق میگویند و ابو الحسن موافق حق میگوید و گفت سی سال است تا روان
خلق گردانیده ام و سخن میگویم و خلق میدانند که با ما میگوید و نمیدانند که با حق میگویم
و بیک سخن با حق خیانت نکرده ام که بظاهر و باطن با حق بوده ام چندانکه اگر
پیغمبر صلی اللہ علیہ وسلم ازین در در آید مرا خاموش نباید بودن و گفت چون
دوست بدوست حاضر آید دوست را بیند و خود را نه بیند و گفت دلیکه در وی
اندیشه بدگذرد صاحب آن خلوت نشینی را نشاید و گفت اندکی تعظیم بهتر است

از بسیاری عبادت و علم و زهد وگفت ملائکه سه جا از اولیاء الله منت دارند
اول ملک الموت در وقت نزع ایشان دوم کرام الکاتبین در وقت نوشتن
نامه سوم منکر و نکیر در وقت سوال وگفت تا یقین ندانستم که رزق بر وی است
دست از کار باز نداشتم و تا عجز خلق ندیدم پشت بر خلق نکردم وگفت مردان خدا
را اندوه و شادی نگیرد و اگر گیرد هم از حق بود وگفت صحبت با خدا کنید
و با خلق مکنید که لائق دوستی و صحبت خداست وگفت بنده چنان نیکو بود که
نه بندگانی خویش از وی پژمرده بود و نه مجال مرگ وگفت تا تو طالب دنیا باشی
دنیا بر تو سلطان بود و چون تو از وی روگردانی تو بر وی سلطان باشی وگفت
درویشی کسی را بود که او را دنیا و آخرت نباشد و رغبت نکند بدین هردو
وگفت چنانکه نماز را پیشتر از وقت از تو نمی طلبند تو نیز روزی پیشتر از وقت از وی
مطلب وگفت بنده را تا بحق راه هست اما با حق کسی را راه نیست وگفت هر که او را
یافت نماند و هر که او را یافت نمرد وگفت در صد هزار سال یکی از رحم مادر زاید که
آنکس محبت و پرستش حق را شاید وگفت در هر دلی که بجز از خدای عز و جل چیزی دیگر
باشد اگر چه طاعت بود آن دل مرده باشد یکی از وی سوال کرد که دلت چگونه است
گفت چهل سال است که میان من و دل جدائی افگنده اند وگفت سه چیز را نگاه داشتن
دشوار است یکی سر با حق تعالی دوم زبان با خلق سوم پاکی در کار وگفت هیچ
چیز میان حق و بنده حجاب نبود مگر نفس وگفت این دین را از شیطان آن فتنه
نیست که از سه کس اول از عالمی که بر دنیا حریص بود و زاهدی که از علم برهنه بود
و صوفی که جاهل بود وگفت اگر زبانی را بازی در خانه کنی سلامت بماند و اگر

آن برنا را با مرائی در مسجد کنی سلامت نماند گفت جهد کنید تا از ابلیس ایمن باشید که وی در شش صد درجه سخن گوید و گفت از کارهای بزرگترین ذکر خدا تعالی است و سخاوت با بندگان و پرهیزگاری کردن و در صحبت نیکان نشستن و گفت قبله جوانمردان خدا تعالی است که اَیْنَمَا تُوَلُّوْا فَثَمَّ وَجْهُ اللّٰہِ پرسیدند از وی که خدا را کجا دیدی گفت آنجا که خود را ندیدم و گفت هر کسی که در دلش اندیشه حق و باطل گذر دا و را از رسیدگان نشمارم و گفت امام آن بود که همه راه رفته باشد و گفت چون ذکر نیکان کنی میغ سفید پدید آید و باران رحمت بارد چون ذکر خدای عزوجل کنی میغی از نور پدید آید که عشق بارد اما ذکر نیکان عام را رحمت است و خاص را غفلت و گفت صوفی روزی است که با آفتابش حاجت نیست و شبی است که با ماه و ستاره اش حاجت نیست و گفت کسی را که حق خواهد بجانب خود راهش دهد پس راه بر وی سهل گردد و کوتاه بود و گفت طعام و شراب جوانمردان دوستی حق بود و گفت هر کس که غائب است همه از وی گوید و آن کس که حاضر است هیچ از وے نتواند گفتن و گفت درویش آن بود که هیچ اندیشه در دلش نبود میگوید و گفتارش نبود می بیند و دیدارش نبود می شنود و شنوائی نبود میخورد و مزه طعامش نبود نه حرکتش بود نه سکون نه شادیش بود نه اندوه و گفت مهر بر زبان نه تا نگوئی سخنی جز خدا و مهر بر دل نه تا اندیشه نکنی جز خدا و مهر بر لب و دندان نه تا نخوری جز حلال و مهری نه بر معامله تا نورزی کار جز اخلاص و گفت صوفی جسمی است مرده و دلی است آسوده و جانی است سوخته و گفت آن راه که به بهشت برد نزدیک است اما راهیکه بخدا می برد دور است و گفت میباید که

در روزی هزار بار بمیری و باز زنده شوی تا باشد که حیاتی یابی که بعد ازاں موت نبود و چون هستی خویش باو دهی او هستی خویش بتو دهد و گفت هر که تنها نشیند با خدای تعالی علامتش آن بود که او خدا او ند خویش را دوست میدارد و هر که در میان خلق نشیند با خدای او را خوش نبود و علامتش آن بود که خدای تعالی او را دوست میدارد و گفت خدای عز و جل لطف خود را برای دوستان دارد و رحمت برای عاصیان و گفت با خدا وند آشنائی کنید تا دل قوی شود چون غریبی که بشهر ها بسر برد و چون در سفر آشنائی یابد قوی دل میگردد و گفت دوستی خدا در دل آن کس نبود که او را رحم و شفقت بر خلق نبود و گفت آنچه خدای تعالی مر بنده خود را بعد ایمان کرامت کند هیچ چیز بهتر از دل تارک و زبان راست نیست و گفت هر که درینجهان از خدا و رسول او و پیران شرم دارد در آن جهان خدای از وی شرم دارد و گفت پلاس پوشان و مرقعداران بسیار اندا ما از انجمله راستی دل باید و گفت برای خدمت و صحبت کسی باید که بچشم نابینا و بگوش کر و بزبان لال باشد و گفت در راه خدا چنان باید رفت که کسی نداند و گفت در دلیکه کبر و حسد باشد حق تعالے دران دل نظر نکند و گفت یکبار خدای را یاد کردن صعب تر است از انکه شمشیر بر سر کسی خورد هزار بار و گفت دیدار آن باشد که تو بجز او را نه بینی و گفت بسیار گریند و خندند و بسیار خاموش باشند و میگویند و بسیار خوار اند و لمی خورند و بسیار بیدار باشند و نخسپند و گفت درینجهان میا تا سه حال بر خویشتن نه بینی اول آنکه در محبت او آب چشم خویش خون بینی و دوم آنکه از هیبت او بول خود را خون بینی سوم آنکه در بیداری شبهای دراز استخوان خود را گداز و باریک بینی و گفت

خدارا چنان یاد کنید که دیگر یاد کردن نیفتد یعنی فراموش نشود تا باز یاد کردن
افتد وگفت غایت مردان سه است یکی آنکه خویشتن را چنان داند که خدای عزوجل
او را امید اند و این جهان کس را خود منی ننهیم دوم آنست که تو باشی و آن نباشی
وسوم آنکه تو نباشی تا همه او باشد وگفت سخن مگوئید تا شنونده آن خدا را نه بیند
وسخن را نشنوید که تا گوینده آن خدا را نه بیند وگفت درجوانمردان اندوهی
باشد که در هر دو جهان نگنجد و آن آنست که حق را یاد کنند و بسزای او یاد کردن
نتوانند وگفت اگر تو با خدا باشی و همه دنیا ترا بود زیان ندارد و اگر دل تو با خدا
راست نیست وجامه پلاس پوشی سودی ندارد وگفت خود را بخدای عزوجل
دیدن وفا بود و خدا را با خود دیدن فنا بود و خدای را دیدن وخود را ندیدن
بقا بود وگفت هرکرا اینجا با خلق کودک بینی او نزدیک خدا مرد است و هرکرا با
خلق مرد بینی او نزدیک خدا کودک است وگفت غریب آنست که در هفت آسمان
وزمین هیچکس با وی بیک تار موی موافق نبود و من نگویم که غریبم که من آنم که با
زمانه بسازم وگفت غایت بنده با خدای در سه درجه است یکی آنست که بر دیدار
باایستد و گوید الله دوم آنست که بخویشتن گوید که الله سوم آنست که از وهم گوید
الله وگفت مردان سه گروه اند یکی آنکه بیازرده اند لیکن از تو آزار دارند دوم
آنکه اگر ایشان را بیازاری ایشان از تو نیازارند سوم آنکه چون بیازاری ایشان
نیز ترا بیازارند وگفت این غفلت در حق خلق رحمت است واگر ذره آگاه شوند
از وی بسوزند وگفت بسا کسانیکه بر پشت زمین می باشند و میروند از مردگان اند
و بسا کسانیکه در خاک خفته اند و از زندگانند وگفت بهر طرف نگری الله است

وگفت اول قدم آنست کہ گوید خدا و چیزی دیگر نہ و قدم دوم خود آتش ست
و قدم سوم در آفتاب ست و سوختن وگفت اگر جبرئیل علیہ السلام از آسمان بانگ
کنند کہ ای فلان کسی مثل تو نیست و نخواہد بود تو قول او را صادق داری اما
از مکر خدا امین مشو از آفت نفس خویش و عمل شیطان غافل مباش وگفت
اولیای خدا را نتوان دید مگر کسی کہ محرم بود چنانکہ کسے اہل ترانہ بیند بجز آنکہ
محرم بود وگفت اگر آسمان و زمین بر طاعت بود آنرا قدری نبود اگر یک ذرہ انکار
این طائفہ در دل بود وگفت ہزار مراد اینجہان را ترک باید کرد تا بیکی مراد
آنجہان برسی و ہزار درم شراب زہر باید خورد تا یک شربت حلاوت بچشی وگفت
زندگانی دون مرگ ست و مشاہدہ دون مرگ و فنا و بقا دون مرگ ست
و پاکی دون مرگ ست چون حق پدید آید جز حق ہیچ نماند وگفت تا با خلق باشی
ترشی و تلخی دانی چون از خلق جدا گردی با خدا زندگانی کنی وگفت قرآیان
میگویند کہ خدا را بدلیل باید شناخت غلط ست کہ خدا را بخدا باید دانست و
بخلوق او را نتوان دانست وگفت ہر کہ عاشق شد خدا را یافت و ہر کہ
خدا را یافت خود را فراموش کرد وگفت بسیاری بتفسیر قرآن مشغول باشند
آنچہ انمردان بتفسیر خویش مشغول باشند وگفت عالم آنست کہ بخویشتن عالم بود
نہ آنکہ بعلم عالم بود پرسیدند از محبت گفت غایتش آن بود کہ نکوئی کہ او
با شیطان دیگر کردہ است اگر با وی بکند بنیازاید و اگر بقدر دریا ہا شراب در
حلق او ریزند ہنوز تشنہ لب باشد درِ ذِی ہم بگوید پرسیدند از اخلاص گفت
ہر چہ برای دیدار حق تعالی کنی اخلاص ست و ہر چہ از دیدار خلق کنی ریاست

پرسیدند جوانمردی چیست گفت اگر حق تعالی هزار کرامت با برادر او کند و یک
کرامت با وی او آن یک کرامت را هم خواهد که آن برادر را باشد پرسیدند که ترا خوف
باشد گفت مرده را خوف مرگ نباشد و هر وعیدی که خلق را از مرگ و قیامت
و دوزخ باشد یک ذره از ان نباشد که من چشیده ام و هر وعده که خلق را
کرده است از ان راحت که من چشم دارم یک ذره نبود روزی از اصحاب خود
گفت اگر ریسمانت بگسلد چه کنی گفت ندانم گفت بدست وی ده که بربندد پرسیدند
که دعوی بدترست یا گناه گفت دعوی خود گناه است پرسیدند که بندگی چیست
گفت عمر در ناکامی گذاشتن گفتند چه کنیم تا بیدار باشیم گفت عمر یک نفس بازآورید
و این یک نفس را چنان دانید که واپسین است و بر لب رسیده است پرسیدند که
فقیری چیست گفت سیاه دل بودن یعنی از پس زنگ سیاه زنگ دیگر نباشد
پرسیدند که نشان توکل چه باشد گفت آنکه شیر و اژدها و آتش و دریا و بالش
این همه ترا یکی بود که همه در توحید یکی اند و گفت سالهاست تا نفس من دمی
آب سرد و دوغ ترش می طلبید نداده ام و او را بدین آرزوها ترسانیده ام
نقل است که از چهل سال او را هوس باذنجان بود و نمی خورد تا روزی مادرش
آمده قسم داد که بحق شیر من باذنجان بخور شیخ نیم باذنجان خورد همان شب
اوباش خرقانی سر پسرش را بریدند و بر آستانش نهادند شیخ چون دید روز دیگر
سخن بلند کرد و گفت آری چنین ویکی که من نهاده ام آنرا کرم چنین می بایست
بارها باشما گفتم که مرا با او کار آسان نیست شما میگوئید بخور و گفت هفتاد سال است
که با حق زندگانی می کنم نفسی بر مراد نفس نزده ام و قدمی بر رضای او نرفته ام و گفت

در دعوی

در باذنجان

اگر ظلم در رسد و از سنجهان بر وم تا چهار صد درم دارم که در قیامة خصمان بمن آویخته باشند و دوست تر دارم ازانکه در دنیا زنده باشم و کسے از من چیزی سوال کند و من حاجت ادرا روا نکنم و گفت گاه گاه از بسیاری جهد داده و نخم که از لقمه زقوم خوردنم میرسید از خدا میگویم که الهی من از آن تو این لقمه زقوم میخورم اگر تو نخواهی خوردنم با تو بگذارم و گفت فردا در قیامت گویندم چه آوردی گویم الهی سگی با من داده بودی در دنیا من باو فرو مانده بودم تا در دامن بندگانت نیفتد گفت یکبار خدا را بخواب دیدم که میگفت یا ابوالحسن خواهی که من ترا باشم گفت نه گفت تو مرا باشی گفتم نه گفت یا ابوالحسن همه عالم درین آرزواند که من ایشان را باشم و ایشان مرا و تو چنین میگوئی گفتم خداوندا آن که باشد که ترا نخواهد اما تو اختیار بمن دادی از مکر تو که امین تواند بود که تو باختیار کس کارے نمیکنی هرچه میخواهی میکنی نقل ست که وقت مرگ رسید گفت ای کاشکی دل پر خون مرا بشگافتندی و بخلق بنمودندی تا خلائق دانستی که با خدائے عزوجل بت پرستی رهست نیاید محمود غزنوی از و پند خواست گفت چهار چیز نگاه دار تا سلطان دنیا و آخرت بشوی تقوی و نماز جماعت و سخاوت و شفقت بر خلق و گفت نماز را نگاه دارید که نماز چون کشتی بود و دیگر عبادت چون بار کشتی اگر کشتی سلامت باشد بار نیز سلامت باشد و گفت روزگار خود را سه حصه کنید زمانی به تن خدمت او کنید و زمانی بدل او را یاد کنید و زمانی ذکر او گوئید و بر پیغمبر علیه السلام درود فرستید و گفت هر که سر و دگوید و ازان خدایتعالے را خواهد بهتر ازان ست که قرآن بهفت قراء خواند و ازان خدائے را نخواهد و گفت

اگر همه دنیا شوشه زر شود و آن بر تو بزیان آید تا هیچ غم نباشد برابر آنکه تکبیر اوّل از تو فوت شود بجماعت وگفت چون از نماز فارغ شوید بگوئید استغفر الله تا اندیشه که در دل گذشته باشد برخیزد وگفت هر که روز جمعه دوازده رکعت بشش سلام گذارد میان ظهر وعصر دو رکعت صلاة استجابت بخواند در هر رکعت بعد فاتحه آیت الکرسی وشهد الله وقل اللهم مالک الملک تا بغیر حساب وانا انزلنا یک یک بار بعد فراغ سر بزمین نهاده بگوید کلمه توحید یک بار و بعد سر از سجده برداشته حاجت خواهد روا گردد وگفت دو رکعت نماز برای خوشنودی خصمان ادای حق بندگی باید خواند در هر رکعت بعد فاتحه آیت الکرسی وقل اللهم مالک تا بغیر حساب یکبار وثواب آن بخصمان بخشد در قیامة خصمان از وی راضی شوند مگر به نیت ادای حق بندگی خواهد ادا کرده باشد وگفت در شب پنجشنبه دو رکعت برای حق والدین بخواند میان شام وخفتن در هر رکعت بعد فاتحه انا انزلناه وانا اعطیناک الکوثر وقلیا واخلاص ومعوذتین یک یک بار چنان ثواب است که گویا توریت وانجیل وزبور وفرقان خوانده باشد وگفت چون در نماز شوی سر بخالق باید داشت تا از عهده این بیرون آئی وگفت در سرای دنیا بخاری با خدا زندگانی کردن دوست تر دارم از آنکه در بهشت زیر درخت ومرا از وی خبر نباشد وگفت جنبیده ام وخود ناپدید وگوینده ام وخود ناپدید وشنونده ام وخود ناپدید وگفت اگر خدا تعالی روز قیامت همه خلق را از مشرق تا مغرب برای من بخشد از بزرگی همت خود که با خدا دارم باز ننگرم وگفت هر شب که درآید آرام نمیکنم تا در نماز شام حساب روز را که با خدا است نمیکنم وگفت آنچه در دل

من ست اگر قطرهٔ بیرون آید جهان چنان شود که در عهد نوح علیه السلام و گفت
همه چیز را غایتی دانستم الا سه چیز را اول نفس را دوم درجات پیغمبر را سوم معرفت را
و گفت خدای عز وجل از خلق نشان بندگی خواست و از من نشان خداوندی
گویند هفت روز شده بود که شیخ مع اصحاب چیزی نخورده بودند ناگاه شخصی در
خانقاه من آمد با جنس طعام که نیاز صوفیان آورده ام شیخ روی باصحاب
کرده گفت هر که از شما نسبت تصوف درست کرده باشد بگیرد و من زهره ندارم
تا دم صوفیت زنم اصحاب همه دم درکشیدند آنکس واپس برد و گفت زینهار بخود
دعوه مکنید یعنی هرگز اگر دیگری در پهلوی تو دعوت کند تا خوش نشوی مردی
خرقه پوشیدن خواست گفت اگر زن لباس مرد پوشد مرد شود و اگر مرد لباس
زن پوشد زن شود گفت نه گفت چرا لباس مردان پوشی اگر مرد نه و اگر مردی
نیز حاجت نیست ابوسعید ابوالخیر رحمة الله علیه گفت ما در ابتدا یازده چیز را
بر خود لازم کردیم و یازده هزار عالم را بدان از خود دور کردیم اول روزه بردوام
دوم پرهیز از حرام سوم ذکر مدام چهارم بیداری شب تمام که گاهی پهلو
بر زمین ننهادم و تکیه بر جای نیز نکردیم پنجم فارغ بودیم ششم خواب اگر کردیم نشسته
کردیم هفتم پیوسته قبله رو نشستیم هشتم در هیچ امردی نظر نکردیم و در محراب نگاه
نکردیم نهم گدای نکردیم تا چه از حلال بما میرسید دهم خود را با تسلیم کرده بودیم
یازدهم پیوسته در مسجد می نشستم دوازدهم هرگز بهیچ وزنی ببازار گذر نکردیم
سیزدهم در هر شبانه روزی یکبار قرآن ختم میکردم چهاردهم در بینائی کور و در
شنوائی کر و در گویائی گنگ بودیم تا خلق مرا دیوانه میگفتند و ما را امید داشتم

پانزدهم هر نقل که از پیغامبر صلی الله علیه وسلم بما رسید بر آن عمل بکردیم اگر مناهی می بود ازان اجتناب میکردم اگر اوامر بود بر آن عمل میکردیم حتی که شنیده بودم که در جنگ اُحد پیغامبر علیه السلام را جراحت رسیده بود بر سر انگشتان پاسے نماز گذارد مانیز بحکم متابعت او بر سر انگشتان پای ایستادم تا چهار صد رکعت نماز گذارم و هر چه از عبادت فرشتگان شنیدم بدان قیام نمودم حتی که شنیدیم که بعضی ملائکه نگونسار شده عبادت میکنند ما هم سر بر زمین نهاده نگونسار شدیم وختم قرآن نمودیم وگفت اگر در زاویه درویشی سیاه خم خوارکی داشته باشد آنرا نصیحت کنید برفق و درشتی نکنید اگر درمی از سیم و یا زر با وی یابید آن را در آتش گرم سازید و پهلوی او را بآن درم داغ کنید تا فضیحت شود وگفت هر چیزی که ترا از خدا باز دارد آن چیز شوم است وصحبت او مذموم وگفت هر که پندارد که بجهد یابند خطا است و اگر بجهد دانند نیز خطا است وگفت درین راه عافیت باید وسلامت وکرامت نشاید وخلق ورفق دوست وبهشت نباشد خویش وپیوند تو ی تو هم نباشد بلکه یکی خدا باشد وبجز از وی دیگری نباشد تو درویشی پیش شیخ با ادب ایستاده بود چنانکه در نماز می ایستد گفت چنان بایست که تو نباشی یعنی در حق تعالی فانی شوی وگفت کسی که مراد داشته باشد هرگز بمراد نرسد و هر که درمانده است و پامال است خود مانده است دست از وی باید داشت که بلای خود و ازان خلق گشته است وگفت هر کسی را بابتی است بایست ما آنست که ما را ایچ بایست نباشد وگفت فضل ما بر شما بدانست که شما با ما میگوئید و ما با او میگوئیم وگفت خلائق را آسان است که کار با رحیم در حمان افتاده است

بار مشکل است که با جبار و قهار افتاده است وگفت سی سال بود تا خدا را می جستم
گاهی می یافتم وگاهی نمی یافتم اکنون چهل سال است تا ابوسعید را می جویم
نمی یابم وگفت بعد از هفتاد و سه سال مرا از پندار خودم بیرون آوردند وگفت
اگر هشت بهشت در مقابله یک ذره نیستی ابوسعید افتد محو و ناچیز گردد وگفت
خدای را میتوان دیدن اما درویش را نمی توان دیدن که خدا هست است
و درویش نیست است گفت از پیری گفتم که حرفی بگو گفت بجز از حق تعالی
هرچه دانی فراموش کن و از حق تعالی سخن نیست جز خاموشی وگفت هرچه
یافتم به بیداری شب و پاکی سینه ونفی مال یافتم وگفت هرچه گفته ام کرده ام گفت
وقت نزدیک من شرک است زیرا که وقت و واقت و موقوت سه چیز باشند
و بر این سه چیز بنا کردن بی اصل باشد چه فانی گشته مثل فانی گردانیده نبود
کسی معنی یحبهم ویحبونه میگفت شیخ گفت خدا هرگز کسی را دوست نمی دارد یعنے
جز وی کسی است که وی را دوست دارد وگفت عاشق هم اوست ومعشوق هم
اوست روزی فصد میکرد حجام را گفت هوش دار تا نشتر بدوست نرسد
روزی کسی با وی گفت که فلان کس بروز نماز میکند وبشب دزدی گفت
عجب نبود که ببرکت نماز روز از دزدی شب باز آید وقتی جوانی در حوالی خانقاه
خمر میخورد مستانه مشغله میکرد و پروای کسی نمیداشت شیخ گفت سبحان الله
اینکس در کار باطل خود چنان غرق است که پروای حق شما نمیدارد و شما
بکار خود مستغرق چنان نمیتوان بودن که پروای باطل ایشان ندارید روزے
در حمام خادمی وسوخ او را جمع کرده پیش چشم آورد و پرسید که معنی جوانمردی

چیست گفت آنکه دوزخ کسی را در پیش چشم وی نیاری و گفت هر که با حق
غافل تر از خود جاهل تر و گفت هر کجا عارف و معرفت بود از حق سخن بود و گفت
چون تو نباشی همه او باشد و گفت قاعدهٔ بندگی بر نیستی است تا ذرهٔ اثبات
در صفات تو بماند حجاب ماند که اثبات صفت خداوند است و نفی صفت
بنده و گفت پادشاهان بنده نفر دشمند جهد کنید تا بنده شوید گفت چون
گمان کردی حق را یافتی این وقت او را گم کردی و گفت هر جا که پنداشت
تست دوزخ است و هر جا که تو نیستی بهشت است و گفت حجاب میان بنده
و خدا آسمان و زمین و عرش و کرسی نیست پنداشت و منی حجاب است آنرا
از میان برگیر تا بخدا برسی و گفت وحشتها از نفس است اگر او را انگشتی او
ترا کشته اگر او را مقهور نگردانی او ترا مقهور گرداند خواجه ابراهیم خواص رحمة الله
علیه گفت مرا از خدا تعالی عمر ابدی باید در دنیا تا همه خلق در نعمت بهشت مشغول
باشند و حق را فراموش کنند و من در بلای دنیا بحفظ آداب شرع قیام کنم و حق را
یاد دارم و گفت دستی فارغ و دلی ساکن دار و هر جا که خواهی برو و گفت هر که
حق را شناسد بوفای عهد لازم بود که آرام گیرد با وی و اعتماد کند بر وی و گفت علم را
بسیاری روایت است عالم آنست که متابعت علم کند و اقتدا بسنت ها نماید
اگرچه علم اندک دارد و گفت هر که اشارت کند بخدا و سکوت بخدا حق تعالی همه بلا ها
از وی دفع کند و اگر با غیر وی سکوت کند حق تعالی از دست خلق رنج بر وی برساند
تا بحدی که حیات و موت دشوار شود و در عاقبت پشیمان گردد و گفت هر که
چنان زید که دنیا بر وی گرید آخرت بر وی خندان بود و گفت هر که ترک شهوتی کند

و آنرا در دل خود عوضی نیابد او در ترک آن کاذب بود وگفت ہرگز توکل
در خویش درست آید در غیر نیز درست آید گفتند توکل چیست گفت ثبات پیر در
محی الاموات ست وگفت صبر ثبات ست بر احکام کتاب و سنت وگفت محبت
محو ارادت ست و احتراق جملہ صفات و حاجت وگفت داروی دل پنج چیز ست
قرآن خواندن و اندرون نگاہ کردن و شکم تهی داشتن ست و قیام شب بالتضرع
کردن تا وقت صبح و با نیکان نشستن خواجہ ابراہیم شیبانی رحمۃ اللہ علیہ
گفت چہل سال خدمت عبداللہ مغربی کردم درین عرصہ از ماکولات خلق
چیزی نخوردہ ام و درین چہل سال موی نبالید و ناخنم دراز نشد و جامہ شوخگین نشد
و درین عرصہ زیر ہیچ سقف نخفتم مگر زیر بیت الحرام وگفت ہشتاد سال ست
کہ بشہوت نخویش ہیچ نخوردم وگفت شصت سال ست کہ نفس لقمہ گوشت
بریان میخواست و من نمیدادم شبی یکروز ضعفی غالب شد وکارد باستخوان
رسید و بوی گوشت بریان پدید آمد نفسم فریاد کرد و بسیار زاری نمود کہ
برای خدا ازین گوشت بریان لقمہ برای من بخواہ برخاستم و بر بوی گوشت
رفتم آن بوی از زندان می آمد آنجا رفتم دیدم کہ یکی را داغ می کنند و او
فریاد میکند و از و بوی گوشت بریان می آید از نفس گفتم ہا ابستان و بخور نفس
بترسید و تن زد وگفت ہرکہ خواہد از دکون آزاد گردد گو عبادت خدا را باخلاص
کن کہ ہرکہ در عبودیت محض بود از ماسوی اللہ آزاد گردد وگفت ہرکہ سخن
گوید در اخلاص و نفس را مطالبہ نکند بدان حق تعالی او را ہمین اخوان و اقران
فضیحت کند وگفت ہرکہ خدمت مشائخ کند و مبتلا گردد بدعاوی کاذب او

اوہم لفظ

فضیحت کرد و بدان دعویها و گفت هر که خواهد که معطل گردد و باطل شود گو دست در رخصت زن و گفت سفله آن بود که در خدا عاصی گردد و گفت سفله آنست که از خدا نترسد و گفت سفله آن بود که منت نهد بر عطای خویش بر عطاستاننده و گفت شرف در تواضع است و عزت در تقوی و آرام در قناعت و گفت چون خوف در دل قرار گیرد موضع شهوت بسوزد و رغبت دنیا ازو کم شود و گفت توکل سریست میان خدا و بنده پس واجبست که جز خدا کسی مطلع نشود بر سری و گفتند دعا چرا نمی کنی گفت مخالف وقت از بی ادبی ست کسی ازوی وصیت خواست گفت خدای را یاد دار و فراموش مکن و اگر نتوانی مرگ را فراموش مکن خواجه ابو بکر طمسانی رحمة الله علیه گفت صحبت کنید با خدای عز وجل اگر نتوانید با مصاحب او صحبت کنید تا برکت صحبت او شما را بخدا رساند و اندر دو جهان رستگار باشید و گفت هر که مصاحبت کند با علم چاره نبود او را در مشاهده امر و نهی و گفت علم ترا بریده گرداند از جهل پس جهد در آن کن که بریده نگرداند ترا از خدا و گفت وصل بی فصل ست چون فصل بیاید وصل نماند و گفت هر که صدق دارد گفتار میان خویش و خدای آن صدق او را بخدای مشغول گرداند زیرا که او را فراغت بود از خلق و گفت راه بخدای بعدد انفاس خلائق ست پس گفت راه خدا ست و بران راهی نیست و گفت مجالست کن با خدا بسیار و با خلق اندک و گفت مرد چنان باید که حرکات و سکنات او خاصه خدای را بود تا بضرورتی بود که در آن مضطر باشد و جز این هیچ حرکت و سکون معتبر نبود و گفت عاقل آن بود که سخن

بقدر حاجت گوید و از فضول باز ماند و گفت ہر کرا خاموشی وطن نیست در فضول ست
اگرچہ ساکن باشد و گفت از علامات مرد آنست کہ ورا از غیر جنس خویش
نفرت بود و طالب جنس خود کند و گفت زندگانی نیست مگر در مرگ یعنی حیات
در مرگ نفس ست و گفت مرگ بابی ست از ابواب آخرت ہیچ بندہ بخدا نتواند
رسید مگر بدان ابواب کہ بدرگاہ در شود و گفت من چہ کنم کہ جملہ کون دشمن
من ست و گفت بر تو باد کہ مغرور نشوی بمکر کسی گفت مرا وصیتی کن گفت
ہمت کہ ہمت مقدمہ جملہ اشیا ست و مدار جملہ اشیا با وست خواجہ ابو حمزہ بغدادی
رحمۃ اللہ علیہ گفت خدا یرا آشکارا دیدم فرمود متابعت وسواس مکن و بلای
خلق بکش و گفت دوستی فقر سخت تر ست کسی صبر نتواند بر دوستی فقر اگر
آنکہ صدیقی بود و گفت ہر کراستہ چیز بود از ہمہ آفتہا بری ست شکمی تہی با دل قانع
و درویشی دایم باز ہدی حاضر و صبری تمام با ذکری دایم و گفت چون تو از و
سلامت یافتی حق او بگذار و گفت ہر گاہ بسن فاقہ رسیدی با خود گفتمے کہ این
فاقہ بتو از کہ رسید پس با و اندیشیدمی و می ساختمی و گفت علامت صوفی صادق
آنست کہ بعد از عز خوار شود و علامت صوفی کاذب آنست کہ برخلاف این بود
خواجہ ابو عمر نجیب رحمۃ اللہ علیہ گفت صافی نشود قدم ہیچکس در عبودیت
تا آنکہ ہمہ کارہای خویش جز دعوی نداند و گفت حالیکہ نتیجہ علم نباشد اگرچہ عظیم و خطیر
باشد ضرر آن بر خداوندش زیادہ از منفعت بود و گفت آفت بندہ در رضای
نفس اوست و گفت ہر کہ دیدار او ترا مہذب نگرداند بیقین بدان کہ او مہذب
نیست و گفت بنتیر دعوہا کہ تولد کند از فساد ابتدا بود چہ ہر کرا در ابتدا اساسی

درست شده باشد در انتها هم درست آید و گفت هر که قادر بود در پیش خلق بر ترک گرفتن جاه آسان بود بر وی ترک دنیا و اهل دنیا و گفت هر که راست ایستاد با او هیچکس کژ نگردد و هر که کژ نشد هیچکس با او راست نشود و گفت هر کرا فکری صحیح بود نطق او از صدق بود و عمل او از سر اخلاص و گفت هر که خواهد که بشناسد که چند است قدر معرفت او نزدیک حق گو بنگر که چند است قدر حق تعالی نزدیک او در وقت خدمت و گفت انس گرفتن با غیر الله وحشت بود و گفت تصوف صبر کردن است در تحت امر و نهی بر رضای حق تعالی خواجه ممشاد دینوری رحمة الله علیه گویند یکی از وی دعای خواست گفت برو و بگوی خدا شو تا بدعای ممشاد احتیاج نبود آن مرد گفت گوی خدا کجاست گفت آنجا که تو نباشی مرد برفت و از خلق خلوت گرفت و دولت او را دریافت و از کلمات خواجه آنست که گفت اصنام مختلف اند بعضی را بت او نفس او ست و بعضی را فرزند و بعضی را زن و بعضی را مال و بعضی را اسب و بعضی را نماز و روزه و زکوة و حال آمد و همه کس بسته تبی اند از بتان و بیزاری ازین بتان نیست مگر آنرا که نه بیند نفس خویش را حالی و محالی و هیچ اعتماد وی نبود بر افعال خویش و از حالات خویش منکر شود و منکر نگوید بلکه چنان باشد که هر چه از وی ظاهر شود از خیر و شر بران از نفس خویش راضی نشود و ملامت کننده وی بود و گفت ادب مرید در بجا آوردن حرمت پیران بود و نگاهداشتن حرمت برادران و از سبب بیرون آمدن و آداب شرع بر خویش نگاهداشتن و گفت هرگز نزد پیری نشدم الا از حال خود خالی شده و منتظر برکات او میبودم از کلام وی و دیدار وی و گفت هر که نزدیک پیری شود

برای خاطر خویش او منقطع ماند از برکات دیدار وی و سخن وی و گفت صحبت
اهل اصلاح صلاح در دل پدید آید و صحبت اهل فساد فساد در دل ظاهر گردد و
گفت نیکوترین حال مردمان آنست که افتاده بود از نفس وی و نیست و
اعتماد کرده بود در جمله کارها بر خدا و گفت فراغت دل در خالی بودن است
از آنچه اهل دنیا در دست دارند از فضول دنیا و گفت هرگز بدرجه عارفان
نرسد تا سر تو ساکن نشود بخدا و استواری در تو پدید نیاید بدانچه خدا ضمان کرده است
ترا و گفت معرفت چیست صدق افتقار بخدا و گفت جمع آنست که خلق را جمع
کنید در توحید و تفرقه آنست که خلق را در شریعت متفرق گردانید و گفت طریق
بحق بعید است و صبر در آن شدید و گفت حکما حکمت یافتند بخاموشی و تفکر
و گفت تصوف صفای اسرار است و عمل کردن بر رضا جبار و صحبت داشتن
با خلق بی اختیار و گفت توانگری تصوف نمودن است و مجهول نمودن از خلق
ندانند سرش و دست داشتن از چیزی که بکار رسش نیاید و گفت توکل وداع کردن
طمع است از هر چه نفس تو و دل تو بدان میل کند و پرسیدند از وی که درویش
وقت گرسنگی چه کند گفت نماز کند گفتند اگر قوة ندارد گفت بخسپد گفتند اگر نتواند گفت
خدا درویش را از سه چیز خالی ندارد یا قوة یا غذا یا اجل پرسیدند از وی قت گر
که دل تو چگونه است گفت سی سال است تا دل خویش را می جویم نمی یابم در نعت
که جمله صدیقان دل گم کنند چون باز یابم خواجه ابو الحسن الصایغ رحمة الله علیه
پرسیدند از وی از دلیل کردن شاهد بر غایب گفت استدلال چگونه بود بصفات
کسی که او را مثل نبود بر آنکه او را مثل باشد پرسیدند از صفت مرید گفت اذا منا وقت

علیهم الارض بما رحبت وضاقت علیهم انفسهم یعنی زمین با بسط و فراخی خود تنگ ست بر مریدان دین ایشان و بر ایشان تنگ ست که جهانی می طلبند بیرون از هر دو عالم وگفت اهل محبت در آتش شوقی که بمحبوب دارند تنعم میکنند بیشتر و خوشتر از تنعم اهل بهشت وگفت دوست داشتن خویشتن را هلاک کردن ست مر خویشتن را وگفت احوال چون برق بود چون باییستاد حدیث نفس شود که هرچه نفس را دران مدخل بود کدورت تمنی تصفیه آنرا تباه کند وگفت تمنی اهل از فساد طبیعت ست خواجه ابوبکر واسطی رحمة الله علیه گفت هرگز تا ابوبکر بالغ شد روز بروی گواهی نداد بخوردن و شب بخفتن گفت چنانکه از حرکت ذرها که بسبب آفتاب در روزنها پیدا میشود دل مشوش نمی شود همچنین اگر کونین و ما فیها در حرکت آید یک ذره در درونه مرد موحد تفرقه نیاید روزی بر جهودان گذشت گفت اینهمه معذوراند این سخن بقاضی رسید بانگ بر زد که این چه گفتی گفت آنجا که قضای تست معذور نیستند جائیکه قضای اوست معذوراند وگفت در راه حق خلق ست اما در راه خلق حق نیست هر که روی در خود دارد پشت وی بر دین بود هر که روی در دین دارد پشت وی بر خود است هر جا که توی تست حظ تست و خلاف راه است و هر جا که ناکامی ست بجان دین آنجاست و هر که بخود زنده است مرده است و هر که بحق زنده است نه زنده است و مرگ نه مرگ کالبد است عدم نه عدم کالبد ست آنجا که وجود است جان نامحرم ست تا کار بکالبد چه رسد وگفت حق توحید وجود هیچکس نپذیرد کسی را از هره آن نیست که قدم بصحرای وجود نهد چنانکه مشائخ گفته اند

اثبات التوحید فساد فی التوحید و نیز وی گفت اگر ذکرتنی معصیتی ایاه هر که با وجود خود
خطبه وجود او خواند بر شرک خود گواهی بیداد و هر که با وجود او خطبه وجود خود
خواند بر کفر خود سجل میکند و هر که با هستی او هستی خویش بیند کافر است و هر که با
هستی او هستی خود طلبد ناساخته است هر که خود را و یاد او راند ید و هر که او را دید
خود راندید و از خود شش یاد نیاید آنکس را نه عبارت نه اشارت نه زبان نه چشم
نه حرف نه صوت نه فهم نه خیال نه شرک اگر عبارت کند کفر بود اگر اشارت کند
شرک بود و اگر او یدد انستم جهل بود و اگر گوید نشناختم مخذول و مطرود بود و عدمی
بود و در وجود وجودی بود و در عدم نه موجود بود بر حقیقت نه معدوم بود بر حقیقت
بوجهی معدوم و بر وجهی موجود عبارت محرم راه توحید ست و دانست محرم راه
توحید نه خیال و توهم و ظن همه گرد حدوث دارد توحید در عالم قدس خویش پاک ست
و گفت در آسمانها و زمینها زبان تسبیح و تهلیل ست اما دل نیست که دل معنی ست
که جز در آدم و فرزندان او شان نیست و دل آن بود که راه شهوت و تهمت
و ریاست و اختیار بر تو بندد و راهبر تو باشد زبان دل را میباید که ترا بخویش
دعوت کند نه بزبان قول مرد باید که گنگ گویا بود نه گویای گنگ مرد آن ست که
معبودیکه در پیراهن اوست آن را مهر کند و جهد در مهر کردن خویش کند نه در لعنت
کردن شیطان گفت هر جزوی از اجزا باشد که در حق دیگری محو باشد که دوی
درین راه شرک ست تا نه زبان داند که دیده چه دید و نه دیده بیند که بزبان
چه گفت و گفت گوینده بر حقیقت آن بود که گفت او نرسد در وی او در سخن نماند
و از ان سخن گفتن خود آزار بود و گفت عمریست تا میخواهم که بخداوند تعالے

خلوتی دارم چنانکه ابوبکر در آن خلوت نباشد وگفت هفتاد سال است تا در بند آنم
که یک نفس خدا را بدانم و عصا کش من نیاز است گفت کاشکی گلخن تاب بودمی که
مرا نشناختندی گفتی خویشتن را می بینیم و چنان بیدانم که جهودان وگفت بچهار
بلا مبتلا شده ام و آن اینان اند نفس و دنیا و شیطان و هوا وگفت مرا
سه مصیبت افتاده است که هر یکے از دیگری سخت تر گفتند چگونه گفت اول آنکه
حق از دلم رفت و آن دوم سخت تر از آن که باطل بجای حق نشست سیوم
سخت تر از آنکه مرا درد آن نگرفته است که علاج و درمان آن کنم و چنین فارغ نباشم
گویند روزی در مناجات میگفت الٰهی دنیا و آخرت را در کار کن تا از دنیا
لقمه سازم و در دهان سگی نهم و آخرت را لقمه سازم و در دهان جهودی نهم
که هر دو در حجاب اند از مقصود وگفت دل من بهتر است از دنیا و آخرت که
دنیا سرای محنت و آخرت سرای نعمت و دل من سرای معرفت است گفت اگر من
خدمت سلطان نکرده بودمی خدمت مشایخ نتوانستم کرد و اگر خدمت مشایخ
نکرده بودمی خدمت خدای تعالی را نتوانستمی کرد وگفت مفلس آنست که با خلق نشیند
و با ایشان سخن گوید و آمیزش کند وگفت مرید صادق را از خاموشی پیران
فائده بیش از گفت بود وگفت چون حق ظاهر شود عقل معزول گردد وگفت
فاضلترین عبادت غائب بودن است از اوقات وگفت اگر خدای عزوجل
ترا در مذلت افلاس در ماندگی و شکستگی ببیند بهتر است از آنکه در پندار و پنداشت
علم و بد معاملگی ببیند وگفت چنانکه راست گویان در حقائق دا قرار راست
گفتند عارفان در حقیقت حق دروغ گفتند وگفت زشت ترین اخلاق

آنست که با تقدیر درآویزی گفت چون ظاهر شود حق بر اسرار خوف و رجا زائل
شود و گفت عوام در صفات عبودیت میگردند و خواص بکرم اندر صفات ربوبیت
گفت چون ربوبیت بر سر اپر فرود آیند جمله رسوم را محو گرداند و گفت چون
نظر کنی بخدای تعالی اجمع شوی و چون نظر کنی بنفس خویش متفرق شوی گفت و
شریف ترین نسبتها آنست که نسبت جوئی بخدا بعبودیت گفت افضل طاعت
حفظ اوقات ست گفت هر که گوید با قدر او منازعت کرد و گفت هر که خدا را
پرستد برای بهشت او مزدور نفس خویش ست و هر که خدا را پرستد برای خدا و
بخدا جاهل ست یعنی خدای نیاز است از عبادت تو پنداری که برای او کاری
کنی یعنی کار برای خود میکنی و گفت دور ترین مردمان از خدای آنست که
خدای را بیش کند یعنی مَنْ عَرَفَ اللّٰہَ کَلَّ لِسَانُہٗ و گفت از تعظیم فرمان خداوند
بود که باز ننگری بکونین و بحیزی از طریقهای کونین و گفت بیزارم از خدای
که بطاعت از من خوشنود شود و بمعصیت بر من خشم گیرد که او در بند ست آ
تا من چه کنم بلکه دوستان در ازل دوستان اند و دشمنان در ازل دشمنان اند
و گفت هر که خویشتن را از آن خدای بیند و جمله اشیا را بخدا بیند بی نیاز شود
از جمله اشیا بخدای گفت حیات دلها بخدا ست بلکه بقای دلها بخدا است بلکه
غیب از خدا بخدا ست و گفت محبت هرگز درست نیاید تا از اغراض در دل او
اثری بود و شواهد را خطری بلکه صحت محبت انسیان جمله اشیا ست در
استغراق و مشاهده محبوب و فانی شدن از محبوب بمحبوب و گفت در همه
صفتها رحمت ست مگر در محبت که در و رحمت نیست که بکشند و از کشته دیت خواهند

وگفت عبودیت آنست که اعتماد ت برخیزد از حرکت وسکون خویش و
گفت توبه مقبول آنست که مقبول شده باشد پیش از گناه وگفت توبه نصوح
آن بود که بر صاحب وی اثر معصیت نماند پنهان و آشکارا وگفت اهل زهد
که تکبر کنند بر ابنای دنیا ایشان از مدعیانند اگر دنیا را در دل ایشان رتبتی
نبودی از اعراض کردنش بر دیگیری تکبر نکردی وگفت صوفی آنست که
سخن از اعتبار گوید وگفت هر که خدا را بشناخت گنگ گشت وگفت عوض
چشم داشتن بر طاعت از فراموش کردن فضل وی بود وگفت هر چند تو امید
رضا را آشکار فرمائید چنان نباشید که ضا ناشمار آشکار فـ باید که محجوب گردید از لذت
رویت یعنی چون بر رضا لذت یافت از شهود حق باز ماند وگفت بلذت طاعت
وحلاوت او غره نشوی که زهر قاتل ست وگفت شاد بودن بکرامات
از غرور و جهل ست ولذت یافتن باخصال از غفلات گفت نباشید از ان قوم
که انعام او را مقابله کنند بطاعت که فرزند ازل باشند نه فرزند عمل گفت
بحرکات دل شریف تر است از عمل بحرکات جوارح وگفت هر که از قسمت یاد آرد
از سوال و دعا فارغ آید وگفت هر که بشناخت او را غائب شد و هر که غرق شد
در بحر شوق او بگداخت وگفت حقیقة خوف وقت مرگ ظاهر شود وگفت
علامت صادق آن بود که بظاهر با برادران پیوسته بود و بدل تنها بود با خدا تعالی
وگفت خلق عظیم آنست که با هیچکس خصومت نکند وکس را خصومت باوی نباشد
از قوت معرفت گفت آن خصلت که نکوئی ما بدان تمام بود و بی آن همه نکوئیها
زشت بود استقامت ست گفت فراست روشنائی بود اندر دلها پرسیدند

اسم طعام مشتهی تر گفت لقمه که در ذکر خدای عز و جل بدست یقین برگیری از مائده معرفت در حالتی که نیکو گمان باشی با خدا و در وقت وفاتش کسے وصیت خواست گفت ارادت خدایتعالی در حق خویش نگاهدارید و دیگری وصیت خواست گفت پاس در اوقات خویش دارید خواجه ابو بکر شبلی رحمة الله علیه گفت عمریست تا میخواهم که بگویم حسبی الله چون میدانم که این از من دروغ ہست نمیتوانم گفت و گفت چندین گاه پنداشتم که طرب محبت در حق میکنم و انس بامشاهده وی میگیرم اکنون دانستم که انس جز با جنس نباشد گفتند مرید کی تمام شود گفت انگاه که حال او در سفر و حضر و شاهد و غائب یکرنگ بود ابو العباس دامغانی را وصیت کرد که لازم تنهائی باش و نام خویش از دیوان این قوم بیرون کن و روی در دیوار کن تا بمیری گفتند از توحید بگو گفت هر که از توحید جواب دهد بعبارت ملحد گردد و هر که اشارت کند ثنویه بود و هر که بدو ایمان کند بت پرست بود و هر که در وی سخن کند غافل شود و هر که ازو خاموش بود جاهل بود و هر که پندارد که بدو رسید بیحاصل بود و هر که این اشارت کند که او نزدیک ہست دور بود و گفتند تصوف چیست گفت چنان باش که نبودی گفت تصوف شرک ہست از بهر آنکه تصوف صیانت دل ہست از غیر و غیر نیست جز تو گفت تصوف فنای ناسوتی ہست و ظهور لاهوتی و گفت تصوف ضبط حواس ہست و مراعات انفاس و گفت تصوف صوفی نبود تا وقتیکه جمله خلائق را عیال خود نه بیند یعنی بار همه کشد و گفت صوفی آنست که منقطع بود در بدو سری با خدای بجز خدای نه بیند و گفت صوفی آنست که منقطع بود

از خلق و متصل بود با حق و گفت صوفیان اطفال اند در کنار حق و گفت
تصوف عصمت ست از دیدن کون و گفت تصوف برقی سوزنده است و
گفت تصوف نشستن ست در حضرت الله بغیم و گفت حب دهشتی است در لذتی
وحیرتی در نعمت و گفت محبت رشک بردن ست بر محبوب که مانند تو او را دوست
داری و گفت محبت ایثار کردن چیزی ست که آنرا دوست داری برای آنکه
او را دوست تر داری و گفت هر که دعوی محبت کند و بغیر محبوب بچیزی مشغول
شود و بجز حبیب چیزی طلبد او استهزا میکند بخدا گفت هیبت گدازنده دلهاست
و محبت گدازنده جانها و شوق گدازنده نفسها و گفت هر که توحید نزدیک وی
صورت بندد هرگز بوی توحید نشمیده است و گفت توحید حجاب موحد نست
از جمال احدیت و گفت چون حق تعالی خواهد که بلا را عذاب کند در دل
عارفی در آرد پرسیدند که عارف کیست گفت آنکه تاب نشه نیارد و باز پرسیدند
گفت عارف آن ست که هفت آسمان و هفت زمین بیک موی مژه بردارد
گفتند یا شیخ سابق چنان گفتی و حالا چنین گوئی گفت سابق با ما بودیم اکنون
با اویم و گفت عارف را نشان نبود و محب را گله نبود و بنده را دعوی نبود
و ترسنده را قرار نبود و کس از خدا نتواند گریخت پرسیدند از معرفت گفت اولش
خدای و آخرش را نهایت نبود و گفت هیچکس خدا را نشناخته است گفتند
چگونه گفت اگر شناختندی بغیر او هرگز مشغول نشدندی گفت عارف آنست
که دنیا را ازاری سازد و آخرت را ردائی پس از هر دو مجرد گردد و بحق منفرد
شود و گفت عارف بدون خدا بینا نبود و نفس خود را بدون خدا حافظی نه بیند

وسخن را از غیر او نشنود وگفت وقت عارف چون ایام بهار است که رعد می غرد و ابر می بارد و برق میسوزد و شگوفه می شگوفد و مرغان بانگ میکنند همچنین حال عارف است که بچشم میگرید و به لب میخندد و بدل میسوزد و بسر میبارد و زبان نام دوست میگوید و بر در او می پوید وگفت عبارت زبان علم و اشارت زبان معرفت است وگفت علم الیقین آنست که بما رسیده بر زبان انبیا و عین الیقین آنست که خدا تعالی بما رسانید از نور هدایت باسرار قلوب بیواسطه و حق الیقین آنست که بدان راه نیست وگفت همت خدا را است و آنچه دون آن است همت نیست وگفت صاحب همت بهیچ مشغول نشود و صاحب ارادت شود وگفت فقیر آنست که بهیچ مستغنی نشود بجز خدای پرسیدند از صفت فقیر گفت درویشان را چهار صد درجه است کمترین آنست که اگر همه دنیا او را باشد و آن همه نفقه کند و اگر در دلش آید که کاشکی قوت یک روزه باز داشتمی آنکس بحقیقت فقیر نبود وگفت شریعت آنست که او را پرستی و طریقت آنست که او را طلب کنی و حقیقت آنست که او را بینی وگفت فاضلترین ذکر نسیان ذکر است در مشاهده مذکور وگفت نشستن با خدا تعالی بیواسطه سخت است وگفت صابر از اهل درگاه است و راضی از اهل پیشگاه و مفوض از اهل البیت است وگفت زهد غفلت است زیرا که دنیا ناچیز است و زهد در ناچیز غفلت بود باز سوال کردند از زهد گفت زهد آنست که دنیا فراموش کنی و آخرت را یاد نیاوری دیگری از زهد پرسید گفت آنچه ترا خواهد بود ناچار بتو خواهد رسید اگرچه از آن میگریزی و هرچه ترا نخواهد بود بتو نخواهد رسید اگرچه طلب آن میکنی پس زهد تو در چه خواهد بود دیگری از آن سوال کرد گفت دل بگردانیدن بخالق الشیاء

از اشیا گفتند استقامت چیست گفت در دنیا قیامت دیدن وگفت مقامات
آن بود که هرچه وقت فرماید بدان قیام کنی گفتند علامت صادق چیست
گفت بیرون افگندن از گوشه ذهن حرام را گفتند انس چیست گفت
آنکه ترا از خویشتن وحشت بود وگفتند انس بذکر کی بود گفت چون انس بمذکور بود
گفت هر اشارت که خلق میکنند بحق همه برایشان رد کرده است تا آنگاه که اشارت
کنند بحق از حق وایشان را بدین اشارت راه نیست گفت عبودیت بر خاستن
ارادت تست در ارادت او ودر رفع اختیار تست در اختیار وی وترک آرزوی
جاه تست در قضای او وگفت انبساط بقول با خدای تعالی ترک ادب است
وگفت انس گرفتن بمردم از افلاس است وحرکت زبان بنده بی ذکر خدا وسوسه است
وگفت علامت قرب حق انقطاع است از همه چیز بجز حق گفت جوانمردی آنست
که خلق خدا را از خود بهتر خواهی گفت حریت حریت دل است وبس گفت بلندترین
منازل رجا حیا است گفت غیرت بشریت اشخاص راست وغیرت الهیت
بر وقت است که ضایع گرداند در ماسوی الله گفت خوف از وصال سخت تر
از خوف مکر گفت شکر آن بود که نعمت را نه بینی منعم را بینی وگفت نفسی که بموافقت
مولی بر آورد بهتر از عبادت جمله روزگار آدم تا قیامت وگفت هر که یکساعت
که بخسپد در شب بغفلت هزار ساله راه از آخرت باز پس افتد وگفت یک طرفة العین
سهو از خدای اهل معرفت را شرک بود وگفت آنکه محجوب شود بخلق از حق نبود
چنانکه محجوب شود بحق از خلق وگفت هر کرا بحق تلف بود حق او را خلف بود
وگفت هر که فانی شود از حق بحق بسبب قیام حق بحق فانی شود از ربوبیت

تا لعبودیت چه رسد از حسن دامغانی گفت ای اسپر تو باد بالله و دائم بالله
بیباش و دست بدار از ماسوی الله گفتند آسوده تر کی باشی گفت آنگاه که او را
بهیچ ذاکر نه بینم و گفت اگر بدانستمی قدر خدا با هیچ تر سیدمی از غیر خدا و گفت
عمر بسیت تا انتظار میکنم که نفسی بر آورم که پنهان بود از دلم و دلم نداند بنیتوانم و گفت
اگر همه دنیا لقمه گردد و در دهان شیر خواره نهند مرا بروی رحم آید که هنوز گرسنه
مانده است و اگر همه دنیا مرا باشد بیهودی دهم دستی بزرگ دانم او را بر خویشتن
که از من بپذیرد و گفت کون آن قدر نیست که بر دل من تواند گذشت و چگونه
کون بر دل او بگذرد که او مکون را داند گفتند وقت مرگ او که بگو لا اله الا الله
گفت چون غیر نیست نفی چه کنم گفتند چاره نیست بگو کلمه گفت سلطان محبت
میگوید شنوت نپذیرم خواجه ابوعلی سقفی رحمۃ اللہ علیہ گفت اگر کسے جمله
علوم جمع کند و با جمله طائفه صحبت دارد بجایگاه مردان نرسد تا ریاضت یافته
نباشد بفرمان شیخی یا امامی یا موذبی ناصح گفت طمع مدار راستی از کسی که
راستش نگردانیده اند و امید مدار ادب از کسیکه ادبش نداده باشند و هر که
ادب از آمری یا ناهی زمانی فرا نگرفته باشد و عیوب اعمال و رعونت نفس
در چشم او نه کشوده باشند در هیچ معامله اقتدا بد و نشاید گفت هر که با بزرگان
صحبت دارد و طریق حرمت نگاه ندارد محروم ماند از فوائد ایشان و برکات
نظر ایشان و گفت فروع نخیزد صحیح مگر از اصل صحیح پس هر که خواهد که افعال او
صحیح بود و بر جاده سنت بود گو نخست اخلاص در دل درست کن که درستی
اعمال ظاهر از درستی اعمال باطن خیزد و گفت هیچ کار نه کنید برائے خدائے مگر آنکه

صواب بود و هیچ صواب را بجا نیارید مگر آنکه خالص بود و هیچ خالص قیام
ننمایند مگر آنکه موافق سنت بود و گفت مرد چنان باید که ازین چهار خصلت
غافل نماند یکی صدق قول دوم صدق عمل سوم صدق مودت چهارم صدق
امانت و گفت علم حیات دل هست از جهل و نور چشم است از ظلمت گفت اُف
از اشغال دنیا چون روی بسوی کسی کند و اُف از حسرتهای دنیا چون روی از
کسی بگرداند و عاقل آنست که هرگز فریفته دنیا نشود برحسب که چون رو بدو نهند همه
مشغول بود و چون روی بگرداند همه حسرت بود و گفت آن کسی که بفروخته باشند همه
چیزها به هیچ چیز خریده باشد همه چیزها را به هیچ چیز و گفت روزگاری در آید که زندگانی
خوش نباشد در وی هیچ مومن را مگر آنکه خویشتن را بر پشت ترک منافقی بند دیا
مرائی خواجه ابو جعفر خالدی رحمة الله علیه گفت تصوف طرح نفس است
در عبودیت و بیرون آمدن از بشریت و نظر کردن بخدای بکلیت پرسیدند
از توکل گفت توکل آنست که اگر چیزی بود یا نه بود دل در هر دو حالت یکسان بود
بلکه اگر نبود طربی در آن بود و اگر بود طربی نبود و توکل استقامت است بخدا
در هر دو حالت و گفت خیر دنیا و آخرت در صبر یکسان است و گفت فتوت حقیر داشتن
نفس است و بزرگ داشتن حرمت مسلمانان و گفت عقل آنست که ترا دور دارد
از موضع هلاک و گفت بنده خالص باش خدای را تا از اغیار نباشی و گفت سعی
احرار برای برادران بود نه برای نفس خویش و گفت شریف همت باش که بهمت
شریف بمقام مردان رسی نه بمجاهدات و گفت بنده لذت معاملت نیابد تا لذت
نفس بنیابد از آنکه اهل حقائق قطع کرده اند از علائق که ایشان را قاطع است

از حق بپیچد ازانکه حال حق را بر ایشان بریده گرداند و گفت هرکه جهد نکند در معرفت قبول نکند خدمت او و گفت روح صلاح بهرکه رسد لازم گیرد او مطالبت نفس بصدق در حمیده کار و هرکه روح معرفت بدو رسد بشناسد موارد مصالح کارها و هرکه روح مشاهده بدو رسد مکرم گردد بعلم لدنی خواجه ابو علی رودباری رحمة الله علیه گفت صوفی آنست که صاف باشد بر صفا و بچشاند نفس را طعم جفا و بیندازد دنیا را پس قفا و سلوک کند بر طریق مصطفے صلی الله علیه وسلم و گفت صوفی آنست که پس از پنج روز گرسنگی بنالد و اگر بنالد او را ببازار فرستند و کسب فرمایند و گفت تصوف صفوت قربست بعد از کدورت بعد و گفت تصوف معتکف بودن است بر در دوست و آستانه بالین کردن اگرچه می راندت و گفت تصوف عطاے احرار است و گفت خوف و رجا دو بازوی مرغ اند چون هر دو بایستند مرغ بایستد و چون یکی بنقصان آید دیگری ناقص شود و چون هر دو بماند مرد در حد مرگ باشد و گفت حقیقت خوف آنست که با خدا باشی و از غیر او نترسی و گفت محبت آن بود که جمله خود را بمحبوب بخشی تا ترا هیچ باز نماند و گفت نافع ترین یقین آنست که حق را در چشم تو عظیم گرداند و مادون او را خورد و خوف و رجا در دل تو ثابت کند پرسیدند از توحید گفت استقامت دل است باثبات مفارقت تعطیل و انکار و گفت جمع سر توحید است و تفرقه زبان توحید و گفت چگونه اشیا بدو حاضر آیند که جمله بذوات خویش ازو فانی میشوند و یا چگونه اشیا ازو غایب شوند که جمله ازو و صفات او ظهور میگیرند سبحان آنکه نه او را چیسے حاضر تواند آمد و نه ازو

غائب تواند شد وگفت حق تعالی دوست دارد اہل ہمت را از برای آنکه اہل ہمت
دوست میدارد او را وگفت اگر دیدار او از ما زائل شود اسم عبودیت از ما ساقط
شود یعنی زنده نمانیم وگفت چنانکه خدا تعالی فریضه کرد بر انبیا اظهار معجزات
و براهین همچنین فریضه کرد بر اولیا اخفای احوال ومعاملات تا چشم اغیار بر آن
نیفتد وکسی آنرا نه بیند وندانند وگفت هر کرا در راه توحید نظر افتد بانها دخود آن
توحید او را از آتش برهاند وگفت چون دل خالی گردد از حب ریاست و
نفس از حب راحت از دل حکمت پدید آید واز نفس خدمت واز روح مکاشفت
و بعد ازین سه چیز دیگر بود دیدن صنایع او ومطالع اسرار و معامله حقائق او
گفتند علامت آن چه بود وگفت آنکه باز ننگری از چپ وراست پرسیدند
از حسد گفت درین مقام نبوده ام جواب نتوانم داد لکن الحاسد جاحد لانه لا
یرضی بقضاء الواحد وگفت آفت از سه بیماری در آید از بیماری طبیعت و
بیماری ملازمت عادت وبیماری فساد صحبت گفتند یا شیخ بیماری طبیعت
چیست گفت حرام خوردن گفتند بیماری عادت چیست گفت بحرام نگریستن
وغیبت شنیدن گفتند فساد صحبت چیست گفت هر چه در نفس فسا دیده آید
متابعت وی کردن وگفت بنده خالی نبود از چهار نفس یا نعمتی که موجب شکر
بود ویا منتی که موجب فکر بود یا محنتی که موجب صبر بود یا زلتی که موجب استغفار بود
وگفت هر چیزی را وعظی هست که وعظ دل حیا هست فاضلترین گنج مومن
حیاست از حق پرسیدند از وجد و سماع گفت مکاشفه اسرار هست بمشاهده
محبوب وگفت طریقت میان صفت و موصوف هست هر که نظر کند بموصوف

... اول است قبض اول اسباب ست فنا را و بسط اول اسباب است بقا را و گفت
مرید آنست که هیچ نخواهد حق را جز آنکه حق تعالی او را خواسته است و مرد آنست
که هیچ نخواهد از کونین بجز حق تعالی و گفت نیکترین زندانها همنشینی نااهلان ست
خواجه ابوالحسن حصیری رحمة الله علیه یکی پرسید از وی که چه مذهب داری گفت
مذهب ابو حنیفه داشتم آنگاه بمذهب شافعی شدم اکنون خود بچیزی مشغولم که از هیچ
مذهبهم یاد نمی آید گفتند آن چیست گفت تصوف گفتند تصوف چه باشد گفت
آنکه در هر دو جهان بدون او با هیچ آرام نگیرد و نیا ساید و گفت سحر گاهی بعد از
نماز مناجات کردم و گفتم الهی راضی هستی از من که من راضیم از تو ندا آمد ای کذاب
اگر تو از ما راضی بودی رضای ما طلب نکردی و گفت نظر کردم در ذل هر صاحب
ذلتی ذل من بر ذل او زیادت آمد و نگاه کردم در عز هر صاحب عزتی عز من
بر عز همه زیادت آمد و این آیه خواند مَن کَانَ یُرِیدُ العِزَّةَ الخ و گفت اصول
ما در توحید پنج چیز ست رفع حدث و ثبات قدم و هجر وطن و مفارقت اخوان
و نسیان هر چه آموختی و آنچه ندانی و گفت تا به تیغ انکار هر چه اسم و رسم بدان
رسد سر بر نداری و ساخت دل را از هر چه معلول و معلوم ست خالی نگردانی ینابیع
حکمت از قعر دل در ظهور نیاید و گفت هر که دعوی کند اندر چیزی از حقیقت
شواهد کشف و براهین او را اکتید و گفت نشستن باندیشه و تفکر در حال مشاهده
یکساعت بهتر ست از هزار حج مقبول و گفت نشستن بهتر ست از هزار سفر
و گفت سماع را تشنگی دایم باید و سوزی و شوقی دایم باید که هر چند بیش بود
تشنگی بیش بود و گفت چه کنم حکم سماعی را که چون قاری خاموش شود آن منقطع گردد

و سماع باید که بسماع متصل باشد که هرگز بریده نگردد و گفت صوفی آنست که
که او را موجود دنیا بیند بعد از عدم خویش و معدوم نه بیند بعد از وجود خویش و گفت
صوفی آنست که وجد او وجود اوست و صفات او حجاب اوست یعنی من عرف
نفسه فقد عرف ربه و گفت تصوف صفای دل ست از کدورات مخالفات و
گفت مادام که کون موجود بود تفرقه موجود بود و چون کون غائب شد حق ظاهر شد
و این حقیقت جمع بود که خبر حق نه بیند اینجا و جز او سخن نگوید خواجه ابواسحاق
گازرونی رحمة الله علیه گفت آنچه من پوشم خدا یرا می پوشم و گفت کسی هست
که پنجاه سال مسواک میکند و او را در آن ثوابی نیست که نیت او پاکی دندان ست
نه استعمال سنت ازو و گفت سه گروه فلاح نیابند بخیلان و ملولان و کاهلان و گفت
برادر را فراپیش گیر تا خدا ترا فراپیش دارد و گفت هیچ گناه عظیم تر از آن نیست
که کسی برادر مسلمان را حقیر دارد و گفت تصوف کاری سخت ست گدائی باید کرد
و گرسنگی باید کشید و جفای برهنگی و خواری باید کشید اگر سر اینهمه داری بطریقت
در آئی و اگر نه بکار خود مشغول باش و گفت ای ضعیف بترس از قوی و گفت
پرهیزید از آنکه فریفته شوید بدان که مردمان بشما تقرب کنند و دست شما را بوسه
دهند که شما ندانید که در آن چه آفت ست خواجه ابوعثمان سیاری رحمة الله
علیه گفت چگونه راه تواند بود بترک گناه که آن در لوح محفوظ بر تو نوشته ست
و چگونه خلاص توان یافت از آنکه بر تو نوشته بود و گفت تاریکی طمع مانع نور مشاهده
ست و گفت هرگز ایمان بنده راست نایستد تا صبر نکند در ذل تا شکر نکند عز را
و گفت هر که نگاهدارد دل خویش را با خدا بصدق خدا حکمت بر زبان او روان کند

وگفت خطره انبیا را است و وسوسه اولیا را و فکر عوام را و عزم فساق را وگفت
چون حق تعالی نظر نکوئی به بنده کند در حال او از مکر و ہیکه ہا ست غائب کند
و چون نظر بخشم کند بر و حالتے پدید آید از وحشت که ہر که بود از و بگریزد وگفت سخنے
نگفت از حق مگر کسی که از وی محجوب گردید و کسی پرسید از معرفت گفت بیرون
آمدن بود از معارف خود وگفت توحید آنست که بر دل تو دوی حق نگذرد یعنے
توحید را چندان غلبه بود که ہر چه بخاطر در می آید در توحید فرو میشود و برنگ
توحید بر می آید چنانکه در ابتداے ہمه از توحید بر خاست و برنگ عدد شد ہمچنین
اینجا ہم بتوحید باز فرو شد و برنگ احد میگردد که گفت کُنتُ لَهٗ بَصَرًا وَّسَمْعًا و بالہا وگفت
ہیچ غافل را در مشاہده لذت نباشد زیرا که در مشاہده حق فنا است که اندروی
لذت نیست پرسیدند مرید بچه ریاضت کند گفت بصبر کردن برامرہای شرع و
از مناہی باز استادن و صحبت با صالحان کردن وگفت عطا دو گونه باشد کرامت
و استدراج ہر چه بر تو وارد شود کرامت بود و ہر چه از تو زائل شود استدراج بود
ابو عثمان مغربی رحمة الله علیه گفت ہر که دعوی سماع کند و آواز مرغان
و خزیدن درہا و آواز باد او را اسماع در نیارد در دعوی سماع دروغ زن است
وگفت ہر که خلوت بر صحبت اختیار کند باید که از یاد گرفتن ہمه چیزہا خالی بود مگر
یاد کردن حق تعالی و از ہمه ارادتها خالی بود مگر رضاے حق تعالی و از مطالبت
نفس خالی بود و بجمله اسباب و اگر بدین صفت نباشد دیر اہلاک و بلا باشد وگفت
عاصی به از مدعی از بهر آنکه عاصی ہمیشه راه توبه طلب کند و مدعی بخیال دعوی خویش
گرفتار آمده بود وگفت ہر که او صحبت درویشان دست بدارد و صحبت توانگران

اختیار کند خدا تعالی دل او را بمرگ کوری مبتلا کند و گفت هر که دست بطعام توانگران دراز کند بشره و شهوت هرگز فلاح نیابد و درین عذر نیست کسے را الا آنکه مضطر باشد و گفت هر که با جوال خلق مشغول شد حال خویش ضایع کرد و پرسیدند منقطعان را بچه منقطع شدند گفت از آنکه در نوافل و فرائض خلل آوردند پرسیدند از صفت صحبت گفت صحبت نیکو آن بود که فراخ داری بر برادر مسلمان آنچه برخود میداری و در آنچه او را بود طمع نکنی و جفای او برداری و انصاف او دہی و از وی انصاف طلب نکنی و تبع او باشی و او را تبع خویش نداری و هرچه از و بتو رسد بزرگ و بسیار شمری و از هرچه از تو باو رسد حقیر و اندک دانی و گفت فاضلترین چیزها که مردمان درین راه ملازمت کنند محاسبت خویش است و مراقبت و نگاهداشت کارها بعلم و گفت اعتکاف حفظ جوارح است در تحت اوامر و گفت عبودیت اتباع امر ست بر مشاهدهٔ آمر و گفت شکر شناختن عجز خود است از کمال شکر نعمت و گفت تصوف قطع علائق ست و رفض خلائق و اتصال بحقائق و گفت علامت شوق دوست داشتن مرگ ست در حالت راحت و گفت غیرت صفات مریدان است و اهل حقائق را نبود و گفت عارف از انوار علم دل روشن کند تا بدان عجائب غیب بیند و گفت مرد ربانی طعام بجهل روز خورد و مرد صمدانی بهشتاد روز و گفت هر کرا ایمان بود رها ولیا او را از دلیاست و گفت مشهور و مفتون مباش خواجه ابو القاسم نصیر آبادی رحمة الله علیه گفت بارهای گران حق را نتوانند برداشت الا بارگیران حق و گفت هر که نسبت خویش با حق درست کرداند هرگز اثر نکند در و منازعت طبعی و

وسوسهٔ شیطانی گفت کسی گمراه نشد درین راه مگر بفساد ابتدا که فساد ابتدا باشد
که بانتها سرایت کند و گفت هرکه در عطا راغب بود او را مقداری نبود و آنکه در
در معطی راغب بود عزیزتر است و گفت مرافقت امر نیکوست و موافقت نیکوتر
ست و هرکرا موافقت حق یک لحظه با یک خطره دست دهد بهیچ حال بعد ازان
مخالفت برو نرود و گفت حق غیور ست و از غیرت اوست که بدو راه نیست
مگر بدو و گفت اینها که دلالت میکنند ازو میکنند که برو دلیل نیست جز او و گفت
بمتابعت سنت معرفت توان یافت و باداء فرائض قرب توان یافت و
بمواظبت بر نوافل محبت توان یافت و گفت هرکرا ادب نفس نبود بادب دل
نتواند رسید و هرکرا ادب روح نبود چگونه بمحل قرب تواند رسید و هرکرا ادب دل
نبود چگونه بادب سر تواند رسید پس هیچ ببساط حق نخواهد رسید و گفت کار ایستادنست
بر کتاب و سنت و دست داشتن از هوا و بدعت و حرمت پیران نگاهداشتن و
خلق را معذور داشتن و بر اوراد مداومت کردن و در رخصت ناجستن و تاویل
نکردن گفتند کرامات تو چیست گفت آنکه مرا از نصیرآباد و نیشاپور شوریده آوردند
و بر شبلی انداختند تا هر سالی دو سه هزار آدمی بسبب من و من درمیان نه پیدا
میرسند گفتند حرمت چیست گفت آنکه من ازین منبر فرود آیم و این سخن گویم که
خود را منزه ای آن نمی یابم گفتند تقوی چیست گفت پرهیزیدن از ماسوی الله
گفت اهل محبت قائم اند با حق بر قدمیکه اگر گامی پیش نهند جمله غرق شوند و اگر
قدمی پس نهند جمله محجوب گردند و گفت هرکه شکر نعمت کند نعمتش زیادت کند
و هرکه شکر منعم کند معرفت و محبتش افزون گرداند و گفت راحت ظرفی ست

پُر از عقاب و گفت هر چیز را قوتی ست قوت روح سماع ست و گفت هر چه دل یابد برکات آن ظاهر شود بر ابدان و هر چه روح یابد برکات آن پدید شود بر دل و گفت دنیا زندان ست چون بیرون آمدی در راحت افتادی هر کجا خواهی برو گفت اول با تمیز بود و آخر با سقوط تمیز گفت هر که خواهد بمحل رضا رسد بگو تا آنچه خدای عزوجل در آنست بر دست گیرد و آنرا ملازمت کند گفت مروت شاخی از فتوت ست و آن گشتن از هر دو عالم ست و هر چه در آنست و گفت تصوف نوریست از حق که دلالت کند بر حق خاطریست از و که اشارت کند بدو و گفت رجا بطاعت کشد و خوف دور کند از معصیت و مراقبت بطریق حق راه نماید خواجه ابو العباس نهاوندی رحمة الله علیه گفت در ابتداء مرا درد این حدیث در گرفت دوازده سال علی الدوام سر بگریبان فرو برده دم دلم بمن ننمودند تا وقتی که بر زبان او میرفت که همه عالم در آرزوی آنند که یکساعت حق ایشان را بود و من در آرزوی آنم که یکساعت مرا با من دهند و مرا بمن گذارند تا من خود چه چیزم و کجا ام این آرزوی من بر نمی آید و گفت با خدا بسیار نشیند و با خلق اندک و گفت آخر درویشی اول صوفی ست و گفت تصوف پنهان داشتن احوال ست و جان بذل کردن بر برادران خواجه ابو نصر سراج قدس سره گفت عشق آتشی ست در سینه و از دل عاشقان چون مشتعل گردد هر چه ما دون الله بود بسوزد و خاکستر کند و گفت مردمان در ادب بر سه قسم اند یکی اهل دنیا که ادب نزدیک ایشان فصاحت و بلاغت و حفظ نثرهای ملوک و اشعار عرب ست و دیگر اهل دین که ادب نزدیک ایشان

طهارت دل و مراعات سر و وفای عهد و نگاه داشتن و کمتر نگریستن بخاطر پراگنده
و نیکو کرداری در محل طلب و وقت حضور و نزدیک اهل فقر ادب در مقام قربت
خواجه ابو القاسم قصار رحمة الله علیه گفت اشارت و عبارت از توحید
نصیب تست و آزین گفت که اگر کسی ترا بپرسد که خدا را بشناسی نگوی که شناسم
که آن شرک است و نگوی که نشناسم آن کفرست ولیکن بگوهی که خدا بفضل خود
شناسای خود کند مرا و گفت خواهی نخواهی با خداوند خود خوی باید کرد و اگر نه
در رنج باشید و اگر با تو خوی خواهند کرد علم را در جوارح تو نگاه خواهند داشت
و اندامهای ترا یک یک از تو بستانند و با خویش گیرد و نیستی تو بتو نماید تا هستی او
و نیستی تو آشکارا گردد و گفت چون بصفات خویش در خلق نگری خلق را
چون گوی بینی در میدان قدرت پس گردانیدن گوی خداوند گوی را بود
و گفت هر کسی آزادی طلبد و من از وی بندگی خواهم که بنده او در بند او بسلامت
ماند و آزاد در معرض هلاک و گفت فرق در میان هنر ما و شما آنست که شما مرا
ما می گویید و ما مرا او میگوییم شما از ما شنوید و ما از و شنوم و شما ما را بینید و ما
او را بینیم و الّا ما نیز چون شما مردمیم و گفت پیران آیینه تواند چنانکه تو ای ایشان را
می بینی و آنچه در آیینهٔ خاطر مشاهده کنی همان معنی است که حقیقت احوال است
و گفت هر مریدی که در خدمت درویشی قیام کند از صد رکعت نماز نوافل
که در آن قیام کند در حق وی بهتر و اگر یک لقمه طعام کمتر خورد از آن بهتر که همه شب
نماز کند و گفت هر کسی را خیزی بایستی است مرا آن بایستی است که من نباشم
و گفت طاعت و معاصی دو چیزست که چون خود باشم مایه همه معاصی من خودم

وچون از خود دست بر دارم اصل همه طاعات از خود یابم وگفت بادشاه عباد
بندگانند که دنیا وزینت دنیا بخلق رها کرده اند و برای آخرت بهشت لمطیعان
تسلیم نموده اند وخود با خدا وند خویش قرار گرفته اند ومیگویند که ما را خود این
بس است که رقم عبودیت از درگاه الوهیت برجان ما کشیده اند دیگر چه خوهم
وگفت خنک آن بنده که او را باد نموده اند وگفت جوانمردان رحمت خلق
نه وحشت خلق که ایشان را از خلق با خدا صحبت بود واز خدا بخلق نگرند
گفت صحبت نیکان وبقعه هاے گرامی خلق را بخدا نزدیک نکنند وآنکه بنده
بخدا نزدیک کند صحبت با آن دارید که ظاهر وباطن تو بصحبت او روشن شود
وگفت از صد هزار فرزند آدم یکی را بر دار د برای خویش وگفت دنیا
دگنده است وگنده تر از وآنست که بدان مبتلا باشد وگفت طمع کردن ناجائز
ومنع کردن ناجوانمردی است وگفت هرچند خلق بخالق نزدیک تر است
عاجز تر است وگفت دعا صد وبست هزار پیغامبران علیهم السلام همه حق
ولیکن صفت خلق است چون بحقیقت نشان یابی نه حق ماند نه باطل وگفت
چون من وتو باشد اشارت وعبارت باشد وچون من وتو برخاست نه اشارت
ماند نه عبارت وگفت اگر کسی بودی که خدای را طلب کردی جز خدا و خدا بود
وگفت خدای را خدای جوید وخدا را خدا یابد وخدا را خدا داند واگر خدای یک ذرن
بغیرش نزدیک بودی که بشری خدائی را نشناسیتی گفت من با اهل سعادت
برسول صلی الله علیه وسلم صحبت داشتیم وبا اهل شقاوت بخدای وگفت بلعیان
گشته خداوند من است جوانمردی نبود گشته خداوند خویش را بسنگ انداختن

وگفت اگر فردا می قیامت حساب در دست من کنند به بنید که چه کنم همه را در پیش کنم و ابلیس را مقدم سازم لیکن نکنند وگفت هر که مرا ندیده است ندیده است و هر که مرا بیند از من بصفت خویش بیند وگفت یک سجده که بر آر د از من هستی خویش و نیستی من گرامی تر است بر من از هر چه آفرید و آفرینند وگفت من من فخر آدمم و قرة العین مصطفی پیغمبر را صلی الله علیه وسلم چشم روشن بود که این از امت من است و آدم علیه السلام فخر کند و گوید که این از ذریت من است وگفت آنجا که خدای بود روح بود و بس وگفت اهل بهشت به بهشت فرود آیند و اهل دوزخ بدوزخ گفتند جوانمردان کجا باشند گفت جوانمرد آن باشد که او را جای نبود نه در دنیا نه در آخرت خواجه ابو الفضل حسن رحمة الله علیه گفت از ماضی یاد نکنید و مستقبل را انتظار مکنید و نقد وقت را باشید وگفت حقیقت عبودیت دو چیز است حسن افتقار بخدای و این از اصول عبودیت است وحسن اقتدا کردن برسول علیه السلام و این آنست که نفس را در وی هیچ نصیب در راحت نیست خواجه ابو علی دقاق قدس سره گفت چنان باش که مرده شده و زنده گفت هر که جان خود را جاروب در خانه معشوق نتواند کرد او عاشق نیست وگفت هر کرا انس با دون حق باشد او در اصل خود ضعیف باشد وگفت هر که خبر از وی گوید در مقال خود کاذب باشد وگفت مرید در بار بود و مراد آنکه بار او کشیده باشد وگفت هر که صحبت به پیری بکند و آنگاه بدل اعراض کند عهد صحبت بشکست توبه بر وی واجب شد تا آنکه گفته اند عقوق استادی را توبه نباشد وگفت هر که صحبت کند با پادشاهان بی ادب خود را بکشتن سپارد وگفت معصیت من

امروز بیشتر از مصیبت اهل دوزخ خواهد بود فردا از بهر آنکه اهل دوزخ را فردا ثواب فوت خواهد شد و ما را امروز نقد وقت مشاهده و خدمت حق فوت میشود پس تو فرق کن میان این دو مصیبت و گفت هر که ترک حرام کند از دوزخ نجات یابد و هر که ترک شبهات کند به بهشت رسد و هر که ترک زیادتی کند بخدا رسد و گفت هر حاجت که از سر خویش اختیار کند بد ان مطالبه کند و اگر غائب است و اختیار کند نباشد و گفت اگر عقوبت کند اظهار قدرت بود و اگر بیامرزد اظهار رحمت بود نزدیک کریمان اظهار رحمت بیش بود از اظهار قدرت با ضعیفان و گفت ارادت نهایت حق است نزدیک خداوندان بدایت و همت امانت حق است نزدیک ارباب نهایت و بارادت طاقت مجاهده توان داشت و بهمت گران بار مشاهده و مکاشفه توان کشید همت بنده را چون کیمیاست طالب مال را همت بیقراری و بی آرامی است که هرگز ساکن نشود نه در دنیا نه در آخرت و گفت ابتلا بر دو نوع است یکی ابتلای ظواهر است و آن عابدان راست و ابتلای سرایر و آن عارفان راست و گفت اگر بعد از مجاهده فتوری پدید آید از خلاف ابتدا بود و اگر بعد از مشاهده حجابی ظاهر شود از بی ادبی است که بر بساط قرب کرده باشد و آن بی ادبی یا از مشارکه بوده باشد یا از ملاحظه و گفت هر کسی نیلوفری کند مرد آنست که وارد خورد و گفت نفس نفسی است اگر بیک خدمت قیام نماید از و بسیار شمر که از مفلس اندک بسیار بود و هر چه از و بتوان ستد غنیمت بود و گفت زلت تو خطا است و تاخیر تو از توبه جفاست پس جمع مکن میان خطا و جفا و گفت اگر خواهی باشی از جمله ابدال بر تو باد به تبدیل احوال و گفت هر که بر جان خویش میلرزد طریق خدا

بر دی بسته است گفت جهد تو بال ست و جهد درویشان بجان گفت صحبت
کردن با اژدها آسان تر از صحبت کردن با درویش وگفت بزرگترین چیزها نشستن است
بر بساط فقر و ترک علاقات بکلی چنانکه او را نه معلومی باشد نه جاهی و نه مالی و نه چیزی
بکسی پرسید که هر که باین صفت بود او را ثوابی بود گفت ثواب توانگران بهشت
بود و صاحب این صفت را ثواب بهشت عذاب بود وگفت از کون و رپیوند
بودن بی پیوند کسی را طاقت نباشد جز نبی و ولی را وگفت علامات خرابی
تن ترک گرفتن خدمت ست و علامات خرابی دل ترک گرفتن فکرت است
مادام که در راه فکرت بود و چون یقین آن حدیث حاصل شد فکرت گم شد وگفت
بلای اکبر تفرقهٔ دل ست و نعمت اکبر جمعیت ست وگفت عزیزترین چیزها
عجز است بعد از علم کما قال لا احصی ثناءً علیک وگفت بنیهٔ خلق در بار بندگی
نفس اند و این ذلی ست که هرگز در عز نخواهد بود و شقاوتی ست که هرگز
در سعادت نخواهد بود وگفت هر کرا توفیق معلوم بود هرگز فرق نکند میان
الهام و وسواس وگفت جماعتی را خیال بندد که ما کل شدیم یا کل نتوانیم شد این
غلطی عظیم ست از آنکه وقتیکه این حالت بر ایشان در آید که خود را کل دیده باشند
اگر خواهند که بر یک پشه در وجود آرند نتوانند که او در هر پشه هزار عرش و کرسی
پدید آرد پس هیبت از یکی نبود که باقی نمایش کل بود و اگر از کسی چنین کاری
در وجود آید آن کس نه آنکس بود وگفت همه سخن با او بگوی و از و خواه دبر دیگر
که آنچه او خواهد او گوید کس نتواند کرد وگفت آنچه مردمان پوشند می پوش
آنچه ایشان خورند می خور لیکن از ایشان جدا می باش وگفت وقت آنست که

تو آنجا آیی وقت شادی باشد یا اندوہ گفت دنیا چہار قسم ست شیاطین نفس و کفار و ہوا پس ہوا از ہمہ صعب تر است وگفت سخن ترین عقوبت اہل دوزخ از کفار آن ست کہ نمی دانند عذاب کنندہ را اگر بدانستی آسان شدے وگفت زنان مصر چنان بودند کہ اگر زنبور ایشان را بگزیدی فریاد ایشان بہ آسمان رسیدی اما آنچہ از یوسف بر ایشان ظاہر شد جملہ دستہا بریدند و از ان شعورے نیافتند وگفت فتوت چیست گفت حرکت کردن برائے دیگرے چنانکہ پیغمبر را باشد کہ اُمتی اُمتی گوید وگفت شفیع اکبر نزدیک خدا اعتقاد خالص ست و گفت فقر عطای حق ست ہر کہ بحق وی قیام کند آن سبب قربت وی شود و ہر کہ نکند سبب عقوبت وی شود وگفت خوف آن بود کہ بہانہ نسازی خویش را وگفت اند و ہگینی بجاہی راہ خدا را چندان ہمہ کہ بی اندوہی بسالی گفت بدیدار نشنید و اشتیاق نشنید وگفت خدای ہمیگوید کہ بندۂ من ترا دوست میدارم پس بر تو حق ست کہ تو ویرا دوست داری گفت ہر کہ سوال کند از محبت دور افتادہ است وگفت توبہ میکنی از بیم دوزخ یا امید بہشت باری توبہ برای آن کن تا خدایت دوست دارد کہ اِنَّ اللہَ یُحِبُّ التَّوَّابِیْنَ گفت لذت یافتن بثواب عام ست و بعذاب خاص عابدان فردا لذت یابند بثواب و محبان امروز لذات یابند بعذاب وگفت توکل صفت مومنان باشد و تسلیم صفت اولیا و تفویض صفت پیغمبر من علیہ السلام وگفت توکل سہ درجہ ست توکل و تسلیم و تفویض متوکل بوعدہ او آرام گیرد و صاحب تسلیم بعلم وے بسندہ کند و صاحب تفویض بعلم وی رضا دہد وگفت توکل بدایت باشد و تسلیم

با وسط و تفویض نهایت و گفت اخلاص خویش را نگاهداشتن ست از دیدار خلقان و صدق پرهیز کردن ست از مطالبهٔ نفس و مخلص را ریا نبود و صادق را اعجاب نبود و متوکل آنست که کسب کند بظاهر و توکل کند بباطن و گفت رضا آنست که بلا بداند و نه بیند و بر حکم قضا اعتراض نکند و گفت امارت معرفت هیبت داشتن ست از خدا هر کرا معرفتش بود هیبت بیش بود و گفت هر که خدا را بشناخت همیشه شب اوبی روز بود و دریای اوبی کنار و گفت صاحب معرفت باش بخدای که همیشه شاد باشی و گفت عالم را روا نبود فتوی دادن بر چیزیکه نداند و عارف را روا نبود خبر دادن بچیزے که خبر از ان ندارد و گفت بمعرفتی ابلیس آنست که اضافت کرد فعل را با نفس خویش که گفت جمله آدم را اغوا کنم و اخلال دهم و سوگند خورد برین اگر عارف بودی بجز نفس خود را بدین صفت نکردی و گفت هر که خدایرا خواهد جمله کون خصم او گردد و گفت قرب حق بعد است از غیر حق و انس بحق و حشت ست از غیر او و گفت چنانکه ربوبیت از حق زائل نشود باید که عبودیت که صفت بنده است از بنده زائل نشود و گفت اول مقام بنده علم ست بخدا و نهایتش معرفت ست بخدا و فائدهٔ آن مشاهده است و گفت بنده از معاصی باز نماند مگر بتهدید و عید و انواع عقاب و آزاد آنست که او را از کریم چیزی کشف کنند تا بسنده شود او را از امر و نهی و گفت بصفای عبادات نتوان رسید الا بصفای چهار چیز اول معرفت خدا دوم معرفت نفس سوم معرفت مرگ چهارم معرفت ما بعد مرگ پس هر که خدایرا شناخت بحق او قیام کرد بصدق و اخلاص و صفای عبودیت و هر که نفس را بشناخت

ادرا اخلال

شریعت وحقیقت بشناخت دروی بنجالفت او نهاد و مخالفت او طاعت
و دوام بودن بر آن و هر که موت را بشناخت بایستگی آنرا ساخته گرداند
و آمدن آنرا مستعد باشد و هر که ما بعد موت را بشناخت از وعده و وعید
در خوف و رجا بماند گفت عقل را دلالت ست و حکمت را اشارت و معرفت
را شهادت ست و گفت توحید نظر کردن ست در اشیا بعین عدمیة
و گفت هر که طلب راحت کند نیابد و گفت وقت جدبا و تا همه نه رلها جدبینی
و وقت نهرل مبادا که همه جدها نهرل بینی و گفت محبت در مخلوق لذت ست و در
خالق هلاکت ست و گفت هر که توحید ندارد شفاعت از نکنند و صاحب توحید
روزی لامحالة آمرزیده شود و گفت میگویند اگر ترا گناه است بخمر دار
مرا رحمت بمیقدار و گفت از آب و گل چه آید جز خطا و از خدا وند عالم چه آید
جز عطا گفت مراد از امانتی که بر آسمان و زمین عرض کرده چه بود الحُزن
فی الله یعنی در راه حق اندوهگین بودن و غم نایافت حق خوردن و گفت
عارف باش تا متحمل بلا باشی و عارف باش تا طالب بلا باشی و گفت
قبض اوایل فنا ست و بسط اوایل بقا ست و هر کرا در قبض انداخت
فانی گردانید و هر کرا در بسط انداخت باقی گردانید پس گفت ای فقیر بقبض
منازعت مکن با توانگران و ای غنی الله به بسط منت منه بر درویشان و
گفت آدمیان بر سه قسم اند متوکلی ست نه مکتسب و مکتسبی نه متوکل و مکتسبی
در ظاهر و متوکل در باطن این تمامتر همه است و گفت رضا نه آن ست که
بر بلا صبر کنی بلکه بر قضا اعتراض نکنی و گفت عارف همچو مردیست که

سر شیر نشیند وہمہ کس از وی بترسند و او بر پشت شیر از ہمہ کس بیشتر بترسد
وگفت غریب نہ آنست کہ کسی ندارد کہ برادران یوسف را بدرمی چند بفروختند
غریب آن بود کہ مدبری دنیا باخرت بفروشد وگفت سہ مرتبہ است سوال
و دعا و ثنا سوال آنرا کہ دنیا خواہد و دعا آنرا کہ عقبیٰ خواہد ثنا آنرا کہ مولیٰ خواہد
وگفت مراتب سخاوت بر سہ قسم است سخا و جود و ایثار ہر کہ بر نفس خویش
حق را برگزیند او صاحب سخاوت است و ہر کہ حق را بر دل خویش برگزیند
او صاحب جود است و ہر کہ حق را بر جان خود برگزیند او صاحب ایثار است
وگفت ہر کہ از حق خاموش گردد وی بود گنگ وگفت بر شما باد کہ حذر کنید
از صحبت سلاطین کہ ایشان را رای بود چون رای کودکان و صولت چون
صولت شیران گفت تواضع توانگران درویشان را زیان نیست و تواضع
درویشان با توانگران جنایت وگفت مرید آنست کہ در عمر خویش نخسپد شد
ابو عبداللہ المقری رحمۃ اللہ علیہ گفت فقیر صادق در فقر آنست کہ وی
مالک ہمہ چیز بود تا ہیچ چیز مالک وی نبود یعنی وی متصرف غالب باشد بر ہمہ چیز
و ہیچ چیز وی را مغلوب و منقاد خود نسازد وگفت ہر کہ از خدمت یاران
و برادران دریغ دارد او را ذلی دہند کہ ہرگز ازان نرہد وگفت نہ قبول
کرد کسی چیزی را از من مگر آنکہ دیدم منت وی بر خود منتی عظیم کہ اولے
شکر آن از من تا ابد نشود وگفت فتوت نیکو خوی است با کسی کہ وی را دشمن
داری و سخاوت بذل مال برای کسیکہ دل تو از وی کراہت دارد و حسن صحبت
و معاشرت با کسی کہ ترا از وی نفرت بود وگفت عبداللہ خراز مرا سہ چیز

نصیحت کرد یکی حرص برادای فرائض تا بتمامتر جهد و طاقت دوم حرمت
داشتن جماعت مسلمانان را سیوم متهم داشتن خاطرهای خود را مگر آنچه که موافق
حق باشد ابو محمد الراسی رحمة الله علیه گفت اعظم حجاب میان تو و حق
مشغولی تست بتدبیر نفس خویش و اعتماد کردن تو بر بنده دیگر مثل خود در اسباب
خویش گفت اندوهای که اسباب آن مجهول باشد عقوبت های گناهان است
گفت صوفی نبود تا بمرتبه نرسد که برندارد ویرا زمین و سایه ندهد ویرا آسمان
یعنی از هیچ جا بوی راحت نرسد و هیچ قبولیت نباشد ویرا نزد خلق و با همه
بازگشت وی بحق باشد نه بغیر وی از اسباب وگفت چون محبت ظاهر گردد
محب رسوا شود و چون پوشیده گردد محب هلاک شود ابو القاسم مقری
رحمة الله علیه گفت عارف آنست که باز دارد معروف وی او را از دید خلق
بقبول یا رد آن وگفت اول برکت از در آمدن در تصوف آنست که است گو انند
صادقان را از اخبار خویش و پیران خویش ابو الحسین هروالی الفقیه
قدس سره پرسیدند از تصوف گفت افراد و انفراد یعنی ترک مخلوقات است
وکفایت ساختن همت برای حق وگفت خلق بلاست در نیاید بر کسی مگر آنکه
او را خراب کند گفت صوفیان باور ذات میباشند نه با وراد وگفت صوفی
از مقامات و احوال در گذشته است آنهمه زیر قدم وی است و همه در حال وی
جمع وگفت آخر چیزی که از سر صدیقان بیرون رود حب ریاست است وگفت
هر که طلب عزت کند بوسیله باطل برساند خدای خواری را بوی بحق و مورع و
گفت هر که بگذاشت تدبیر خود را از زندگانی گیرد خوشحال وگفت آفت مردم نیست

مگر مردم یعنی خالطہ گفت فقیر و ارباب فنا بادشاہان دنیا و آخرت اند کہ بالفعل
در راحت اند ابو عبداللہ مختار ہروی رحمۃ اللہ علیہ گفت کہ طعام چنان
خور کہ تو آنرا خوردہ باشی نہ کہ آن ترا اگر تو آنرا خوری ہمیشہ نور شود و اگر آن ترا
خورد ہمیشہ دود گردد و جامہ چنان پوش کہ رعونت و فخر و خیلا را و نہاد
تو بسوزد نہ آنکہ آتشہائے آن عادت ہا را بر افروزد گفت در ہر کار باشی
چنان باش کہ اگر عزرائیل ترا دریابد از آنکار ترا بکار دیگر نباید شد و در آنکار
ہمہ حالات تو با تو باشد اگرچہ طعام خوردن بود یا عمل مباح باید کہ در باطن خالصاً
بود و نیت تو در آن فعل رضای حق تعالیٰ بود و نگاہداشت شرع گفت کہ اصل
عبودیت آنست کہ چنان باشی بظاہر کہ از تو ہمہ شرع ظاہر بود و بباطن چنانکہ
در یاد تو غیر حق را گنجای نبود ابوبکر بن عبداللہ الطوسی النسّاج رحمۃ اللہ
علیہ از وی پرسیدند کہ دیدار مطلوب را چہ توان دید گفت بدیدۂ صدق
در آئینہ طلب و گفت تصورِ آب تشنگی را نہ نشاند و فکرتِ آتش گرمی نہ بخشد
و دعوی طلب بمطلوب نرساند و گفت تا ہستی موہوم سوختہ نشود دیدۂ دل
بسوزن عبرت از غیر او دوختہ نشود خلوتخانۂ جان بشمع تجلیات جانان افروختہ
نگردد زیرا کہ تخم در زمین کاشتہ نگارند و نقش بر کاغذ نکاشتہ ننگارند و گفت
توکل آنست کہ منع و عطا جز از خدا تعالیٰ نہ بینی حجۃ الاسلام محمد غزالی
قدس سرہٗ از کلام اوست در بعض مکتوب کہ بیاران خود نوشت روح ہست
نیست نماست کہ کس را بدو راہ نیست سلطان و قاہر متصرف وی بود و قالب
اسیر و بیچارۂ ویست ہرچہ بیند از قالب بیند و قالب از ان بیخبر بچندین تمام عالم را

با قیوم عالم همین فعل ست که قیوم عالم هست نیست نماست که هیچ ذره را از
ذات عالم قوام وجود نیست بجز دبل بقیومی وییست و قیوم هر چیزی بضرورت
با وی هم باشد حقیقت وجود ویرا بود و وجود متقوم از وی بر سبیل عاریت بود
و هو معکم اینما کنتم این بود و لیکن کسی که معیت نداند جز معیت جسم با جسم یا عرض
با عرض یا جسم با عرض و آن هر سه در حق قیوم عالم محال باشد این معیت فهم
نتواند کرد معیت قیومیت قسم رابع است بلکه معیت بحقیقت اینست و این نیز
هست نیست نماست کسانیکه این معیت را بشناسند قیوم را میجویند و می یابند
گفت گرد بادی در هوای صافی از زمین برخیزد و بر صورة مناره مستطیل
بر خویشتن می پیچد هر که در نگرد پندارد که خاک خود را می پیچاند و می جنباند
و نه چنانست که با هر ذره از آن هوائی هست که محرک ویست لیکن هوا را نتوان دید
و خاک را بتوان دید پس خاک در محرکی نیست هست نماست و هوا هست نیست نما
ست خاک را در حرکت جز متحرکی و بیچارگی نیست در دست هوا و سلطنت همه
هوا راست و سلطنت همه ناپیدا شیخ احمد غزالی برادر حجة الاسلام قدس سرهما
از کلمات اوست در کتاب سوانح معشوق بهمه حال معشوق ست پس استغنا
صفت اوست عاشق بهمه حال عاشق ست پس افتقار صفت اوست
عاشق را همیشه معشوق باید پس افتقار همیشه صفت اوست و معشوق را هیچ چیز
نباید که خود دارد لاجرم استغنا صفت اوست خواجه عبدالخالق غجدوانی
رحمة الله علیه درویشی پیش او گفت که اگر خدا مرا مخیر گرداند میان بهشت
و دوزخ من دوزخ را اختیار کنم در حالتیکه بهشت مراد نفس من است و دوزخ

مرا وحق که همه عمر بر مرا د نفس خود نرفته ام خواجه فرمود که این سخن بیجاست بنده را باختیار چه کار هر کجا گوید برو برویم و هر کجا گوید باش باشیم بندگی اینست نه آنکه تو میگوئی باز آن درویش گفت شیطان را بر روندگان هیچ دست باشد خواجه فرمود هر رونده که بسر حد فنای نفس نرسیده باشد چون در خشم شود شیطان بر وی دست یابد اما آن رونده که بفنای نفس رسیده باشد وی در خشم نبود غیرت بود و هر کجا غیرت بود شیطان بگریزد و همچنین صفت آنکس را مسلم است که روی براه حق دارد و کتاب خدایتعالی در دست راست گیرد و سنت رسول صلی الله علیه وسلم بدست چپ گیرد و در میان این دو در روشنائی راه راه سلوک کند و خواهی که شود دل تو چون آئینه ده چیز بیرون کن از درون سینه حرص و امل و غضب دروغ و غیبت و بخل و حسد و کبر و ریا و کینه و وصایای آنحضرت که بسر خویش را کرده بودند وصیت میکنم ترا ای پسر من بعلم و ادب و تقوی در جمیع احوال بر تو باد که تتبع آثار سلف کنی و ملازم سنت و جماعت باشی فقه و حدیث آموزی و از صوفیان جاهل پرهیزی همیشه نماز جماعت گذاری بشرطیکه امام و موذن نباشی و هرگز طالب شهرت مکن که شهرت آفت است و منصبی مقید مشو دایم گمنام باش و در قباله نام خود منویس و بمجلس قضا حاضر مشو و ضمان کسی مباش و بوصایای مردم در میا و با ملوک و ابنای ملوک صحبت مکن و خانقاه بنا مکن و در خانقاه منشین و سماع بسیار مکن که سماع بسیار نفاق پدید آرد در وقت و بسیاری سماع دل بمیراند و بر سماع انکار مکن که سماع را اصحاب بسیار اند کم گوی و کم خور و کم خسپ و از خلق بگریز چنانکه از شیر بگریزند و ملازم خلوت خود باش و با امردان و زنان

و مبتدعان و توانگران و عامیان صحبت مدار حلال خور و از شبهه پرهیز تا توانی
زن مخواه که طالب دنیا شوی و در طلب دنیا دین بباد دهی بسیار مخند و از
خنده قهقهه اجتناب کن که خنده بسیار دل را بمیراند و باید که در همه کس بچشم شفقت
نگری و هیچ مردی را حقیر نشمری ظاهر خود را میارای که آراستن ظاهر
از خرابی باطن است و با خلق مجادله مکن و از کسی چیزی مخواه و کسی را خدمت
مفرمای و مشایخ را به مال و تن و جان خدمت کن و بر افعال ایشان انکار
مکن که منکر ایشان رستگاری نیابد و بدنیا و اهل دنیا مغرور مشو باید که دل اندوهگین
باشد و بدن تو بیمار باشد و چشم تو گریان و عمل تو خالص و دعای تو بتضرع و
جامه کهنه و رفیق تو درویش و مایه تو فقه و خانه تو مسجد و مونس تو حق سبحانه

خواجه علی رامیتنی قدس الله سره پرسیدند از وی که ایمان چیست فرمود
کندن و پیوستن و از وی پرسیدند که مسبوق بقضای مسبوقانه کی برخیزد
فرمود پیش از صبح و منفرد بود که روندگان راه را ریاضت و مجاهده بسیار
باید کشید تا بمرتبه و مقامی رسند اما راهی از این نزدیکتر هست که زود بمقصود
توان رسید و آن آنست که رونده در آن کوشد که خود را بواسطه خلقی و خدمتی
در دل صاحبدلی جا کند چون دل این طایفه که مورد نظر حق است او را نیز
از آن نظر نصیبی بود خواجه بهاؤالدین نقشبند قدس الله سره
پرسیدند که بنای طریقه شما بر چیست فرمود خلوت در انجمن بظاهر با خلق و بباطن
با حق تعالی بیت از درون شو آشنا و از برون بیگانه وش این چنین
زیبا روش کم می بود اندر جهان چنانکه حق تعالی میفرماید رجال لا تلهیهم تجارة

وَلَا بَیْعٌ عَنْ ذِکْرِ اللّٰهِ اشارت این مقام است، و میفرمودند نفسهای خود را متهم بینید
که هر که بعتاب حق تعالی النفس خود را بندی ساخته باشد و مکر و کید او را دانسته نزد او
این عمل سهل است که از رندگان این راه بسیار بوده اند که گناه دیگری را بر خود نهادند
و میفرمودند در معنی قوله تعالی یَا اَیُّهَا الَّذِیْنَ اٰمَنُوْا اٰمِنُوْا بِاللّٰهِ اشارت بآنست که
در هر طرفة العینی نفی وجود طبعی سے باید کرد و اثبات معبود حقیقی میباید کرد و میفرمودند
نفی وجود نزد ما اقرب طریق است لکن جز بترک اختیار و دید قصور اعمال حاصل
نمیشود و میفرمودند تعلق بما سوا رونده این راه را حجابی است بزرگ بیت
تعلق حجاب است و بیحاصلی چو پیوندها بگسلی واصلی و میفرمودند طریقه ما صحبت است
و در خلوت شهرت است و در شهرة آفت خیریت در جمعیت است و جمعیت در صحبت
بشرط نفی بودن در یکدیگر و میفرمودند که هر که خود را بکلیت بحق سبحانه تفویض
کند التجا نمودن وی بغیر شرکست و این شرک از اهل عموم معفوّ است و از اهل خصوص
معفو نیست و میفرمودند که طریقه ما عروة وثقی است یعنی چنگ در ذیل متابعت مصطفی
صلی الله علیه وسلم زدن و اقتدا بآثار صحابه کرام رضوان الله تعالی علیهم کردن و میفرمودند
که طالب باید که در زمانیکه بدوستی از دوستان حق صحبت دارد واقف حال خود باشد
و زمان صحبت را با زمان سابق موازنه کند اگر تفاوت یابد بحکم اَصَبْتَ فَالْزَمْ صحبت
آن عزیز را غنیمت دانند میفرمودند لَا اِلٰهَ نفی اله طبیعت است اِلَّا اللّٰهُ اثبات
معبود بحق جل جلاله مُحَمَّدٌ رَّسُوْلُ اللّٰهِ خود را در مقام فَاتَّبِعُوْنِیْ در آوردن است
پس مقصود از ذکر آنست که بحقیقت کلمهٔ توحید برسد و حقیقة کلمه آنست که از گفتن
کلمه نفی ماسوا بکلی شود و بسیار گفتن شرط نیست و میفرمودند که بسر توحید وجود آن سید

اما بسر معرفت رسیدن دشوار است خواجه محمد پارسا قدس الله سره یکی از اصحاب خود نوشت مکتوب بخاطر این فقیر دائما نگران احوال ظاهری و باطنی شما میباشد و علی الدوام به نسبت آن برادر منتظر نظرات بی علت آلهی میبود و سید الطائفه جنید قدس سره فرموده است شعر ان برت عینٌ من الکرم + الحقت الاحقین بالسابقین + و با اینهمه اصل معتبر است نزد کبرای دین آنکه کوشش را مگذار و تجسس را جشتم میدار و حضرت خواجه ما را قدس سره سوال کردند که طریقت بچه توان یافت فرمودند بتشرع و دیگر بعد المحافظة علی الامر الاوسط فی الطعام لا فوق الشبع ولا الجوع المفرط در تقلیل منام علی تقدیر الاعتدال لمزاج کوشیدن علی الخصوص احیای بین العشائین و قبل از صبح بحیث لا یطلع علیه احد بتوجه و خود دریافتن و نفی خواطر علی الخصوص خاطر تمنی به نسبت حال و ماضی و استقبال نیک موثر است فی رفع الحجب علی القلب و دیگر اذا سکت اللسان عن فضول الکلام نطق القلب مع الله سبحانه و اذا نطق اللسان سکت القلب و الصمت علی قسمین صمت باللسان و صمت بالقلب عن خواطر الاکوان فمن صمت لسانه و لم یصمت قلبه خف وزره و من صمت لسانه و قلبه ظهر له سره و تجلی له ربه عز و جل و من لم یصمت بلسانه و لا بقلبه کان مملکة الشیطان و سخرة له اعاذنا الله سبحانه من ذلک و من صمت بقلبه و لم یصمت بلسانه فهو ناطق بلسان الحکمة ساکت عن فضول الکلام رزقنا الله تعالی ذلک بفضله و کرمه تمت و هم فرموده اند که حجاب میان بنده و حق سبحانه تعالی همین انفاس صور کونیه است در دل و این انفاس بسبب صحبتهای پراگنده و سیرها و دیدن الوان و اشکال گوناگون زیاده میشود و در دل خانه میکنند بجهت و مشقت

تمام نفی باید کرد و دیگر از مطالعه کتب و گفتن و شنیدن سخنان رسمی و کلمات تشتی آن نفوس در حرکت و تموج می آید و انجمله موجبات بعد و غفلت از حق است طالب را نفی کردن واجبست پس باید که از هرچه خیال را می افزاید بواجبی اجتناب نماید تا دل صاف توجه بجناب حق سبحانه کند سنت الٰهی برین جاری شده که بی محنت و مشقت و ترک لذات و شهوات جسمی هیچ دست نمیدهد احمق که هیچ بیند در آخرت است دو سه روزی درین سرای فانی رنج کشیدی و دیگر ابد الابد بیاسودی این عالم را هیچ نسبتی با آن عالم نیست گویا که درمیان بیابان بی نهایت ختخاشی دانه افتاده است و در حاشیه فصل الخطاب آورده هر کسیکه خواهد بیارگاه بزرگ رسد بدو چیز مواظبت نماید چشم فروخوردن و ادب نگاه داشتن و نیز در رساله محبوبیه گفت راه بحق سبحانه تعالی دو خصلت است صدق با حق و رفق با خلق اعبد و هر ذره از موجودات راهی است بحق سبحانه تعالی اما هیچ راه نزدیکتر و بهتر از آن نیست که راحتی بدل مسلمانی رسانی و گفت حقیقت توحید آنست که بنده چون آلتی باشد اندر جریان تصرف حق سبحانه تعالی خالی از اختیار و ارادت و نیز گفت چهار سخن از چهار کتاب خدا و ند سبحانه برگزیده اند برای کار بستن از توریت من قنع شبع و از انجیل من اعتزل سلم و از زبور من صمت نجا و از قرآن من یتوکل علی الله فهو حسبه و گفت اهم آداب دل را از خطور اغیار نگاه داشتن است چه از خیر و چه از شر هر دو برابر است در حجاب بودن از حق سبحانه مولانا عارف دیوگری رحمة الله علیه فرمود هر که در بند تدبیر خود است سود زخ نقد است و هر که در مطالعه تقدیر او ست سبحانه در بهشت نقد است فرمود که وقت طعام خوردن هر عضوی

بکاری مشغول ست و ل بچہ مشغول ست اصحاب گفتند بذکر حق گفت درین وقت ذکر اللہ اللہ و لا الہ نیست بلکہ درین محل از سبب بمسبب رفتن ست و نعمت را از منعم دیدن ست فرمود اگر یاری میخواہید کہ بار شما کشد این بغایت دشوار ست اگر یاری میخواہید کہ شما بار او کشید ہمہ جہان یار شماست خواجہ علاؤ الدین عطار رحمۃ اللہ علیہ فرمود مقصود از ریاضت نفی تعلقات جسمانی ست بکلی و توجہ کلی بعالم ارواح و عالم حقیقت و مقصود از سلوک آنست کہ بندہ باختیار و کسب خود ازین تعلقات کہ مانع راہ اند بگذرد و از ہرچہ مانع راہ باید قطع کند و فرمود تعلق بمرشد اگرچہ بحقیقت غیر ست و در آخر نفی باید کرد اما در اول سبب وصول ست و تعلق ماسوی او را نفی کردن از لوازم ست ہمگی وجود او رضای او باید طلبید فرمود مدد روحانیت مرشد مر طالب را بقدر سعی طالب ست و فرمود کہ گاہ باشد کہ در اثنای سعی و توجہ حالی طلوع کند و طالب او را ببیند و نداند کہ چہ می بیند چون در خود نظر کند خود را ہم گم بیند پس در حیرت افتد و باز آن حال روی باحتجاب آرد و طلوع مابہ حدیث النفس گردد پس باید کہ در آنحال صور خود را مطالعہ کند و بآن احتجاب راضی شود کہ مراد محبوب ست و مقتضای غیرت اوست و دربند آن نشود تا آنگاہ کہ باز طلوع کند و باقی ماند و فرمودند کہ مقصود از زیارت اکابر دین رضی اللہ عنہم آنست کہ توجہ بحق سبحانہ تعالی باشد و روح آن برگزیدہ حق را وسیلہ کمال توجہ گرداند چنانچہ در تواضع با خلق باید کہ ہرچند تواضع ظاہرا با خلق بود و بحقیقت با حق باشد زیرا کہ تواضع با خلق آنگاہ پسندیدہ افتد کہ خاص مر خدای را باشد باین معنی

که ایشان را آثار قدرت و حکمت بینند و الا ضعیف بودند تو انتیع و فرمود چون
ملک و ملکوت بر طالب او پوشیده و فراموش گردد فنا بود و چون نیستی او
بر وی پوشیده بود فنای فنا بود و فرمود که چون طالب با مرشد و مدد او
خود را خالی کند از همه نفی که از صحبت مرشد بود لیس قابل فیض الهی گردد که نهایت
قصور در فیض الهی نیست و قصور از جهت طالب هست و فرمود که طالب را باید
همیشه پیش مرشد قصور و عجز خود را مطالعه کند و یقین داند که وصول بمقصود
حقیقی میسر نمیشود الا از جهت مرشد و بواسطه حصول رضای او باید که ظاهر و باطن
خود را همگی فدای وی گرداند فرمود که امید جز آن نیست که علی الدوام قصور
احوال خود را بیند و در بار قصور در آید از سرگشتگی و درماندگی ما شلک کرم
و الطاف حق کند و بمحض لطف و عنایت حق پناه و التجا برد فرمود که طالب را
باید که در طلب رضای مرشد ظاهراً و باطناً و حضور و غیبت سعی نماید و بمحض عنایت
الهی محل نظر وی را دریابد و فرمود که هر طالب را لازم است که بی اختیار باشد
به نسبت مرشد در همه امور دینی و دنیوی و کلی و جزوی و غیره و نیز مرشد آنکه
تفحص احوال او کند و به نسبت صلاح وقت و زمان او را بهر کاری فرماید و اسم
او را بر و تعیین کند تا باختیار مرشد در آن شروع کند فرمود رعایت جانب
اهل علم باید کرد و حال خود را پوشیده باید داشت و با هر یک از اهل طریقت
به نسبت حال او سخن باید گفت در رعایت خاطر و احتراز از اهل قلوب بسیار باید کرد
و با ایشان آداب نگاه باید داشت الا سبب مزید خطر باشد و فرمود که افضل
و اکمل احوال کوشیدن در تفویض است هر نوع اختیار که از خود سر زند بسبب تفویض

آنرا از خود محو کند و بداند کہ اختیار حق سبحانہ برای وی ہر آئینہ بہتر است از اختیار وی
برای خود و نیز باید کہ بہ نسبت مرشد علی الدوام در حضور و غیبت بہ نسبت احوال
باطنی در کسب ہمین تفویض باشد و فرمود کہ سابقہ عنایت ازلی را میباید دید
و از امیدواری بآن عنایت بی علاقہ و طلب آن غافل نباید بود و از استغنا
خود را آگاہ باید داشت و اندک حق سبحانہ تعالیٰ را بزرگ باید شمرد و ترسان و لرزان
باید بود و از استغنای حقیقی او و فرمود کہ ولایت جائی ثابت شود کہ او را باو نگذارند
و فرمود کہ خاموشی از سہ حال خالی نباید بود یا نگہداشت خطرات یا مطالعہ ذکر دل کہ
گویا شدہ باشد یا مشاہدہ احوال کہ بر دل گذشتہ باشد و فرمود کہ خطرات را منع
کردن کاری دشوار است اما باید کہ متمکن شدن ندہد کہ بسبب آن سدہ در مجاری
فیض پدید آید فرمود کہ از مکاسب وجوہ مکاسب دہقانی و باغبانی اقرب است
بحلیت درین زمان از تجارت و فرمود کہ دوام صحبت با اہل اللہ واسطہ
ازدیاد عقل معاد ست و فرمود کہ صحبت سنت مؤکدہ است ہر روز با این طائفہ
صحبت باید داشت و پاس آداب ایشان باید کرد و اگر خللی راہ یابد در ہر ماہ
خط و کتابت باید داشت تا غیبت کلّی واقع نشود خواجہ حسن عطار رحمۃ اللہ
علیہ فرمود ہر گاہ کہ خواہند کہ باین نسبت شریفہ مشغول شوند باید کہ اول صورت
مرشد این نسبت را در خاطر آورند تا نسبت بیخودی پیدا شود و پس ملازم آن بیخودی
بودہ بآن صورت و خیال کہ آئینہ روح مطلق ست متوجہ نقطہ قلبی شوند و خود را بان
بیخودی در دہند پس ہر قدر کہ آن نسبت قوی گردد و بی شعور از ین عالم کمتر گردد
و این را عدم و غیبت گویند و چون این بیخودی نسبت بمرتبہ رسد کہ اصلاً بوجہ و غیر شعور

نماند آنرا فنا گویند پس اگر خواطر تشویش دہند باحضار خیال حضرت مرشد امید ہست
که مندفع گردد و اگر نه سه نوبت نفس را بقوت برکشد همچنانکه از دماغ چیزی می‌رانند
بعدہ بطریق مشغول شوند و اگر همچنان خواطر باز عود کنند باید که بعد از تخلیه بطریق
مذکور سه بار گویند اَسْتَغْفِرُ اللّٰہَ مِنْ جَمِیْعِ مَا کَرِہَ اللّٰہُ قَوْلًا وَّ فِعْلًا وَّ حَاضِرًا وَّ نَاظِرًا
وَّ سَامِعًا وَ لَا حَوْلَ وَ لَا قُوَّۃَ اِلَّا بِاللّٰہِ و دل را با زبان موافق دارند بذکر با فعال
بدل مشغول باشند که در دفع وساوس اصلی کلی دارد پس ورزش این نسبت
باید کرد بنوعیکه هیچ وقت غافل نشود دائماً حاضر بوده گوشه چشم دل برین
نسبت دارد تا آن زمان که این نسبت ملکه شود و هرگاه خواهد که بهمین
مشغول شود بتضرع تمام در حضرت جامعه خود این دعا بخوانند اَللّٰهُمَّ
کُنْ وِجْهَتِیْ فِیْ کُلِّ جِهَتٍ وَّ مَقْصَدِیْ فِیْ کُلِّ قَصْدٍ وَّ غَایَتِیْ فِیْ کُلِّ
حَالٍ خواجه عبد اللہ امامی رحمۃ اللہ علیہ
فرمود طریق توجه لطائف علائیه و پرورش نسبت باطن ایشان
چنانست که هرگاه که خواهند که بدان اشتغال نمایند اول صورت آنکس
که این نسبت از و یافته اند در خیال آورند تا آن زمان که اثر حرارت
و کیفیت معهوده ایشان پیدا شود بعد ازان آن خیال را نفی کنند بلکه
آنرا نگاه دارند بچشم و گوش و همه قوی بآن خیال متوجه بقلب شوند که عبارت
از حقیقت جامعه انسان که مجموع کائنات از علوی و سفلی تفصیل آنست اگرچه
آن از حلول و اجسام منزه است اما چون نسبت میان او و میان این قطعه
لحم صنوبری هست پس توجه باین لحم صنوبری باید نمود چشم و فکر و خیال و همه

قوی را بر آن باید گماشت و حاضران بودن و در دل نشستن و ما شک نداریم
کہ در تجالت کیفیت و بیخودی رُخ نمودن آغاز میگردد و این کیفیت را راہی فرض
باید کردن و از پی آن رفتن و ہر فکرے کہ در آید بتوجہ بحقیقت قلب خود نفی
آن کردن و بآن جزوی مشغول ناشدن و در ان محل تجلّی درگریختن تا آن
نفی شود و اگر نفی نشود البتہ بصورت آن شخص باید کردن و آنرا لحظہ نگاہ باید داشتن
تا باز آن نسبت پیدا شود و آنزمان خود آن صورت نفی می شود اما باید کہ شخص
متوجہ آن را نفی بکند و اگر چنانچہ تا بآن صورت وساوس نفی نمی شود چند نوبت
باسم یا فعّال بحسب معنی در دل مشغول شود البتہ دفع شود و اگر باین نیز دفع
نشود در دل چند نوبت تامل کلمہ لا الٰہ الا اللّٰہ بکند بدین طریق کہ لا موجود
الا اللّٰہ تصور کند و آن وسواس کہ مشوش او باشد از ہر نوع کہ باشد چون ہیچ وجود نیست
از موجودات ذہنی حقیقی آنرا بحق سبحانہ قائم ببیند بلکہ عین حق داند زیرا کہ
باطل نیز بعضے از ظہورات حق ہست و شک نیست کہ باین تامّل دورمے شود و
نسبت عزیزان قوت گیرد و آنزمان آن فکر را نیز نفی کند و بحقیقت بیخودی متوجہ
شود و از پی آن برود و اگر آنکہ ذکر لا الٰہ الا اللّٰہ در دل بگوید حضوری نیابد
بجہر چند نوبت بگوید و اللہ را مدبد ہد و بدل فہ و بر دآن مقدار مشغول شود
کہ بسیار ملول نشود و چون ببیند کہ ملول خواہد شد ترک کند و بداند کہ مادام کہ غیبت
و بیخودی و نسبت عزیزان در ترقی باشد فکر در حقائق اشیا و توجہ بجزئیات
عین کفر است مصرعہ باخودی کفر و بیخودی دین ہست بلکہ فکر در اسما
و صفات حق سبحانہ ہم نباید کردن درین دم و اگر نیز برسد آنرا نفی باید کردن

باین طریقها که گفته شد اگر کسے گوید که درینصورت نفی حق لازم آید جواب گوییم
که حق را براہی حق نفی میتوان کرد چنانچه حضرت خواجه بزرگ قدس سرہٗ فرموده اند
پس اگر فکر حق صرف باشد جہد نفی کنی باید که زیادت شود زیرا که حق بنفی کسے
منفی نشود و الا زائل گردد و نیست مطلب روحانیت این طائفه علیه توجه به نیستی
ست که سر حد وادی حیرت ست و مقام تجلی انوار ذات ست و در آن مقام
انوارات وجود نماند و فکر در اسما و صفات شک نیست که ازین مرتبه فرو تر آست
و باید که در بازار و گفتگو و اکل و شرب و ہمه حالات آن حقیقت جامعه خود را
نصب العین خود سازد و او را حاضر داند و تصور جزوی از حضرت جامعه خود غافل
نشود بلکه ہمه اشیا را بوی قائم بیند و سعی کند که آنرا در ہمه مستحسنات و مستقبحات
مشاہده نماید تا بجائی رسد که خود را در ہمه بیند و ہمه اشیا را آئینه جمال با کمال
خود داند بلکه ہمه را اجزای خود یابد بدانچه ہر جزو در دلیست جمله نیک و بد
و در حالت سخن گفتن نیز باید که ازین مشاہده غافل نشود و بلکه گوشه چشم
دل او بدان سو باشد اگرچه ظاہر او بچیزہای دیگر مشغول باشد چنانچه فرموده اند
بیت از درون شو آشنا و از برون بیگانه وش ۵ اینچنین زیبا روش
کم مے بود اندر جہان ۵ ہر چند صمت بسیار باشد این نسبت قوی تر گردد و چون
بمرتبه رسد که تفرقه میان دل و زبان نتواند کردن و خلق او را از حق حجاب
نشود و حق حجاب از خلق نگردد آنزمان تواند که بصفت جذبه در دیگران تصرف
کند و اجازت ارشاد و دعوت خلق بحق آنکس را باشد که باین مرتبه رسد و باید که
خود را از غضب راندن نگاہدارد که راندن غضب ظرف باطن عارف را

از نور معنی تہی و خالی می سازد و اگر غضبے واقع شود یا قصورے دست دہد کہ کہ دروی قوی طاری شود و سر رشتہ نسبت گم گردد یا ضعیف شود غسلے برآرد اگر قوت مزاج وفا کند بہ آب سرد کہ بسیار صفا میدہد و الا بہ آب گرم و جامہ پاک پوشد و در جاے خالی دو رکعت نماز بگذارد و چند نوبت بقوت نفس برکشد و خود را خالی سازد و بعد از ان بہمان طریقہ متوجہ شود و در ظاہر بہ بین حضرت جامعہ خود تضرع کند و بکلی با و توجہ نماید و بداند کہ این حقیقت جامعہ منظہر مجموع ذات و صفات حق ست نہ آنکہ حق سبحانہ در وی حلول کردہ بلکہ بمنزلہ صورت در مرآة پس این تضرع بحقیقت نزد حق سبحانہ باشد مولانا سعد الدین کاشغری رحمۃ اللہ علیہ میفرمودند کہ ما نبودیم و خدا بود و ما نباشیم و خدا باشد و اکنون ما نیز نیستیم و خدا است بنگرید کہ بعد از صد سال از کہ جدا خواہد بود و باکہ مصاحب اکنون نیز با او مصاحب باشید و از ہر چہ بر سر گور شما باز خواہد ماند دل منقطع کنید و میگفتند آنکہ پیر ہری گفتہ است قدس سرہ درویشی خاکیست بیختہ و آبی بر آن ریختہ نہ کف پا را از ان دردے و نہ پشت پا را گردی نہ حقیقت درویشی ست بلکہ صفت و رسم درویشی است حقیقۃ درویشی با خدا بودن ست روزی بر در سراے او جمعی از اصحاب نشستہ بودند دو تن از ایشان مباحثہ می نمودند یکے گفت ذکر گفتن افضل ست دیگری گفت تلاوت کردن افضل ست درین اثنا ایشان بیرون آمدند و پرسیدند کہ چہ بحث درمیان بود عرض کردند فرمود با خدا بودن از ہمہ افضل ست و میفرمودند ہر کہ بخدا حاضر ست در بہشت نقد است و ہر کسی کہ از خدا غافل در دوزخ نقد و می گفتند کہ روزے

از گران جانان زهاد مجلس حضرت ما در آمد عصای بدست ورداری بر کتف
افگنده و شانه وان و مسواکی و تسبیحی ازان درآویخته مرا از دیدن آن تنفر
آمد بسیار هر چند خود را ملامت کردم سود نداشت چون وی رفت آنحضرت فرمودند
ای فلان چنانکه اهل آخرت متنفرانند از اهل دنیا اهل الله نیز متنفراند از اهل آخرت
میگفته اند که روزی حضرت مولانا مرا با سکوت بسیار کردند بعد ازان سر بر آوردند
فرمودند که یاران حاضر باشید که یار عین بعین است و میگفتند که هم آنحضرت فرمودند
که والله دوست دست شما گرفته در طلب خود میگردانند پس این دو بیت خواند
بیت آنکه بی نام بدست است مرا زو نه نشان ۰ دست بگرفته مرا در عقب خویش
کشان ۰ او دست دست من و پا نیز بهر جا که رود ۰ پای کوبان زپی اش میروم
و دست فشان ۰ و فرمودند هر کاری را که فرض کنید شغل بحق سبحانه ازان
آسان تر است زیرا که هر چیزی که هست اول آنرا میجویند بعد ازان می یابند و
حق را سبحانه اول می یابند بعد ازان می جویند اگر اول نیافتی کی میل کردی ع
تا تو نه بینی جمال عشق نگیرد کمال ۰ و فرمود کسی که یکی را دوست میدارد و میخواهد
که همه کس او را دوست دارد اگر چه غیرت محبت مقتضی آنست که محبوب را
مخفی دارد لیکن از غایت محبت سعی آن دارد که دیگران بی نباشند نمیداند که چه
حیله اندیشد و چه تدبیر کند که همه معتقد و طالب او شوند هر وجهیکه هست و
بهر وصفیکه میسر میشود وصفت آن محبوب میکند تا باشند که طالب او شوند فرمود که هر گاه که
موی بر تن تو بواسطه حالی متغیر و متاثر شود از پی آن موی باید رفت و نقل است
که در فصل بهار یکی از اصحاب ایشان سالهای می نوشته میخواست که چون تمام شود

سیری کند درین اثنا بملازمت ایشان رفته آنحضرت این رباعی خواند رباعی
با یار بگلزار شدم رهگذری ۞ بر گل نظری فگندم از بیخبری ۞ دلدار بطعنه گفت شرمت بادا
رخسار من اینجا و تو در گل نگری ۞ پس فرمود اگر گشتت بروی و از گشت حظی داری
از حق سبحانه غافلی و اگر حظی نداری چرا میروی در رساله ها مینویسی فرمود
یک نی و نهرار آسانی این سخن در همه جا میرود یعنی هرچه غیر حق است آنرا نی
میکردی و خلاص میشدی و فرمود که مولانا نظام الدین میگفتند که سکوت انفع است
از کلام زیراکه از هر سخن حدیث النفس حاصل میشود و فیض آلهی هرگز منقطع نیست
مانع دریافت آن فیض حدیث النفس است و در صحبت اولیاء الله دل خود را
از حدیث النفس نگاه باید داشت زیراکه ایشان را گوشی است که آن حدیث النفس
را بآن گوش میشنود و مشوش وقت ایشان میشود کسی که بمطالعه کتابی
مشغول است اگر یکی از خارج سخن میگوید مشوش وقت او میشود بلک اگر کسی
بر روی ورق می نشیند تشویش می یابد جمعیکه بر سبیل دوام توجه و مشغولی
بجناب حق سبحانه میدارند هر آئینه حدیث النفس مشوش ایشان میشود و نمیگذارد
که مشغولی کنند یکی طفلی گریان دارد و گریه او مشوش وقت است میگویند
پستان در دهان او بنه تا خاموش کند کسی میباید که پستان ذکر در دهان وی نهد
تا تاثیر معنوی خوردن گیرد و دیگر گفتن در آید و از خیالات و حدیث النفس
خلاص شود و باز نسبت بحال دیگر بعض ذکر گفتن نیز حدیث نفس است روزی
اصحاب را مخاطب ساخته فرمود ای یاران دانید که حق سبحانه بدین عظمت
و بزرگی با شما در غایت نزدیکی است برین اعتقاد باید داشت اگرچه اینمعنی حالا

شما را معلوم نشود لیکن دایم باید که با ادب باشید در خلا و ملا چون در خانه تنها باشید
پای دراز مکنید و در خلا چاپی شرمنده و سر افگنده و چشم پوشیده نشینید و در ستر
و علانیه و ظاهر و باطن با خدا راست باشید چون بحفظ این آداب قیام نمائید
آنمعنی شما را بتدریج معلوم شود باید که همیشه خود را با آداب ظاهری و باطنی
آراسته دارید آداب ظاهری آنست که به اوامر و نواهی شرع ایستادگی نمائید
و بر وضوی دائم و استغفار و کم گفتن و احتیاط در جمیع امور و تتبع آثار سلف
صالح باشید و ادب باطن بسیار دشوار است آنهم ادب دل را از خطور اغیار
نگاهداشتن است چه خیر و چه شر هر دو برابر است در حجاب بودن از حق سبحانه تعالی
و فرمود که حق سبحانه پیغمبر خود را طریقه مراقبه تعلیم کرده است آنجا که فرموده
مَا تَكُونُ فِي شَأْنٍ وَمَا تَتْلُو مِنْهُ مِنْ قُرْآنٍ وَلَا تَعْمَلُونَ مِنْ عَمَلٍ إِلَّا كُنَّا عَلَيْكُمْ
شُهُودًا إِذْ تُفِيضُونَ فِيهِ اصل مسئله این است که حق سبحانه فرموده است و حضرت
رسالت را تعلیم کرده است خلاصه کار اینست که بحق سبحانه مشغول باشید
حق سبحانه به بنده از همه چیز نزدیکتر است و از نزدیکتر گفتن هم نزدیکتر است
چرا که در حال قرب عبارت نمی گنجد وقتیکه قرب را بعبارت در آورند ابعد میشود
قرب نه آنست که بگوئی باو نزدیک شدم یا از و عبارتی توان کرد قرب آنست
که تو در وی گم شوی خود را و غیر خود را گم کنی و هیچ ندانی که کجا بودی و از کجا آمدی
ومطلقاً از وی عبارت نتوان کرد یکی پیش بزرگی خبر آورد که فلان شیخ از قرب
سخن میگوید آن بزرگ وی را گفت که چون بآن شیخ برسی بگوئی آنجا که مائیم قرب
قرب بعد بعد است قرب عبارت از نابودن تست آنجا عبارت کی گنجد و فرمود

در ہر نفسی کہ بی میگذرد واقف میباید بود حق سبحانہ حاضر و ناظر ست باید کہ از حق سبحانہ شرم دارد و از غفلت نور زد حق سبحانہ تشنیع و سرزنش کردہ است کہ مَا جَعَلَ اللّٰهُ لِرَجُلٍ مِّنْ قَلْبَيْنِ فِيْ جَوْفِهٖ در درون یک آدمی دو دل نیست کہ یکی را بدنیا مشغول دارد و یکی را بحق سبحانہ در درون آدمی یک دل ست اگر بدنیا مشغول سازد از حق سبحانہ بی بہرہ ماند و اگر متوجہ بحق سبحانہ تعالے گردد از دل او روزنہ بسوی حق کشادہ گردد و از ان روزنہ آفتاب فیض الٰہی تافتن گیرد آفتاب کہ طلوع کرد از مشرق تا بمغرب ہر ذرہ کہ ہست از نور او بہرہ میباید و نور او بر ہمہ میتابد اگر خانہ بود کہ آنرا روزنہ نبود از ان نور بی بہرہ ماند پس اگر دل حاضر ست حضور او بمثابہ آن روزن ست از ان راہگذر نور فیض وجود بوی خواہد رسید و اگر غافل ست آن نور از وی درخواہد گذشت ؎

بیت

دوست ہر لحظہ در تو نظرے کند ؎ چو تو از وے غافلے از تو گذر میکند ؎

فرمود کہ طاعت موجب وصول بجنت ست و ادب و اطاعت سبب قرب حق سبحانہ کاملان مشایخ قدس سرہم بر آنند کہ در ابتدا میباید کہ باطن خود را صافی گرداند بتصفیہ و تزکیہ مشغول گردد تا دوام مراقبہ دست دہد و الا ہر چہ از اعمال صالحہ بجامی آرد آب در چاہی زیادہ میکند ست ہر چہ گیرد علتی علت شود ؎ کم او شاگرد جولاہی نمی باید بود کہ مدتی باید تا رشتہ پیوند کردن بیاموزد کار ہای دیگر خود ہنوز کجاست طالب میباید کہ بجد و جہد تمام سعی کند تا در نفی خواطر استاد شود و داند کہ چگونہ نفی میباید کرد و در ابتدا باید کہ بہیچ چیز مشغول نشود دیگر بنفی خواطر آنہا کہ رسائل مطالعہ میکنند و سخنان از انجا

می جستند از آنها ایشان را ہیچ نفعی نیست آنہا ہمہ بیکار یہاست راہ حق سبحانہ وکار او رفتنی وکردنی ہست نہ گفتنی وشنیدنی اگر کسے پیش بادشاہ در بغداد نشستہ باشد ودر حضور بادشاہ دائم تواند بود وبادشاہ مکتوبے بنام فرستادہ باشد از آن مکتوب غائبان حظے میگیرند لغایت کسے جاہل بی عقل غافل باید کہ از حضور بادشاہ باختیار خود دور شود واز برائے خواندن آن مکتوب از بغداد روی بشام نہد وفرمود ہر کہ یکجا ہمہ جا وہر کہ ہمہ جا ہیچ جا وفرمود کہ پرہیز بہ از دارو ہر کہ پرخورد انواع بیماری ہا در وی پیدا آید برای دفع بیماری دارو خورد تا صحت یابد چون صحت یافت باز پرخوردن گرفت باز دارو خورد صحت یافت ہمچنین چند کرت اعادہ کرد عاقبت آن دارو او را ضرر کلی رساند ہمچنین کسی کہ گناہ کرد وانابت نمود باز گناہ کرد وانابت نمود این انابت کہ وی را بتمامی از گناہ بازنیاورد ودر وی اثر عظیم نکند مثل گناہ دیگر است از ینجہت است کہ اہل اللہ پرہیز کلی برخود کردہ اند وترک ہمہ کردہ وبحق سبحانہ مشغول گشتہ تا ناگاہ بمرض غفلت نمیرند فرمود کہ جنید گفت کہ استاد من در مراقبہ گربہ بودہ است وقتی کہ گربہ دیدم بر سر سوراخ موشی نشستہ وچنان در وی متوجہ گشتہ کہ موی بر اعضای وی حرکت نمیکرد تعجب در وی کردم ناگاہ بسرم ندا کردند کہ ای دون ہمت من در مقصود تو کمتر از موشی نیستم تو در طلب من کمتر از گربہ مباش از آن روز باز در مراقبہ افتادم بیت

دانی کہ مرا یار چہ گفت است امروز لا خیر بکسے در نگر دیدہ بد دز ملک فرمود کہ دایم بیاد حق سبحانہ باشید تا غایتی کہ از خود غائب شوید حق سبحانہ از ہمہ

لطیف تر ست هر کرا لطافت بیشتر مشغولی او بحق سبحانه بیشتر و جولاهه و موزه دوز
از آنکس که خس حمام میکند لطیف تر اند از ایشان خس کشی نمی آید یا بزاز
از ایشان لطیف تر است که تحمل آن ندارد که جولاهگی و موزه دوزی کند ملایان
از بزازان لطیف تر اند بزازی نمیتوانند کرد باز جماعتی که بجناب حق سبحانه مشغول اند
از همه لطیف تر اند ایشان را سر و دل آن نیست که بغیر حق سبحانه مشغول اند اگر
بر کوه روند خوش نمی آید که از ان باز آیند و اگر بسجود روند خوش نمی آید
که سر از سجود بر دارند این طائفه از همه لطیف تر اند تحمل آن ندارند که یک چشم زدن
بغیر حق سبحانه مشغول باشند انبیا بر حال ایشان غبطه می برند نه از انجهت
که درجات و کمالات ایشان از درجات و کمالات ایشان زیاده است
لیکن ایشان را شرف حالی است که دایم در قرب حضرت حق اند و حضرت حق سبحانه
ایشان را از نظر خلق پوشیده داشته است و بر سبیل دوام ایشان را بخود
مشغول گردانیده و پادشاه جمیع امور ممالک را بیکی از مقربان خود تفویض
بنماید داو بامر پادشاه در ممالک تصرف میکند و دیگری آفتابه دار است و آب
وضوی پادشاه ترتیب میکند و دایم پیش پادشاه است البته آنکه متصرف در
ممالک است نزد پادشاه مقرب است و برگزیده و مرتبه و درجه وی عالی است اگر
قابلیت وی بیشتر بودی متصرف در ممالک نشدی لیکن آفتابه دار این شرف
دارد که دایم در قرب پادشاه است و خدمت خاصه وی میکند و بغیر او مشغول
نیست و اگر نه وی کجا و متصرف شدن در ممالک کجا آنکه متصرف در ممالک است
از جهت قرب و دوام خدمت پادشاه است که بر آفتابه دار غبطه میبرد و در شتاب

دارد فرمود در معنی این بیت که مولوی رومی فرموده اند **بیت**

ای دیده عجائب بنگر این عجب است این نه معشوق بر عاشق بی وی نه و با وی نه

که اگر کسی سی هزار سال پرواز کند معنی بی وی نه و با وی نه را در نیابد پس چگونه
قرب حق سبحانه را ادراک تواند کرد لیکن چون سعی کند و بجد مشغول شود حق سبحانه
او را چندان ادراک و یقین کرامت فرماید که همین معنی دریابد که حق سبحانه بی وی
نبوده است و از غفلت نموده اهل الله را یقینی حاصل میشود که هیچ نوع
گمان و تردد نمیماند در بود و وجود حق سبحانه چنانچه هیچ کسی را در بود و وجود خود شکی
نیست هر چند جامه ها در بر دارد و جسم پوشانند وجود خود را گم نمیکند و فراموش
نمیکند و در شک نمی افتد و فرمود که چون ذکر مجرد از لباس حرف و صوت
عربی و فارسی شود و مجرد از جهات آن زبان بمقام تجلیات رسد و طالب را همه ثمرات
رسد که از وی بر تواند خورد قوله تعالی اکلها کل حین ذکر چون حبه است که شجره
معرفت از وی میروید کما قال سبحانه مثل کلمة طیبة کشجرة طیبة همچنانکه شجره
از حبه سر میزند توحید صرف که مجرد از لباس حرف و صوت عربی و فارسی و
شکل و لون و کیف و کم و مجرد از جمیع جهات ست از مضمون کلمه ظاهر میشود
و فرمودی که در ذکر دل را حرکت مده بلکه مفهوم ذکر را بر دل حمل کن تا وقتیکه
دل از مفهوم ذکر متاثر شده خود بحرکت آید آن زمان کار وی باز گزار و در رساله
خود نوشته اند که ذکر از قلب گفته شود نه از معده یعنی میباید که اثر حرارت ذکر
بدل رسد نه بسینه از وصول آن بدل در مجاری معده و غیر آن منقطع نشود و وقوف
قلبی آنکه هر بار که الا الله میگوید دل خود را بجناب حاضر میدارد همچنین طاق

عامل گفته میرود تا آنزمان که بیک نفس بست و یک مرتبه برسد هرگاه باینجا رسید
محل نتیجه است ببیند که ذکر نتیجه داده است یا نه عبارت ازین نتیجه اینجا فنای وجود
بشریت است یعنی این تعلقها که او را بود بچیزها کم شده است یا نه اگر کم شده است
پس ذکر او نتیجه داده است و اگر نتیجه نداده است دلیل است به بیحاصلی عمل او یعنی
نقصانی در عمل او واقع شده است احتیاط کند تا از سر گیرد دیگر آنکه از دل گوید
و از معده نگوید که نتیجه نمیدهد افضل اعمال مخالفت هوای نفس است و رضای
بجاری مقدور وسیله است برای نیل درجات معرفت مولوی عبدالرحمن
جامی قدس سره روزی بتقریبی فرمود اصالت نزد اهل تحقیق نه آنست
که آبا و اجداد کسی از جنس امرا و وزرا بوده باشند یا در سلک فسقه و ظلمه منتظم
بوده باشند بلک اصالت عبارت از حسن جوهریست که در ذات انسان میباشد
چون فطرت سلیم و سرشت پاک و آنچه مردم در افراد انسانی آنرا اصل می پندارند
عین بد اصلی است و فرمود که مردم بد نفس چون خواهند که عیب کسی برشمارند اول
بدیهائیکه در ذات ایشان موجود است بر زبان ایشان جاری میشود وجه آن
بفهم انسان نزدیکتر است و فرمود بهمه گدایان و سائلان شفقت و مرحمت میباید نمود
و لقمه از نیک و بد دریغ نمیباید داشت نظر دران میباید کرد که موجد ایشان
کیست جنیدی و شبلی حاجت نیست تا بوی احسان کنید هیچ عالی همتی و پرهیزگاری
بگدائی بدر خانه انکس نخواهد آمد از کجاست که دران ژنده و لباس مجهول صاحب دولتی
نیست و اکثر چنین واقع است که اولیای حق سبحانه ستر حال خود بصورت بیسروپایان
میکنند درویشی از کسی پرسیدند که در چه کاری گفت حضوری دارم و پای مرد هست

عافیت پیچیده ام و در کنجی بفراغت نشسته ام فرمود حضور و عافیت نه آنست
که پای در کرپاسی پیچی و در گوشه نشینی عافیت آنست که از خود باز رسته باشی
آنزمان خواه در کنجی نشینی و خواه درمیان مردم باشی و فرمود که علامت
جوانمردی آنست که دایم کسے محزون و اندوهناک بود در کار هانه آلهی فارغ
نشستن خوب نیست کسی که در وی حزنی و اندوهی نیست از وی بوی غفلت
می آید کسی که حزنی و اندوهی دارد از وی بوی جمعیت و حضور مے آید نسبت
خواجگان ما قدس سرہم در صورت حزن و اندوه ظاهر میشود و فرموده
محبت ذاتی که یکی یکی را دوست میدارد و آنرا سببے و جہتے معلوم نباشد و این
درمیان مردم بسیار است کسیکه ویرا بجناب حق سبحانه چنین محبتے پیدا شود آنرا
محبت ذاتی گویند و این بهترین انواع محبت ست نه آنکه هرگاه که لطفے بیند
دوست دارد و هرگاه که عنفی بیند بے میل شود شخصے پیش ایشان گفت که
فلان درویش ذکر جهر بسیار میگوید خالی از ریائی نماید فرمود فردای قیامت
همان ذکر ریای او را کفایت ست از همان ذکر ریاے او نورے پیدا شود که همه
صحرای قیامت را روشن گرداند پس فرمودند که گفته اند ذکر جهر را خاصیتے ست
که ذکر خفیه را نیست زیرا که چون نفس بتعقل مفهوم ذکر متحقق گشت اولا متخیله بتخیل
لفظ آن متاثر میشود ثانیا قوت ناطقه بتکلم و ثالثا قوت سامعه بسماع رابعا
قوت متخیله بار دیگر و همچنین نفس و قوت عقلیه و این حرکت دوریه بر وفق حرکت
دوریه وجودیه و در طلب تحقیق بآن حرکت معنوی نسبت باین حرکت صوری
که صورت آن حرکت معنوی ست در حصول آن تحقیق ست و روزی شخصی در مجلس

ایشان گفت که یکی از اکابر نوشته است که حق سبحانه تعالی فرموده است انا
جلیس من ذکرنی کسی که او را این حال باشد چون ذکر جهر گوید فرمود چنانکه
چند کار ناشایان نسبت است و فعلهای ناخوش صادر میشود این ملاحظه نیست
چنان است که در ذکر جهر این ملاحظه میکند حق سبحانه بظاهر و باطن همه محیط است
ذکر جهر هم خوب است کسی پرسید که سبب چیست که حضرت شما تصوف کم میگویید
فرمودند انکار که یکدیگر را انعامی بازی داده ایم و فرمود که کلمات قدسیه
اولیاء الله مقتبس از مشکوة حقیقة حضرت رسالت است چنانکه تعظیم قرآن
و حدیث واجب است تعظیم کلام اولیاء الله نیز لازم است تا بسخنان ایشان
با ادب و حرمت زندگانی باید کرد تا کسی از خود برخورداری یابد در روزی
فرمود که امروز مراد خاطر رسید و جای ندیده ام که مظهر علی الحقیقت صورت
منطبعه است در آیینه نه عین آیینه زیرا که مظهر آنست که حکایت کننده بود
از عالم ظاهر و اوصاف و احکام وی در میان مظهر ظاهر باشد و جوهر آیینه را این
حالت نیست غرض ازین سخن چیزی دیگر بود باین نوع تمثیل فرمودند و
در رفتار سنت قبر که جانب راست بچپ و چپ براست آمدن بود بزرگی گفت که
معنی این آنست که جسمانی را روحانی برند و روحانی را جسمانی آرند شخصی تفصیل
این را از ایشان سوال کرد فرمودند که صوفیه برزخ را قبر میگویند و برزخ عبارت
است از مرتبه که واسطه است میان عالم جسمانی و روحانی پس معنی این سخن که
روحانی را جسمانی آرند آنست که روح را مصور سازند بصورتی مثالی یعنی او را
صورتی مقداری که عبارت از کمی و کیفیتی تواند بود و پیدا شود و آنکه جسمانی را

نسبت

روحانی

بروحانی سازند مراد از جسم اینجا آن بدن کائن در حیطهٔ قبر نیست چه روح مجرد
او را تمام فرو گذاشته است بلکه مراد آنست ظاهر روح را که اول تعلقی باین جسم
کثیف داشته است و از ان حیثیت او را بمجاز جسمانی می گفته اند بعد از
مفارقت ازین جسم کثیف در هوای انقطاع او را متعلقی دیگر پیدا شود و بغایت
لطیف که نسبت بآن متعلق او را روحانی گویند و وجه دیگر این سخن آنست که
درینعالم صفات روحانی مخفی و مستتر است و صفات جسمانی و صفات جسمانی
ظاهر و پیدا است پس هر شخصی از افراد انسان که درینعالم کون و فساد صفات
انسانی از وی ظاهر است و صفات سبعی و شهوت در وی مخفی چون گفته اند که جمیع معانی
در آنعالم مصور خواهد شد بر وجهیکه در وی صفتی از صفات سبعی مبطن بوده باشد هر که
آنکس در صورت آن سبع ظاهر خواهد شد پس آئینه روحانی که آن صفت معنوی
مستتر است جسمانی شود و جسمانی که آن صفتی است که از انسان اکنون ظاهر است
روحانی شود یعنی مخفی و مستتر گردد درین دو وجه که گفته شد تعذیب نخواهد بود
شخصی در معنی حدیث یُوجَرُ ابْنُ آدَمَ فِیْ نَفَقَتِهِ کُلِّهَا اِلَّا شَیْئًا وَضَعَهَا فِی الْمَاءِ
وَالطِّیْنِ پرسید که ازین حدیث ظاهر نمیشود که بقاع خیر را از مساجد و معابد و رباطات
وغیره در آخرت هیچ اجری نخواهد بود فرمود که مراد دیگر معنی آن بخاطر میرسد که
مراد بآب و گل عالم اجسام بود یعنی آدمی هر نفقه کند مزد میباید مگر آن نفقه که همت
و نیت وی در آن متجاوز از عالم اجسام نبود و خاص از بهر فواید و حظوظ جسمانی
و لوازم آن کند فرمودند اگر تحصیل علم اولین و آخرین کرده باشد
و نفس را خیر هیچ عمل و یرا دستگیری نخواهد کرد و همه معلومات از لوح مدرکه محو خواهد شد

مگر آنکه ملکهٔ حضور و آگاهی حاصل کرده باشد آنچه در نفس آخر دستگیری میکند
همین است جوانی غنیمت است چند روز بر خود ریاضتی میباید کشید و به کُنجی
میباید نشست و ملکه حاصل میباید کرد که خاطر از مزاحمت نفی و اثبات خلاص
شود و فرمود که بعضی مردم چیزهای عجیب میخورند مثل خمر و بنگ از برای آنکه
ایشان را کیفیت خوشی حاصل شود کسیکه خمر خورده از دایرهٔ اسلام بیرون رفته
یا دیوی و پری گشته که خلق خدا از وی در تشویش اند و آنکه بنگ خورده خری یا
درنده ۱۲
گاوی شده که غیر شهوت راندن و چیز خوردن هیچ نمیداند و این محل را حضور
و کیفیت نام کرده هیچ کیفیتی خوشتر از هوشیاری نیست که از حال خود آگاه بود
کسی که حضور و کیفیت از خمر و بنگ پیدا میکند آن کیفیت هم در خور سر و ریش ویست
واو عطف ۱۲
و هم درین عالم اثر آن از سر و ریش وی ظاهر است و بسی مردم نیک مبتلای این
چیزها اند و فرمود که پیری آخر جوانی است بهر وجهیکه در جوانی میگذرد در روزگار
پیری اثر آن در بشرهٔ ایشان ظاهر میشود روزی بوالفضولی که دم در زهد و تقوی
میزد بمجلس ایشان آمده بود طعام آوردند اتفاقاً نمکدان حاضر نبود وی خادمان
را گفت نمکدان بیاورید تا ابتدا بر نمک کنیم ایشان بر سبیل طیبت فرمودند
که نان نمک دارد پس بطعام خوردن مشغول شدند درین اثنا کسی را دید که نان
بیکدست شکست با آنکس تعرض نمود و گفت نان بیکدست شکستن مکروه است
ایشان فرمودند که وقت طعام خوردن در دست طعام مردم نگریستن از آن مکروه
تر است وی ساکت شد بعد از زمانی باز بسخن آمد و گفت در وقت طعام خوردن
سخن گفتن سنت است ایشان گفتند بر گفتن مکروه تر است دیگر تا آخر مجلس

بیسخن

خاموش بود و روزی کسی از ایشان التماس نمود که مرا تعلیمی فرمائید که بقیه العمر بدان
مشغول باشم فرمود که کسی از حضرت مخدوم مولانا سعدالدین کاشغری نیز همین
همین التماس کرد ایشان دست مبارک بر پهلوی چپ نهادند و اشارت بقلب
صنوبری کردند و فرمودند که باین مشغول باشید که کار همین است یعنی وقوف
قلبی را لازم گیرید و متضمن این معنی است این رباعی که فرموده اند رباعی
ای خواجه بکوی اهل دل منزل کن در پهلوی اهل دل دل حاصل کن خواهی
بینی جمال معشوق ازل آئینه تو دل است رو در دل کن مولانا عبدالغفور
قدس الله سره العزیز روزی در تحقیق جن و بیان او سخن رفت فرمود
که حضرت شیخ محی الدین عربی در بعضی از رسائل خود آورده است که اختلاف است
در آنکه ابوالجن ابلیس است یا غیر او و تحقیق آنست که وی غیر ابلیس بود و ابلیس یکی
از ایشان است و ابوالجن خنثی بوده است و هر دو ران خود را بهم میسود و فرزندان
از آن تولد میکرد و چون ترکیب وجود ایشان از آتش و هوا است مرد در کن
خفیف است لاجرم در ایشان سخافتی است و خفتی بتخصیص که روح بآن منضم
شده باشد پس ایشان بغایت سبک و سریع السیر و کثیر الحرکة اند و ترکیب ایشان
بسیار سست است و بی بنیاد و باندک ایذای و آزاری یا گرانی دیواری که از بنی
آدم و غیر هم بایشان میرسد از هم میریزند و هلاک میشوند و از این جهت عمر ایشان
کوتاه میشود و چون جنیان بر کسی ظاهر شوند بصورت ممثل زود بگریزند و از
نظر وی غائب شوند و حضرت شیخ قدس سره فرموده اند که طریق حبس ایشان
بر وجهیکه از نظر نتوانند گریخت آنست که نظر بر صورت ایشان دوزند و بهیچ طرف

از زمین و بسیار ننگرند تا نظر کسی بر صورت ایشان دوخته باشد بهیچ وجه
از نظر او غائب نتوانند شد و مثل محبوسی بر جای خود ماند و لهذا کارها و حرکتها
کنند و تسویلات و تخیلات نمایند تا باشد که ناظر بآن توجه کند و نظر او از ایشان
منصرف گردد و ایشان نتوانند گریخت و حضرت شیخ قدس سره فرموده اند
که تعلیم حبس ایشان برین وجه شریف الله است که بآن مرا ملهم گردانیده و فرموده اند
که در میان جن علم و دانش کم بود و ادراکات ایشان در امور معنوی بغایت
قاصر بود خصوصاً در معرفت الله و اکثر ایشان بلید و بی فهم باشند و در اختلاط
و صحبت ایشان فائده چندان نبود و بلکه صحبت ایشان ضرر کند و صفت کبر
در نهاد آدمی از صحبت ایشان حاصل شود زیرا که ایشان مرکب از جزو ناری و
هوای اند و جزو ناری در ترکیب ایشان غالب است و از خواص نار است کبر
و سرکشی و فرموده اند که در بیابانها گردبادی که میباشد بعضی از مضاربه و محاربه
ایشان است در میان گردباد ایشانند که با یکدیگر در جنگ و جدال اند و میان
ایشان آشوب و فتنه و مجادله و محاربه بسیار می باشد بواسطه همان تکبر و نخوت
که لازم ذات ایشان است چون یکی از ایشان وفات کند منتقل میشود به برزخ
و دیگر را امکان مراجعت به نشاء دنیوی نباشد و مقام وی برزخ بود تا وقتیکه
حشر ابد الآباد قائم شود و جمعیکه از ایشان دوزخی باشند مستحق تعذیب
در جهنم ایشان را به زمهریر عقوبت کنند چون از آتش چندان متاثر نمیشوند و اگرچه
از آتش دوزخ میباید که معذب و معاقب شوند و چون آن آتش بمراتب از آتش
عنصری گرم تر و سوزان تر است و درباب خواطر شیطانی و نفسانی میفرمودند که

حضرت شیخ در فتوحات آورده اند که شیطان دو است یکی صوری و دیگر معنوی
شیطان صوری ابلیس است وی گاهی امر حقانی القا کند و در خاطر کسی افگند
تا شیطان معنوی که نفس است دران تصرف کند و آن را از امور باطله گرداند
و گاه گاه شیطان معنوی کارها کند که شیطان صوری نتواند کرد مثلا شیطان
صوری القای سنت حسنه کرد در دل کسی و آن از امور خفیه است زیرا که در حدیث
واقع است که هر که سنت حسنه پیدا کند هر که تا قیامت بران سنت عمل کند ویرا از
ثواب آن بهره باشد پس شیطان معنوی دران تلقی تصرف کرد و ویرا بر آن داشت
که تا احادیث بنام حضرت صلی الله علیه وسلم وضع کرده و آنرا سنت حسنه نام نهاد
تا مردم به آن عمل کنند تا ویرا در آن اجری بود و ازان حدیث غافل ماند که هر که
دروغ بر پیغمبر صلی الله علیه وسلم وضع کرد جای او آتش است معنی دیگر هم شیخ
قدس سره فرموده اند که شیطان صوری مثلاً تلاوت قرآن را بآواز بلند در دلی
القا کرد و این امر حقانی است پس شیطان معنوی استماع غیر را بآن منضم ساخت
تا او را تالی گویند و او را بریا و سمعه باطل گردانید مثل این امور بسیار است صاحب
کتاب حق الیقین در بیان عبادت اضطراری و اختیاری فرموده که آنچنانکه
نفس ادراک معرفت موجب عبادت اضطراری و رحمت عام است ادراک ادراک که
علم است مستلزم عبادت اختیاری و سیر و سلوک وی و رحمت خاص است در شرح
لمعات فرموده اند که ادراک را معرفت گفت بنابر اصطلاحی و مراد ازین ادراک
بسیط است چه حق سبحانه تعالی مدرکه را بر وجهی آفریده که بحسب فطرة واجد وجود
حق تعالی است بی شعور بآن و این وجدان بحسب فطرة او را حاصل است زیرا که

زیرا کہ ہر چیزی از موجودات کہ مدرکہ آنرا دریابد اول وجود را دریافتہ است بعد ازان آنچیز را پس وجود بمثابہ نور است کہ اول وی مدرک شود یا دراک بصر آنگاہ اشیاء محسوسہ و چون مدرکہ بحسب فطرۃ واجد وجود حق سبحانہ ہست پس متاثر ہست از آثار وجود و لوازم آن بر وجہ اضطرار و این تاثر انقیاد و تذللی ہست کہ ویرا نسبت بوجود حق تعالیٰ واقع ہست کہ اگر خواہد و اگر نہ متاثر شدہ و قبول وجود خارجی و لوازم آن کردہ و نفس این انقیاد و تذلل حقیقت عبادت ہست کہ بحسب حال او را حاصل ہست پس عبادتی ہست ویرا اضطراری بحسب حال و این ادراک بسیط موجب ظہور رحمت عام ہست کہ عبارت از فیض وجود آنست کہ منبسط ہست بر مدرکہ و سائر موجودات و ملقب ہست بنفس الرحمٰن و ادراک ادراک را علم گفت بنابر اصطلاحی یعنی چون ادراک کرد این معنی را کہ مدرکہ او واجد وجود حق تعالیٰ ہست و منقاد و مستسلم او بحسب واقع و بحسب حال اینجا خواست صفت ارادی او مطابق صفت واقع حال باشد پس عبادت حق سبحانہ تعالیٰ و قبول اوامر و نواہی او بحسب ظاہر اختیار کرد تا ظاہر او مطابق باطن و حال ارادت او موافق واقع گردد و این ادراک مرکب ہست کہ موجب عروج بر مراتب عالیہ و سیر و سلوک و رحمت خاص ہست کہ رحمت رحیمی ہست قولہ تعالیٰ مَا خَلَقْتُ الْجِنَّ وَالْاِنْسَ اِلَّا لِیَعْبُدُوْنَ درین مقام تطبیق وی درست می افتد چہ باعتبار عبادت اضطراری و چہ باعتبار عبادت اختیاری و اکابر گفتہ اند کہ سر در عبادت آنست کہ این عبادت اختیاری مطابق شود با آن عبادت اضطراری کہ مدرکہ را ہمیشہ بحسب انقیاد و تذلل حاصل ہست و ارادت مطابق شیخ و

بحال واقع و در تعذیب جاودانی کفار و اختلاف اکابر دران منقسم شوند که
بعضی سوال کرده اند که مقتضای عدل و حکمت آنست که گناه متناهی را عذاب
متناهی باشد پس چه سببیست که کفر متناهی را عذاب نامتناهی است امام غزالی قدس سره
فرموده اند در جواب ازین سوال که قدر جزای اعمال حق سبحانه تعالی میداند و ادراک
انمعنی فوق دریافت ناقصه است پس جزائیکه مماثل کفر باشد درنشاء جاودانی
خواهد بود در حقیقت و سر جزای اعمال جز حق سبحانه را اطلاعی نیست و بعض دیگر
گفته اند که چون قصد و نیت کفار آنست که همیشه بر کفر باشند پس در آن نشاء
نیز جزای ایشان همیشه باشد اما آنها که بعذاب جاودانی قایل نیستند میگویند که
کفر جهل است عارضی و چسپان و ملائم مزاج روح نیست بلکه مناسب مزاج روح
و ادراک وی امور حقیه است و صفت جهل آخر مرتفع میشود و در چند موضع از کلمات
قدسیه ایشان که بعضی مخادیم جمع کرده اند خدمه می بود و بخدمت مولوی اوستادی
عرض کرده می شد در جواب آن می شنود و بعضی ازان اینست که در ضمن شش
رشحه ایراد میباید رشحه حضرت ایشان فرموده اند آنچه از مردم واقع میشود اگر
در شریعت آنرا حدی و تعزیری مقرر نیست ازان نمی باید رنجید زیرا که آن باقدار
و تمکین و خلق حق سبحانه موجود شده است در معنی این سخن فرموده اند که اگرچه
هر فعلی خواه حد شرعی متوجه شود و خواه نشود و ازین قبیل است که باقدار و تمکین
و خلق حق سبحانه موجود شده است لیکن مراد آنست که درین قسم مذکور شد نظر
بر حقیقت قضا و قدر میباید داشت تا جنگ و آشوب نشود و در آنصورت دیگر
نظر باحکام شریعت میباید کرد تا سلسله امور این عالم را انتظام خود بماند و اما حق

بشرع شریف راه نیابد درآنصورت رنجیدن وجنگ وآشوب کردن موجب
رضای حق سبحانه وخوشنودی رسول وی است صلی الله علیه وسلم ودرضمن آن
جنگ وآشوب نیز فائده صورتاً ومعناً مندرج است واهمال وامهال درآن
جزالحاد وزندقه هیچ نیست رشحه درشرح این سخن که حضرت ایشان فرموده اند
که بدیدهٔ قضاو قدر نظرمے باید کرد وهمه کس را بتمثل امر تکوینی باید دید تاجنگ
نشود میفرمودند که یعنی تمثیل آن چیزے بامر تکوینی حاصل شده باشد واین اضافت
است باوی ملابسته وامر تکوینی امر بیواسطه را گویند یعنی درحصول آن امر احتیاج
بوسایط بسیار وامتداد زمان نیست رشحه درمعنی این سخن که حضرت ایشان
فرموده اند که اراده وجه باقی مستمر است میفرمودند یعنی اراده حصهٔ وجودی که
موجود را حاصل است وآئینه وجود مطلق اوست مسخر همان حصه است باینمعنی که
سالک بران حصه غالب میتواند شد ووی را آئینه جمال مطلق میتوان گردانید و
فرمودند که معنی دیگر هم بخاطر می آید که از اراده وجه باقی توجه بوجه خاص گیرند
وچون نتیجه این توجه افنای غیر است واثبات حق سبحانه تعالی پس آنجا که حق سبحانه
مثبت بود همه اشیا مسخر باشد ودرانحال حق سبحانه از باطن این ارادت مسخر
اشیا بود رشحه درمعنی این سخن که حضرت ایشان فرموده اند که درفتوحات
مذکور است که سرظهور عالم معلوم نمیشود الا بمجاهدات کثیره وریاضات عظیمه
یصحبها الهمم میفرمودند که از یصحبها الهمم مراد آنست که مرمی قصد وهمت او ذات
حق سبحانه باشد وتا همت موجود نشود وصاحب این همت مجاهدات کثیره وریاضات
عظیمه برخود نگیرد سرظهور عالم که از جمله اسرار غامضه است بروی منکشف نشود مجرد

اگر این همت بی اتحاد مجاهده و ریاضت یا مجرد مجاهده و ریاضت بی تحصیل این همت
باشد هیچ فائده و نتیجه نده. رشحه در معنی این سخن که حضرت ایشان فرموده اند که بعضی
عارفان را قدرت آن داده اند که هر چه خواهند خلق کنند و فرق میان مخلوق حق
و مخلوق عارف آنست که مخلوق عارف باقی هست مادامیکه آنرا در حضرتی از
حضرات اثبات کنند میفرمودند که لازم نیست که عارف متوجه مخلوق خود بتوجه حسی
شهادی بلکه اگر در حضرت مثال متوجه صورت مثالی وی بود کافیست در ابقای
وجود خارجی آن موجود شهادی پس مادام که آن توجه از عارف باقی هست آن
موجود شهادی در حضرت مثال یا حضرت شهادت آن موجود نیز باقیست در حضرت
شهادت و هرگاه که آن توجه منقطع گردد آن موجود فی الحال معدوم صرف شود
رشحه درین سخن که حضرت ایشان فرموده اند که شیخ بهاؤالدین عمر قدس سره
چند گاه بر اسپی سفید سوار میشدند از بعضی محرمان ایشان سبب آن پرسیده شد
وی گفت اختیار اسپ سفید از جهت آنست که بعضی تجلیات صوری چنین مشهود
حضرت شده است میفرمودند که خصوصیت هر صورتی نسبت ارباب مشاهدات و
مکاشفات بنابر اختلاف استعدادات و اختلاف معانی و حقائقی هست که در صور اشیاء
برایشان منکشف میشود مثلا موسی را علیه السلام تجلی صوری در لباس درختی که در
وادی ایمن بود واقع شد و حضرت رسالت را صلی الله علیه وسلم در صورت جوان
مخطط روی نمود چنانچه بعضی احادیث بآن ناطق شده انتهی کلامه پوشیده نماند
که حضرت شیخ محی الدین عربی قدس سره در بعضی از مولفات خود نوشته که رَأَیتُ
رَبِّی عَلیٰ صُورَةِ الفَرَسِ و حضرت شیخ رکن الدین علاء الدوله قدس سره در بعضی

از مصنفات خود نوشته و در شرح این سخن فرموده اند که سالکان حق را تجلیات
صوری می بینند و آن بآثار نسبت دارد و تجلیات معنوی می بینند و آن بصفات
نسبت دارد و تجلیات ذوقی می بینند و آن بذات نسبت دارد و تجلیات صوری که
بآثار نسبت دارد و حق تعالی در صورت جمیع اشیا بر بنده تجلی میکند از مفردات عنصریات
و معادن و نباتات و حیوانات و افراد انسان چون در یکے از موالید ثلثه تجلی کند و قتیکه
تجلی از ان مرتبه دیگر که فوق اوست خواهد پیوست در افق آن مولود تجلی کند بعد
از ان بدیگر مولود تجلی کند بعد از ان بدیگر مولود که فوق اوست خواهد کند همچنین تا که گاه
تجلی کند از معادن و قتیکه به نباتات خواهد پیوست در صورت مرجان که افق
معادن ست تجلی کند چه وی اقرب معادن ست بمرتبه نباتات که در و نشا از نمو است
و هرگاه که از نباتات بحیوان خواهد پیوست در صورت نخل تجلی کند که افق نباتات ست
و اقرب نباتات ست بمرتبه حیوان که بعضی از خواص حیوانات در و بود که اگر سر ش
از تنه بر دارند خشک شود و بتلقیح نیز مخصوص اوست که تا شاخی از درخت نر بر درخت
ماده نزنند بار نگیرد و این نیز از خواص حیوانات ست تا نر بماده نه پیوندد ماده
بار نگیرد و هرگاه که از حیوان بانسان خواهد پیوست در صورت فرس تجلی کند که
افق حیوان ست و اقرب حیوانات است بانسان از جهت شعور و زیرکی و صورت
دیگر فوق افق انسان نباشد در تجلیات صوری غایتش آنکه نهایت هر تجلی صوری
در مرتبه انسان آن بود که حق سبحانه تعالی بصورت صاحب تجلی بر و متجلی شود و سالک
را مزلة القدم صعب تر ازین نبود که حق تعالی بر و تجلی کند هم بصورت او چنانکه سالک
دران تجلی غیر خود کسی دیگر نه بیند هر چند نظر کند همه خود را بیند و کل مع جودات را

کشتن دادن خسارا ۱۲

محافظ خود یابد وسنی سبحانی ما اعظم شانی و انا الحق و لیس فی جبتی سوی اللہ و ما فی الدارین غیری و امثال آنہمہ ازین تجلی رو نماید و بنیتہ اہل کشف راکہ قدم لغزیدہ درین تجلی صوری بود تا چنین چرا تہا نمودہ اند و حکما را مزلۃ القدم در تجلی معنوی بودہ کہ روی از متابعت انبیا علیہ السلام گردانیدہ اند و بمدرکات معنوی خود مغرور گشتہ در بادیہ ضلالات ہلاک شدہ اند چون اولیا ہمین متابعت پیغمبر صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم محفوظ اند اگر در غلبات سکر از ایشان سہوی در وجود آمدہ در حال صحو ازان توبہ کردہ اند لاجرم حق سبحانہ ایشانرا از منازل تجلیات صوری و نوری و معنوی عبور دادہ و بتجلیات ذوقی ذاتی رسانیدہ و از مزلۃ الاقدام رہانیدہ و ساکنیتا زانعیم مقیم تجلی ذات رفیع الدرجات واصل گردانیدہ ذلک فضل اللہ یؤتیہ من یشاء واللہ ذو الفضل العظیم و میفرمودند در بیان وجود باریتعالی و نسبت معیت وی باشیا کہ وجود ممکن غیر حقیقت اوست و عارض حقیقت او مثلا زید متصور در ذہن حقیقی ست کہ این وجود خارجی عارض آن حقیقت شدہ و منضم بوی گشتہ و آن حقیقت بواسطہ این ضمیمہ مبدء آثار شدہ پس بحقیقت این وجود عارضی مبدء آثار باشد چہ از وجود تعبیر بچیزے میکنند کہ مبدء آثار باشد و وجود واجب عین حقیقت اوست بخلاف وجود ممکن پس آن حقیقت بخود مبدء آثار است بی انضمام ہیچ شئ بوے و اختلاف ست حکما و صوفیہ را کہ آن وجودیکہ مبدء آثار موجودات شدہ چہ وجود است شیخ رکن الدین علاء الدولہ و قلیلی از صوفیہ و اکثر حکما و متکلمین بر آنند کہ آن صفتی ست از صفات حق سبحانہ تعالی کہ افاضہ وجود کردہ بر موجودات و مسمی ست بفیض وجودی و وجود عام و نفس الرحمن

وغیر آن و حضرت شیخ محی الدین عربی و اتباع ایشان و اکثر صوفیه محققین
از متقدمین و متأخرین و قلیلے از حکماے و متکلمین برآنند که آن وجودے که
مبدأ آثار شده هم وجود حق سبحانه که عین حقیقت وجود است لاغیر پس همه
ممکنات موجود بوجود واجب اند یعنی ذات را با اشیا رعلاقه معیتی واقع است
که آن معیت مجهول الکیفیت است و پیچ احدی از ارباب تحقیق از انبیا و اولیا و
حکما بی بسران معیت و حقیقت وی نبرده غایتش آنکه جمعی از افراد انسان
مطلع شده اند بر سر معیت بقدر استعداد و قابلیت خود و تمثیلیکه مشابه این علاقه است
که بقدر مناسبتی دارد نه آنکه فی الواقع چنان باشد نسبت عارض است بعرض
فقیری بعد از وفات ایشان بچند روز شبی ایشان را بخواب دیده پرسید که مخدوم ما
چون بدار آخرت نقل کردند از سر توحید وجود و نسبت معیت وی باشیا که حضرت
شیخ محی الدین عربی در آن سخن کرده اند و غلو نموده اند شما را چه معلوم شده
فرمودند که چون باین عالم آمدم مرا با حضرت شیخ ملاقات واقع شد و از ایشان
سر این مسئله پرسیدم فرمودند که سخن همانست که نوشته ایم باز آن فقیر پرسید که آیا
در عالم آخرت عشق و عاشقی و تعلق خاطر بمظاهر جمیله میباشد فرمودند که چه میگوئی
که مذاق عاشقی آنست که اینجا هست زیرا که حسن عالم اجسام که از ترکیب اجزاء
مختلفه حاصل میشود زود متغیر و متبدل میگردد و بواسطه ضدیة آن اجزاء با یکدیگر
و بدان سبب عشق زائل گردد و تعلق خاطر نمی ماند اما حسن هاے این عالم
که از جمیع بسایط حاصل شده قابل فنا و زوال نیست و هرگز تغیر و تبدل نمی پذیرد
چه میان اجزاء آن ضدیة و مخالفت نیست لاجرم اینجا همه عشق و عاشقی قرار است

نمائیست آنکه در ابتداء انقطاع روح از بدن بواسطهٔ علاقه و انسی که روح را
به بدن میباشد دو سه روزی تشویشی بجوهر روح راه میابد اما چون صاف و پاک
میشود باز همچنان بر سر مذاق و عاشقی می آید چون ایشان این سخنان فرموده اند
آن فقیر گفته که آنچه شما فرموده اید از جملهٔ اسرار آخرت است و میگویند که اموات
ماذون نیستند بافشای اسرار آخرت این چگونه است گفتند که این سخنی است واهی
که عوام گویند و اصلی ندارد که مردم در واقعات بسیار پیغمبر را صلی الله علیه وسلم
و کبرای اهل امت را دیده اند و از ایشان غرائب و عجائب عالم آخرت معلوم کرده اند
و اگر افشای اسرار آخرت جائز نبودی قرآن و حدیث بآن ناطق نبودی ۱؎ و دیگر
در همان ایام آن فقیر بخواب دیده که خدمت مولوی بیمار اند بخاطرش گذشته که آیا
درین چه سر است که دوستان او سبحانه اکثر اوقات به آفات و بلیات مبتلا
میباشند فرموده سرش آنست که امراض و ریاضات موجب تنقیهٔ دماغ و تصفیهٔ هوای
دماغ است و چون دماغ تنقیه میابد همه آئینه متعلق القوه دماغی میشود و آن نور مطلق
بسیط که محیط جمله موجودات است و مقصود همه مکونات و ظهور را بمعنی مخصوص نسبت
ببعضی دون بعضی بلک من و تو هر فردی از افراد انسانی را که این تنقیه
و تصفیه دست دهد آن نور مطلق بقوت دماغی وی متعلق میباشد ۱؎ مولانا
علاؤ الدین آبیزی قدس سره میگفت که طالب را سه چیز لازم است
که از آن گزیر نیست اول دوام وضو دوم حفظ النسبت سیوم احتیاط در لقمه و
میفرمودند که اکابر در معنی لا اله الا الله گفته اند که ذاکر در مراتب سلوک بود گاهی
لا معبود الا الله گوید و گاهی لا موجود الا الله پیش از شروع در سیر الا الله

چون لا اله الا الله گوید باید که لا معبود الا الله اندیشد و از سیر لا آله الا الله
چون الا الله گوید باید که لا مقصود الا الله اندیشد و تا سیر الی الله منتهی نشود
و قدم در سیر فی الله ننهد لا موجود الا الله اندیشیدن کفر است و میفرمودند که هر طالب که
سنت را بر خود فرض نگرداند از نقصان دین او ست بعضی سنتها بر حضرت
صلی الله علیه وسلم فرض بود و فتهجد به نافلة لک اشارت باین است
از التزام سنن و آداب شرعی کما ینبغی ناگزیر است و همه سعادتهای ظاهری
و باطنی بر آن موقوف میفرمودند که این فهم یعنی حصول نسبت نه بکار میشود
نه بیکار بکار نمیشود اگر نا قابل است و بیکار نمیشود اگر قابل است و میفرمودند
که هر طالب مبتدی که کارے نیکو کند و کسی او را استحسان نماید
و آن استحسان نفس او را خوش آید ظلمت این خوش آمدن نفس مر طالب را
کم از آن نیست که با ذی رحم محرم زنا کند و میفرمودند که این کار که آدمی را
افتاده است هیچ موجودی را نیفتاده است از طاعات رسمی و عبادات عادتے
هیچکار نکشاید میان را در بندگی چست میباید بستن و در گفتن و نگریستن و
خوردن احتیاط بلیغ باید کردن و میفرمودند که درین طریق باید که هیچ چیز
ملحوظ طالب نبود نه دنیا نه آخرت نه نفس خود پس اگر چنین باشد علامت آنست
که او را برای آشناخت خود آفریده اند و اگر نه برای بهشت آفریده اند یا برای
دوزخ میفرمودند هر که درین عالم از خود خلاص نشد بعد از خرابی بدن روح او
در تحت فلک قمر میماند ع هر کرا در خاک غیرت پای در گل ماند ماند و این سخن
شیخ محی الدین عربی است گفته اند هر که در تحت فلک قمر ماند ماندن این سخن را

بیت

نظم

بحضرت مولانا عبدالرحمن جامی گفتم و اظهار ملال کردم که این قصه پیش من
بغایت مشکل است که شیخ فرموده اند و حال آنکه اکثر مومنان از خود خلاص نا شده می میرند
حضرت مولانا قدس سره فرمودند هر که سعید ایمان آورده او رفته و رفاکات اند رفته
که عاقبت ازان رفته بیرون خواهد جست و میفرمودند که کمال مسلمانی در تسلیم و تفویض
است اگر صاحب تسلیم را مثل ابلیس طوق لعنت در گردن افگنند باید که چنان از فعل
حق سبحانه راضی باشد که مومن از ایمان خود بنده صادق از قضای حق راضی
است نه از فعل خود میفرمودند چون مکروهی بمرد رسد اگر بنده خود است او را اتفاق
کند و اگر بنده خدا است تفاوت نکند بیت اگر از درد شوی کشته مبر نام دوا
لاف وحدت زده مرکس از آزار ست نه نفع و ضرت گر تفاوت می کند نه تنگری
باشی که او نسبت میکند نه میفرمودند که اصل مسئله این است که هر کرا عشق شور انگیز نیست
این کار برو حرام است و میفرمودند که در طریق خواجگان قدس سرہم ہوش در دم
اصل اعظم است اگر دمی بغفلت گذرد آنرا گناه بزرگ دانند تا حدی که بعضی کفر شمرند
شیخ عطار تائید این قول میکند آنجا که میفرماید ع هر آن کو غافل از حق یکزمان است نه
دران دم کافر است اما نهان است نه اگر آن غافلی پیوسته بودی نه در اسلام
بر وی بسته بودی نه و میفرمودند که همچنان که عوام را از معصیت اجتناب واجب است
خواص را از غفلت احتراز لازم است که مولانا ابو یزید نورانی علیه الرحمة می گفتند
همچنانکه عوام بمعصیت مواخذه میشوند خواص بغفلت معاتب میگردند بیت یا مکن
با پیلبانان دوستی نه یا بنا کن خانه در خورد پیل نه کم نشین با یار ازرق پیرهن نه
یا بکش بر خانمان انگشت نیل نه و میفرمودند جمعیکه بهم می نشینند هر کدام که در طور

خود را سخن تراند دیگران را نخود میکشند چه علم غالب راست همچو پله ترازو که
هرکدام گران ترست دیگری را از جا بر میکند و بخود میکشد پس همت چنان باید که اگر
همه عالم باین کس افتد اکند همه را بطور خود کشد در رنگ خود دهد انتهی کلامه راقم
این حروف یعنی علی بن حسین الواعظ الکاشفی مویداین سخن بخط مبارک حضرت
ایشان بر ظهر کتابی نوشته دیدم این کلمات قدسیه را که کمال سلطنت و سلطانی
آنکه بتصرف خود تمام رعایا و خواص خود را کسوت خود پوشاند چنانکه نظر او بهر که
افتد جز خود را نه بیند کمال بندگان او در آنکه از خود بتمامی تهی شوند و در خود غیر آنچه
در ایشان از پادشاه هست نه بینند و ندانند که از نادیدن و ندانستن نیز تهی شوند
اِذَاتَمَّ فَقَرُهُمْ فَلَاهُمْ اِلَّا اَنَا و میفرمودند که نعره زدن علامت غفلت است
زیرا که وقتی زند که بمعنی حاضر نشود و اگر همیشه حاضر باشد هیچ نعره نزند بلکه حضور
و آگاهی موجب فنا و بی شعوری است درین مقام نعره زدن منبیاشد کسیکه
نعره زند حکم چوب تر دارد که در میان آتش افتاده تا نمی باقیست آواز میکند
و دود در برآرد ؎ کف مکن و بسر مرو سر مکشای دیگ را نیک بجوش و صبر کن
زانکه همی تراست ؎ زاد لم که مرا عشق نگارم بربود ✽ همسایه بشب
زناله من نغنود ✽ کم گشت مرا ناله چو عشقم بفزود ✽ چون آتش همه بسوخت
کم گردد دود ✽ میفرمودند که خواجه بزرگ قدس سره در معنی اَلْکَاسِبُ حَبِیْبُ اللّٰہِ
گفته مراد کسب رضاست معنی این سخن آنست که بنده باید که کسب کند این معنی را
که راضی باشد بهرچه حق سبحانه کند و حصول این معنی بحقیقت وقتی میسر شود که
بنده متحقق گردد بقضای حقیقی و میفرمودند که عوام خدا را بخلق شناسند و خواص

بقضای

خلق را بخدا چون از آن طرف دری بر روی خواص گشاده شود ایشان را چیزی
معلوم گردد که دانند و بینند که همه خلق رو در آن در آورند روزی این حدیث خواندند
که أَفْضَلُ إِيْمَانِ الْمَرْءِ أَنْ يَعْلَمَ أَنَّ اللّٰهَ مَعَهٗ حَيْثُ كَانَ گفتند همین تعلیم کافیست
اگر کسی ادراک دارد بیت یار با تست هر کجا هستی نه جای دیگر چه خواهی اسے
او باش نه با تو در زیر یک گلیم است او نه پس برد ای حریف خود را باش نه
میفرمودند که روزی درین فکر افتادم که ایمان شهودی آیا از احوال ظاهر است
یا از احوال باطن شنیدم از آینده که گفت که نسبت به بنده از احوال باطن است و
نسبت بحق از امور ظاهر زیرا که بنده در خیال بحقیقت باطن خود میرسد و حق سبحانه
باسم وصفت آن ظاهر و تجلی میکند روزی این رباعی خواندند که از خواجه ابو الوفای
خوارزمی است رباعی چون بعض ظهورات حق آمد باطل نه پس منکر باطل نشود
جز جاهل نه در کل وجود هر که جز حق بیند نه باشد ز حقیقت الحقائق غافل نه
و فرمودند که چهل سال است که بمضمون این رباعی ایمان آوردم و شبی در آوان
جوانی بداعیه فسادی از خانه بیرون آمدم و در ده ما کسی بود بغایت شریر
و بد نفس که بشرارت نفس او کسی نمیدانستم و همه اهل ده ما از وی می ترسیدند
در آن دل شب دیدم که جائی در کمین ایستاده است چون او را دیدم از وی ترسیدم
و ترک آن فساد کردم و در آن محل دانستم که تدبیر درین کارخانه نیک در کار
بوده است و آن بزرگ از روی تحقیق فرموده است ع لَا تُنْكِرِ الْبَاطِلَ فِيْ طَوْرِهٖ
فَاِنَّهٗ مِنْ بَعْضِ ظُهُوْرَاتِهٖ انتهی کلامه و این شعر شیخ ابو مدین مغربی است و بعض
ابیات دیگرش اینست بیت وَاَعْطِهٖ مِنْكَ بِمِقْدَارِهٖ حَتّٰى يُوَفِّيْ حَقَّ اِثْبَاتِهٖ

فالحق تعالیٰ یظهر فی صورة ما ینکر الجمال فی ذاته و میفرمودند که اگر میان عکس که لقمه حلوا در دهان تو می نهد و میان آن عکس که سیلی بر قفای تو میزند فرق کنی علامت نقصان تست در توحید و میفرمودند که روزی از حضرت مولانا نورالدین عبدالرحمٰن جامی پرسیدم که در دعوات ماثوره آمده است اللهم اشغلنا بک عمن سواک چون غیر وسوا نیست پس این دعا چه معنی دارد فرمودند که کاف خطاب اشارت بنفس ذات است یعنی ما را مشغول ساز بذات از غیر ذات که صفات و افعال است یعنی ما را بشهود ذاتی از تجلیات اسمائے و صفاتی و افعالی خلاص گردان و میفرمودند که حسین بن منصور که انا الحق گفت حقیقته خود را میگفت و فرعون که انا ربکم میگفت صورت خود را میگفت اگر او نیز حقیقت خود را بشناختی آن انا گفتن از وی مقبول بودی و میفرمودند که شبی امری غلبه کرده بود که روی خود را بر در و دیوار و سنگ و کلوخ می مالیدم و فریاد و بیطاقتی میکردم پس گفتند هر ذره از ذرات وجود خالی است بر رخسار محبوب که حسن او را می افزاید شعر هر کرا ذره وجود بود مد ببین هر ذره در سجود بود مد مولانا شمس الدین محمد روجی قدس سره میفرمودند که از حافظ کاشغری که ملازمت مجلس خواجه محمد پارسا بسیار کرده بود شنیدم که گفت روزی در مبادی احوال پیش حضرت خواجه نشسته بودم ایشان سکوت کرده بودند و آن سکوت امتداد تمام یافت آخر گفتم ای خواجه سخنی فرمائید که ازان فائده گیرم و بهره برم فرمودند که هر که از خاموشی بهره نمی یابد از سخن ما نیز بهره نخواهد یافت و هم از حافظ مسطور نقل کردند که گفت روزی حضرت خواجه این بیت خواندند بیت بهر صفت که میسر شود بکن جهدی مد که خویش را بسر کوی آن نگار کشی مد

ولفظ کشتی را بفتح کاف خوانند و باز مصرع دوم را تکرار کردند که خویشتن را بسر کوی
آن نگار کشتی ولفظ کشتی را این بار بضم کاف خوانند و میفرمودند که روزی خواجه
شمس الدین محمد کوسوی قدس سره میگفتند که باز صفت میباید بود که یک پرواز
کرد اگر صیدی بچنگش افتاد خوش والا قرار گرفت و ما میگوییم بلکه همای صفت
میباید بود که آن یک پرواز هم نکند و به فرسوده استخوانی قناعت کند و میفرمودند
که مردم از غایت کسالت میگویند که فردا کاری کنیم و هیچ نمی اندیشند که امروز فردای
دیروز است درین روز کار چه میسازند که فردا خواهند ساخت مضمون این سخن
که فرموده درین قطعه نظم کرده شد قطعه مکن در کارها تاخیر بسیار ؎
که در تاخیر آفتهاست جانسوز ؎ بفردا افگنی امروز کارت ؎ زکند بهای طبل
حیله آموز ؎ قیاس امروز گیر از حال فردا ؎ که هست امروز تو فردای دیروز
و میفرمودند که خدمت مولانای ما میگفتند که در سمرقند دلم بگرفت بحصار رفتم آنجا
نیز ملول شدم زیرا که در آن سفر نسبت دینی از خود باز نیافتم روزی در راهی میرفتم
شخصی مرا پیش آمد و این بیت برمن خواند بیت با عاشقان نشین و همه
عاشقی گزین ؎ با هر که نیست عاشق هرگز مشو قرین ؎ پس آن شخص گفت ای جوان
بیت از من یادگیر و بمضمون این کار کن تا سفر تو بیهوده نباشد گفتم الحمد لله
که درین سفر غنیمتی کلی یافتم این بیت یاد گرفتم و برگشتم و میفرمودند هر که باین
بیت عامل شود بسعادتی رسد که هرگز دیگر شقاوت در نیابد و میفرمودند که روزی
مولانا محبتی واعظ در سن نود سالگی پیش حضرت مولانای ما آمده بود و به نیازمندی
بسیار میگفت همتی دارید که حق تعالی مرا توجهی راست بجانب خود کرامت فرماید

در آن مجلس با بیاطن بر و اعتراض کردیم که پیری صوفی بعد از نود سال بزاری
و نیاز توجه تام براست می طلبد اکنون که پیر شده ایم ما را معلوم میشود که حق بجانب آن
پیر فقیر بوده است زیرا که توجه براست تمام انست که قبله سالک ذات بحت باشد و
از توجه باسماء و صفات خلاص باشد و این نهایت صعب و دشوار است و در آخر
میفرموده که سی سال باشد که قدرة بر غفلت نمانده است اگر خواهم که زمانی خود را غافل
گردانم هرگز قادر نیستم بعد از ان این بیت از غزل خسرو خواندند بیت بجان تو که
فراموش نیستی نفسی ٭ اگرچه میشدی اکنون نمی شوی چه کنم ٭ روزی در معنی خلوة
در انجمن بباطن با حق و بظاهر با خلق بودن سخنان فرمودند بعد از ان این بیت
خواندند بیت قصاب وار اگرچه که ما را بکشت زار ٭ هم پیش هم درد وهم بر کناره ایم ٭
و میفرمودند که مثل من مرغابی است که بر روی بحر است اگر میخواهد سر آب فرو میرود
اگر میخواهد بر روی بحر میرود درین سخن بیان تحقیق بمقام جمع الجمع کردند که حضرت شیخ
محی الدین عربی قدس سره گفته اند که بعض اولیا را بعد از ریاضت بسیار سیر
ظهور عالم کشف میشود و من دوش آنمعنی را از حضرت حق سبحانه درخواستم امری
ظاهر شد که قوة بشریت من طاقت احتمال آن نداشت نزدیک باین رسیدم
که وجود عنصری من از هم فرو ریزد و متلاشی گردد و روح از بدن مفارقت کند
با مناجات درازی کردم تا حق سبحانه تعالی آنمعنی را بپوشید و هنوز اثری از ان
باقی است و این گنگی امروز من کلمتی یا حمیت است و بخلاف معهود آنروز سخن بسیار
میگفتند و روزی میگفتند که اگر مرا بگذارند هرگز لب نکشایم سخن گفتن بحسب ضرورة است
پس این دو بیت خواندند بیت عاشقان را چه روی با تو جز آنکه ٭ لب بدوزند

و در تو می نگرند ۱۲ بر در تو مقیم نتوان بود ۱۲ حلقه میزنند و میگذرند ۱۲ شیخ عمر
باغستانی قدس الله سره حضرت ایشان میفرمودند که حضرت شیخ عمر فرزند
بزرگوار خود خاوند طهور را میگفتند که طهور ملا مشو صوفی مشو و این مشو آن مشو مسلمان
شو و میفرمودند که کسی از راه دور پیش حضرت شیخ عمر قدس سره آمده بود که طریقه گیرد
فرمودند در آن موضع که تو بودی مسجد بود گفته که بود پرسیدند که احکام مسلمانی
میدانی گفته که میدانم فرموده پس آمدن اینجا بیفائده بوده است احکام عبادت
معلوم و جای عبادت معلوم باز گرد و مشغول باش و میفرمودند که شیخ عمر قدس سره فرمودند
که دل مرید را از غیر خالی میکنیم و ناظر بجناب احدیت میگردانیم اینهمه میکنیم امانه من میکنیم ۱۲
شیخ خاوند طهور قدس سره حضرت ایشان میفرمودند که شیخ خاوند طهور
را در طریق صوفیه مصنفات است در یکی از رسالهای خود نوشته اند توحید یگانه گردانیدن
تن است از شهوات برای عبادت و یگانه گردانیدن دل است از خطرات برای
عبودیت و الحق واحد است و توحید واحد محال کما قیل ؎ ما وحد الواحد من واحد
اذ کل من وحده جاحد ۱۲ و هم شیخ فرموده اند که توحید در شریعت حق را یکی گفتن
و یکی دانستن اما در طریقت جدا کردن دل است از غیر حق سبحانه ۱۲ و هم شیخ فرموده اند
که رو دل از دشمن بحوار دوست را طلبیدن چه حاجت است و ایشانرا اشعار معارف
بسیار است و حضرت ایشان گاه گاه در اثنای ادای معارف و لطایف چیزی
از ان میخواندند و از انجمله این ابیات است ابیات نگاهبان دو چشم است
چشم دلداری ۱۲ نگاه دار نظر از رخ دگر یاری ۱۲ هلا مباد که چشمی بچشم تو نگرد ۱۲
درون چشم تو بیند خیال اغیاری ۱۲ کجاست در همه عالم چنان سراندازی ۱۲ که عاشقی

نسخه: پرواز

سخیا لسن او اکت زاری ؎ ای بیخبران عشق مورزید که عیب است ؎ الا سحبا لیکه پس پردهٔ غیب است ؎ شیرزاد بیشهٔ عشقم قوی در کارخود ؎ گو حریف من بیا تا زور بازو بنگرد ؎ خواجه ابراهیم شاشی رحمة الله حضرت ایشان میفرمودند که خال من خواجه ابراهیم شاشی بسر تعلیم من این بیت نوشته بودند بیت پیداست حال مردم رندان چنانکه هست ؎ خورم کسیکه فاش کند هر نهان که هست ونیز حضرت ایشان میفرمودند که خال من روزی گرد گورستان جا کرد بر گشته بود کیفیتی داشت و بدرد دل این بیت میخواندند و میگریست بیت فراق دوست اگر اندک است اندک نیست ؎ درون دیده اگر نیم موست بسیار است ؎ ونیز حضرت ایشان میفرمودند که از خال خود یاد دارم که این رباعی میخواندند رباعی تا بنده ز خود فانی مطلق نشود ؎ توحید بنزد او محقق نشود ؎ توحید حلول نیست نابودن تست ؎ ورنه بگزاف آدمی حق نشود ؎ حضرت شیخ عبید الله احرار قدس سره میفرمودند وقتیکه در هری بودم سحرها بحمام پیر هری میرفتم و مردم را خادمی میکردم گاه بودی که پانزده شانزده کس را خدمت کردمی و درین خدمت امتیاز نمیکردم میان نیک و بد سیاه و سفید و آزاد و بنده گاه چنان بود که در گرم خانه حمام پنج شش کس را خادمی میکردم و بعد از خدمت مردم میگریختم تا کسی را از غدغه اجرت نشود و اگر شود مرا نیابد در آخر حیات میفرمودند از بسکه در حمام اینچنین خدمتها میکردم از حرارت حمام کوفتی بطبیعت رسیده است واز این جهت حالا بحمام رغبت نمی شود و بحمام کم میرفتند باین جهت و میفرمودند که طریقه خواجگان قدس سرهم همت و خاطر مصروف آن میباشند که مقتضای وقت

چیست ذکر و مراقبه وقتی ست که دران وقت خدمت نباشد که ازان راحتی بمسلمانی
رسد خدمتیکه سبب قبول دل ست بر ذکر و مراقبه مقدم ست بعضی گمان برده اند
که اشتغال بنوافل عبادات از خدمت اوست ثمره خدمت محبت و تمکین در دلهاست
جُبِلَتِ الْقُلُوْبُ عَلٰی حُبِّ مَنْ اَحْسَنَ اِلَیْهَا یقین نیست هرگز ثمرات نوافل بانزد ثمره و
نتیجه که محبت مومنین ست برابر نخواهد بود و میفرمودند آنکه حضرت خواجه بهاؤالدین
و متابعان ایشان بآسانی خدمت کسی قبول نمیکنند از جهت آنست که خدمت
و تواضع از جمله احسان ست و حب محسن ضروری و بقدر محبت علاقه واقع چون
ایشان بتمامی مشغول اند بنفی خلق و نمی خواهند که ایشان را هیچ گونه علاقه بکسی بضرورت
سعی و اهتمام دارند که تا توانند خدمت کنند نه قبول خدمت و از کسی خدمت قبول
میکنند که در وی استعداد آن مییابند که روز بروز از طور و طریقه ایشان بهره مند
شود و علاقه او از عالم بسبب قبول و التفات خاطر ایشان کمتر گردد و عالمی از
جمعیت باطن او معمور و منور شود و میفرمودند که من این طریقه را از کتب صوفیه
نگرفته ام بلکه از خدمت مردم گرفته ام نه آنکه مرا آموخته باشند اما خدمت را
خاصیت این ست میفرمودند هر کسی را از دری در آورده اند مرا از در خدمت
در آورده اند ازین جهت ست خدمتے مرضی و مختار و محبوب من شد بهر که امید دار
دارم و یرا خدمت میفرمایم و این بیت خواندند بیت همت ترا به کنگره کبریا کشد
این سقف گاه را به ازین نردبان مخواه پس فرمودند که من همچنین میخواهم که
خدمت ترا به کنگره کبریا کشد و روزی حضرت ایشان در معنی آیه کریمه اِنَّا اَعْطَیْنٰکَ
الْکَوْثَرَ میفرمودند که محققان در تفسیر این آیه چنین گفته اند که دادیم ترا کوثر یعنی شهود

احدیت در کثرت پس کسی که این مشهد مقام او ست هر آئینه هر ذره از ذرات
کائنات او را آئینه است که در آن جمال وجه باقی مشاهده میکند اینچنین کسے را
که مسمی است بما سوا اسبب مزید شهود و تجلی وجود باشد اسباب دنیوی چگونه حجاب
مقصود گردد و محجوبی او را چگونه صورت بندد و در معنی آیة اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ رَبِّ الْعٰلَمِیْنَ
میفرمودند که حمد را ابدایتی است و نهایتی بدایت حمد آنست که در مقابله او نعمتے که
به بنده داده اند حمد میگویند از برای آنکه میداند که حمد نعمت را زیاده میگرداند و
نهایت حمد آنست که حق سبحانه مثلا وی را قوتی داده که بآن قوت قیام بحق عبودیت
مینماید از نماز و روزه و زکوٰة و حج و امثال آن در مقابله اینچنین نعمتی که سبب
قرب و رضای حق سبحانه گشته است حمد میگوید بلکه نهایت حمد آنست که بنده
داند که حامد از مظهر او غیر حق سبحانه نبوده است کمال بنده خبر دران نیست که داند
که او معدومی ست که او را نه ذات است و نه صفت و نه فعل باین اندیشه خود را مسرور
گرداند که او را مظهر صفات خود گردانیده اند در معنی آیة قَلِیْلٌ مِّنْ عِبَادِیَ الشَّکُوْرُ
میفرمودند که شکور بحقیقت آنست که در نعمت مشاهده منعم کند و فرمودند که امام غزالی قدس سره فرموده است
که اگر از نعمت ملتذ شود منافی شکر نیست اگر ملتذ از ین جهت باشد که سبب وصول میشود بحق سبحانه و
در معنی آیة فَاَعْرِضْ عَنْ مَّنْ تَوَلّٰی عَنْ ذِکْرِنَا می فرمودند که این آیة تناول دو معنی
است یکی آنکه از ظاهر آیة مفهوم میشود که اعراض کن از طائفه که از ذکر ما اعراض
کرده اند که اهل جحود و غفلت اند و دیگر آنکه طائفه هستند که از کمال استغراق و
استهلاک در شهود مذکور و صفت ذکر از ایشان مرتفع شده است اگر فرضًا ایشان را
بذکر تکلیف کنند ذکر ایشان را مانع از شهود مذکور خواهد شد پس حضرت رسول علیه السلام

مامور شد بآنکه اعراض کنند از چنین طائفه که اعراض کرده اند از ذکر و در سهو و غرور
مستغرق شده یا بمعنی که ایشان را بذکر گفتن تکلیف نفرمایند و در معنی آیة وَکُونُوا مَعَ
الصَّادِقِینَ میفرمودند که کینونت مع الصادقین را دو معنی است کینونتی بحسب صورت است
و آن آنست که مجالست و مصاحبت را با اهل صدق لازم وقت خود گیرد تا بسبب
دوام صحبت ایشان باطن وی از انوار صفات و اخلاق ایشان منور شود و کینونت
بحسب معنی آنست که از رهگذار باطن طریق رابطه ورزد و نسبت بطائفه که استحقاق
واسطگی داشته باشد و صحبت را حصر کند در آنکه همیشه بچشم ناظر باشد بلکه چنان سازد
که صحبتی دائمی شود و از صورت بمعنی عبور کند تا همیشه واسطه در نظر باشد چون این معنی
را بسبیل دوام رعایت کند سر وی را با سر ایشان مناسبتی و اتحادی حاصل شود و
درین واسطه آنچه مقصود اصلی است حاصل حقیقت وی شود و نیز در معنی این آیت
میفرمودند که آنچه ازین امر واجب الامتثال مفهوم میشود اینست میباید که دل مرتبط
بیکی از صادقان باشد صادقان آن طائفه اند که هر چه بمی الغیر است از پیش بصیرت
ایشان برخاسته است رمح صدوق آن نیزه را گویند که آنچه نیزه را باید راستی و هنر
داشته باشد آنچه حقیقت انسانی را باید که بآن متحلی باشد تا بدرجه کمال خود رسیده باشد
غیر توجه راست بجانب حق سبحانه تعالی بسبیل دوام هیچ نیست و در معنی این آیة فرمودند
بیت با عاشقان نشین و همه عاشقی گزین ٭ با هر که نیست عاشق با او مشو قرین ٭ سه بیت اوستادی که
او نحوی بود ٭ جان شاگردش از نحوی بود ٭ باز اوستادی که او محوی بود ٭ جان شاگردش از محوی شود
آدمی را از ان سبب که استعداد با تمام از همنشینان حاصل است مامور بآن امر
شده است کدام عمل یا کششی که از حق سبحانه تعالی ببرکت صحبت این طائفه

واقع شود متفاوت تواند کرد جَذْبَةٌ مِنْ جَذَبَاتِ الْحَقِّ تُوَازِیْ عَمَلَ الثَّقَلَیْنِ مؤید
این است و در معنی کلمه لَا اِلٰهَ اِلَّا اللّٰه میفرمودند که بعضی اکابر ذکر لَا اِلٰهَ اِلَّا اللّٰه
را ذکر عام گفته اند و ذکر الله را خاص و ذکر هو را ذکر خاص الخواص و حال آنکه
ذکر لَا اِلٰهَ اِلَّا اللّٰه را ذکر خاص الخاص میتواند بود زیرا که تجلیات حق سبحانه
نهایت نیست و در آن صورت هرگز تکرار متصور نی پس در هر آن نفی صفتی میکنند و
اثبات صفتی پس ابد الابدین از نفی و اثبات خلاص نباشد و میفرمودند که معنی لا اله
الا الله پیش بعضی که الله اسم ذات است من حیث هی آن تواند بود که لا آله نیست آله
که عبارت از مرتبهٔ الوهیت است یعنی ذات مع الصفات اِلَّا اللّٰه مگر ذات بحت
منزه عن الکل یعنی را بر از خود دور میباید داشت زیرا که در زمان خلوی دل از
اغیار مشهود سر جز ذات مقدس هیچ نیست و این نسبت مبتدیان خواجه
عبدالخالق قدس سره میسر است منهم من فهم بانکه و کردم اگر در ده کس است
و در همین معنی میفرمودند که مبتدیان طریقهٔ خواجه بهاء الدین را قدس سره در اول
قدم چاشنی از غیب هویت حاصل است و در معنی کریمه قُلِ اللّٰهُ ثُمَّ ذَرْهُمْ میفرمودند
که مراد آنست که بنفس ذات متوجه باشند نه بصفات و در معنی آیه یَا اَیُّهَا الَّذِیْنَ آمَنُوْا آمِنُوْا
میفرمودند که اشارت است بتکرار عقد یعنی ایمان که پیش این طائفه عبارت
از عقد قلب است بحق سبحانه حق تعالی امر کرده است که تکرار این عقد کنید یعنی سعی
نمائید و بدانید که این وصف از آن شما نیست و در معنی آیه کریمه فَمِنْهُمْ ظَالِمٌ
لِنَفْسِهٖ وَمِنْهُمْ مُّقْتَصِدٌ وَمِنْهُمْ سَابِقٌ بِالْخَیْرَاتِ میفرمودند شاید که فمنهم ظالم لنفسه اشارت
باشد بطائفه که بر نفس خود ظلم کرده باشند یعنی که از هرچه از مراد وی باشد از

لذات و شهوات ویرا محروم گردانیده اند و در جمیع احوال مخالفت ویرا لازم
داشته اند تا مستعد قبول صحبت گردد و نظر برین تحقیق این گروه از مقتصدان
در پیش باشند و مقتصدان از سابقان بالخیرات و در معنی آیة سَوَاءٌ عَلَيْهِمْ أَأَنْذَرْتَهُمْ
أَمْ لَمْ تُنْذِرْهُمْ لَا يُؤْمِنُونَ میفرمودند که شاید اشارت بطائفه باشد از بنی آدم که بر
مهیمن واقع اند که طائفه اند از ملائکه که ایشانرا از غایت استغراق در شهود ذاتی هیچ آگاهی نیست
بآنکه ذات غیر حق سبحانه موجود هست چون آن طائفه را از هیچ چیز آگاهی نباشد بضرورة بهیچ چیز
ایمان نداشته باشد لاجرم لَا يُؤْمِنُونَ در صفت آن بزرگواران آمد و در معنی آیة لِمَنِ الْمُلْكُ الْيَوْمَ
لِلّٰهِ الْوَاحِدِ الْقَهَّارِ میفرمودند شاید از ملک دل سالک خبر داده اند یعنی چون حق سبحانه بر دلی بقهاریت
تجلی کند و آن دل از غیر خود نشان نگذارد پس در آن دل صدای لمن الملک الیوم دراندازد
و چون در آن مملکت غیر خود نه بیند هم خود جواب گوید که لِلّٰهِ الْوَاحِدِ الْقَهَّارِ صدای
سُبْحَانِي مَا أَعْظَمَ شَانِي وَ أَنَا الْحَقُّ وَ هَلْ فِي الدَّارَيْنِ غَيْرِي و امثال آن از آن مقام است
و در معنی آیة يَا أَيُّهَا النَّاسُ أَنْتُمُ الْفُقَرَاءُ إِلَى اللّٰهِ میفرمودند که آدمیان محتاج
حق اند سبحانه و چون حق تعالی العلم قدیم خود میدانست که آدمی بحسب مقتضای
بشریت بنان و آب و اسباب دنیوی محتاج خواهد بود لاجرم جمال قیومیت خود را
از مظاهر اشیا ظاهر گردانید تا آدمی بهر چه محتاج شود فی الحقیقة محتاج بحق باشد
سبحانه از وجه قیومیت وی تعالی شانه و روزی بعضی از حاضران مجلس را سیاست و
ملامت میکردند و سخنان میفرمودند در آن اثنا فرمودند بر در کوچها بگردید کاری کنید
که کسی از شما نفعی گیرد بهر وجهیکه توانید خود را گم کنید سعی نمایند که شهود احدیت
در کثرت حاصل شود بعضی معنی إِنَّا أَعْطَيْنَاكَ الْكَوْثَرَ را چنین تفسیر کرده اند که دادیم ترا

کو تر یعنی شہود واحدیت در کثرت و در معنی آیۃ کُلَّ یَوْمٍ ھُوَ فِیْ شَاْنٍ سخنان میفرمودند و در آن اثنا بتقریب گفتند کہ لِبقای بعد الفنا می راد و معنی ست یکی آنکہ بعد از آنکہ سالک متحقق شد بشہود ذات و در آن رسوخ تمام یافت و استغراق و غیبت بشعور و حضور باز گشت مظہر تجلیات اسماء فعلی میشود و آثار اسمائے کونی را در خود باز میابد و میان ہر یک از آن اسماء امتیاز میکند و از ہر اسمے حظی خاص فرا میگیرد و معنی دیگر آنکہ در ہر آنی و جزی لا یتجزے از اجزای زمان در خود اثرے از آثار اسمائے ذاتیہ کہ آنرا در خارج مظاہر نمی باشد یا زمی یابد و آنا فانا آثار متنوعہ متفاوتہ را در باطن خود در می یابد و بہ اعتبار اختلاف آثار امتیاز میکند میان ہر یکے در اقصر زمانی از ازمنہ و این نہایت نادر و عالی ست و اکمل افراد انسانیہ را از ارباب ولایت خاصہ اینمعنی بر سبیل ندرت حاصل شود آیۃ کُلَّ یَوْمٍ ھُوَ فِیْ شَاْنٍ مبین اینمعنی ست ؎ ہر دم ازین باغ بری میرسد ✿ تازہ تر از تازہ تری میرسد ✿ اما آنچہ در معانی بعضی احادیث میگفتند در ضمن ہشت رشحہ ایراد مییابد رشحہ در معنی حدیث اَلْقَنَاعَۃُ کَنْزٌ لَا یَفْنٰی میفرمودند کہ قناعت نزد ما آنست کہ چون کسی نان جو نایخیتہ یابد آرزوی نان جو پخیتہ نکند آنرا نیز آن قدر خورد کہ دست و پای جنبد از برائے نماز کردن و میفرمودند بر وجہی میباید کہ ہمیشہ میسر شود و در خوردن و پوشیدن قناعت باید کرد بچیزی کہ از آن پایہ تر نباشد پس دست مبارک خود را کشادند و فرمودند ہر گاہ کسی گرسنہ شود و یک روے دست کرنج یا آرد وی را کفایت ست ہر کہ چنین کرد بیاسود و میفرمودند اگر کسے در بیابانی افتد مثلا کہ در آن آب نبود و نہ آبادانی و از ہیچ ممر امید طعام نباشد و یرا برای طعام ہیچ دغدغہ نباشد

در باطن وی نیز هیچ تضرع نبود میتوان گفت که امروز قناعت بحقیقت حاصل
شده است و در خبر است که میفرمودند که اَلتَّکَبُّرُ مَعَ الْمُتَکَبِّرِ صَدَقَةٌ تکبر دو نوع است مذموم
و محمود تکبر مذموم تعظیم است بر خلق خدای و بچشم حقارت در ایشان نگریستن و خود را
از ایشان زیاده دیدن و تکبر محمود عدم التفات است بما دون حق سبحانه و تعظیم
بر غیر حق سبحانه بامعنی که هرچه غیر حق است سبحانه در نظر وی حقیر و بیمقدار شود و
علاقه التفات وی ازان منقطع گردد و این تکبر اصل است و موصل بمرتبه فنا و
میفرمودند که در حدیث وارد شده که شَیَّبَتْنِیْ سُوْرَةُ هُوْدٍ دِنیا بر آنست که در سوره هود
امر باستقامت واقع است کما قال سبحانه فَاسْتَقِمْ کَمَا اُمِرْتَ و استقامت امریست
بغایت صعب زیرا که استقامت استقرار است در حد وسط در مجموع افعال و اقوال
و اخلاق و احوال بر وجهیکه تجاوز از انچه ضروریست در مجموع افعال صادر نشود
و از طرفین افراط و تفریط مصئون و محفوظ باشد ازینجاست که گفته اند کار
استقامت دارد و ظهور کرامات و خوارق عادات را اعتباری نیست و در معنی
حدیث اَلْیَوْمَ تُسَدُّ کُلُّ فُرْجَةٍ الحدیث میفرمودند مسجدی که حضرت علیه السلام نماز
میگذاردند چندین در داشت آنحضرت صلی الله علیه وسلم در مرض اخیر فرمودند
تا اکثر درها را ببستند و آن در که بر خانه صدیق اکبر رض بود باز گذاشتند پس فرمودند
اَلْیَوْمَ تُسَدُّ کُلُّ فُرْجَةٍ اِلَّا فُرْجَةَ اَبِیْ بَکْرٍ یعنی امروز بسته باشد همه شگافها الا انشگاف ابی بکر ارباب
تحقیق درینباب سخنی دارند و آن آنست که حضرت صدیق را رضی الله عنه کمال نسبت حبی بحضرت رسول
علیه السلام بود آنحضرت درین حدیث اشارت بامعنی کردند که همه نسبتها و طریقها در جنب نسبت حبی مسدود است
و آنچه موصل بمقصود است حبی است بصاحب دولتی که اعتقاد و وابستگی را لائق باشد

در طریقهٔ بزرگان قدس سرهم که بحضرت صدیق اکبر منسوب است حیثیت این
نسبت جذبی است و طریق این عزیزان محافظت نگاهداشت این نسبت حقیقی است
وقتی دیگر در بیان تحصیل این نسبت جذبی این ابیات خواندند بیت همین دریچه
سوی یوسف باز کن شد در نگارستان مصر آغاز کن شد عشقبازی آن دریچه کرد نیست
کز جمال دوست دیده ها روشن است شد و میفرمودند که بعضی از کبرای طریقت
قدس سرهم در معنی حدیث لی مع الله وقت گفته است ای وقت مستمر شامل لجمیع
اوقاته یعنی مر حضرت نبی را صلی الله علیه وسلم بحق سبحانه ارتباطی و اتصالی حاصل
بود بر سبیل دوام که در آن هیچ چیز گنجایی نداشت اما در قوت مدرکه که مسمی بالقلب است
همه چیز را گنجایی بود از مصالح دنیا و محاربهٔ اعدا و معاشرت ازواج طاهرات و
غیر آن و بعضی گفته اند لی مع الله وقت ای وقت عزیز نادر و میفرمودند که حضرت
خواجه علاء الدین غجدوانی قدس سره میل بقول ثانی میکردند و میگفتند که کاملان را
بر سبیل ندرت این حال واقع میشود و میفرمودند که در حدیث شب معراج واقع است
که چون جبرئیل از همراهی حضرت رسول صلی الله علیه وسلم باز ماند فرمود که لو دنوت
انملة لاحترقت اهل تحقیق در معانی آن گفته اند اگر نزدیک روم بقدر سر انگشتی از
مقام خود که شهود ذات مع الصفات است هر آینه که میسوزم یعنی نمی مانم یعنی چیز دیگر
میشوم و در معنی حدیث ادبنی ربی فاحسن تادیبی فرمودند ای بان اعطانی
المحبة الجامعة لجمیع خصائص النعوت المرضیة و الخصال الحمیدة التی تقتضی لما یلائم
حضرة المحبوب در سطوت سلطنت محبت که قطب دائرهٔ توحید است چه چیز باشد
از آنچه ملائم و مرضی حضرت محبوب نیست که مقهور و مرتفع نگردد چه چیز ماند از خصال

حمیدہ و اخلاق مرضیہ کہ حاصل نشود بعد از حصول صحبت محب بنا بر جمیع دقائق
مرادات حضرت محبوب مطلع شدہ خود را جز در مرضی و ملایمات حضرت محبوب
صرف نمیکند بیت اوستاد لو عشق ہست چو آنجا رسی شد او خود بزبان حال گوید
کہ چہ کن شد و میفرمودند کہ حضرت امیر المومنین علی کرم اللہ وجہہ فرمودہ اند لو کشف
الغطاء لما ازددت یقینا معنی کہ ملائم استعمال حرف لو است کہ آن کلمہ ایست کہ
معنی آن امتناع ثانی ہست از برای امتناع اول ہیچکس را انجا طرز سیدہ و آن
آنست کہ یقین ہمیشہ در تزاید ہست زیرا کہ کشف غطا ہرگز ممکن نیست و این نزد
ارباب تحقیق مقرر شدہ است کہ ذات من حیث ہی ہی ہرگز ظاہر نشود دیگر
از پردہ صفات چون آن حقیقت ہمیشہ در حجاب تکون و استتار باشد کشف
غطا ہرگز ممکن نباشد پس یقین لایزال در تزاید باشد اما انچہ در معنی بعضی از کلمات
او بیان میگفتند ہم در ضمن شمہ ای از معانی ثبت افتاد میباید نشید در معنی آن سخن کہ اصحبوا مع اللہ
فان لم تطیقوا فاصحبوا مع من یصحب مع اللہ میفرمودند کہ مراد صحبت اینجا حضور
و آگاہی ہست کہ لازم صحبت ہست زیرا کہ مصاحبین را لازم ہست کہ بیکدیگر
حاضر و آگاہ باشند چنین وارد شدہ است در توجہ ایجادی بہ نسبت الینا کہ
خلقتہ بیدی ای بالاوصاف المتقابلۃ یعنی از جمیع اوصاف در وجزوی ہست
و از جملہ اوصاف ہست حضور حضور ذاتی چہ حق سبحانہ ازلا و ابدا بذات خود
حاضر ست پس انچہ ظاہر ہست از حضور و آگاہی در افراد انسانیہ از ایشان نیست
بلکہ پر تو ایست از آفتاب حضور ذاتی کہ بر دیوار مظاہر تافتہ و آنرا منور گردانیدہ
کمال آدمی جز در آن نیست کہ تحقیق حال خود کردہ اند انچہ کہ او را حاصل است

از حضور وغیره از آن او نیست بلکہ از آن حق است سبحانہ و ویرا در آن ہیچ
حق نیست انچہ پیر ہری قدس سرہ فرموده است کہ التحقیق تخلیص الخصوص یک
اشارت بر ہمین معنی است رشحہ در معنی این سخن کہ بعضے محققان فرموده اند کہ لو اقبل
صدیق الی اللہ الف الف سنۃ ثم اعرض عنہ لحظۃ فان ما فاتہ اکثر مما نالہ می فرمودند
کہ تحقیق این سخن آنست کہ این طائفہ بزرگوار بمقامی می رسند کہ در ہر یک نفس
کسب کمالات ما تقدم میکنند و حکایتی مشہور است کہ بعضے ازین طائفہ را پیش خلیفہ
غمازی کردند و گفتند کہ ایشان زندیقند و خلق را اضلال میکنند اگر فرمان شود کہ
ایشان را بقتل رسانند و این مذہب متلاشی شود و اجر عظیم است کہ بر آن
مترتب خواہد شد و چون ایشان را بدار الخلافت حاضر گردانیدند خلیفہ بقتل
ایشان فرمان داد سیاف خواست کہ یکی از ایشان را بکشد دیگرے پیش آمد و
درخواست کرد کہ اول مرا بکشد سیاف قصد وے کرد آن دیگری پیش آمد و این
درخواست نمود سیاف متحیر فرو ماند گفت شما عجب کسانید کہ بقتل خود چنین
مشتاقید کہ بر یکدیگر سبقت می‌نمائید گفتند ما اہل ایثاریم و بمقامے
رسیده ایم کہ در ہر نفسی کسب کمالات سابقہ کنیم پس ہر یک حیات خود را ایثار آن
دیگری می‌نمائیم تا بدین مقدار فرصت یاران دیگر نفسی چند بر آرند و کسب کمالات
کنند این سخن بخلیفہ رسید متنبہ شد و تحقیق حال ایشان فرمودند و بعد از اطلاع
بر کمالات ایشان گفت اگر این طائفہ زندیق اند پس در عالم صدیق نیست آنگاہ
ایشان را عذر خواہی کرد و با عزاز تمام باز گردانید حضرت ایشان می‌فرمودند
کہ این را تمثیلی است و آن آنست کہ شخصے صد دینار سرمایہ دارد و بآن تجارت

میکند مدتی سعی کرد تا صد ہزار دینار شد درین زمان آنچہ حاصل اوست از سرمایہ صد ہزار دینار و سود تجارت ہر آئینہ بیشتر است از آنچہ حاصل او بودہ در زمان پیشتر از صد ہزار دینار پس اگر وی درین زمان از کسب تجارت باز ایستد مافات او زیادہ خواہد بود از ما نال او میفرمودند آنچہ اکابر گفتہ اند کہ مَنْ غُمِّضَ عَیْنَہٗ عَنِ اللّٰہِ طَرْفَۃَ عَیْنٍ لَمْ یَہْتَدِ طُوْلَ عُمْرِہٖ یعنی وی آنست کہ دیگر تدارک زمان فوت شدہ نہ تواند شد رشحہ و میفرمودند در معنی آن سخن کہ عرفا گفتہ اند کہ اَرْبَابُ الْاَحْوَالِ مُبَرَّؤُنَ عَنِ الْاَحْوَالِ یعنی استغراق و استہلاک نیز موجب ترقی نیست زیرا کہ تحقیق پیوستہ است و معلوم شدہ کہ ترقی باز بستہ بدوام عمل است و زمان استغراق و استہلاک بحقیقت زمان باز ماندن از عمل است بالکہ استغراق و استہلاک از احکام آن موطن است کہ بطریق استعجال درین موطن ظاہر شدہ است اگر در موطن دنیا ظاہر نشدی در موطن عقبی بطریق اکمل ظاہر شدی پس بنا برین تحقیق است کہ ارباب احوال تبرا کردہ اند از احوال رشحہ میفرمودند کہ حضرت خواجہ محمد پارسا قدس سرہٗ نوشتہ اند کہ حَقِیْقَۃُ الذِّکْرِ عِبَارَۃٌ عَنْ تَجَلِّیْہِ سُبْحَانَہٗ لِذَاتِہٖ بِذَاتِہٖ فِیْ عَیْنِ الْعَبْدِ مِنْ حَیْثُ اِسْمِ الْمُتَکَلِّمِ و فرمودند این مقام بی آنکہ مدتہا طالب ذکر گوید تا دل او را دوام آگاہی حاصل شود میسر نیست بعد ازان اگر حملہ دیگر بیارد و این نسبت را از خود سلب کند عنایتی است از حق سبحانہ تعالیٰ پس این بیت خواندند بیت یک حملہ مردانہ مستانہ بکردیم ما از علم گذشتیم بمعلوم رسیدیم ما رشحہ و در معنی این سخن کہ بعضی اکابر گفتہ اند سُبْحَانَ مَنْ لَمْ یَجْعَلْ لِلْخَلْقِ سَبِیْلًا اِلَّا بِالْعَجْزِ عَنْ مَعْرِفَتِہٖ میفرمودند کہ عجز معرفت نسبت کہ معلوم گردد کہ لَا یَعْرِفُ اللّٰہَ اِلَّا اللّٰہُ یعنی معرفت مقتضای ترکیب انسانی نیست

آنچه در ترکیب انسانی ظاهرست از معرفت از آن انسان نیست بلکه انسان آئینه شده است
که در وی صورت معرفت حق سبحانه عکس انداخته است انچنین عجز بهی منافی معرفت حضرت
انسان نیست چنانچه بعضے گمان برده اند که عجز از معرفت جهل ست واین باطل ست
رشحه و میفرمودند که شیخ ابوبکر واسطی قدس سرہ گفته است اِن کُنتَ فَاِنَّمَا بِغَیرِکَ
فَاَنتَ فَاِن بِلَا جَمعٍ وَلَا تَفرِقَۃٍ جمع اینجا کنایت از دید توفیق در عمل وتفرقه عبارت
از اداء وظائف عبودیت بوصف خود میفرمودند هر که مضمون این سخن را دریافت
وذوقاً مدرک او شد خلاص یافت واز تفرقه اعتبار باز رست رشحه و میفرمودند
که اکابر در معنی جمع و جمع الجمع چنین گفته اند الجَمعُ مَالَہٗ عَلَیہِ وَمَا لَکَ عَنَایَاتٌ و جَمعُ الجَمعِ
تَجمَعُ مَالَہٗ وَمَا لَکَ عَنَایَاتُکَ و میفرمودند مبین مرتبه جمع الجمع است این بیت که حضرت
مولوی قدس سرہ در مثنوی فرموده بیت ما کییم اندر جهان پیچ پیچ ؎
چون الف او خود ندارد هیچ هیچ ؎ رشحه و میفرمودند که اهل ارادت بغایت کم اند
باین تقریب گفتند که شیخی چنین یکے از اکابر گفته فرستاد که اگر مریدی صادق نشان
دارید برای ما بفرستید آن بزرگ در جواب گفته فرستاد که اینجا مرید کمترست اما هر چند
شیخ میخواهید برای شما بفرستم و میفرمودند که مولانا رکن الدین خوافی میگفت
که من از هیچکار خود امیدوار نیستم الا از یک کار که بغایت امیدوارم و آن آنست
که روزی در صحرای خدمت شیخ زین الدین کلال که از مشائخ بزرگ شیراز بود
بطهارت مشغول بود ومن کلوخ استنجای ایشان را بر رخساره خود بسودم تا بدان استنجا
کردند وهم از وی نقل کردند که میگفت اگر صورت درویشی را بر دیوارے نقش کنند
ادب پای آن دیوار بادب میباید گذشت و میفرمودند که چون شبلی را ارادت

این طریق پیدا شد و پیرو وی در آن وقت عالم و اسطه بود بر دست محمد خبیر که از مشایخ وقت بود انابت آورد و توبه کرد محمد خبیر وی را پیش جنید فرستاد و صاحب کشف المحجوب گفته است که این فرستادن نه ازان جهت بود که وی از تربیت شبلی عاجز بود لیکن ادب جنید نگاه داشت و شبلی نیز از خویشان جنید بود و جنید هفت سال وی را کسب فرمود و گفت وجه آنرا بر دستطالم که در ایام حکومت از تو صادر شده باز بیده و بعد ازان هفت سال دیگر وی را بخدمت خلا جا و طهارتخانه باز داشت تا کلوخ استنجا و آب طهارت اصحاب مهیا میساخت و بعد از چهارده سال وی را طریقه گفت و بریاضت امر فرمود و میفرمودند که سهیل ابن عبدالله تستری مدتی مدید ریاضت شاقه کشید و بدوام ذکر اشتغال نمود بمرتبه که روزی خون از دماغ او روان شد هر قطره که برزمین چکید نقش الله برآمد بعد ازان که اینچنین مشغولیها کرده بود پیری او را بیاد داشت فرمود و کرة از حضرة ایشان استماع افتاد که میفرمودند که سخن خواجه عبدالخالق است که در شیخی را بند و یاری را کشای در خلوت را بند در صحبت را کشای و در کرة دوم این ابیات از مثنوی خواند ند بیت حرفة آموزی طریقش فعلی است ؛ علم آموزی طریقش قولی است ؛ فقر خواهی آن بصحبت قائم است ؛ نی زبانت کار می آید نه دست ؛ رشحه و میفرمودند که بعضی اکابر دین گفته اند بعد نماز دیگر ساعتی است باید که در آن ساعت به بهترین اعمال مشغول باید شد بعضی گفته اند بهترین اعمال آنست که دران ساعت محاسبه است و محاسبه آنست که اوقات ساعت شب و روز را حساب کند که چند ازان بطاعت صرف شده است و چند بمعصیت انچه بطاعت گذشته بر آن شکر گویند و انچه بمعصیت گذشته است

بران استغفار کنند بعضی دیگر گفته اند بهترین اعمال آنست که خود را بصحبت کسے رسانند که در صحبت وی از هرچه غیر حق است ملول شوند و بجناب حق سبحانه مایل و منجذب اهل تحقیق گفته اند بهترین اعمال آنست که بواسطه استعمال آن از غیر حق سبحانه ملول شوند و بحق سبحانه مائل رشحه و در معنی که از صحبت اجنبی فتور نسبت میشود فرمودند که روزی فتوری بوقت شیخ ابویزید قدس سره راه یافت فرمودند بجوئید که در مجلس بیگانه پیدا شده است که این فتور نسبت ولیست بعد از جستجو بلیغ گفتند بیگانه نیست فرمودند که در عصای خانه طلبید عصای بیگانه یافتند دور انداختند فی الحال واجد وقت خود شدند و آن تفرقه بجمعیت مبدل گشت و فرمودند که خواجه احمد یسوی را روزی در نسبت فتوری شده است فرمودند که بیگانه درین صحبت است بواسطهٔ وے سر رشته نسبت گم شده است بعد از تفحص بسیار در صف کفش بیگانه یافتند بیرون انگندند فی الحال جمعیت و صفای وقت رو نمود و آن تفرقه و کدورت مرتفع شد بعضی مخادیم فرموده اند که یکے از اصحاب جامه بیگانه پوشیده بود در سحر که وقت انعقاد صحبت بود بمجلس حضرت ایشان درآمده بود بعد از لحظه آنحضرت فرمودند که درین مجلس بوی بیگانه می یابم پس آن عزیز را گفتند که این بوی از تو می آید مگر لباس بیگانه پوشیدهٔ آن عزیز برخاست و از مجلس بیرون رفت و آن جامه را از بر کشید و دور انداخت و باز آمد رشحه د میفرمودند که تاثیر جمادات از اعمال و اخلاق مردم پیش ارباب تحقیق امری مقرر است حضرت شیخ محی الدین بن عربی قدس سره درین باب تحقیقات بسیار دارند و آن تاثیر جمادات تا غایتی است که اگر شخصے افضل عبادات را که نماز است در موضعے

اد اکنند کہ آن موضع از اعمال اخلاق ناپسندیدہ جماعتی متاثر شدہ باشد بہا وجمال این عمل را برابر آن عمل مزد وری نیست کہ در موضع اد اکند کہ متاثر از جمعیت ارباب جمعیت شدہ باشد ازینجاست کہ دو رکعت نماز در حرم مکہ برابرست با ہفتاد رکعت در غیر آن و میفرمودند کہ طالب این نسبت را عمل کردن باین رباعی حضرت عزیزان از لوازم است بیت باہر کہ نشستی و نشد جمع دلت ۔ وز تو نرمید زحمت آب و گلت ۔ از صحبت وی اگر تبرا نکنی ۔ ہرگز نکند روح عزیزان بحلت ۔ و میفرمودند کہ شیخ ابو طالب مکی قدس سرہ فرمودہ اند کہ جہدی کن کہ ترا ہیچ بایستی غیر حق سبحانہ نباشد چون چنین شدی کار تو تمام شد دیگر آنکہ ظاہر نشود از احوال و مواجید و کرامات غم نیست رشحہ و میفرمودند کہ توحید درین روزگار آن شدہ است کہ مردم ببازار میروند و در پسران سادہ رو می نگرند کہ ما مشاہدہ حسن و جمال حق میکنیم نعوذ باللہ ازین مشاہدہ پس فرمودند کہ حضرت سید قاسم قدس سرہ بدین ولایت آمدہ بودند جمعی از مریدان ایشان در بازارہا میگشتند و پسران امرد پیدا میکردند و با ایشان تعلق می ورزیدند و میگفتند ما در صور جمیلہ مشاہدہ جمال حق میکنیم گاہی حضرت سید میفرمودند کہ این خوکان من کجا رفتند ازین سخن چنان معلوم شد کہ آن طائفہ در نظر بصیرت ایشان بصورت خوک مے نمودند رشحہ و میفرمودند کہ مشائخ طریقت قدس سرہ در اصطلاحات خود لفظ شاہد مفتون ومفتون با شاہد آوردہ اند بعضی معنی آنرا ظاہر نشو خی گفتہ اند کہ مراد از شاہد بشاہد صوری است واز مفتون با شاہد آن طائفہ را کہ از نظر عشق و محبت نسبت بمظاہر جمیلہ نگاہ میدارند پس فرمودند کہ این نسبتی است بغایت مذموم و خطیئہ نفس را در آن

(حاشیہ:) ...

مدخل ست یکی از اکابر فرموده است که گرفتم نفس را در مشاهدهٔ شاهد صورت هیچ دخلی و
خطی نماند آخر حظ روحانی خود باقی ست و آنرا انکار نمیتوان کرد همچنانکه سالک را
از لذات نفسانی که حجب ظلمانی ست گذشتن واجب ست از حظوظ روحانی که حجب
روحانی ست هم گذشتن لازم ست رشحه و میفرمودند که اکابر طریقت گفته اند هر مذمت
و دشنام که از کسی بتو واقع شود باید که بحقیقت دانی که تو آنی اگر ترا سگ و خوک
و امثال آن گویند یقین کنی که در تو از آن صفات حصه است چرا که آدمی نسخهٔ جامعه است
همچنانکه صفات ملکی دارد از صفات سبعی و بهیمی نیز خالی نیست یکی از اکابر پیش
جنید قدس سره نشسته بود شبلی در آمد آن بزرگ وی را پیش جنید بسیار ستائش
کرد بعد از آنکه سخن وی تمام شد جنید فرمود که اینهمه تعریف آن خوک را کردی
آن بزرگ بغایت منفعل شد که بواسطه تعریف وی شیخ شبلی را خوک خواندا ما در ظاهر
و باطن شبلی از آن سخن هیچگونه اثر کراهیت پیدا نشد و هیچ تغیری راه نیافت
رشحه میفرمودند درویشی آنست که پیر هری قدس سره فرموده است که خاکی بیخته
و آبی بر آن ریخته نه پشت پا را از آن گردی و نه کف پا را دردی و خلاصهٔ درویشی
آنست که از همه کس بار کشد و بر هیچکس بار ننهد نه بحسب صورت نه بحسب معنی و میفرمودند
که بر بلاهای حق سبحانه تعالیٰ صابر بلک شاکر میباید بود زیرا که حق سبحانه تعالیٰ را بلاهای صعب تر
از یکدگر بسیار است پس فرمودند که خدمت نظام الدین قدس سره می گفتند
که دو برادر توامان بودند که بیک شکم آمده بودند و پشت ایشان بر یکدگر چسپیده بود
چون بزرگ شدند دائم زبان بشکر الهی جاری داشتند کسی از ایشان پرسید که
با وجود چنین بلای که بر شما واقع ست چه جای شکر گذاریست ایشان گفتند که ما

میدانیم که حق تعالی را بلاهای ازین صعب تر بسیار است برین بلا شکر گوییم مبادا که بلای عظیم تر ازین مبتلا شویم ناگاه یکی از ایشان بمرد آن دیگری گفت اینک بلای صعب تر پیدا شد اگر این مرده اکنون از من قطع میکنند من بسر می برم و اگر مرا مرده کشی میباید کرد تا وقتیکه بدن وی فرسوده شود و ریزد و میفرمودند که شیخ ابو یزید گفته است که سی سال است که با حق سخن گفتم و از حق سخن شنیدم و خلق پنداشتند که با ایشان میگویم و از ایشان می شنوم معنی این سخن آنست که آنچه از مظهر ظاهر است نه از مظهر است و میفرمودند که حضرت خواجه بهاؤ الدین قدس سرہ فرموده اند که من دو کس دیده ام در مکه مبارک که یکی بغایت بلند همت و دیگری پست همت پست همت آن بود که در طواف دیدم شخصی را که دست در حلقه در خانه زده بود در چنان جای شریف و چنان وقتی عزیز از حق سبحانه چیزی میخواست و بلند همت آنکه در بازار منا جوانی دیدم پنجاه هزار دینار کما بیش سودا خرید فروخت میکرد که دران فرصت یک لحظه دلش از غیر حق سبحانه غافل نشد از غیرت آن جوان خون از درون من بر آمد و میفرمودند که ابو یزید قدس سرہ در راهی میرفت سگی ترشده پیش وی آمد وی دامن در چید سگ بزبان فصیح با وی بسخن آمد و گفت اگر دامن تو بر من خوردے به آبی پاک میشدی اما این دامن که از من در چیدی و خود را پاک تر از من دیدی بکدام آب شسته خواهد شد رشحه و شخصی در مجلس حضرت ایشان چون اهل مراقبه گردن کج کرده بود و خود را مراقب و مشغول فرا می نمود ایشان با وی تند شده فرمودند که شخصی در صحبت مولانا نظام الدین سر پیش انداخته بود فرمودند سر بالا کن که می بینیم از تو دودی بر آید ترا به مراقبه چه نسبت است سالها ترا کلوخ استنجا میبایست تا

میباید ساخت و نجاست از بیرزباد در میباید انداخت تا شایسته آن شوی که ازین طریقه
با توسخنی توان گفت مراقبه خود هنوز کجاست رشحه وقتیکه حضرت ایشان فقیری را
اجازت مراقبت بچیز آسان میدادند فرمودند که من چون از خدمت خواجه علاؤالدین
غجدوانی جدا شدم گفتند با خود قرار ده که تا فلان موضع از نسبت خود غافل نشوم
چون آنجا رسی باز موضع دیگر را نشان ده و تا آنجا خود را بر نسبت راست گیر
ها همچنین موضع بموضع و منزل بمنزل ورزش این نسبت بکن تا وقتی که ملکه حاصل شود
و میفرمودند که از سید الطایفه جنید قدس سره منقول است که میفرمودند مرید صادق
آنست که مدت قریب به بیست سال کاتب شمال چیزی بروی ننویسد معنی این سخن
نه آنست که مرید معصومی بود که درین مدت هیچگونه جرمیه ظاهر نشود بلکه باین معنی
است که پیش از آنکه کاتب شمال چیزی نویسد بتدارک آن مشغول شود و آنرا از خود
دفع کند بوجهی از وجوه و میفرمودند که حضرت خواجه عبد الخالق غجدوانی قدس سره
فرموده که گرانی از خلق میباید داشت و این نمیشود الا بکسب حلال دست
بکار و دل بیار در طریق خواجگان امری مقرر است و میفرمودند که خواجه محمد علی
ترمذی فرموده اند که زندگی دل را درجات است زندگی دل حاصل نمیشود چند
باقتصاد و اقتصاد دوام ذکر است در نوم و یقظه ذاکر در نوم آنست که در خواب بیند
که ذکر میکند این ذکر را که در خواب گویند حضرت شیخ محی الدین عربی و بعضی دیگر
از مشائخ طریقه موجب ترقی نمیگویند چرا که ترقی منوط بعمل است که ناشی از علم باشد
و آنچه که در خواب دیده میشود که بذکر مشغول است نه ازین قبیل است رشحه
و میفرمودند که حضرت خواجه محمد پارسا فرموده اند که مداومت بر ذکر بجایی میرسد که

حقیقت ذکر با جوهر دل یکی میشود معنی این سخن تواند بود که آن باشد که چون حقیقت ذکر امری ست منزه از حرف و صوت و جوهر دل که عبارت ست از لطیفه مدرکه وی نیز منزه است از شایبه کیف وکم پس بواسطه کمال شغل این لطیفه باین امر منزه از حرف و صوت میان ایشان اتحادی شود و وصف یکی و یگانگی روی نماید دران و آن ذاکر بواسطه استیلای مذکور بهیچ تفرقه تمیز نتواند کرد میان دل و حقیقت ذکر چه دل او را به مذکور ارتباط بر وجهی شود که غیر مذکور را در اندیشه او گنجایی ندارد و میفرمودند که روزی بمجلس مولانا نظام الدین خاموش رفتم و ایشان با جمعی از موالی مباحثه علمی در میان داشتند و من خاموش بودم تا فارغ شدند مولانا روی بفقیر کردند فرمودند سکوت و آرام به باحضور و کلام باز فرمودند بنیم اگر آن مرد از قید هستی خود باز رسته ست هرچه کند مانع نیست و اگر بخود گرفتار است هرچه کند بروی تاوان ست حضرت ایشان فرمودند که ما از خدمت مولانا نظام الدین سخنی بهتر ازین نشنیدم رشحه میفرمودند که خدمت مولانا نظام الدین میگفتند که شریعت و حقیقت و طریقت را در همه چیز بیان میتوان کرد مثلاً دروغ گفتن که نهی به نسبت آن واقع ست اگر کسی آنرا بسعی مجاهده بر طریق استقامت باشد از زبان دور گرداند که باختیار و بی اختیار از زبان صادر نشود و این شریعت ست لیکن با وجود این میتواند بود که در باطن داعیه دروغ گفتن باقی باشد سعی و مجاهده در آنکه از باطن داعیه دروغ گفتن دور شود این طریقت ست و چنان شدن که باختیار و بی اختیار از و دروغ گفتن نیاید نه از دل و نه از زبان این حقیقت ست حضرت ایشان این سخن را از خدمت مولانا بسیار نقل میکردند و استحسان میفرمودند و میفرمودند که حضرت خواجه بهاؤ الدین قدس سره فرموده اند که در بدایت جذبه مرا گفتند در این راه

چون نمی آئی گفتم باین شرط که هرچه میگویم و میخواهم آن شود خطاب رسید هرچه که ما
میگوئیم و خواهیم آن میشود گفتم من طاقت این ندارم مدت پانزده شبانه روز مرا همین
گذاشتند احوال من خراب شد و تمام خشک شدم چون بسرحد نا امیدی رسیدم خطاب
رسید که حالا هرچه تو میخواهی همچنان باش گو که حضرت ایشان فرمودند که در مقامات
حضرت خواجه تا این قدر نوشته اما حضرت مولانا یعقوب چرخی از حضرت خواجه نقل کردند
که چون خطاب رسید که حالا هرچه تو میخواهی همچنان باش گو که من اختیار طریقه
کرده ام البته موصل باشد روزی حضرت ایشان با جمعی از اصحاب تند شده فرمودند
که شمارا ازین طریق نمیتواند کشید این طریق نهایت دقیق است از مراد خود گذشتن
و بمراد دیگری ایستادن کاری بس بزرگ است از شما این کار نمی آید اگر میگوئیم
که حالا روید و خوک بانی کنید و بت پرستید فی الحال رقم کفر بر من میکشید این کار
نه کار شماست شما کجا و این طریق کجا فرمودند در مهمانخانه حضرت خواجه بهاؤالدین
دو کس از موالی در خدمت ایشان میبودند بحث ایمان میکردند قیل وقال ایشان
دور دراز کشید حضرت خواجه آن گفتگو را می شنیدند آخر هر دو عزیز آمدند با آنها فرمودند
که اگر صحبت مرا میخواهید شمارا از ایمان میباید گذشت ایشان نهایت مضطرب
شدند مدتی در آن اضطراب میبودند تا آخر معنی آن سخن برایشان ظاهر شد رشحه
روزی حضرت ایشان یکی را مخاطب ساخته فرمودند که اگر در صحبت بهاؤالدین قدس سره
ترا نسبتی حاصل شده باشد بعد ازان بصحبت بزرگی دیگر افتی و از وی همان نسبت
را باز یابی چه سکنی خواجه بهاؤالدین را میگذاری یا نمیگذاری پس فرمودند که از
هر جای دیگر که آن نسبت را باز یابی باید که آنرا هم از بهاؤالدین دانی و فرمودند که

یکی از مریدان قطب الدین حیدر بخانقاه شیخ شهاب الدین سهروردی افتاد
بغایت گرسنه بود روی بجانب ده پیر خود کرد و گفت شیئاً لله قطب الدین حیدر
شیخ شهاب الدین از حال وی آگاه شد خادم را گفت تا طعامی پیش وی برد
چون درویش از طعام فارغ شد باز روی بجانب ده پیر خود کرد و گفت شیئاً لله
قطب الدین حیدر که بار اهیچ جا فرو نگذاشتی چون خادم نزد شیخ رفت از وے
پرسیدند که چون یافتی آن درویش را گفت سهل کسی ست که طعام شما میخورد و شکر
قطب الدین حیدر میکند شیخ فرمودند که مریدی از وی باید آموخت هر جا که فائده
بیابد از برکت شیخ خود بیابد چه بظاهر و چه بباطن باین تقریب میفرمودند چون
مریدی صادق شیخی اکمل که از شیخ خود بیابد دیرا جائز ست که از کامل دیگر تکمیل
چونند و فرمودند که شیخ ابو عثمان حیری قدس سره گفته است که مرا از مبادی حال
در خاطر میبود که از مواجید و اذواق این طائفه بهره مند شوم اتفاقاً مجلس وعظ شیخ
یحیی ابن معاذ رازی رسیدم دل من آنجا آرمید ملازم وی شدم بعد از ان صحبت
شاه شجاع کرمانی افتادم چون پیش وی در آمدم مرا از مجلس خود بیرون کردند
و فرمودند که وی رجا پرورده است از وی کاری نمی آید با خود گفتم سر من است
و این آستانه بعد از مدتی مرا بصحبت خود راه داد چندگاه در ملازمت وی بودم درین اثنا ویرا عزیمت
زیارت شیخ ابو حفص حداد قدس سره شد من نیز در ملازمت وی رفتم چون بصحبت شیخ ابو حفص افتادم مرا اهتمام
از من سبود ندا ما بشاه شجاع نمیتوانستم گفت که اینجا میباشم چون وقت رفتن شد شیخ ابو حفص شاه را
گفتند ما را این جوان چیزی خوش ست ویرا اینجا گذارید مرا گذاشت و رفت کار من در صحبت
و خدمت شیخ ابو حفص تمام شد و میفرمودند که یکی از اکابر دین بدر مسجد رسید شیطان را دید

که با سراسیمه از آن مسجد بیرون دوید آن بزرگ نظر کرد مردی دید که در مسجد نماز میگذارد و مردی دیگر نزدیک وی
تکیه کرده در خواب است از وی پرسید که ای ملعون درین مسجد چه کار آمدی گفت میخواستم که بوسوسه نماز این
بر این مصلی فاسد گردانم اما هیبت و مهابت آن خفته مرا نگذاشت از وی ترسیدم بیرون رفتم و میفرمودند که
حضرت سید قاسم قدس سره گفتند که روزی در مجلس مولانا زین الدین ابوبکر تایبادی نشسته بودم و مردی که مرید
یکی از مشائخ وقت بود در آن مجلس حاضر بود مولانا از وی پرسیدند که شیخ خود را بمتابعت دوست میداری یا
امام ابوحنیفه را آن مرد گفت که شیخ خود را خدمت مولانا از آن سخن بسیار در غضب شدند بمرتبه که آن مرد را سگ
خواندند و برخاستند و بخانه در آمدند و من همانجا نشسته بودم بعد از لحظه خدمت مولانا بیرون آمدند
و مرا گفتند با آن مرد غضب کردیم و در روی او درشت گفتیم بیا تا رویم و عذر خواهی کنیم همراهی خدمت
مولانا روان شدیم و آن مرد در راه پیش آمد و گفت من بعذر خواهی می آمدم میخواستم که بخدمت شما
عرض کنم که چندین سال است که بمذهب امام اعظم بودم و هیچ باب از صفات ناخوش من کم نشد و چند روز
که در ملازمت این عزیز شدم از همه ناخوشیها برگوشته شدم اگر اینچنین کسی از امام اعظم دوست تر دارم چه
مانع است اگر در کتابها نوشته اند که اینچنین دوستی مذموم است نهی کرده آید از آن برگردم خدمت مولانا او را
عذر خواهی بسیار کردند و استحسان فرمودند و میفرمودند که بهمراهی خدمت مولانا سعد الدین کاشغری بملازمت
شیخ بهاء الدین عمر قدس سره میرفتیم در راه خدمت مولانا سعد الدین میگفتند که قطعی میخواهم که در باطن ما
تصرفی کنند و ما را از ما خلاص گردانند امثال این سخن میگذشت چون بملازمت شیخ رسیدیم نشستیم شیخ
روی بمولانا سعد الدین کردند و گفتند از تصرف کردن چه میکنند تصرف این طائفه بیش از آن نیست که بعضی حجب و
موانع که عارض استعداد کسی شده است بواسطه تاثیر صحبت ایشان مرتفع میشود و آن استعداد بعد از رفع مانع
قبول مواهب میکند و سالک باستعداد خود آن امری که مقصود اوست باز مییابد حضرت ایشان فرمودند که حضرت شیخ
بهاء الدین عمر را در خدمت مولانا سعد الدین نیافتند مقصود ایشان چیزی دیگر بود در طریقه خواجگان تصرفی

پیدا شد برین وجہ کہ بدل متوجہ باطن طالبی میشوند و از رہگذر آن توجہ باطن وی را بدل ایشان استباطی و اتصالی حاصل میشود و بواسطۂ آن ارتباط و اتصال اتحادی میان دل ایشان و باطن آن طالب واقع میشود و بطریق انعکاس انزول ایشان پرتو بر باطن وی میتابد و این معنی ہست کہ ناشی از استعداد انسان ہست کہ بطریق انعکاس در آئینہ استعداد آن طالب ظاہر شد و ہمچنین امری را از استعداد خود نمی باید طلبید لکن اگر این ارتباط متصل شود و آنچہ بطریق انعکاس حاصل شدہ بود صفت دوام پذیرد در خدمت مولانا سعد الدین ہمچنین امر می طلبیدند کہ از خارج استعداد خود حاصل کنند نہ آنکہ آنچہ در استعداد ایشان ہست ظاہر شود و میفرمودند کہ صاحب بحر الحقائق شیخ نجم الدین دایہ قدس سرہ فرمودہ است دریغا کہ ہیچکس قدر صحبت اولیا ندانست و نخواہد دانست و میفرمودند کہ شیخ ابو القاسم گرگانی گفتہ اند با کسی نشستن ہست کہ ہمگی تو او شوی یا ہمگی او تو شود یا ہر دو اندر حق سبحانہ گم شوند نہ تو مانی و نہ او کسی را در مجلس حضرت ایشان بخاطر گذشت کہ چہ باشد کہ آنحضرت در باطن من تصرفی کنند حضرت ایشان بر باطن وی مشرف شدہ فرمودند کہ کمال تصرف وقتی واقع خواہد شد کہ من تو شوم یا تو من شوی پس آن سخن پیر ہری را قدس سرہ بر زبان راندند کہ عبد اللہ مردی بود بہ بیابانی رفت بطلب آب زندگانی ناگاہ فرا رسید بخرقانی آنجا یافت چشمۂ آب زندگانی چندان بخورد کہ نہ وی ماند و نہ خرقانی و میفرمودند کہ از شیخ ابو سعید بن ابو الخیر منقول ہست کہ فرمودہ اند ہفت صد تن از مشائخ طریقت در ماہیت تصوف سخن گفتہ اند تمامترین و بہترین ہمہ اقوال این ہست کہ اَلتَّصَوُّفُ صَرفُ الوَقتِ بِمَا هُوَ اَولٰی بِہٖ فرمودند کہ شیخ ابو السعود قدس سرہ اصحاب خود را میگفتہ است کہ پیش ما با گوشت قدید میائید با گوشت جدید بیائید

حضرت شیخ محی الدین بن عربی فرمودہ اند کہ مقصود شیخ ابو السعود ازین سخن
ہمت آموختن بود مر اصحاب خود را یعنی باسرار و حقائق مردم پیش من میائید
بلکہ بچیزی آئید کہ آن خاصہ شماست و از پیشگاہ دل شما سر زدہ باشد و میفرمودند کہ
سید الطائفہ جنید قدس سرہ سخن بصرفہ میگفتند روزی معارف ایشان بی اختیار بلند شد
و دیدند کہ این مجلس را استعداد ادراک آن نیست فرمودند کہ تفحص کنید شاید کہ کسی درین
نزدیکی باشد کہ استعداد ادراک ولایت وی جاذب این حقائق گردیدہ است بعد از تفحص
شیخ حسین بن منصور حلاج را یافتند کہ در گوشہ نشستہ بود و سر نیاز فرو بردہ شیخ
ہرگز پیش وی سخنان باند نمی گفتند چہ بر ایشان ظاہر شدہ بود کہ وی روزی راز افشای
این سر خواہد کرد شیخ فرمودند او را از آن مجلس اخراج کردند و میفرمودند کہ خدمت
مولانا نظام الدین قدس سرہ میگفتند شیخی آنست کہ کسی خود را منظر مریدان متجمل
بتجمل تواند گردانید زیرا کہ تا جمال نباشد رابطہ مرید با مراد بر وصف محبت کہ موجب
جذب و تصرف است محکم نمیشود و این را مانند پیر عقل سیدانستم لکن بار فرصت
آن نیست کہ ہیئت تکلف کنم و خود را بجمال نمایم تا سبب فتور عقائد مردمان نشود ازینجا ست
کہ سنت شد شانہ کردن محاسن و نیکو بستن دستار و غیر آن از چیزہائیکہ تعلق بتربیت
ناظر دارد و میفرمودند کہ خدمت مولانا یعقوب علیہ الرحمۃ فرمودند کہ در ترددِ صحبت
شیخی رسیدم کہ مبالغہ عظیم داشت در آنکہ کار مرید بی شیخ از پیش نمیرود باوی گفتم
از مضمون آیۃ کریمہ اکملت لکم دینکم و اتممت علیکم نعمتی چنان معلوم میشود کہ در عمل
بموجب کتاب و سنت کفایت ہست و لازم نیست کہ کسی را بحسب ظاہر پیری و مقتدائے
باشد آن شیخ حصر شد این سخن را بحضرت خواجہ بزرگ بہاء الدین قدس سرہ عرض کردم

آن ۱

سس ۲

رشحات

حضرت خواجه استحسان فرمودند و تلقی بقبول نمودند روزی بتقریب توقیر و تعظیم
سادات میفرمودند که در دیاری که سادات میباشند من نمیخواهم که در آن دیار باشم
زیرا که بزرگی و شرف ایشان بسیار است و من بحق تعظیم ایشان قیام نمیتوانم نمود
پس فرمودند که امام اعظم رضی الله عنه روزی در مجلس خود چند بار بر پای برخواستند
و کسی موجب آن ندانست آخر یکی از تلامذهٔ امام آن سبب پرسید فرمودند که طفلی
از سادات علوی در میان این اطفال هست که در صحن مدرسه بازی میکند هر بار که
بحوضه این درس میرسد و نظر من بروی می افتد بتعظیم وی برمیخیزم و میفرمودند که
با یکی از اکابر سمرقند گفتم که اگر کسی در خواب بیند که حق تعالی مرده است تعبیر آن
چیست وی گفت که اکابر گفته اند اگر کسی در خواب بیند که پیغمبر صلی الله علیه و سلم
مرده است تعبیر سش آنست که در شریعت این صاحب واقعه قصوری و فتوری
شده است و آن مردن صورت شریعت است این نیز بهمین مثل آن رنگی دارد و حضرت
ایشان فرموده اند که میتواند بود که اگر کسی را حضور مع الله بوده باشد ناگاه آن
حضور نماند تعبیر آن مردن این باشد یعنی نسبت حضور و شهود او نابود شد و صاحب
رشحات گوید که حضرت مولانا نور الدین جامی این را تاویلی دیگر کرده اند که میتواند بود
بحکم آیه کریمه أَفَرَأَيْتَ مَنِ اتَّخَذَ إِلَٰهَهُ هَوَاهُ یکی از هواها که صاحب واقعه آن را خدای خود
گرفته است از دل وی رخت بندد و نابود شود و آن مردن خدای عبارت از
نابود شدن این هوا بود پس این خواب دلیل باشد بر آنکه حضور وی زیاده شده باشد
و میفرمودند که کشف قبور آنست که روح صاحب قبر متمثل شود بصورتی مناسب از
صور مثالی و صاحب کشف وی را در آن صورت بدیدهٔ بصیرت مشاهده میکند اما چون

شیاطین را قوه تمثل و تشکل بصور و اشکال مختلفه میباشد ازین جهت خواجگان ما ازین
کشف اعتباری نگرفته اند و طریقهٔ ایشان بزیارت قبور آنست که چون بسر قبر عزیزی
رسند خود را از همه نسبتها و کیفیت ها تهی میسازند و منتظر نشینند تا چه نسبت ظاهر میشود
ازان نسبت حال صاحب قبر معلوم کنند و طریق ایشان در صحبت مردم بیگانه هم
برین وجه است که هر کس پیش ایشان نشیند بباطن خود نظر کنند هر چه بعد ازان برآمد
ظاهر شود دانند که این نسبت از وی است و ایشان را دران دخلی نیست بحسب آن
نسبت بوی زندگانی میکنند از لطف و قهر و حضرت شیخ محی الدین بن عربی این را
تجلی مقابله گفته اند و ظهور این معنی بواسطه کمال جلا و صفا است که باطن منور ایشان را
حاصل است و آئینه حقیقت ایشان از نقوش کونیه پاک و صاف شده است و بسبب
کمال محاذات که بآن ذات بی کم و کیف دارد و بجهت تجلی ذاتی اند و هیچ نمانده و هر گاه که
دیر الطبع وی با گذارند غیر آن امر بی کیف هیچ چیز دیگر در وی ظاهر نخواهد شد پس
هر چه در آئینه پیدا خواهد آمد از آن او نخواهد بود بواسطه تقابل شخصی خواهد بود که در وی
منعکس گشته و موید این قول است بوده که روزی خدمت مولانا نظام الدین بفقیر
گفتند که امروز بطواف مزارات ولایت شاش میبردیم در ملازمت ایشان رفتم
خدمت مولانا بر سر قبری بسیار نشستند بعد ازان بکیفیت تمام برخاستند و فرمودند
بر صاحب این قبر نسبت جذب غالب بوده است و آن قبر خواجه ابراهیم کیمیاگر بوده است
که از مجذوبان زمان خود بوده است بعد ازان بسر قبر دیگری رفتند و لحظه توقف
کردند بعد بیرون آمدند و فرمودند که نسبت علمیه بر صاحب این قبر غالب بوده است
و آن قبر شیخ زین الدین کوهی عارفان بود که از علمای ربانی بوده است و میفرمودند

که نزد ارباب تحقیق مقرر شده است که ترقی بعد الموت واقع است سخن حضرت شیخ محی الدین عربی ناظر باین است که ایشان فرموده اند که در تجلی از تجلیات به ابو الحسن نوری جمع شدم در ان تجلی گرد و از من سیراب شد گفتم نه که تو گفته که تشنهٔ توحید از غیر سیراب نشو و خجل شد گفتم چونکه و دن از عالی فرا گیرد از غیر فرا نگرفته است و غیر ازین سخنان ارباب تحقیق بسیار است که دلالت میکند بر ترقی بعد الموت صاحب رشحات گوید که حضرت شیخ محی الدین در بعضی از مواضع فتوحات گفته است که ازان مردم که نفی ترقی بعد الموت گفته اند یکی شیخ ابو الحسن نوریست پس حال بعد الموت از دو امر بیرون نیست یا بعلم یقین دانسته که ترقی واقع است یا دانسته که واقع نیست اگر دانسته واقع است ثبت المدعی واگر دانسته که واقع نیست این علم دیگر است که بعد الموت اورا حاصل شده پس بهر حال بعد الموت واقع است انتهی روزی در صفت فقر میفرمودند که حق سبحانه بغوث اعظم این خطاب کرده است که یَا غَوْثُ الْاَعْظَمُ قُلْ لِاَصْحَابِكَ بِاخْتِيَارِ الْفَقْرِ تَمَّ بِالْفَقْرِ عَنِ الْفَقْرِ فَاِذَا تَمَّ فَقْرُهُمْ فَلَاهُمْ اِلَّا اَنَا و میفرمودند که بعضی اکابر طریقت گفته اند که جهد کن تا عمل خود دیگر نبری معنی این سخن گویا آنست که میدانی که هیچ عمل بتو مستند نیست قائم بتوفیق حق است سبحانه و میفرمودند که سخن بعضی اکابر است که حق سبحانه در مرتبهٔ واحدیت اگر خواهد خود را می شناسد معنی این سخن آنست که در مرتبهٔ حقائق مجرده انسانیه که باصطلاح بعضی مرتبهٔ واحدیت عبارت از انست اگر خواهد علمی و استعدادی خاص از خود کرامت فرماید که بآن علم و استعداد خاص انسان وی را بشناسد و چون خبر بعلم وی وی را نتوان شناخت پس شناسای وی غیر وی نباشد و میفرمودند که شبی خواجه باقی الملی داشت خواب نرفت من نتیر

از الم وی خواب نرفتم پس فرمودند گشتن کسی میباید که ویرا کسی علاقه باشد و از الم متاثر نشود بلکه باید که چنان شود که هر چیزی را که الم رسد از ان متاثر شود یک بار مرکبی را چوب زدند چنانچه شود که هر چیزی را که الم رسد از ان متاثر شود یکبار مرکبی را چوب زدند چنانچه خون از پهلوی او چکید از پهلوی ابو یزید بسطامی نیز خون چکید درین سخن که حضرت ایشان فرمودند اشارت است بتحقیق مقام جمع و بیان آن مقام در ذکر حقائق پناهی مولوی جامی آنجا که ملاقات ایشان با شمس الدین محمد مذکور شده در ضمن رشحه ایراد یافته فرمودند که در مجلس شیخ بهاؤالدین عمر بودم که کسی از ایشان پرسید که بعضی محققان در اوائل حال گفته اند که ممکن عین واجب است و در آخر از ان سخن برگشته اند و گفته اند که بلک واجب همین ممکن نیست آن چیست حضرت شیخ در جواب آن فرمودند که آن سخن اول را در حال عدم استقامت گفته اند و این سخن ثانی را در حال استقامت حضرت ایشان بحضار مجلس خطاب کردند که فرق در میان این دو سخن چیست هیچکس گستاخی نکرد و چیزی نگفت حضرت ایشان نیز بواسطه آنکه جمعی از امرای ترخانی در آمدند هیچ نفرمودند فصل و سخن های خاصه که از هر باب بر زبان میرانده اند میفرمودند که حضرت شیخ بهاؤالدین عمر قدس سره از من پرسیدند که مبتدی را سفر به یا اقامت من خود را از جواب عاجز فرا نمودم بنا بر مراعات ادب با ایشان مبالغه کردند که بگو می گفتم در سفر مبتدی را بجز پریشانی دل هیچ حاصل نیست پس حضرت ایشان فرمودند که سفر وقتی مبارک است که صفت تمکین حاصل شده باشد باعتقاد ما مبتدی را سفر مناسب نیست ویرا در گوشه میباید نشست و صفت تمکین حاصل میباید کرد کسی را که بدین طریق مشغول است تا هم در شهر و ولایت خود بودن اولی است

زیراکه تشنیع و ملامت خویشان و آشنایان و ناموس از مردمان ویرا مانع می آید از انکه بخلاف شریعت کاری کند و مرتکب فعلے نامرضی شود و بعضے از مشائخ برخلاف آن رفته اند و گفته اند که مبتدی را سفر میباید کرد تا بسبب مهاجرت اوطان و مفارقت اخوان از بعضی عادات رسمی و مالوفات طبعی خلاص شود و بواسطه ریاضات و مجاهدات که از لوازم سفر است ویرا فی الجمله تصفیه و تزکیه حاصل گردد اما آنچه معتقد خواجگان ست در باب سفر و اقامت آنست که مبتدی را چندان سفر میباید کرد که خود را بصحبت عزیزی ازین طائفه رساند بعد ازان باید که ترک سفر کرده خدمت و ملازمت ویرا لازم گیرد و بر کار بچسپد تا وقتیکه ملکه نسبت آن عزیزان حاصل کند و این نسبت ملک وی شود و اگر در شهر خود چنین کسی یابد البته از صحبت وی در خدمت وی بهیچ طرف نرود و غیر این هرچه کند موجب تضیع اوقات ست و فرموده اند که شیخ ابویزید قدس سرهٗ در بدایت حال از بسطام سفر کرده و بصحبت یکی از مشائخ وقت رفت آن بزرگ فرمود باز گرد که ازانجا که قدم برداشته آمده مقصود را گذاشته وی بازگشت و نیز مادری داشت بخدمت و طلب رضای وی قیام نمود مقصود وی حاصل شد حضرت شیخ محی الدین عربی این سخن را چنین تاویل کرده اند که اشارت بزرگ بران بوده است که آنچه مقصود حقیقی ست بجمیع ازمنه و امکنه محیط است و هیچ جا از احاطه وی خالی نیست پس بایزید را بران سر آگاه ساخت که در طلب وی بقطع مسافت حاجت نیست و میفرمودند که سالک باید که راه مذلت و خواری سپرد برای حصول هستی تا جمال مشاهده لاهوتی در مرتبه نیستی بیند و میفرمودند هر طالبی که از خواری و دشنام مردم خوش برنیاید هرگز بوی از معانی مردان بمشام جان او

نخواهد رسید زیرا که نزد اهل تحقیق لَا فَاعِلَ فِی الْوُجُوْدِ اِلَّا اللّٰه امری مقرر ست پس هر چه
از محبوب رسد از دشنام و خواری محب با نیاز را مایهٔ سرور و موجب حضور خواهد بود و
میفرمودند هر که بنسبت کسی چیزی گوید که از ان نقصان لازم آید البته آن کس را
ناخوش خواهد آمد و آدمی مجبول ست بآنکه از نسبت نقصان بوی متاثر شود و ناخوش
گردد کار آنست که این ناخوشی را از خود دور کند و این معنی جز برجوع بجناب
حق سبحانه میسر نیست بذکر و مراقبه میسر نمیشود و سلوک نزد ارباب طریقت معتبر باینست
و میفرمودند که یاران ما همیشه سُبُّوحٌ قُدُّوسٌ میگویند اگر ناگاه کسی ایشان را چیزی
که ملائم طبع ایشان نباشد بگوید متاثر و متغیر شوند اگر سُبُّوحٌ قُدُّوسٌ گویان
این تاثیر و تغییر را از خود دور میکردند که بهر چیزی متاثر و متغیر شوند ایشانرا همت
میبود و میفرمودند که هیچ چیز حقیقت انسانی را چنان پاک و صاف نمی سازد که
بلا و محنت بالخاصه اینها رافع حجاب غلیظ‌اند مضمون حدیث اِنَّ اَشَدَّ الْبَلَاءِ عَلَی الْاَنْبِیَاءِ
ثُمَّ عَلَی الْاَوْلِیَاءِ ثُمَّ الْاَمْثَلُ فَالْاَمْثَلُ ناظر باین معنی ست و ما معتقد این طریقه ایم و
هیچکس از یاران ما برین عقیده نیست و میفرمودند که صاحب وجد و حال در راهی که
میرود و در میان آن راه سگی خفته باشد وی آن سگ را خیزاند تا خود بآسانی
تواند گذشت و چون بگذرد و در خود نگرد و آن وجد و حال را خود باقی یابد باید که داند
که آن مکر یست از مکرهای الهی بنسبت بوی که با وجود آن فعل وجد و حال وی را
بوی باز گذاشته اند و میفرمودند که مکر الهی دو ست یکی بنسبت عوام و دیگری
بنسبت خواص ست مکری که بنسبت عوام است باز دادن نعمت ست با وجود تقصیر
در خدمت و مکری که بنسبت خواص ست ابقای حال ست با وجود ترک ادب و

و میفرمودند که دوام شغل طائفه که نسبت خواجگان نامی ورزند بر وجهی باید که اگر یکی از ایشان را مثلاً بجهت آب دادن غله یا شیره گاو جنگ و نزاع بنوعی واقع شود که سر وی بشکنند و خون بروی فرو ریزد و بحسب ظاهر از وی جنگ و نزاع نمایان بود اما بحسب باطن هیچ کدورتی و کراهتی در دل وی نباشد بلکه از اذای و جفای ایشان خوش وقت بود و ایشان را معذور داشته در آنچه میکنند و از نسبت خود زائل نشود و دل از حق سبحانه منقطع نگرداند و میفرمودند که حق سبحانه تعالے بدوام تجلی ایجادی متوجه جمیع موجودات است پس کسانیکه باختیار خود گوشه میگیرند و آنرا خلوت و عزلت می نامند چه عذر دارد اگر چنین تجلی اعظم ایشان را باطل می شمارند بغایت جاهل اند و اگر آنرا حق میدانند چرا بحق آن قیام نمی نمایند و گوشه کاری بر خود میگیرند طائفه که بشرف استغراق در لجه جمع مشرف چنان شده اند که بشتو اغل کونیه نمیتوانند پرداخت آن دیگر است و میفرمودند که هر آنکه نسبت خواجگان در بلا و صورت تفرقه بنیته ظاهر شود آنست که این نسبت محبوب است هرگاه محبوب را بخلوت خوانی در حجاب شود و میفرمودند که لطافت این نسبت بر وجهی است که اگر سگی را بهیجی گاهی بزنی این نسبت غائب شود و میفرمودند که الاشیاء تتبین باضدادها شغل بخلق ضد شغل است بحق سبحانه و چون ضد را از ضد کراهت میشود منجذب میشود از مکروه بمحبوب از این جهت است که اهل این سلسله در بازارها و مواضع ازدحام خلق سیر نند و می نشینند تا بواسطه ضدیت خلق و کراهت از شغل ایشان دل منجذب شود بحق سبحانه تعالی و میفرمودند که اهل این نسبت را صحبت در بدایت تغییر این طائفه که این نسبت بر ایشان غالب است سبب فتور عظیم در این نسبت

میشود و اگرچہ آن صحبت اہل زہد و تقوی باشد و این نہ انکار زہد و تقوی ست
کہ آن در غایت صفا و نورانیت ست لیکن چون این طایفہ کہ زہد و تقوے
غالب ست اہل نسبت را در صحبت ایشان ہمان نسبت حاصل میشود و از نسبت
شریفہ خود کہ فوق ہمہ نسبتہا ست باز میمانند چہ حکم غالب راست می بینند کہ صحبت
بدان و بیگانگان را چہ تاثیر باشد و از ایشان چہ نسبت ہای تیرہ حاصل شود
و میفرمودند با جمعی شنیدہ کہ برشما غالب نباشند تا شمار انخورند غالب نباشند
یعنی بسبب نفس و ہوا قوی نباشند و شمار انخورند یعنی وقت شمارا ضایع و نابود
نکنند و میفرمودند کسی را کہ داعیہ این طریق باشد و دران انتای خاطر تا ہل
تشویش دہد باید کہ استغفار بسیار کند و اگر بآن دفع نشود و جای رود کہ از زنان دور
بود و اگر بآن نیز دفع نشود مدتی بر صوم و تقلیل طعام مداومت نماید و معالجہ کند کہ
قوت شہوت را تسکینی حاصل شود و اگر بآن نیز دفع نشود گرد گورستانہا گردد
و از مردگان عبرت گیرد و از ارواح مردگان استمداد ہمت کند اگر بآن نیز
دفع نشود گرد زندگان گردد و از بواطن ارباب قلوب دریوزہ نماید شاید کہ بار آن
خاطر از وی بردارند و او را در زیر بار ضایع نگذارند و میفرمودند کہ کد خدائے
انبیا را و اولیا را مناسبت کہ با وجود آن از حق سبحانہ تعٰ محجوب نمے شوند و عوام الناس
را نیز لائق ست کہ بہ آن تکمیل مرتبہ حیوانیت میکنند اما طائفہ کہ درین میانہ اند
و آرزوی طریقہ دارند ایشان را نہایت نامناسبت یک نفس کہ با حق سبحانہ تعٰ
از درون برآرند بہتر از ہزار فرزند است زیرا کہ دران ہزار فائدہ و نفع است
و درین ہزار فتنہ و ضرر و میفرمودند کہ اگر بالفرض مرا یا نصد سال عمر باشد و ہمہ را

صرف استغفار کنم هنوز تدارک آن گناهی که از من صادر شده است نتوانم کرد و
آن گناهی که خدائی است سوال اگر در سخنانیکه از حضرت ایشان نقل افتاد کسی را
وغدغه شود که که خدای نسبتی است پسندیده و در صفت آن آیات قرآنی ظاهر است
واز احادیث صحیحه ثابت شد پس نفی کردن آن روا نبود جواب ازین وغدغه
آنست که نفی اینجا نه بر سبیل اطلاق است بلکه به نسبت بعضی اشخاص است که لائق
بحال ایشان تجرید ظاهر و باطن است و مخفی نماند که در هر زمانی بحسب حکمت الهی آنچه
مناسب حال طالبان و مصلحت کار مریدان است بر زبان اولیاء الله اهل ارشاد که
وارثان علوم خاصه محمدیه اند جاری میشوند پس چون درین زمان مناسب حال مبتدیان
طریق طریقت شیوهٔ تجرد و فراغت بود لاجرم حضرت ایشان حکیم الهی و جامع حکم
نا تمنا هی تجرد را ایما نمودند واز تاهل احتما فرمودند و حضرت ایشان روزی یکی از
حضار مجلس را مخاطب ساخته از تعلق او بعشق بمظاهر جمیله منع میکردند و میفرمودند
که من این نسبت را از قاضی مشاهده کرده ام که ویرا بصاحب جمالی تعلق شده بود
هر جا که وی میرفت آن قاضی در پی میرفت و شنیدم که شیر را نیز اینحالت بوده است
پس در امر غیر ضروری که حیوانات شریک باشند گرفتار بودن و عمر شریف را بآن
صرف کردن مقتضای همت نیست لیکن اگر استعداد کسی بر وجهی افتاده باشد که بی اختیار
گرفتار نسبت حبی میباشند آن دیگر است بعد از آن این عبارت فرمودند که نصیحت ناصحان را
در کارخانه گرفتاران راه نیست و میفرمودند که چون در صحبت ارباب جمعیت نشسته شود
و دل بحق سبحانه جمع شود و آرام گیرد آنجا احتیاج بذکر نیست زیرا که غرض از ذکر
حصول این نسبت است ذکر از برای آنست که محبتی که در دل مضمر است ظاهر گردد و روز بروز

حضرت ایشان این ابیات خواندند بیت تا بها و هوا اشارت میکنی یا بحرف ما
عبارت میکنی ای بنده حرص نیاید از تو کاری جهد کن تا از هوا خیز و غبار ای
ما بیفگن و او را آزاد کن ای بنده شوی ما و هوا سر یاد کن ای بعد ازان فرمودند
که این ابیات اشارت است باین نسبتی که در صحبت حاصل میشود و آنچه نتیجه صحبت است
نه بواسطه ما و هواست و میفرمودند که چون از صحبت کسی نسبتی فراگیرند طریق
نگاهداشت ادب آنست که وجهی سازند که شمار را ازان کسی کراهتی نشود ازینجاست
که گفته اند شیخ باید که خود را در نظر مرید محبوب تواند ساخت زیرا که منشای آن محبت
که سبب ظهور این نسبت شده است وی بود پس هرگاه که از وی کراهت شود که ضد
محبت است محبت زائل شود و چون محبت زائل شود نسبت نماند و میفرمودند که کسیکه
بصحبت این طائفه می آید میباید که خود را بغایت مفلس نماید تا ایشان را بر وی رحم
آید و میفرمودند حاصل طریقه خواجگان دوام اقبال است بجناب حق سبحانه تعالی بر وجهیکه
درین اقبال هیچ کلفت نباشد و میفرمودند که مقصود کلی آنست که لطیفه مدرکه را
بر سبیل دوام اقبالی بحق سبحانه تعالی واقع باشد از تو تیز باید که این اقبال واقع باشد
تا مقبل باشی و میفرمودند که خواجگان این سلسله بهر زراقی و رقاصی نسبت ندارند
کارخانه ایشان بلند است خواجه اولیای کلان علیه الرحمة که از کبار اصحاب حضرت
خواجه عبدالخالق قدس سره در مسجد صرافان بخارا جلوه خواطر آورده اند این کار
نه باندازه عقل و ادراک است یعنی از دائره ادراک بیرون است ازایشان پرسیده اند
که خلوت در انجمن کدام است فرموده اند خلوت در انجمن آنست که ببازار درآئی و آوازهای
بازاریان بگوش تو نرسد این عزیزان انجمنی مشغولی ها داشته اند این طریق را

آسان نباید شمرد و میفرمودند کہ طریقہ خواجگان را آسان ندانید حضرت خواجہ محمد پارسا
با ہمہ کمالات صوری و معنوی دائم از رسالہ ہای خواجگان ہمراہ میداشتہ اند
از آنکہ دائم قدسیہ را مطالعہ کنند و ہمراہ دارند کہ ناگزیر است و میفرمودند کہ معرفت خود را
بر وجہ کمال منحصر در طریقہ خواجگان خواجہ عبدالخالق آنست بنا بر کمال احتیاط ایشان
در پاس انفاس و میفرمودند کہ آنچہ معتقد ماست ازین طریق آنست کہ دائم دل
بر سبیل ذوق و لذت آگاہ بحق سبحانہ باشد و ہمین معنی را کہ با عمال مناسب کسب میکنند
بدایتش انیست و نہایتش آنکہ کسب را ہیچ مدخلی نماند و این معنی ملکہ نفس گردد
ملک شود و میفرمودند یقینی حاصل میباید کرد کہ ہیچ آبی آنرا نبرد و ہیچ آتشی آنرا
نسوزد و مثلا کسی را کہ یقینی حاصل شدہ باشد بوجود گندم ہیچ چیز این یقین را زائل
نمیتواند کرد بخلاف آنکس کہ گندم را بتکلف در ذہن خود حاضر میگرداند بسا کہ
بسبب اشتغال گوناگون از وی ذہولی شود و میفرمودند کہ این بیت مرا خوش
آمدہ است بیت بر آستان ارادت کہ سر نہاد شبی ٭ کہ لطف دوست بروئش
دریچہ نکشاد ٭ بعد از ان فرمودند در باطن ہر کہ نسبت ارادت ظہوری کرد باید کہ
آنرا از حق سبحانہ تعالیٰ نعمتی عظیم دانستہ بحق آن قیام نماید و قیام نمودن بحق آن چیز
این نیست کہ بکلی خود بجناب حق سبحانہ متوجہ شدہ ہستی خود را صرف آنجناب کند پس خود
ہمین ثابت شدہ است کہ توجہ آن طلب آن متقدم است و آنحدیث را کہ حضرت نبی صلی اللہ علیہ وسلم
فرمودہ است من طلب شیئا وجد وجد چنین تعبیر کردہ اند کہ من وجد شیئا طلبہ زیرا کہ حق سبحانہ ہر دلی کہ
بر وصف ارادت تجلی بکند آن دل را استعداد ارادت و طلب حق سبحانہ حاصل میشود و نتیجہ آن تجلی میل و انجذاب
است بجناب حق سبحانہ پس اول بندہ واجد تجلی ارادی حق سبحانہ شدہ باشد بعدہٗ

طالب و مرید وی گشته و این را تمثیلی ست و آن آنست که شخصی در پای منظری میگذرد
ناگاه صاحب جمالی از بالای منظر بروی جلوه کرد و دل ویرا بربود و در باطن وی میل
و انجذاب بآن صاحب جمال پیدا شد پس درین صورت وجدان بر طلب و ارادت
مقدم است بعضی سوال کرده اند که چون وجدان مقدم است طلب را چه فائده است
جواب گفته اند که طلب برای استیفای حظ است دیگر آنکه وجدانیکه بر طلب مقدم است
بروجه اجمال است و فائده در طلب همانست که آن اجمال تفصیل یابد و میفرمودند
که قیمت مرد بقدر حرکت مدرکه اوست بحقائق این طائفه قدس الله ارواحهم
و میفرمودند که کار نه آنست که توجه و مراقبه کنید ملاک کار آنست که همه کارها را
تابع یک مقصود سازید و ادراکی خاص در مجموع اشیا پیدا کنید میفرمودند که عمل را
محبوب میباید گرفت نه حضور و جمعیت را زیرا که حضور و جمعیت از مواهب است
و عزیز الوجود است و در تحت اختیار نیست و قصد آن موجب کسل و فتور است بخلاف
عمل که از مکاسب است و در تحت اختیار است و مواظبت بر آن موجب جمعیت
و حضور است بالخاصیت چنین واقع است که بحضور و جمعیت فتور راه میباید پس
این دو بیت خواندند بیت تا این شکم در باطن است ؎ راه جانم سوی تو
نا ایمن است ؎ یا بحکم شرع در کارش فگن ؎ یا بکلی در نمکسارش فگن ؎ روزی
بعضی از حاضران از روی سیاست میفرمودند که هرگاه شمارا در صحبت ما نسبتی حاصل
شد باز می آید اگر کافی رسید میروید این سهل میباشد کسیکه پیش فقیری خاص از برای
ذوق و حال می آید آنرا محبتی است عارضی نه ذاتی پس این بیت خواندند بیت
در دل چو شراب شوق ما میریزی ؎ باید چو خمار گیردت نگریزی ؎ روزی حضرت

ایشان معارف دل آویز و لطائف شوق انگیز سگیفتند و یکی از حاضران خود را بتمام
بآن سخنان در داده بود و بشنفت هرچه تمامتر گوش هوش بر استماع آن نهاد
حضرت ایشان فرمودند که شما پر میل سخن شنیدن دارید خود را بمضمون آنچه
می شنوید در می باید داد سخن یکی است از گفت و شنید کار نکند باید و میفرمودند که
کلام را اجمالی ست بر آنکس که حق سبحانه عنایت کرد ظاهر گردانید از ینجاست که حق سبحانه
انبیا را علیه السلام بکلام فرستاد نه بخدمت و تصرف و میفرمودند که زبان مراة دل است
و دل مرآة روح و روح مرآة حقیقت انسانی و حقیقة انسانی مراة حق سبحانه حقائق
غیبیه از غیب ذات قطع اینهمه مسافات بعیده کرده بزبان می آید و از اینجا صورت لفظی
پذیرفته بمسامع حقائق مستعدان میرسد و میفرمودند که جمال سخن آنست که مستمع را
از مستمع باز ستاند و جمال نمید هد سخن را مگر تکلم اولیا پس این ابیات خواندند بیت
سه نشانست بود ولی راز نخست آن معانی ؎ که چو روی او به بینی دل تو یاد گراید ؎
دویم آنکه در مجالس چو سخن کند ز معنی ؎ همه را ز هستی خود بحدیث می رباید ؎
سیوم این بود بمعنی ولی اخص عالم ؎ که ز هیچ عضو او را حرکات بد نیاید ؎
و میفرمودند که بعضی اکابر را که ملازمت کردم دو چیز کرامت کردند یکی آنکه هرچه نویسیم جدید
بود نه قدید دوم آنکه هرچه بگوییم مقبول بود نه مردود در کرهٔ ثانیه که راقم این حروف
یعنی علی بن حسین الواعظ کاشفی بشرف آستان بوسی حضرت ایشان مشرف شد
قصیده مشتملبر مناقب آنحضرت نظم کرده بصدر لطرفی از معارف صوفیه ساخته بود که بعضی
از آن اینست قصیده یا ربرداشت پرده از رخسار ؎ اَیْنَ تَمْشُوْنَ یَا اُوْلِی الْاَبْصَار
لمعهٔ آفتاب طلعت او ؎ طَلَعَتْ مِنْ مَشَارِقِ الْاَنْوَار ؎ همه اشیا هلاک این اشراق ؎

همه ذرات محو این انوار اند همه را صاف ساخته است این نور اند همه را پاک سوخته است این نار اند لمعه اوست در مکین و مکان اند جلوه اوست در مبین و بسیار اند نیست تکرار در تجلی او اند گرچه باشد برون ز حد شمار اند لیکن آن از تجدد امثال اند بنماید بصورت تکرار اند جمله ذرات کون آئینه هاست اند که بدان جلوه میکند رخ یار اند در هر آئینه تا بتابی اند بنماید بعاشقان دیدار اند گاه مستور در پس پرده اند گاه مشهور بر سر بازار اند گاه در پرده می نوازد ساز اند گاه بی پرده می دراند تار اند پردگی اوست ما همه پرده اند پرده ساز اوست ما همه او تار اند تا شود نقش پرده شان حایل اند از تماشای نور آن رخسار اند ای ز پندار غیر در پرده اند خیز و بردار پرده پندار اند گر درین پرده یار میخواهی اند رو می دل سوی نقشبندان آر اند آن مقیمان بارگاه الست اند وان ندیمان صدر صفه یار اند همه در بزم شوق شاه نشان اند همه در رزم عشق شاه سوار اند همه عالی وز انبیان اعلی اند شاه ابرار خواجه احرار اند برادر طریقه مولانا موسی که از خصص خادمان این آستان و محرمان آن دولت خانه بود این قصیده را در خلوتی بنظر مبارک حضرت ایشان گذرانید روز دیگر حضرت ایشان فقیر را مخاطب ساخته فرمودند که در زمان مرزا شاهرخ که در هرات بودیم و اشعار حضرت سید قاسم قدس سره شهرت یافته بود بعضی جوانان نورسیده امثال این اشعار توحید آمیز میگفتند که ظاهر آن نبود که حقائق معارف باطنی حضرت سید بود که منتشر شده از بواطن آن جوانان بی اختیار ایشان سر میزد اگرچه آن سخنان حسب الحال ایشان نبود لکن چون استعداد ایشان قبول مظهریه آن حقائق و معارف کرده بود باین سبب ایشان از سائر ابنای جنس امتیاز تمام داشتند و میفرمودند از پیکے

درهری که بیرون دروازهٔ ملک کله پوستین میدوخت یک دو سخن آشنا
شنیدم که ازان بوی مذاق این طائفه می آمد دیگر نسبت بوی رعایة ادب چنان
کردم که در هیچ راهی و بازاری قدم من از قدم وی پیش نرفت بجهت عزت آن
دو سخن و میفرمودند که اگر بشنوم و دانم که در خطای کافری سخنان این طائفه را بهنجار
میگوید میروم و ملازمت وی میکنم و منت میدارم اول سخنی که در کرة اولی از حضرت
ایشان در قرشی استماع افتاد این بود که فقیری را مخاطب ساخته فرمودند که یکی
از اکابر گفته است که نحو علمی است که اصول آن را بیک هفته ضبط میتوان کرد ما آرزوی
می بردیم که چه بودی که درویشی نیز در کتابی نوشته بودی که بیک هفته میتوان نیستی
آموخت آنچه مقصود است بسهولت حاصل شدی اما یکی از درویشان گفته است که
درویشی کار آسان است آیینه است ردی در ملک درویشی همین است که ردی آیینه را
گرداند و در خلوتی خاص بفقیری میگفتند که خلاصه علوم متداوله تفسیر و حدیث و فقه
است و خلاصه آنها علم تصوف و موضوع این علم بحث وجود است که میگویند در
جمیع مراتب الهی و کونی نیست الا یک وجود ظاهر بصور علمیه خود این بحث بغایت
مشکل و دقیق است و مفصل و مجمل دران خوض کردن موجب ضلالت و
زندقه است چه درین عالم سگ و خوک و امثال آن از حیوانات خسیسه و انواع نجاسات
و قاذورات بسیار است اطلاق وجود برانها کردن در غایت قباحت و شناعت
و مستثنی ساختن آنها موجب حزم قاعده و خلاف اصطلاح این طائفه است پس
واجب براذکیا آنکه بتصفیه مرآت حقیقت خود از نقوش کونیه مشغول شوند و ازان تشغل
بامری دیگر نپردازند تا وقتیکه بواسطه تزکیه و تصفیه محل پرتو نور وجود بر لطیفهٔ مدرکه

تا بدو همعنی چنانچه بهست روی نماید در کرة ثانیه در قریه کاشان که دهی است
از ولایت قرشی بر جانب بخارا در صحبت خاص فقیر را مخاطب ساخت این
ابیات خواندند بیت تو مباش اصلا کمال این است و بس ره رو در وگم شو وصال
این است و بس ره ای کمان و تیرها پرساخته ره صید نزدیک و تو دور انداخته
نحن اقرب گفت من حبل الورید ره تو فگنده ای تیر فکرت را بعید ره بعد از ان التفات
کرده سخنان بسیار فرمودند که بعضی از ان این است که تا تو آمده بحال تو نپرداخته ایم
اما باید که این را دانی که بسیار چیزها که نمی باید از تو رفته اند و بسیار چیزها که
میباید بجای آن نشسته لیکن تو از ان خبر نداری و بر سبیل تمثیل فرمودند
که خربزه چون از گل بیرون آمد و قصد مرتبه پختگی کرد در هر آنی یک خامی از وی
بیرون و پختگی بجای آن می آید و وی از ان خبر ندارد و هیچ حسی ادراک
آن معنی نمیتواند کرد و اگر دهقان او را گوید که بسی خامی از تو رفته است و بسی
پختگی بجای آن نشسته است وی باور نخواهد کرد لیکن چون بمرتبه پختگی رسد و
در خود نظر کند خود را از سر تا پای پخته بیند داند که دهقان راست میگفته است و
در انتهای این سخنان بر حضرت ایشان گریه عظیم غالب شده بود از چشمهای مبارک
ایشان دانه دانه اشک میریخت غالبا نسبت گریه و رقت آن مخاطب بود که
بطریق انعکاس از حضرت ایشان ظاهر گشته بود والله اعلم و در کرة اولی که بشرف
ملازمت آنحضرت رسیده شد پرسیدند از کجای گفتم مولد سبزوار است و اما در هری
نشو و نما یافته ام تبسم کردند و بر سبیل انبساط فرمودند که مستی بسبزوار افتاد و در سایه
دیواری نشست بعد از لحظه سر بالا کرد رافضی را دید که بر سر دیوار نشسته است

دریاها فرو آویخته است و نام ابوبکر و عمر رضی الله عنهما برای اهانت ایشان برکف پای
خود نوشته سنی را غیرت دین در حرکت آمد کاردی بکشید و چنان برکف پای وی زد
که از پشت پای وی سر برکرد رافضی فریاد کرد که یاران دریابید که خارجی مرا
کاردی زده است وی دید که دران ازدحام و غوغا تلف میشود حیله انگیخت
و گفت مرا گذارید که حال خود گویم من از جنس شما ام خواستم که درین سایه دیوارے
لحظه استراحت نمایم چون نشستم و بیالا نگاه کردم دیدم که شخصے نامهای را که من هرگز
نمیتوانم دید آورده بالای سر من داشته است مرا بغایت ناخوش آمد آن بود که
کارد زدم تا وی آن نامهای را از سر من دور کند رافضه که از وی این سخن
شنیدند دست وی بوسیدند و بروی آفرین کردند و وی بآن حیله از وی خلاص
یافت انگاه آنحضرت تبسم کنان فرمودند که شما از چنین شهرے بوده اید بعد ازان
فرمودند که یکی از مشایخ ما بارض رفضه رسید جمعی از غلاة و سفهای ایشان برکنار
قافله شیخ آمده زبان بسبّ ابی بکر صدیق رضی الله عنه بکشادند و ناسزا گفتند
اصحاب شیخ دران مقام شدند که ایشانرا زجر و منع کنند شیخ فرمودند که ایشان را
مرنجانید ایشان نه ابوبکر مرا دشنام میدهند ابوبکر ما دیگرست و ابوبکر ایشان دیگر است
ایشان ابوبکر موهوم خود را که خلافت بی استحقاق گرفت و با حضرت صلی الله و سلم
و اهل بیت وی نفاق داشت دشنام میدهند و ناسزا میگویند آنچنان ابوبکر را
ما نیز دشنام و ناسزا میگوییم روافض این سخن از شیخ شنیدند متاثر و متنبه گشته از
طریق باطل خود برگشتند و بردست شیخ توبه کردند بعد ازین سخنان حضرت ایشان
از فقیر پرسیدند که پدر تو بچکاره است و چه نام دارد گفتم واعظ است و مولانا حسین نام

دارد فرمود که من صفت وی شنیده ام میگویند بسی فضائل و کمالات دارد و منع وعظ
وی مقبول خواص و عوام است پس فرمودند که مولانا شهاب الدین سیرافی
علیه الرحمة که استاد شیخ زین الدین خوافی بودند بسمرقند آمده اند و خواسته اند که
در مسجد جامع وعظ گویند خدمت مولانا محمد عطار سمرقندی که از کبار طبقه خواجگان
اند و به کمال علم و تقوی و زهد و ورع آراسته بوده اند و نسبت قوی و لطافت
تمام داشته اند در آن مجلس حاضر بوده اند خدمت مولانا شهاب الدین در وقت
برآمدن بمنبر پایه منبر را بوسه داده و بمنبر بالا رفته اند خدمت مولانا محمد چون آن صورت
مشاهده کرده اند فی الحال از مجلس برخاسته و بیرون آمده و مولانا شهاب الدین
سخن ناگفته از منبر فرود آمده اند و در عقب ایشان رفته استفسار نمود که از من چه
بی ادبی در وجود آمد که شما بیرون آمدید و در مجلس ننشستید ایشان فرمودند
که ما علی الدوام خاطر مشغول میداریم و سعی و اهتمام می نمائیم که هیچ نوع بدعتی
در میان مردم نماند شما این بدعت را از کجا آوردید که در حین برآمدن بمنبر پایه منبر
بوسیده اید این در کدام کتاب و سنت است و کدام از ائمه سلف این کرده اند
در ... شما مردم دانشمند که این امر واقع شود و بودن ما را در ان مجلس مصلحت
نیست حضرت ایشان فرموده اند که خدمت [illegible] لانا محمد عطار همه وقت در اتباع
سنن و دفع بدع بحد کمال مبالغ بوده [illegible] ایشان مولانا حسین را ملاحظه مای
خوب در دین و ملت شل و الد شریف [illegible] ر بوده است چون راقم این حروف
از ملازمت حضرت ایشان بخراسان آمد مجلس وعظ خدمت والد رسید دید که
در وقت برآمدن بمنبر پایه منبر را بوسیدند چون بخانه آمدند این حکایت مولانا شهاب الدین

و مولانا محمد عطار سمرقندی را که از آنحضرت شیخ [illegible] قدس سره نقل کرده‌ام گریسته‌اند و
گفته‌اند که این نصیحتی است که حضرت ایشان بزبان تو بمن فرستاده‌اند و دیگر در امثال
این امور ملاحظه و احتیاط تمام لازم گرفتند و از حرکات فضول بر سر منبر و دست و
پا زدن باز ایستادند حضرت ایشان گاه گاه بتقریب وعظ و واعظی و احوال ما قدس سره
و مراعات حسن التفات باین فقیر از اکابر واعظان که دیده بودند نقلها میفرمودند
بعضی از آن در ذکر درویش احمد سمرقندی ایراد یافته و میفرمودند که وعظ دو کس
در سمرقند مرا خوش بسیار آمده یکی وعظ خدمت سید عاشق و دیگر وعظ خدمت
مولانا ابوسعید تاشکندی و فرمودند که خدمت سید مردی مرتاض بود و دایم
اثر گرسنگی و خشکی لب از خدمت سید ظاهر بود و ایشان بسیار وعظ پخته خوب میگفتند
بر کنار مجلس ایشان بر پای می ایستادم آثار ریاضت و مجاهده از ایشان نیک
ظاهر میشد و انوار طاعت و عبادت از بشره ایشان لایح مینمود و میفرمودند
که عزیزی خواب دیده بود که جمعی کثیر ایستاده اند و میگویند که حضرت موسی کلیم الله
می آیند آن عزیز گفته من نیز رفتم گفتم من هم ایشانرا ببینم چون آمدند سید عاشق
بود حضرت ایشان فرمودند سید با آن مشرب مشرف بودند که ایشانرا چنین بینند میفرمودند
اول بار که بهری رفتم بزیارتگاه رفته بودم دو سه روز باشیدم بعد از مراجعت
بده مولانا شمس الدین محمد سفوگردی رسیدم و وی از علمای متقی بود و از مریدان
شیخ شاه قرشی رحمهما الله تعالی در مسجد وی وقت نماز شام پانصد کس بوده باشند
روز دیگر علی الصباح وعظ فرمودند مرا آنجا بسیار خوش آمد و دو کس از مردم تاشکند
همراه من بودند نخواستم که ایشان بسبب من آنجا توقف کنند بشهر آمدم و بعد از

دو روز رفتم و یک هفته باشیدم دران مسجد اکثر اوقات از اصحاب طاعات جمع میبودند روزی خدمت مولانا شمس الدین محمد وعظ میگفتند دران وعظ بسیار میگریستند گوش داشتم که سبب گریه ایشان چیست فرمودند که مرزا شاهرخ را بادشاه مسلمان میگویند شنیدم که دیوان گوهرشاد آغا کنیزکی متهم کردند که فرموده است تا ویرا از مناره انداختند خالی ازان نیست که بموجب شریعت ثابت شده یا نه اگر ثابت شده دره میبایدزدن یا رجم کردن واگر ثابت نشده بی جهت مسلمانی را باین نوع چرا کشتند بعد از اثبات از مناره انداختن مشروع نیست بسبب آنکه این حکم از مرزا شاهرخ بحسب شریعت واقع نشده بود خدمت مولانا بسیار متالم شده بودند و بی اختیار میگریستند حال بزرگان دین چنین بوده است غم دین و ملت بر ایشان زیاده از غمها بوده است ومیفرمودند که شیخ ابوعثمان حیری از شیخ خود خواجه ابوحفص قدس سره استخاره کرد که خلق را وعظ گوید و نصیحت کند شیخ فرموده باعث برین داعیه چیست گفت شفقت بر خلق پرسیدند که شفقت تا چه حد گفت اگر عوض همه عصات امت محمدی صلی الله علیه وسلم مرا بدوزخ برند راضیم که ایشان خلاص شوند شیخ فرمودند اینچنین کس را میرسد که نصیحت خلق کند پس اجازت دادند و در پای منبر وی نشستند و وی افتتاح مجلس کرد دران اثنا سائلی برخاست و جامه خواست شیخ ابوعثمان فی الحال جبه از برکشیده بوی داد شیخ ابوحفص بانگ بر شیخ ابوعثمان زدند که انزل یا کذاب شیخ ابوعثمان سخن تمام ناکرده از منبر فرود آمد و نزد شیخ رفت و گفت از من چه کذب ظاهر شد شیخ فرمودند نگفته بودی که باعث بر نصیحت دعوت شفقت بر خلقت است چیست

اگر ترا بر برادران مومن شفقت بودی توقف کردی تا فضیلت احسان و ثواب آن یکی از ایشان را میبود طریق آن بود که صبر کنی اگر احسان از کسی در وجود نیامدی و آن سائل محروم ماندی بعد از ان تو اقدام بر آن چیز کردی روزی فقیر راقم این حروف را بخاطر گرفت که اگر وقتی از اوقات وعظ خواهم گفت بر زبان مبارک ایشان دران باب سخن گذرد و بدین نیت بمجلس آنحضرت در آمدم بعد لحظه فرمودند که شخصی پیش یکی از بزرگان دین رفت و گفت میخواهم که وعظ گویم بچه نیت گویم آن بزرگ ویرا عجب جوابی گفته است فرمودند که نیت در معصیت نافع نیست این جواب صحیح است زیرا که پیش از وقت سخن گفتن و نصیحت کردن معصیت است پس فرمودند که ازین سخنان معلوم میشود که درجه سخن بسیار عالیست بعد ازین فرمودند که اکنون نقل کلام میکنیم تا آنکه وقت سخن گفتن کی است و اکابر طریقت را در باب وقت موعظت و تذکیر سخن بسیار است بعضی فرموده اند که وقتی سخن گفتن رواست که متکلم بآن درجه رسیده باشد که زبان او نائب دل گشته باشد و دل او نائب حق سبحانه تعالی و میفرمودند چون زنگ نقوش کونیه از آئینه قوت مدرکه زدوده شود محاذی او جز ذات پاک نیست میفرمودند هر که عمل از کامل مکمل فرا گیرد و مواظبت و مداومت بران سبب وصول بمقامات عالیه است میفرمودند بدفع اخلاق ردیه مشغول شدن مشکل است یا چیزی از اعمال باطنی بر خود میباید گرفت یا منتظر میباید شد که یکبار امری ظاهر شود و مرا درا از همه خلاص گرداند و میفرمودند که یاران ما باید که یکے از دوام اختیار کنید یا آنکه از وجه حلالی قبول نمائید و بزراعت مشغول شوید و در مجموع مشغولیها خود را نگاهدارید چنانچه طریقه خواجگان است

یا خود را و انگلنید و از شدن و ناشدن اندیشه نکنید و سعی بلیغ نمائید که تا بایست خود را و ربایست دیگری گم کنید تا به سعادتی عظیم که فنا فی الله است مشرف شوید پس این بیت خواندند بیت تو را انگلن خویش قسیم تو ز دوست بخواه ما تم باش خواهی سور باش شد و میفرمودند که رجال غیب در هر زمانی ملازمت صحبت کسی میکنند از صلحا که عمل بعزیمت میکند و از رخصت اجتناب مینماید این طائفه از اربا رخصت میرمند و برخصت عمل کردن کار ضعفا است طریقه خواجگان عزیمت ست و تمسک بطریق عزیمت در اجتهاد و اسیکردند فرمودند که در لقمه و طعام احتیاط کردن از لوازم است منند و طعام باید که بطهارت کامل باشد و از روی شعور و آگاهی هیزم در دیگدان نهند و آتش افروزند و در هر طبخی که بر سر آن غضبی رفته بودی یا سخنان پریشان گذشته بودی حضرت خواجه بهاء الدین از آن طعام نخوردی و میگفتند این طعام را ظلمتی ست که مارا خوردن آن روا نیست حضرت ایشان در زمستان بغایت سرد که برف عظیم افتاده بود در ده تل کلامان که بر دو فرسنگی سمرقند است سحری طهارت ساختن بیرون آمدند و از در مطبخ بگذشتند در آن محل دو غلام طباخ دیگهای بزرگ پر آب کرده آتش افروخته بودند و آب گرم میکردند از برای طهارت ساختن اصحاب و در اثنای آن خدمت بایکدیگر سخنان روزمره میگفتند حضرت ایشان ایستادند و غلامان را پیش طلبیده قهر کردند و چوب طلبیدند و لت کردند و در آن عتاب و خطاب فرمودند این قدر ندانسته اید که در وقت آب گرم کردن و طعام پختن بدل حاضر میباید بود و زبان را از مالایعنی نگاه میباید داشت تا بآن آب وضو ساختن و از آن طعام خوردن نور حضور و آگاهی در دل پیدا شود و آنکه بغفلت گرم کنید

وطعامیکہ بغفلت پزیدازان آب وضوساختن وازان طعام خوردن ظلمت غفلت در باطن پیدا شود خدمت مولانا لطف اللہ کہ از مقربان اصحاب بود ہ گناہ آن غلامان را درخواست کردند حضرت ایشان عفو کردہ بطہارت خانہ رفتند و میفرمودند کہ سر اختیار بعضے از صوفیہ آواز نی را از آنست کہ آن بزرگواران نظر بر اصل مقصود داشتہ اند و بصفائے فطرت دریافتہ اند کہ مقصود اصلی آنست کہ حقیقت انسانی را از قیود بشریت رہائی حاصل شود و از استماع آواز نی ایشانرا ہمین معنی حاصل میشدہ است بنابر آن اختیار کردہ اند و حکمت درآنکہ بعضی ائمہ جائز نداشتہ اند آن تواند بود کہ چون نی را ارباب ہوا و بدعت اخذ کردہ اند و شنیدن آنرا شعار و دثار خود ساختہ اند این بزرگواران از فگ مشارکت ایشان ترک شنیدن آن کردہ اند و از مقصود در گذشتہ تمسک در تحصیل نسبت جمعیت باسباب دیگر کردہ اند روزی در مجلس ایشان شخصی خود را بہ تکلف و تعلق بر نسبت بیخودی و کیفیت استغراق میداشت حضرت ایشان متوجہ وی شدہ این بیت خواندند بیت گر مرد میا بہ تہمت ہستی کہ در طریق ما را انشانہاست از آن شاہ بی نشان میفرمودند تا آنزمان کہ نسبت مرید قوت نگرفتہ است و دران متمکن نشدہ است باوی مدارا و مواسا میکنند و بجانب او میروند و مواخذہ نمی نمایند آنچہ از وی میرسد از اخلاق و افعال نا ملائم تحمل میکنند اما چون نسبت وی قوۃ گرفت و ادراک یقین باین طریق حاصل شدہ کار با او افتاد باید کہ در ہر نفس پاسبان احوال بود تا چیزی از وی صادر نشود کہ سبب گرانی و کراہت خاطر گردد اگر از وی امری در وجود آید مواخذہ میکنند و سیاست مینمایند و میفرمودند کہ بعضی گفتہ اند کہ شیخ باید کہ مرید را تواند خورد شیخی کہ چنین نبود دیر اشیخی نرسد مرید خوردن را ہمین معنی است کہ شیخی باید کہ چنان باشد کہ در باطن مرید

تصرف کنند و اخلاق ذمیمه وی را بتوانند خورد یعنی نابود توانند کرد و اخلاق حمیده
بجای آن اثبات توانند کرد و او را بدرجه حضور و آگاهی توانند رسانید روزی حضرت
ایشان اصحاب را میگفتند کدام اندازه شما که به نسبت شما بست یا زیاده تصرف واقع نشده
هر بار بیرون رفتید و ضایع کردید کسی را که دانی نور از پیشگاه کرامت کرده اند باید که
با آن نور مصلح خود سازد و با آن نور ظلمت خود را ببیند و خود را از میان بردارد و میفرمودند
که چند روزی که من در حیاتم سعی بنی کنید و خدا بین نمیشوید کی خواهید شد این فرصت
را غنیمت شمارید که پشیمان خواهید شد و پشیمانی سود نخواهد داشت و قتیکه حضرت
ایشان فقیری را بطریق رابطه اشارت فرمودند این بیت خواندند بیت
جای کن در اندرون تنها خویش را ٭ دور کن ادراک غیراندیش را ٭ پس فرمودند یعنی
دور کن ادراک غیر این اندیشه را از دل مردم جا کن یعنی همگی خود متوجه آن باش
که خود را در دل مردم که عبارت از مشایخ طریقت ست جای سازی چنانچه طریقه خواجگان آنست
که در هر نفس پاسبانی باید کرد تا چیزی واقع نشود که سبب کراهت خاطر پیر گردد تا بجای
رسد که همه مراد او مراد پیر باشد و پیر مراد او و بسبب این پاسبانی بسعادتی مشرف
شود که فوق آن متصور نیست و آن فنا فی الله ست فقیری در مجالس صحبت بسیار
در روی مبارک حضرت ایشان مینگریست روزی وی را مخاطب ساخته فرمودند که شخصی
در چهره مبارک حضرت خواجه بهاؤالدین قدس سره بسیار می نگریست حضرت خواجه فرمودند
که بسیار در روی ما نظر مکن تا دل بباد ندهی پس حضرت ایشان این مصرع خواندند ع
دیوانه شود هر که به بیند رخ ما را ٭ بعد ازان فرمودند که توجه مرید باید که در میان دو
ابروی پیر باشد و پیر را در مجموع اوقات و احوال مطلع و حاضر خود دانند تا اهبت و عظمت

در و تصرف کرده هرچه ملائم حضور وی نیست از باطن مرید رخت بندد و از رعایت این معنی
بجائی رسد که حجاب از میان پیر و مرید مرتفع شود و مجموع مرادات و مقاصد پیر بلکه
احوال و مواجید وی معاینه و مشاهده مرید گردد مصرع اینکار دولت است کنون تا کرا
دهند. و میفرمودند که طریق خلاصی از گرفتاری بخواطر ردیه و مقتضای طبیعت یکی از
سه چیز تواند بود اول آنکه عملی از اعمال خیر بر خود گیرد از انچه این طائفه مقرر کرده اند
و طریق ریاضی اختیار کند دوم آنکه حول و قوة خود را از میان بردارد و بداند که او از آن
جمله نیست که خود را بخود از این بلیه خلاص تواند کرد بر سبیل نیاز و افتقار بدوام تضرع
و انکسار بجناب حق سبحانه رجوع نماید باشد که حق تعالی او را خلاصی از این بلیه کرامت
فرماید سوم آنکه مستمد از باطن و همت پیر باشد و وی را قبله توجه خود سازد بعد از این تقریر
از حاضران پرسیدند که ازین سه طریق کدام بهتر است هم خود فرمودند که استمداد از همت
پیر و توجه بوی بهتر است زیرا که طالب خود را از توجه بحق سبحانه حاضر دانسته پیر را وسیله
این توجه و وصول بجناب حق سبحانه گردانیده است این معنی بحصول نتیجه اقرب است
انچه مقصود طالب است برین زودتر متفرع شود که همیشه مستمد از همت پیر باشد و
میفرمودند که هرکه با یکی ازین طائفه می نشیند باید که جهدی کند تا از حقیقت وی
خبردار شود بعد ازین این سه بیت از مثنوی خواندند شعر من بهر جمعیتی نالان شدم
جفت حالان و خوش حالان شدم هرکسی از ظن خود شد یار من از درون من
نجست اسرار من سر من از ناله من دور نیست لیک چشم و گوش را این نور نیست
روزی در تعلیم اهل صحبت میفرمودند گرسنگی و بیداری پردماغ را منحرف و ضایع
میسازد و از ادراک حقائق و دقائق باز میدارد و ازین جهت است که در کشف بعضے

از اہل ریاضت غلطها واقع شده است کسی را بیداری شمرده میکنند که دران بیداری سرور و فرحی دارد و آن سرور و فرح کار خواب میکند و دماغ را از یبوست نگاه میدارد در رشحات فرمودند که خواجه علاء الدین غجدوانی میگفتند که روزی حضرت خواجه بزرگ بهاء الدین قدس سره بطوالسی آمدند ما با جمعی از اصحاب در غجدوان بودیم ما را طلبیدند آمدیم چون شب نزدیک رسید شیخ محمد درزی طوالسی را که از جمله مخلصان و خدام ایشان بود بخواندند و گفتند یاران را ببرید خدمت کنید با منزل شیخ محمد رفتیم بعد از ان نماز شام حضرت خواجه آنجا آمدند و بر کنار صفه نشستند و پای مبارک فرد آویختند و شیخ محمد را طلب کردند و پرسیدند که برای یاران چه خواهید پخت شیخ محمد گفت مرغکی دکرنجکی در خاطر دارم فرمودند که مرغ را آرید تا ببینیم که فربه است یا لاغر شیخ محمد مرغها را آوردند حضرت خواجه یک یک را بدست مبارک خود گرفتند و ملاحظه کردند و فرمودند که نیک است بعد اصحاب را گفتند که طعام را خورید و شب خواب کنید و چون صبح شود پیش ما آئید پس برخاستند و رفتند و ما شب آنجا باشیدیم و طعام خوردیم و خواب کردیم و صبح باتفاق یاران پیش ایشان رفتیم و میفرمودند که ذکر بمثابه تیشه است که بآن خار خواطر را از راه دل میبرند و میفرمودند که کار آنست که استغراق در ذکر شود و به جهیکه او را نه ذوق بهشت باند و نه خوف دوزخ خواب و بیداری وی را یکسان شود شیطان را خود چه زهره که گرد این بزرگوار گردد و میفرمودند اگر سکوت در صحبت برای حفظ آگاهی بحق سبحانه باشد و ملاحظه آنکه لغوی گفته نشود آن صحبت بهشت است در آیه کریمه لَا يَسْمَعُونَ فِيهَا لَغْوًا اشارتی بچنین صحبت واقع است کسانی را که دل گرفتار محبوب حقیقی شده است در همه حال دل ایشان با آنحضرت در مکالمه و مناجات است و میفرمودند که نزد محققان حق سبحانه آنست که بهیچ وجه مدرک و مفهوم نشود و طریق

ادراک وهمی مسدود است و عقل کامل آنکه بهیچ وجه او طالب ادراک وهمی نیاراید
پس برین تقدیر سکون و آرام از مقتضای عقل نباشد سه دوست دارد دوست
این آشفتگی که گوشت بهبود بجهد از خفتگی نه و میفرمودند که ارواح انسانیه در جوار قدس
همیشه در مشاهده بودند چون باین عالم شان آوردند و محبوس قفس ناسوتی گردانیدند بواسطه
تعلق بابدان مشغول محتاج الیه ابدان شدند از مسکن و ملبس و مطعم و غیر آن و بعضی را
باوجود این شغل اضطراب و میل رسیدن بمقر اصلی خود غالب آمد و تمتعات بهیمی و مستلذات
طبیعی مانع توجه ایشان بمقر اصلی نشد از کجا معلوم شد که مقصود از وجود انسانی حصول
آن اضطراب نیست اگرچه مقصود را مردم بنوعی دیگر بیان کرده اند و میفرمودند عبادت
عبارت از انست که باوامر عمل کنند و از نواهی اجتناب نمایند و عبودیت عبارتست
از دوام توجه و اقبال است بجناب حق سبحانه تعالی و میفرمودند که در بعضی کتابها فرق
میان عبادت و عبودیت چنین کرده اند که عبادت ادای وظائف بندگی است بر حسب
شریعت و عبودیت حضور و آگاهی دل است بر نعت تعظیم و میفرمودند که مقصود از
خلقت انسانی تعبد است و خلاصه تعبد آگاهی است بجناب حق سبحانه در همه احوال
به نعت تضرع و خضوع و میفرمودند که شریعت است و طریقت است و حقیقت است
شریعت اجرای احکام است بر ظاهر و طریقت تعمل و تکلف است در جمعیت باطن و حقیقت
رسوخیت درین جمعیت و میفرمودند که معراج دو نوع است معراج صوری و معراج
معنوی معنوی نیز دو نوع است اول انتقال کردن از ماسوی بحق سبحانه و میفرمودند
که سیر دو نوع است سیر مستطیل و سیر مستدیر سیر مستطیل بعد در بعد است و سیر مستدیر
قرب در قرب سیر مستطیل مقصود از خارج دائره خود طلبیدن است و سیر مستدیر

شد

گرد دل خود گشتن و مقصود را از خود جستن و میفرمودند که علم دو است علم وراثت و
علم لدنی علم وراثت آنست که مسبوق بعملی باشد چنانچه حضرت رسول صلی الله علیه وسلم
فرموده است مَنْ عَمِلَ بِمَا عَلِمَ وَرَّثَهُ اللهُ عِلْمَ مَا لَمْ يَعْلَمْ و علم لدنی آنست که مسبوق بعملی نباشد
بلکه بسابقه عملی حق سبحانه بمحض عنایت بی علت بعلمی خاص از نزد خود بنده را مشرف
گرداند کما قال سبحانه وَآتَيْنَاهُ مِنْ لَدُنَّا عِلْمًا و فرمودند اجر نیز دو است اجر ممنون و اجر
غیر ممنون اجر ممنون آنست که در مقابله عملی نباشد بلکه محض موهبت بود و اجر غیر ممنون آنکه در مقابله عملی باشد
و فرمودند که فرق است میان عالم و عارف مثلاً کسیکه علم بمسائل نحو میدارد که عبارت از قواعد کلیه است که فاعل
مرفوع است و مفعول منصوب ویرا عالم بعلم نحو گویند نه عارف اما عارف بعلم نحو آنرا
گویند که هر یکی از مسائل بیتابانه تکلف و توقف در محل خود استعمال کند همچنین عالم بعلم
توحید گویند کسی را که توحید وی بحسب علم است یعنی اعتقاد کرده است وحدت افعال
و صفات و ذات را در دل خود قرار داده که لَا فَاعِلَ فِي الْوُجُودِ إِلَّا اللهُ همچنین کس را
عالم بعلم توحید گویند و اگر در عین ظهور هر یکی از افعال و اوصاف در مظهر خود و غیر خود
بی تعمل و تکلف میداند که فاعل حق است او را عارف گویند و اگر همین را بتعمل
میداند یعنی بقوت ایمان ویرا متعرف گویند روزی بسبیل تمثیل میفرمودند که مرغان
اجتماعی کردند تا خود را بسیمرغ رسانند هر یکی در میان راه بعذری باز ماندند اما در هر کدام
که از سیمرغ چیزی بود بسیمرغ رسید و میفرمودند که مردم تصور کرده اند که کمال در
انا الحق گفتن است کمال در آنست که انا را از میان بردارند و هرگز یاد وی نکنند
و میفرمودند که اصل کار بی پیوندیست پس فرمودند که پیش من هیچ شعری بهتر ازین
رباعی نیست که پهلوان محمود پوریار گفته است رباعی جانا بقمارخانه رندی چند

با مردم کم عیار کم پیوند ند یا رندی چند اند کس نداند چند اند یا برنسیہ و نقد ہردو عالم خند ند یا بعد ازان فرمودند اگر کسے حقیقت معنی لا الہ الا اللہ را داند ازین سخن حقیقت داند کہ پہلوان محمود گرفتار ہیچ قیدی نبودہ است و تجلی ذاتی مشرف بودہ روزے بعضی از خدام اصحاب را مخاطب ساختہ سخنان میفرمودند درین اثنا گفتند حاصل آنکہ سعی میباید کرد تا دل را توجہ دائمی بحق سبحانہ حاصل شود بعد ازان تواند بود کہ ویرا آگاہ سازند بآنمعنی کہ این توجہ از دوست بذات و آن توجہ را در میان ہیچ مدخلی نبودہ است و میفرمودند کہ فنای مطلق را معنی نہ آنست کہ صاحب فنا را باوصاف و افعال خود شعور نباشد بلکہ معنی وی آنست کہ نفی اسناد اوصاف و افعال کند از خود بطریق ذوق و اثبات کند مر فاعل حقیقی را جَلّ ذِکرُہٗ آنکہ صوفیہ گفتہ اند نفی با اثبات جنگ ندارد بآنمعنی ہست و فرمودند مثلاً این جامہ کہ من پوشیدہ ام عاریتی ہست دمرا علم نسبت بآنکہ این عاریت ہست و ازین سبب کہ من آنرا ملک خود دانم بآن تعلق داریم ناگاہ مرا علم شد بآنکہ این جامہ عاریتی ہست فی الحال تعلق من از انجامہ منقطع شد و حال آنکہ تلبس من بآنجامہ بالفعل واقع ہست جملہ صفات را برین قیاس باید کرد کہ ہمہ عاریت اند تا دل از مادون حق سبحانہ منقطع شود و پاک و مطہر گردد و میفرمودند وصل پیش ما آنست کہ دل را بجناب حق سبحانہ نسبت آگاہی حاصل شود برسبیل ذوق و از غیر وے ذہولی دست دہد و چون این نسبت متصل گردد بدوام وصل مشرف گشتہ است آنچہ از خوردی معتقد ماست اینست و میفرمودند وصل بحقیقت آنست کہ دل بحق سبحانہ جمع شود برسبیل ذوق چون این معنی دائم شود آنرا دوام وصل گویند نہایت این ہست و آنکہ حضرت بہاؤ الدین قدس سرہٗ فرمودہ اند کہ ما نہایت را در بدایت درج میکنیم

مراد ہمین ست و آنکه فرموده اند ما واسطه وصول بسین نیستیم از ما منقطع میباید شد و بمقصود باید پیوست ہمین وصل ست و فرمودند اگر این نسبت را نزد شما قدرے بودی بابستی سنگہا را بر سر خود برداشتی و میفرمودند ہرگاه شما در صحبت من واصل شدید مرا از ان چه وحق را سبحانه از ان چه و فرموده بسیار ست که ما در غم خلق ام و خلق بواسطه ما در شادی اگرچه این شرک ست که کسی خود را چنین کلان سازد اگر وی خراب شود عالم خراب شود لیکن ما چه کنیم کُلَّ یَوْمٍ هُوَ فِی شَأْنٍ ما را بی ما چنین کلان ساخته اند و میفرمودند که اگر ذکر بر وجهی ملکه شود که دل ہمیشه حاضر بود ذاکر درین حضور ملتذ باشد از ابرار است و وی را حاضر مع اللہ میتوان گفت اما واصل مع اللہ نمیتوان گفت واصل آنست که استناد حضور از وی منتفی گردد و حاضر حق را سبحانه داند بذات خود و میفرمودند نہایت که اولیا با آن میرسند آنست که مشاہده از ایشان غائب نشود یا آنکه مشاہده از ایشان غائب شود از نہایت استغراق در مشاہد حقیقی و میفرمودند که تجلّی کشف ست و ظہور و این معنی بر دو گونه تواند بود یکی کشف عیانی و آن مشاہده که مقصود ست بچشم سر از دار الانجراد و دوم آنکه بتوسط کثرت احضار یا غلبه محبت آنچه غائب ست کالمحسوس شود زیرا که از خواص محبت ست که غائب را کالمحسوس گرداند این ست نہایت اقدام ارباب کمال در دنیا و میفرمودند که آیا نہایت این کار حضور و مشاہده است یا فنا و نیستی آنچه فہم میشود از کلام بعضی اکابر این ست که نہایت حضور و مشاہده باشد لیکن در واقع نہایت فنا و نیستی میباید زیرا که گرفتار حضور و مشاہده نیستم گرفتار غیر ست و میفرمودند که شہود را دو معنی ست یکی شہود ذات مقدس معرّا از ظہور در لباس مظاہر و دوم شہود دیگر آنست که آن ذات مقدس را از پرده مظاہر مشاہده کنند بی وصف

ہمگی باک بہ لغت یکی و یگانگی و این شہود در اصوفیہ شہود واحدیت در کثرت می نامند
وحضرت رسول صلی اللہ علیہ وسلم بعد از بعثت درین شہود بودند ومیفرمودند عجب دارم
از کسی کہ گفتہ است مصرع منگر کہ کہ میگوید بنگر کہ چہ میگوید باستی کہ چنین گفتی منگر کہ چہ میگوید
بنگر کہ کہ میگوید یعنی قائل و متکلم از پردۂ مظاہر حق است سبحانہ ومیفرمودند کہ
حق سبحانہ عنایت فرمودہ چیزی چند از صفات بہ بندہ نسبت کردہ واو را بآن منسوب
ساختہ و وعدہ و وعید را بر آن متفرع گردانیدہ و کمال بندہ جز آن نیست کہ غایت
سعی بجا آوردہ و ہمگی و تمامی خود را در سلوک طریقہ مستقیمہ صرف کردہ خود را بجای
رساند کہ داند کہ آنچہ او را حق سبحانہ بآن منسوب ساختہ از ان او نیست در دنیتی
ہمین ست لیکن مردم آنرا دور و دراز گردانیدہ اند روزی یکی از اعزہ در مجلس
حضرت ایشان پرسید کہ اکابر صوفیہ گفتہ اند کہ وجودی غیر وجود حق و ہستی مطلق نیست
و ظاہر از پردۂ مظاہر یکیست بنا برین تحقیق مخالفت و منازعت اہل اسلام با اہل کفر
از برای چیست حضرت ایشان باین دو بیت مثنوی جواب آن عزیز گفتند ؎
چونکہ بیرنگی اسیر رنگ شد ؎ موسیٔ با موسیٔ در جنگ شد ؎ چون بہ بیرنگی رسی کان
داشتی ؎ موسیٔ و فرعون دارند آشتی ؎ ومیفرمودند کہ واقفان ہر قدر ستر بحیند
یعنی بعد از علم باینمعنی کہ مجموع معدوم اند و ظاہر بصور مجموع اوست بیاسودند
ہمچون آبیکہ در انہار و جداول ست بعد از انکہ دانست کہ از انبساطات بحر محیط است
او را لذتی و ذوقی برسیدن باصل خود کہ محیط ست حاصل شد و در راحت افتاد بیت
چون بہ بالستی کہ ظل کیستی ؎ فارغی گر مردی و گر زیستی ؎ پوشیدہ نماند کہ غیر ازین
کلمات قدسیہ و انفاس نفیسہ کہ مذکور شد بسی حقائق و معارف بلند و دقائق د

ولطائف ارجمند کہ از حضرت ایشان در خلال احوال استماع افتاد و بواسطہ فتور قوت حافظہ وظہور امور مانعہ ضبط عبارات و استعارات آنحضرت دست نداد اما بعضی ابیات واشعار کہ در اثنای معارف لطائف شعار بر زبان ایشان گذشت بر لوح ضمیر مرتسم و در آئینہ خاطر منقش گشتہ ست و آن این ست وقتیکہ خواجہ محمد یحیی را بعلو ہمت امر میفرمودند این مصرعہ خواندند ع چون پلنگان سوی بالا خیز کن ۔ وقتیکہ بیان ترک ہستی و خود پرستی میفرمودند خواندند ع یک قدم بر فرق خود نہ وان دگر در کوی دوست ۔ وقتیکہ بیان شرعیت و از ذکر جہر منع میفرمودند خواندند ع نعرہ کم زن کہ نزدیک ست یار ۔ وقتیکہ بیان تفاوت قابلیات میفرمودند خواندند ع بقدر روزنہ افتد بخانہ نور قمر ۔ در بیان آنمعنی کہ عشق و محبت موجب ظہور حقائق و معارف ست این بیت خواندند بیت گر عشق نبودی و غم عشق نبودی ۔ چندین سخن خوب کہ گفتی و شنیدی ۔ در بیان آنمعنی کہ آگاہی دوام بترک مالوفات و مانوسات باز بستہ ست میفرمودند کہ در یکی از رسائل شیخ خاوند طہور ست این بیت بیت مارا خواہی ہمین حدیث ماکن ۔ خوبا ماکن بغیر ما خو و اکن ۔ وقتیکہ بطریق توجہ بوجہ خاص اشارت میکردند این بیت خواندند بیت آن دارد آن نگار کہ آن نیست ہر چہ ہست ۔ آنرا طلب کنید حریفان کہ آن کجاست ۔ در بیان آنمعنی کہ بعد صوری اہل رابطہ را مانع قرب معنوی نیست میخواندند بیت گمان مبر کہ برفتیم و مہرت از دل رفت ۔ بخاکپای عزیزت کہ ہمچنان باقیست ۔ در بیان عنای ذاتی حق و عجز خلق از ادراک حقیقت او میخواندند بیت ولال غمش غیبت جانبازان دیدہ ۔ زد نعرہ و فریاد کہ صد جان بجوی داد ۔ در بیان آنمعنی کہ اہل ظاہر از حقیقت عشق بیخبر اند میخواندند بیت عشق را بوحنیفہ درس نگفت ۔

شافعی را در روایت نیست ؎ در بیان ضعف ارادت طالبان میخوانند بیت
گو ارباب دل رفتند و شهر عشق شد خالی ؎ جهان پر شمس تبریزیست کو مردی چو مولانا
در بیان آنمعنی که بسی کسان را بواسطهٔ التفات این طائفه ذوقی حاصل شده بود و باندک
ترک ادبی آن ذوق نماند میفرمودند بیت هرچه بودی دولت آمده بود ؎ چو تو
کج باختی کسی چه کند ؎ در ترغیب بصحبت و منع از عزلت میخوانند بیت شکر تنها مخور
با کل بر آمیز ؎ که در ترکیب باشد نفع بسیار ؎ در بیان آنمعنی که صفات بشریت و مقتضیات
طبعی ارباب کمال و اصحاب نفوس قدسیه را از شهود آنچه مقصود ست مانع و مزاحم
نمیشود این قطعه خوانند قطعه موسی اندر درخت آتش دید ؎ سبزتر میشد آن درخت
از نار ؎ شهوت و حرص مرد صاحبدل ؎ این چنین دان و همچنین انگار ؎ در بیان شکایت
از قید بشریت میفرمودند که بر در شیخ ابوبکر قفال شاشی نوشته دیده ام بیت دانی
چه حکمت است که فرزند از پدر ؎ منت ندارد ار دهدش روز و شب عطا ؎ یعنی درینجهان
که محل حوادث است ؎ در محنت وجود تو آورده مرا ؎ وقتیکه بیان طریقهٔ رابطه میکردند
این ابیات از مثنوی خواندند بیت آن یکی را روی او شد سوی دوست ؎ وان یکی را
روی او خود روی دوست ؎ روی هر یک می نگر میدار پاس ؎ بو که گردی تو ز خدمت
رو شناس ؎ در میان جان ایشان خانه گیر ؎ در فلک خانه کند بدر منیر ؎
در بیان آنمعنی که حکم غالب دارد میخواندند بیت ای برادر تو همین اندیشهٔ ؎ مابقی
تو استخوان و ریشهٔ ؎ گر گل است اندیشهٔ تو گلشنی ؎ ور بود خاری تو هیمه گلخنی ؎ در تنبه
بو حدت نظر و نکته فراست میفرمودند بیت آدمی دیده است باقی پوست است ؎
دید آن باشد که دید دوست است ؎ وقتیکه بیان تر معیت میکردند خواندند بیت

همچو نابینا مبر هر سوی دست ‖ با تو در زیر گلیم است هر چه هست ‖ یار تو خرجین تست و
کیسه است ‖ ور تو رامینی مجو جز ویسه است ‖ ویسه و رامین تو هم ذات تست ‖ دین
بر دیتها همه آفات تست ‖ و هم در بیان سرعیت و منع ذکر جهر میفرمودند بیت
کار نادان کوته اندیشی است ‖ یاد گیرد کسی که در پیش است ‖ در بیان کسب و لوله شوق
و اضطراب میخواندند بیت آب کم جو تشنگی آور بدست ‖ تا بجوشد آب از بالا و پست ‖
هم در همین میخواندند بیت تشنه بخفتید مگر اندکی ‖ تشنه کجا خواب گران از کجا ‖ چونکه
بخفتید بخواب آب دید ‖ یا لب جو یا که سبو یا سقا ‖ در بیان غلبات شوق و محبت
این طائفه میخواندند بیت از عطش گر در قدح آبی خورند ‖ در درون آب حق را
ناظرند ‖ بعد از بیان آنمعنی که یک حقیقت است ظاهر در لباس مظاهر این ابیات
خواندند بیت گر گشائیم بحث این را بیان ‖ تا سوال و تا جواب آید دراز ‖ ذوق
نکته عشق از من میرود ‖ نقش خدمت نقش دیگر میشود ‖ پس کنم خود زیرکان را
این بس است ‖ بانگ دو کردم اگر در ده کس است ‖ و میفرمودند که همت عبارت از
جمع خاطر است بر امر واحد بر وجهیکه بر خلاف آن بر خاطر نگذرد و از چنین همت مراد متخلف
نیست اصحاب تجرید باید که گاه گاه امتحان همت کنند و معلوم نمایند که ایشان از مناسبت
بحضرات اسمائیه بچه مرتبه رسیده است و همت ایشان را چگونه تاثیر است و میفرمودند
که اکابر گفته اند همچنانکه معارضه قرآن ممکن نیست همت عارف خلاق است مراد از
وی متخلف نیست هر که با چنین همتی معارضه کند البته مغلوب شود تا گفته اند اگر
کافری همیشه خاطر خود بر امری دارد و همت بر چیزی گمارد البته میسر گردد و ایمان
و عمل صالح در آن شرط نیست همچنانکه قوت صافیه را تاثیر است نفوس شریره را

نیز تاثیر هست و میفرمودند که صرف خاطر در رفع موانع و دفع اعدای دین عیب نمیباشد بهمه انبیا علیهم السلام باوجود استغراق در بحر توحید همت مصروف این معنی داشته اند و میفرمودند که شیخ را بابرکه میگفت عارف را همت نیست معنی این نفهمیده بوده است عارف بعنایتی مشرف شده است که وی وجمله اوصاف وی بعدم آبادی رفته است که از و نه نام مانده است و نه نشان هرچه از وی صادر میشود بوی منسوب نیست آیة وَمَا رَمَیْتَ اِذْ رَمَیْتَ وَلٰکِنَّ اللّٰهَ رَمٰی وکریمه فَلَمْ تَقْتُلُوْهُمْ وَلٰکِنَّ اللّٰهَ قَتَلَهُمْ مُنْبی ازین معنی هست واگرنه چنین بودی نسبت بانبیا مشکل میشود که عالمی را بتسلیط قوت قاهره برهم زدند مثل نوح و هود علیهما السلام که قوم خود را به آب و باد هلاک ساختند و میفرمودند که آنچه حضرت شیخ محی الدین عربی در فتوحات فرموده اند که عارف را همت نیست معنی وی آنست که ممکن نظر بحقیقت و ذات خود هیچ ندارد و آنچه از اوصاف حال او را حاصل ست مثل علم و قوت و ارادت همه عاریت ست و حق راست سبحانه پس عارف حد خود دانسته در مقام فقر حقیقی که نیستی محض میباشد چنانچه مقتضای ذات اوست و باوصاف عاریتی ظاهر نمیشود ولکن جمعیکه از هواجس و وساوس نفسانی و شیطانی بسبب کمال عنایت محض موهبت آلهی باز رسته اند باید که باطن خود را تابع ارادت و مشیت حق سبحانه گردانند یعنی در صورتیکه این طائفه ملهم شوند به تسلط همت براندفارغ و هلاک ظالمین و تخلیص مسلمین از اشرار باید که همت مصروف دارند و خاطر تمام بر دفع و رفع اعدا گمارند. عبدالله بلیانی رحمة الله علیه درویشی نه نماز و روزه است نه احیای شب اینهمه اسباب بندگی هست درویشی نرنجیدن ست اگراین حاصل کنی واصل گردی و گفت

بلیان[۲]
نام قریه از ولایت گازرون ۲

خدای دان باشید اگر خدای دان نباید خود دان نیز مباشید از برای آنکه چون
خود دان نباشید خدای دان باشید پس گفت ازین همه بگوییم که خدای باشید
و اگر خدای نباشید خود مباشید که اگر خود نباشید خدای باشید چنانچه از اشعار
اوست بیت ما جمله خدای پاک پاکیم ما نی ز آتش و باد و آب و خاکیم ما از هستی
و نیستی همیشه ما عریان شده ایم و جامه چاکیم ما و نیز از وی است بیت حقیقت
غیر خدا دیدن روا نیست ما که بیتاک در دو عالم جز خدا نیست ما نمیگوییم که عالم جمله
او شد ما که این نسبت بد کردن روا نیست ما نه او عالم شد و نی عالم او شد ما
همه او را چنین دیدن خطا نیست ما ت تا حق بد چشم سر نه بینیم هر دم ما از پای
طلب نمی نشینیم هر دم ما گویند خدا بچشم سر نتوان دید ما آن ایشانند من چنینیم هر دم
ابو عبدالله ازوعندی رحمة الله علیه گفت خوشحال کسیکه ویرا وسیله
نباشد بجناب حق تعالی جز حق و گفت ترک دنیا از جهته دنیا و قبول خلق از جمله دنیاست
و گفت الله تعالی بنده خود را از معرفت خود چیزی بدهد بآن مقدار که وی را
معرفت داده بود بلا بر وی گمارد تا بقوت آن معرفت آن بلا را میدارد و گفت که دور
باش از تمیز در خدمت زیرا که کسانیکه ایشان را در خدمت ممتاز گردانی ظاهر نمانده اند
پس همه را خدمت کن تا مراد حاصل شود و مقصود فوت نشود رکن الدین
علاء الدوله سمنانی قدس الله سره العزیز درویشی از وی سوال کرد که
چون این بدن را در خاک ادراک نیست و بدن کثیف است یا روح از وی مفارق
شده و در عالم ارواح حجاب نیست چه احتیاج است بسر خاک رفتن فرمودند که فائده
بسیار دارد یکی آنکه چون بزیارت کسی میرود چندانکه میرود توجه او زیاد میشود

و چون بسر خاک رسد و مجلس مشاهده کنند خاک او را حس او نیست مشغول او نشود و بکلی
متوجه گردد و فائده بیشتر باشد و دیگر آنکه هر چند ارواح را حجاب نیست و همه جهان
او را یکی ست اما در بدنیکه هفتاد سال با او صحبت داشته باشد و بدن محشور او که
بعد از حشر ابد الآباد خواهد بود و آنجا باشد بآن موضع نظر او و تعلق او بیشتر بود که
بموضع دیگر این را بدلایل عقلی و نقلی ثابت کرد چنانچه در نفحات بتفصیل مذکور ست
و فرمود که جمله انبیا برای آن آمده اند که تا چشم خلق را بکشایند بعیب خود و کمال
حق بعجز خود و بقدرت حق و بظلم خود و بعدل حق و بجهل خود و بعلم حق و بمذلت
خود و عزت حق و به بندگی خود و خداوندی حق و بفقر خود و غنای حق و بتقصیر خود
و بنعمای حق و بفنای خود و بقای حق و هم برین قیاس شیخ نیست برای آنست
که چشم مریدان را بآن معنی بکشاید پس هر چند مرید در اثبات خود و کمال خود بیشتر کوشد
یا عمل کند تا کمال او ظاهر شود شیخ از وی بیشتر رنجد چه شیخ اینهمه رنج از برای آن
میکشد که تا چشم کمال بین نفس او را بدوزد و چشمیکه کمال حق بیند بکشاید و او هر لحظه
در کمال خود چشمی دیگر میکشاید پس در اضاعت رنج شیخ میکوشد در دلش میباید که در
کمین نفس باشد تا هر چشمی که بکمال خود بکشاید حالی آنرا می بندد و اگر نه چنین کند تا او را
خبر شود نفس او بهر سر موئی چشمی بدیدن کمال خود بکشاید و از دیدن کمال حق کور گرداند
که خاصیت نفس اینست و گفت که این مردمان عجب اعتقادها دارند که میگویند که درویش
باید که گدا و محتاج باشد نمیدانند که حق تعالی هرگز هیچ مرشد را محتاج نداشته است
بخلق چرا باید که بندگان خدایتعالی از غیر خدای محتاج باشند آخر این دنیا را ببرکت ایشان
بپای میدارد بلکه مقصود از آفرینش ایشانند نه دیگر و گفت که حق تعالی این زمین

و مزارع را بحکمت آفریده و میخواهد که معمور باشد و فائده بخلق رسد و اگر خلق بدانند که
از عمارت دنیا که برای فائده و دخل کنند نه بوجه اسراف چه ثواب است هرگز ترک
عمارت نکنید و اگر بدانند که از ترک عمارت و گذاشتن زمین معطل چه گناه حاصل میشود
هرگز نگذارند که اسباب او خراب شود هر کسی که زمین دارد از آن هر سال هزار من غله
حاصل میتواند کرد و اگر بتقصیر و اهمال نه صد من حاصل کند و بسبب آن صد من از خلق
دور افتد بعد از آن از وی باز خواست خواهند کرد و اگر کسی را عالی همت که بزمین
و عمارت نمی پردازد خوش وقت او بود و اگر از کاهلی ترک زمین کند و آن را ترک و زهد
نام کند جز متابعت شیطان چیزی دیگر نیست و هیچکس کمتر از آدمی بیکار نیست اخروی
و دنیوی و گفت که ممکن نیست که کسی بمرتبه ولایت رسد الا که حق تعالی پرده بر سر او
پوشد و او را از چشم خلق پنهان دارد که معنی اَولِیَائی تَحتَ قَبَائی این است و این
قباب صفات بشریت است نه پرده ایست از کرباس و غیره و صفات آنست که در و
عیبی ظاهر کند یا هنری را از و در چشم مردم بعیب فرا نماید معنی لَا یَعرِفُهُم غَیرِی آنست
که تا نور ارادت باطن کسی را منور نکند آن ولی را نشناسد پس آن نور او را شناخته باشد
نه آنکس و هم گفت درویشانیکه بکار مشغول اند میباید که بطال را در میان ایشان راه
نباشد که یک بیکار صد مرد در کار را از کار باز دارد و فرمود که میباید که درویشان جهد
نمایند تا در وقت لقمه خوردن نیک حاضر باشند که تخم اعمال در زمین قالب انسانی لقمه
است چون بغفلت تخم انداز دممکن نیست که هرگز جمعیت خاطر حاصل شود اگر چه لقمه
حلال باشد و فرمود که انبیاء علیهم السلام از انشای گناه عامداً معصوم اند و اولیای
از خورد داشت گناه محفوظ نزدیک این بیچاره هیچ گناه بتر از آن نیست که بنده خود را

مجرم و مقصر نداند مولانا جلال الدین رومی قدس سره گفت با اولیای
حق هم زانو بزانو باید نشست که آنرا اثرهای است عظیم و گفت مرغیکه از زمین بالا
پرد اگرچه بآسمان نرسد اما این قدر باشد که از دام دورتر باشد و برهد همچنین اگر کسی
درویش شود بکمال درویشی نرسد اما این قدر باشد که از زمره خلق و اهل بازار ممتاز
باشد و از زحمتهای دنیا برهد و سبکبار گردد که نَجَی المُخَفِّفُونَ وَ هَلَکَ المُثقِلُونَ یکی از
ابنای دنیا نسبت نرسیدن خود بخدمت وی عذر میکرد فرمود که حاجت باعتذار
نیست آن قدر که دیگران از آمدن تو منت میدارند ما از نیامدن تو منت داریم
یکی از اصحاب را غمناک دید فرمود همه دلتنگی از دل نهادگی برین عالم است هر دمیکه آزاد باشی
ازینجهان خود را غریب دانی و در هر رنگ که نگری و هر مزه که بچشی دانی که بآن
نمانی و جای دیگر روی پس هیچ دلتنگ نباشی روزی از بهاء الدین پسر خود
گفت اگر خواهی که دائما در بهشت برین باشی با همه کس دوست شو و کین کسی را
در دل مدار و این رباعی خواند بیت بیشی طلبی ز هیچ کس بیش مباش چون
مرهم و موم باش چون نیش مباش خواهی که ز هیچ کس بتو بد نرسد بدگوی و
بدآموز و بداندیش مباش و فرمود که آزادمرد آنست که از رنجانیدن کسی نرنجد
و جوانمرد آنست که مستحق رنجانیدن را نرنجاند شخصی با ایشان خوش نبود در سخن ایشان
که من با هفتاد و سه مذهب یکی ام معترض شد و برای امتحان شخصی را بر در ایشان فرستاد
که دشنام ها داد ایشان بخندیدند و گفتند باین نیز که تو میگوئی یکی ام آن کس خجل شد
و باز گشت و نقل است که از خادم همیشه پرسیدی که در خانه ما امروز چیزی هست اگر
خادم گفتی هیچ نیست شاد شدی و شکرها کردی که الحمد لله امروز خانه ما بخانه

پیغمبر صلی الله علیه وسلم میماند واگر خادم گفتی مالابد مطبخ مهیا ست منفعل گشتی گفتی
ازین خانه بوی فرعون می آید روزی در مجلس وی حکایت اوحد الدین کرمانی
کردند که شاهد باز و پاکباز بود گفت کاشکی کردی وگذشتی فرمود شخصے بخلوت
درویشی آمد پرسید که چرا پنهان نشستند گفت این دم تنها شدم که تو آمدی ومرا
ازحق مانع شدی ازوی پرسیدند درویش گناه کند گفت اگر طعام بی اشتها خورد
که این درویش را گناهی ست عظیم وگفت صحبت خزینه ست مصاحبت مکنید
غیر ابنای جنس را گفت که درین معنی حضرت خداوندم شمس الدین تبریز فرموده ست
که علامت مرید قبول یافته آنست که اصلا با مردم بیگانه صحبت نتواند داشتن
واگر اتفاق شود چنان نشیند که منافق در مسجد وکودک در مکتب واسیر در زندان
ودر مرض اخیر با یاران گفت که از رفتن من غمناک مشوید که نور منصور بعد از صد
وپنجاه سال بروح شیخ فرید الدین عطار تجلی کرد ومرشد او شد در هر حالتیکه باشید
با ما باشید ومرا یاد کنید تا من شما را ممد باشم در لباسی که باشم ونیز فرمود که در
عالم ما را دو تعلق ست یکی ببدن ویکی بشما چون بعنایت حق سبحانه فرد ومجرد گردم آن
تعلق نیز از آن شما خواهد شد شیخ صدر الدین برای عیادت آمد وشفاک الله گفت
فرمود که شفاک الله شما را باشد که درمیان عاشق ومعشوق پیراهنی از شعر بیش نماند
نمیخواهید که نور بنور پیوندد واین غزل خواند ؎ چه دانی تو که در باطن چه شاهی
همنشین دارم ﷺ یاران را وصیت کرد بدین عبارت اوصیکم بتقوی الله فی السر والعلانیه
وبقلة الطعام وقلة الکلام وهجران المعاصی والآثام ومواظبة القیام ودوام الصیام
وترک الشهوات علی الدوام واحتمال الجفاء من جمیع الانام وترک مجالسة السفهاء

والتزام مصاحبة الصالحين والكرام وان خير الناس من ينفع الناس وخير الكلام ما قل ودل والحمد لله وحده مولانا شمس تبریز قدس سرہ گویند کہ در بغداد شیخ اوحد الدین کرمانی را دریافت پرسید کہ در چہ کاری گفت ماہ را در طشت آب می بینیم مولانا فرمود اگر بر گردن دمل نداری چرا بر آسمانش نمی بینی فرمود کہ یکی گفت کہ در سقایہ نام حق نباید گرفت و قرآن نباید خواند مگر آہستہ گفتم آنرا چہ کنم کہ او را از خود جدا نمیتوانم کرد شاہ از اسپ فرو نمی آید اسپ بیچارہ چہ کند مولانا سلطان الدین رحمۃ اللہ علیہ میفرمود کہ حاصل این کار و بار ذوق یافت و الم نایافت است باید کہ طالبان ہر چہ یابند از واردات و مواجید ذوقین شوند و باز از ان ذوق تہی گشتہ برای انچہ کہ نیافتہ اند و باقیماندہ متالم شوند چہ مقصود بی نہایت است انچہ از وی دریابند بانچہ از وی در نیافتہ اند حکم نیم قطرہ دارد بہ نسبت دریای محیط النس اگر بانچہ دریابند سر فرو آرند و بآن آرام گیرند در ذوق آن از عالم بیدردی روند تا ابد دران محبوس باشند و از دیگر اذواق و مواجید بی نہایت محروم مانند و اگر بعمر ابدی درین یافت و نایافت سیر کنند ہنوز ہیچ کار نکردہ باشند و ہیچ راہ نرفتہ در وی در معنی آیۃ سورہ اخلاص میگفتند اول موجودی کہ بایجاد حق سبحانہ بیواسطہ شئ دیگر بوجود آمد صادر اول بود چون از مبدء فیاض اظہار صادر اول مشابہ بود بزادن بنمود لاجرم حق سبحانہ درین صورت بآیۃ کریمہ لم یلد نفی ان مشابہت فرمود و چون حق سبحانہ بعد از ایجاد موجودات و اظہار تعینات در مظاہر الٰہی و کونی بحسب ذات و صفات و اسماء و افعال ظہور فرمود اینچنین ظہوری از مظاہر مشابہ بود بزادہ شدن لاجرم حق سبحانہ درین سورہ بآیۃ کریمہ لم یولد نفی آن مشابہت فرمود

چون بعد از ایجاد موجودات نوع انسان را بحکم خلق الله آدم علی صورة الرحمن نسخه جامعه و مظاهر جمیع اشیاء گردانید و ویرا آیه ذات و صفات و افعال بی نهایت خود ساخت از حسب جامعیت ویرا مشابهتی بود به آن ذات یگانه مقدس که آیه قل هو الله احد الله الصمد صفت اوست پیدا شد که دران وهم کفو بود لاجرم حق سبحانه به آیه ولم یکن له کفوا احد نفی آن مشابهت و مماثلت فرمود خواجه شمس الدین محمد کوسوی رحمة الله علیه در معنی احسن کما احسن الله الیک فرمود نکوئی کن همچنان که نکوئی کرده است خدای بتو نکوئی خدای به بنده آن بود که در ازل خدای تعالی ظاهر بود و بنده پنهان پس نسبت به بنده آن نکوئی کرد که بنده را ظاهر گردانید و خود پنهان شد پس تعلیم میدهد بنده را و امر میکند که نکوئی کن همچنانکه خدای تعالی نکوئی کرده است یعنی تو نیز خود را بنفی وجود پنهان کن تا خدای تعالی ظاهر گردد ۞

تمت

خاتمة الطبع

منت خدای بزرگ را که بانجام رسانید این نسخه را در طبع و امید است که صوفیان صافی طبع را ازان برخوردار کند گو سهل نماید که گفتنی چند از پیشین بزرگان درین نسخه فراهم آورده اند اما بزرگ داشتن باید که هر گفت ازان داروی مجرب است مر علیلان باطن را چه گویند کانان طبیبان روحانی اند در صحت این همت را نیکو گماشتم تا نسخه که جمع آمد همه را در آن بکار بردم تا اما نگویم که صحیح است دعا کنم که برکات این مقالات در نظر کنندگان نیکو اثرها بخشد و جزای چنین خیر جاری آنها را که سر و کار باین دارند بدهد آمین ۞

صحت نامهٔ مقالات الصوفیه

ا

صفحه	سطر	غلط	صحیح	صفحه	سطر	غلط	صحیح
۱	۶	ابن الغلام	ابن العلام	۵۹	۲۶	ابو الحسن	ابو الحسین
۱۵	۱۳	دنست	دلست	۶۵	۳	سجدمست	سجدمت
۲۰	۷	بشناسند	بشناسد	۶۶	۱۶	ابو عبدالله	عبدالله
۳۳	۱۶	الشمس	انس	۷۰	۱۳	حنبل	جهل
۳۸	۶	عنه	علیه	〃	۱۴	دایوزمن	دایوزمن
۳۹	۱۸	چیزی نیست	چیزی و نیست	۷۲	۱۹	برزندگان هر	برزندگان بر
۴۰	۱	چنین نیست	و چنین نیست	۷۳	۱۷	بنجم دوک	بنجم آواز دوک
〃	۸	دام لطف	و دام لطف	۷۸	۶	آن آنست که حق	آن آنست که خواهد که حق
۴۳	۱۰	حق تعالی	و گفت حق تعالی	۷۹	۲	آفتاب است	افتادن
۴۵	۱۵	نگردد	گردد	۸۰	۱۳	می طلبید	می طلبد
۵۲	۱۰	جفای او	وفای او	〃	〃	ترسانیدوام	ترسانیده ام
۵۷	۱	متابعت	مبالغت	۸۱	۱۹	قراه	قراءة
〃	۴	ولے	دے	۸۲	۸	مالک	مالک الملک
۵۸	حاشیه	کردن	کردند	۸۳	۸	دعوه	دعوت

ل

صحت نامه مقالات الصوفیه

صفحه	سطر	غلط	صحیح	صفحه	سطر	غلط	صحیح
۸۴	۵	گذارم	گذاردم	۱۰۶	۶	ابواسحاق	ابواسحاق شهریار
۸۵	۱۱	یجھبونه	یجھبونه	۱۱۰	۹	ابوتهها	ابونهها
۸۹	۱۶	عوی	دعوی	"	۱۲	ایشان را	دل ترا
"	۱۹	دعوه ها	دعوها	۱۱۱	۵	بشناسم	نشناسم
۹۱	۱۷	الصایع	الصایغ	۱۱۴	۱	قوت	فوت
۹۲	۲	تنک است	تنگ است	۱۱۵	۹	جمعیت	جمعیت همت
۹۳	۴	ناساخته	ناشناخته	۱۱۶	۱۳	ازمحبت	ازمحبت ازمحبت
"	۱۷	بهزبان	زبان	"	۱۴	ثبواب	ثبواب او
۹۴	۱۰	اقرار	اسرار	"	۱۷	تفویض صفت	تفویض صفت موحدان
۹۵	۱۰	گل	کل	۱۱۷	۱	باوسط	اوسط
۹۶	۵	بردیگیری	بردیگری	۱۱۸	۹	میگویند	میگویند بشتاب
۹۸	۸	گدازنده	گدازنده	"	۱۵	بسیط	بسط
"	۱۱	مزه	مژه	"	ترک شده	سر	بر
۹۹	۲	میسوزد	میسوزد و دامی زد	۱۱۹	۱	سرشیر	برشیر
۱۰۰	۱۴	گگر	مگر	۱۲۱	۷	خالصا	خالصا لله

و گفت توکل صفت انبیا بوده است و تسلیم صفت ابراهیم علیه السلام و تفویض

صحت نامہ مقالات الصوفیہ

صفحہ	سطر	غلط	صحیح	صفحہ	سطر	غلط	صحیح
۱۲۴	۹	جامہ	خامۂ تو	۱۷۹	۱	خبیر	خبیر
۱۳۱	۱۰	غایتی فی کل	غایتی فی کل سعی ولجای و ملاذی	″	۲	″	″
۱۳۵	۸	خودرا	خود گرد درا	۱۸۰	۳	از اہل تحقیق تا سبحانہ مائل	۰
۱۴۴	۱۵	تفضیل	تفصیل	″	۶	نسبت	بسبب
۱۴۷	۱۶	آدہم	آدم	″	۱۰	کفش	نعل کفش
۱۵۴	۲	تجلیات مغنوے	تجلیات نوری می بیند و آن گر	۱۸۴	۳	بجز آسان	بجز اسان
۱۶۰	۱۴	نمت	نمست	۱۸۹	۵	اگر	اکثر
۱۶۳	۱۸	مجتبی	محمد مجتبی	۱۹۰	۱۱	متجمل	متجمل
۱۷۰	۱۸	مقصد	مقصد	″	۱۵	خاطر	ظاہر
۱۷۱	۱۶	قیومت	قیومیت		۱۵	کیفیت	بکیفیت
۱۷۳	۱۹	بمقصود است	بمقصود است جز این نسبت	۱۹۳	۷	حال	حال او
۱۷۴	۸	کجائی	گنجائی	″	۱۰	بہر حال	بہر حال ترقی
″	۱۷	خصائف افوات المرضیۃ	خصائص النعوت المرضیۃ	۱۹۵	۹	در خدمت	وخدمت
۱۷۸	۹	تجمع	ان تجمع	۱۹۶	۱۲	ثم الامثل فالامثل	ثم الامثل فالامثل
	۱۴	اخوانے	خوانے	۰	۰	۰	

۱۵۵	۱	[illegible]	[illegible]

[illegible]

صحت نامه مقالات الصوفیه

صفحه	سطر	غلط	صحیح	صفحه	سطر	غلط	صحیح
۱۹۷	۱۹	تغیر	بغیر	۲۱۸	۷	فراقست	فرقست
۱۹۹	۱	هوز	هنوز	۲۲۲	۹	موجه	موجب
〃	۱۲	بصاحت	بصاحب	۲۲۳	۱۰	هیمیه	هیمه
۲۰۰	۱۶	جبله	چله	۲۲۴	۱۵	انسمائه	اسمائیه
۲۰۲	۳	انجداب	انجذاب	〃	۱۶	ممکن نیست	ممکن نیست معارضه همت غیر ممکن نیست
〃	۸	مجنتی	مجتبی	۲۲۵	۱۶	براند فارغ	براندفاع
۲۰۵	۱۸	تبصفه	تبصفیه	۲۲۸	۱۱	قاب	قباب
۲۰۶	۸	مستی	شیبتی	۲۳۰	۱۴	تلق	تعلق
۲۰۹	۱۴	سدیان ساد امشترق	سد بان عامه نبودند	〃	۱۷	اوسکم	اوصیکم
۲۱۰	۱۸	فرمود	فرود	۲۳۱	۲۷	در بغداد	چون در بغداد
۲۱۲	۱۲	تل	بل	〃	۱۱	انس	پس
۲۱۵	۱۰	هرچه	همت	〃	۱۷	بآته	بآیة
〃	۱۷	نخست	بجست	〃	۱۳	بنور	هنوز

تمت

آخری درج شدہ تاریخ پر یہ کتاب مستعار
لی گئی تھی مقررہ مدت سے زیادہ رکھنے کی
صورت میں ایک آنہ یومیہ دیرانہ لیا جائیگا۔

کتب خانہ

قواعد عام کتب خانہ

۱- اراکین مجلس [illegible]

۲- اساتذہ [illegible]

۳- طلباء [illegible]

۴- [illegible]

۵- [illegible] کتب خانہ میں کتاب کا لانا لازم ہے۔

۶- کتابیں گم یا خراب ہو جائیں تو [illegible] ذمہ داری عائد ہو گی۔

۷- کتابوں پر کسی قسم کا نشان سیاہی یا پنسل سے نہ لگایا جائے۔

۸- قلمی نسخے اور حوالے کی کتابیں جاری نہیں کی جا سکیں گی فقط